DE
SACRIS BALNEIS

PAVLLI M. PACIAVDI C. R.
HISTORICI ORDINIS HIEROSOLYMITANI
REGIAEQ. PARISIENSIS ACADEM. INSCRIPT.
ET HVMANAR. LITERAR. SODALIS

DE SACRIS CHRISTIANORVM BALNEIS

LIBER SINGVLARIS

SECVNDIS CVRIS EMENDATIOR ET AVCTIOR

IN·MVSEO·AVCTORIS·

ROMAE cIↃIↃCCLVIII

EXCVDEBANT FRATRES PALEARINI

PVBLICA AVCTORITATE

R. BIBLIOTECA ALESSANDRINA
R. UNIV. DI ROMA

AVCTOR
CHRISTIANO LECTORI

Χάρις, καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

CTAVVS jam annus agitur, ex quo, quum Venetiis adversa admodum valetudine tenerer, commentatiunculam edidi de Balneis Christianorum, sed illam, ut fatear quod est, neque ea rerum copia, ubertateque instructam, quae diligentius inquirenti mihi suppetere poterat, neque ea descriptam accuratione, quae hac hominum aetate in tanta litterarum luce videbatur pernecessaria. Verum per diuturnam, molestamque, qua angebar, aegrotationem vix licuit levidense illud, & male exasciatum opus, quale tum prodiit, mandare litteris, typisque vulgandum contradere. Nihilominus argumenti, ut ego arbitror, novitate accidit, ut quae excusa fuerant libelli exemplaria, brevi temporis intervallo distraherentur omnia, essentque Bibliopolae potissimum transalpini, qui a Veneto Typotheta illa sibi transmitti saepenumero flagitarent. Ex quo de commentario retractando, perpoliendoque, &, quantum tenui ingenio providere possem, illud suis absolutum numeris iterum edendi consilium mihi injectum est. Hunc vero quo fidentius, alacriusque in me susciperem laborem, plurimum sane effecerunt virorum illustrium cohortationes, qui non

non ſemel ſuis in litteris, aut etiam in editis libris noſtri operis praeſtantiam, utilitatemque humaniſſime commendarunt. Atque inprimis honoris cauſſa, grataeque mentis instinctu commemorandus mihi eſt ter Beatiſſimus Pontifex, ingenii gloria, & eruditionis fama nullo non tempore apud eos, qui de doctrina aliquid poterunt aeſtimare, magno in nomine futurus BENEDICTVS XIV., qui mihi per epiſtolas, coramque verbis, ut aſſolebat, ſapientiſſimis, iiſdemque amantiſſimis, ad haec perſcribenda ſtimulos interdum adjecit. At toto octennio qua graviſſimis negotiis, muneribuſque praepeditus, qua aliis ſacris, profaniſve Antiquitatibus illuſtrandis, edendiſque occupatus, numquam, niſi per hos dies, exoptatum illud otium adeptus ſum, ut huic quamvis tenuiſſimo operi manum poſſem admovere. Itaque his oneribus, quibus premebar, aliquando ſolutus, fidem, quam cum viris optimis, amiciſque obligaram, conor liberare, noſtraſque obſervationes multo uberiores, & ornatiores in hominum conſpectum, lucemque prodire jubeo. Quid autem in hac nova editione adornanda majoris ſtudii, operae, laboris contulerim, quadantenus Lectori antedenuncio.

Altius quidem, quam antea feceram, ac prope ab ultima Chriſtiane diſciplinae memoria ſacrorum Balneorum originem, uſumque repetendum eſſe oſtendi. Quem morem ad inſequutas aetates productum, & continenti obſervantia confirmatum, ut latius, liquidiuſque exponerem, non modo praeclariſſima illuſtrium ſcriptorum teſtimonia, qua potui accuratio-

ne,

ne, certoque ordine collegi, sed insignis aedificii Romae quondam exstantis imaginem, qua nihil in hac re praestantius, ex Vaticani Tabularii apographo expressam ob oculos hominum proposui, universamque tractationem novis monumentis cumulavi, quorum intuitu solet animus jucundissima expleri voluptate. Contra vero, quum de Neapolitanae Metropoleos balneis, deque veteri codice Bibliothecae S. Paulli differenti, multa de illius Ecclesiae ritibus perturbate, minimeque vero consentanea excidissent, id mihi antiquissimum fuit, ut ea ex libro expungerem, mutatoque consilio; quae scribebam, ad clarorum virorum, praesertimque unius τοῦ πολυμαθεστάτου, καὶ φιλτάτου Symmachi Mazochii sententiam accomodarem;

. . . . quibus isthaec qualiacumque
Arridere velim, doliturus, si placeant spe
Deterius nostra . . . .

In interpretanda tamen memorati codicis pictura, ejusque affiguratione declaranda, quoniam plura a me fuisse praetermissa intelligebam, quae poterant aut in legendo desiderari, aut nostris institutis asserendis apprime juvare; muneris mei esse statui monumentum illud, quod olim scriptioni nostrae occasionem dederat, omni ex parte illustrare. Verum, quum omnes caeremoniae, quae ad religiosam munditiem nanciscendam pertinent, habeant commune quoddam vinculum, & quasi cognatione quadam contineantur, nostra oratio ad minores lotiones explicandas, quae

a ma-

a majoribus noſtris pio quodam obtentu fuerant invectae, veluti ſponte ſua dilapſa eſt. In quo praeterea Liturgicae doctrinae, vel Conciliorum ſanctionibus, vel priſcis Eccleſiae ritibus, quorum non ſatis perſpicua notio videbatur, aliquid lucis affundere adniſi ſumus. Horum omnium ne minima quidem in priori editione mentio a nobis injecta fuerat; quare, ut ſacrae antiquitatis ſtudioſis gratificaremur, rem penitius inveſtigavimus, lateque ſumpſimus pertractandam. Quandoquidem vero nulla plane in re certius, aut ſplendidius veterum ſacrarum expiationum indicium, ac teſtimonium licet deprehendere, quam in marmoreis, & anaglyphis illis vaſis, quae in templorum propylaeo ad luſtrationem parabantur; aliquot nobiliſſima Latinae, Graecaeque Eccleſiae monumenta, nondum antehac edita, in lucem extuli, quae de communi, conſtantique diſciplina condocefacerent. Atque in ejuſmodi urnarum, & concharum inſcriptionibus, emblematiſque explanandis plura hiſtoriae Eccleſiaſticae capita retractavimus, quae iniquioribus verae, ſolidaeque doctrinae detractoribus refutandis prodeſſe merito, atque optimo jure arbitrabamur.

Alterum eſt, de quo ego, quantum facere, enitique potui, in novo hoc commentario ediſſerere inſtitui. Scilicet quum antiquatis jam balneis, aliiſque dimiſſis lotionibus, una apud Catholicos Aquae conſecratae luſtratio recte, ſanctequc cuſtodiatur, quae tamen in tantam Haereticorum hujus noſtrae aetatis invidiam, tantumque contemptum venit, ut nihil ſit tam improbum, tam falſum, tam calumnioſum, quod ad

ad eam a *Sacris Christianorum* removendam non excogitarint, cum nostri operis, susceptaeque disputationis scopo omnino congruere putavi, si veterrimam adeo, probatamque caeremoniam a malevolentissimis obtrectationibus vindicarem. Qua in re non ea, quae multorum sunt mandata libris, iterare necessarium duxi, sed novam mihi ineundam esse viam existimavi, eoque orationem devolvi passus sum, quo illam pravitas accusatorum vocabat. Quos ego accusatores quum tam perverse [graviori enim verbo uti non libet] in nos animatos perspicerem, ut non modo lustrationes, sed omnem pene rituum disciplinam de medio tollere velint, toto in libro nullam opportunitatem reliquam feci, quin illos pro virili parte refellerem, & nostrarum rerum caussam, defensionemque susciperem. At quia dudum cognoram, eam esse adversariorum indolem, ut ad sacra Orthodoxa labefactanda nihil afferant, praeter callidas subtilitates, furtivas sententiarum particulas, intercisa veterum scriptorum testimonia, eapropter illo usus sum disputationis genere, quo his hominibus respondendum probe jam statuerat Facundus Hermianensis ad Justinianum Imperatorem pro defensione trium Capitulorum. Refellendos nimirum suscepi *divina auctoritate, atque necessaria ratione, & antiquorum Patrum testimoniis, quorum se nobiscum doctrinam accipere mentiuntur* [1]. Si cui vero videbitur, asperius, acerbiusque me cum illis ipsis egisse, quorum doctrinam aliis in rebus nonnunquam soleo suspicere, ac etiam collaudare; id meo

pro

1 *Lib.* II. *cap.* II. edit. Sirmondi *Parisiis* 1696.

pro Eccleſiae legibus tuendis, ulciſcendiſque juſtiſſimo tribuat amori. Catholico enim ſcriptori pro patriis, ac ſacerrimis praeceptis, inſtitutiſque diſputanti id animo propoſitum, fixum, immotumque eſſe debere ſemper arbitratus ſum, quod Theodorus Studita Baſilio Archimandritae ſcripſit, ut τὴν ἀνδρικὴν ὑπὲρ τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας ἐκδίκησιν, *virilem pro veritate concertationem* [1] ſuſcipiat, nec ullo ſtudio flecti ſe, aut contra nefarios, & perduelles Fidei hoſtes ab orationis contentione avocari patiatur.

Memoria etiam tenebam, quum opus recuderem, fuiſſe Italum litteratorem, qui, quum primum hic liber in manus hominum venit, vehementer miratus eſt, quod ego Epiſcopos balnea frequentaſſe affirmarim, perinde ac ſi rem ab Antiſtitum gravitate, dignitate, ſapientia abhorrentem confinxerim. Hunc ego ſcriptorem, quoniam ſacrarum antiquitatum ſtudium affectare cernebam, illius litteris reſcribens ad inſigne Eunomii Epiſcopi Samoſatae exemplum, quod a Theodorito litteris proditum eſt, ablegavi: quo nihil diſertius, nihil luculentius ad eam accuſationem depellendam proferri poſſe mihi viſum eſt. Narrat ſiquidem Theodoritus, Eunomium in balneo ſtantem caeteros, qui aderant, comiter invitaſſe, ut ſecum lavarent; ſed neminem, eo praeſente, balneum eſſe ingreſſum, quod Epiſcopus Arianorum partibus, impiiſque dogmatis faveret, populus vero Samoſatenus Orthodoxiam profiteretur. Quin etiam neminem poſtea eo in balneo ſe ſe emundaſſe, niſi omni aqua ejecta, qua Epiſ-

1 *Epiſtolar. lib.* 1. *ep.* XXXV. *to.* V. Sirmond.

Episcopus usus fuerat, ac si haereticae perfidiae contagione esset infecta, & nova illuc corrivata [1]. Nihli ergo attinebat de re adeo certa, & perspicua in novo commentario vitilitigare, nec ullum ultra verbum, aut operam insumere inanem huic quaestioni, quae tota per se concidit, persolvendae. Eorum tamen, quae aliquid negotii specie tenus exhibere videbantur, plana, atque aperta explicatio a nobis hoc ipso libro tradita est [2].

Illud nunc relinquitur, ut dicam de duobus sacris emblematis, quibus tum operis frontem, cum postremam ipsius paginam decoravimus. Primum quidem museoli nostri Christianum κειμήλιον antiqui operis refert ex lapide Haematite, cui hinc insculpta effigies *Boni Pastoris*, veste breviori, & caligis, more pene pastoritio induti, qui segregans oves ab haedis, sublatisque in coelum manibus, Patri gregem suum commendat, docetque, quam diversa in supremo die ovis, & haedi sors sit futura: illinc formula ἐυχαριστικὴ litteris quadratis incisa legitur: ΑΓΑΘΗ ΗΝΑΚΟΗΘΗ, *Agatha exaudita est*. Sic vero gemma tenui corolla circumquaque colligatur, annulo desuper eminente, ut pateat, immisso per annulum loro, Christianam feminam collo appensam illam gestasse. In postrema operis pagina oculis eruditorum objicio ex museo viri celeberrimi, meique amantissimi Hannibalis Oliverii schema thecae argenteae (VIII. vel IX. saeculi opus) ad orbem cereum sacrum, sive, quod ajunt, *Agnum Dei* custodiendum affabre com-

 para-

1 *H. E. lib.* IV. *cap.* XV. *Cantabrigiae* 1720. 2 *Cap.* IX.

paratae. Neque haec duo ornamenta illo tantummodo consilio vulgavi, quod ea aetate scribimus, qua homines summopere alliciuntur sacrae vetustatis monumentis, quibus & varietas gratiam, & antiquitas ipsa auctoritatem conciliat; sed quod exinde bina nostrae disciplinae capita praeclarissime confirmantur. Nam ad gemmam quod spectat, evidenti argumento illa est, summo in errore versari nuperos Iconomachos, qui Servatoris Jesu, & Divorum imagines veteribus Christianis nonnisi ad ἐπίφασιν, vel ἀνανέωσιν fuisse propositas contendunt [1], ut scilicet illarum adspectu ad virtutis officia excitarentur. Porro icunculam hanc non tamquam merum exemplar, aut memoriale gestavit Agatha, sed illam in salutis praesidium, vitaeque tutamen in aliquo gravissimo discrimine posita sibi adscivit, ideoque illi cultum aliquem adhibuit. Secus enim, qua ratione cum Christi imagine componi poterat inscriptio, qua mulier piissima profitetur, Pastorem animarum a se exoratum suis precibus, votisque arrisisse, quin insimul benefactoris, Sospitatorisque sui effigiem aliqua observantia, debitoque eidem honore prosequeretur?

Atque haec scribenti convellenda mihi obiter fuit Angli scriptoris cavillatio. Est is Guilhelmus Musgravius, qui inepta subtilitate, & frivola λογομαχίᾳ tricari videtur in explicatione aureae Bullae, in Belgio saeculo superiore ad Tonae fluvii ripam inventae, cui Jesu Christi protome, encausto subducto, picta visebatur,

1 V. Richardi Montacutii *Origines Ecclesiasticas tom.* II. *parte* II. §. 169. *Londini* 1636.

tur, adjecta circulatim epigraphe: AELFREDVS (*Rex*) ME JVSSIT FABRICARI [1]. Namque hujus numismatis usum descripturus sic statuit. Aelfredus Angliae Rex, a Leone IV. Pontifice Romano sive baptizatus, sive instructus, quum saepe adversus Paganos decertaret, & quidem eventu belli vario, hanc *Icona* fieri curavit, ut in angustiis, & rebus dubiis, quibus saepe premebatur, universi Sospitatoris inspecta imagine, solatium ex ea caperet, & posita in eum fide, fortius in hostes irrueret. Ita enim bulla composita, ut collo dependens, gestari posset [1]. Veritus tamen Musgravius, ne quid pro sacrarum imaginum cultu ex ea narratione elici posset, confidentissime addit: Aelfredum nullum huic imagini exhibuisse honorem, sed illam tamquam *μνημόσυνον* habuisse; qua nimirum conspecta, sibi in mentem venirent virtutes patientiae, tolerantiae &c., quarum Jesus Christus magnum exstitit exemplar. Equidem non intercedo, quo minus dicatur, imagines virorum, qui praestanti virtute, & rerum sancte, fortiter, sapienter gestarum magnitudine, tutissimam sibi ad coelum viam munierunt, Christianis hominibus proponi ad recte factorum imitationem, sive ut Cyrillus contra Julianum dixit: *παρὰ τ̃ ἀρετ̃ ἀνάμνησιν ad virtutis admonitionem* [2]. Hac etiam mente fuisse Patres VII. Synodi [3], assentior. Verumtamen cum pietatis ardore, studioque, quare cultus erga praecellentes viros, quos imaginum ope, quasi praesentes, cogitatione intuemur, consociari haud poterit?

Cur

1 In libro, qui inscribitur. *Geta Britannicus. Accedit Domus Severianae synopsis chronol. & de Icuncula quondam M. Regis Aelfredi Dissertatio. Iscae Dunmoniorum* 1706.

2 *Lib.* VI.

3 *Sess.* VI.

Cur non etiam illorum ſimulacra, dum ſummam virtutem ſuſpicimus, auxiliumque expoſcimus, certa quadam obſervantia non licebit revereri, quum alterum ex altero proficiſcatur? Non hic ſane eſt animus vexatiſſimis argumentis, quae ad indicandam malevolentiam apertiſſima ſunt, ad nocendum leviſſima, refellendis operam navare: innumeri ex noſtris Theologis eas partes ſtrenuiſſime egerunt. Sed haec libuit carptim commemorare, ut multo magis pateſceret, quo uſque Anglum hominem inſita menti perverſa opinio a vero abduxerit, qui cauſſae ſe ſatis proſpexiſſe ratus eſt, ſi, licet ſine teſte, ſine auctore, imo contra hiſtoriae fidem affirmaret, Aelfredum iis temporibus, quibus imaginum cultus ubivis terrarum propalam vigebat, ex Chriſti icuncula nihil, praeter, quam in bellando conſtantiam, eſſe praeſtolatum. Quapropter more ſuorum, nulla in ſcribendo cautione uſus, hauſtaeque a majoribus doctrinae ſtudio,

Noſtra ſed impugnat, nos, noſtraque lividus odit.

In eum propemodum uſum, quo ſacrae bullae, quo numiſmata, quo imagines collo appendebantur, etiam particulae Cerei, qui Paſchalibus diebus conſecrabatur[1], incluſae, populoque datae ſunt. Scilicet ad abolendum perditiſſimum morem, tollendamque ſuperſtitioſam conſuetudinem ferendi προβασκανια, bullas re turpicula

con-

1 *Ordo Romanus pag.* 52. edit. Romae 1591. Confer veteres Rituales libros ſub Alcuini nomine vulgatos *in Sabbato Sanct.* Amalarium *de Eccleſ. Offic. lib.* 1. *cap.* XVII. inter *Patres Liturgicos* Melchioris Hittorpii. Romae 1591.

consignatas, & obscaena phylacteria[1], tum ad fascinationes avertendas, depellendasque mali Daemonis insidias. Cujus quidem rei extat Ennodii Ticinensis, qui sexto claruit saeculo, disertissimum testimonium. Is enim in II. *Cerei benedictione* ita praepotentem Deum supplex precabatur. *Sumptam ex hoc Cereo contra procellas, vel omnes incursus fac, Domine, dimicare particulam*[2]. Neque insolens, aut novum hoc monumentorum genus est. Norunt viri antiquitatum Ecclesiasticarum periti, bullam illam gemmis interspersam, Agno cereo custodiendo destinatam, Romae in tumulo Mariae Augustae Stiliconis filiae, & Honorii uxoris repertam[3]: tum vasculum fictile in Vrbe, quum vetus turris disiiceretur, inventum, cui inerat cereus orbis, cum litteris *ECCE* .... *quas*, inquit Suaresius Ep. Vasionensis, *sequebantur haud dubio istae*, *AGNVS DEI*[4]. Sed, quae in his cimeliis vel deerat, vel mutila, partimque exesa legebatur, inscriptio Oliverianam thecam integra adhuc circumambit, uno comprehensa versu: AGNE DEI MISERERE MEI CRIMINA TOLLIS; qua tributa hisce Lipsanis observantia ostenditur, & quemadmodum ab hoc adspectabili signo Christifideles cogitando se

1 Quam late patuerit miseranda haec superstitio, docuimus in libro: *Osservazioni sopra alcune singolari, e strane medaglie*. *Napoli* 1748.

2 Inter Oper. Sirmondi *tom.* I. *Opuscul. Ennodii* XI.

3 V. Sebastianum Munsterum *Cosmographia universal. lib.* II. edit. Basileens. *T. Flavii Clementis Tumulum illustrat.* a P. de Vitry pag. 23. *Romae* 1727.

4 *De Origine consecrandi Agnos Dei Romae* 1656. Vide Theophilum Raynaudum *Opp. tom.* II. *de attributis Christi sect.* II. *cap.* II. *Lugduni* 1665. Vincentium Bonardum Episc. Hieracensem, *Origine, antichità, e virtù degli Agnus Dei*. *Roma* 1704.

do ſe ſe conferrent ad implorandam opem unius hominum Mediatoris, qui pro omnium ſalute, incolumitateque, tamquam Agnus, teterrimae ſe tradidit morti. Ex quibus duo plane conſequuntur. Primum quidem eſt, *Agnorum* conſecrandorum uſum inductum fuiſſe priſcis Chriſtianae religionis temporibus, non ea tempeſtate, qua cenſuit Panvinius de Baptiſmate Paſchali ad Alexandrum Cardinalem Farneſium [1]; ideoque, quod eſt alterum, ab Heterodoxis inter nuperos, emendandos, abrogandoſque ritus perperam recenſeri [2]. At quorſum Servatoris noſtri Jeſu Vera Icon, eaque, ut mos eſt, linte olo impreſſa, in poſtica thecae parte graphio inciſa? Non id ego caelatoris arbitrio accidiſſe, ſed veterem quamdam Romanae Eccleſiae conſuetudinem mente revolvens publica potius auctoritate factum reor.

Decipiuntur profecto inani quadam exquiſitae critices ſpecie, qui nuperum, ſeroque invectum putant cultum imaginis illius, quam ab optimis, antiquis, lectiſſimiſque ſcriptoribus *Sudarium*, *Vultum Sanctum*, *Veronicam* appellatam legimus. Nihilque tam falſum, quam quod Tillemontius, Baillettus, Serryus dixere, primum, qui ejus rei meminit, fuiſſe Marianum Scotum, ſaeculi XI. Chronographum [3]. In tantam jam venerat celebritatem imago illa initio ſaeculi VIII., ut Johannes VII. Pontifex dictus an. DCCV. in Oratorio a ſe extru-

1 Adi inſigne opus Benedicti PP. XIV. *De Canonizat. SS. lib.* IV. *parte* II. *cap.* XX. *num.* 12.

2 Veterem, & jam raucam querelam iterum propoſuit Piceninus. V. C. Gotti *Colloquia Theolog. Polemica part.* III. *col.* V. *Bononiae* 1727.

3 Inter Scriptores Germanicos Piſtorii tom. I. Francofurti 1613.

ſtructo, & Beatae Dei Genetrici dicato, novo altari poſito, & marmoreo deſuper excitato ciborio, in eo ſacratiſſimum Sudarium condiderit. Quod ſane poſt longiſſimum octo ſaeculorum ſpatium, Jacobo Grimaldo teſte oculato [1], litterati lapides, aliaque monumenta adhuc teſtabantur. Haec autem adeo ſollemnis tranſlatio, haec adeo ſplendida venerationis ſignificatio indicio plane eſt, Veronicam in Romana Eccleſia ante hunc Pontificem ſumma, & praeclara totius gentis devotione fuiſſe cultam. Quid quod, eodem vertente ſaeculo, quum Vrbs diriſſima premeretur obſidione, eique Aiſtulphus Langobardorum Rex contra pacta conventa excidium minitaretur [2], Stephanus PP. III. auxilium a Deo immortali unice expoſcens *in una dierum cum multa humilitate ſollicite procedens in Litania cum ſacratiſſima imagine Domini Dei, & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, quae acheropita* (ἀχειροποίητος, non manufacta) *nuncupatur*, aedem ſanctae Dei genetricis, quae ad Praeſepe dicitur, adiit [3]? Hanc illam ipſam fuiſſe imaginem, ut Sigonius explicat, *non manu hominis pictam, ſed ab ipſius ore formatam* [4], probe evincit Pontificum, qui Stephanum inſequuti ſunt, religioſa conſuetudo.

c Ac-

1 Confer opus *Della Sacroſanta Baſilica di S. Pietro in Vaticano &c. lib.* 1. *cap.* II. §. 1. *Roma* 1750. Item *Bullarium Baſilicae Vaticanae to.* 1. Adnot. ad litteras Innocentii III., quibus *Statio* ad Hoſpitale S. Spiritus in Saxia inſtituitur, illucque effigiem Jeſu Chriſti per Canonicos B. Vat. eſſe deferendam mandatur. *pag.* 89. *Romae* 1747. Quod rurſus religioſe ſervandum novis litteris confirmarunt Honorius III., Alexander IV., aliique Pontifices. *Bullar. Vat. tom.* 1.

2 Anonymi Salernitani *Chronicon cap.* VI. inſertum *Hiſtoriae Principum Langobardor.* Camilli Peregrini, curante Cl. Pratillo *tom.* II. *Neapoli* 1750.

3 Anaſtaſius Bibliothecar. de Vit. Pontif. in Steph. III. n. 233. Edit. Blanchinii tom. I. Romae 1718.

4 *De Regno Italiae lib.* III. *Francofurti* 1591.

Accepimus enim a Matthaeo Parisio, Innocentium III., *quem vacillantis Ecclesiae cura sollicitabat, effigiem vultus Domini, quae Veronica dicitur, VT MORIS EST, de Ecclesia versus Hospitale S. Spiritus reverenter cum processione gestasse*[1]. Atqui si id Romae *moris erat*, ut, dum miserabiles casus, magnaeque calamitates impenderent, in publicis supplicationibus ad placandum Deum haec imago gestaretur, non alia profecto illa ἀχειροποίητος a Stephano delata, quam VERA ICON putari debet. Stephano demortuo, in Pontificatum suffectus est Hadrianus I.. Is autem, referente Anastasio, *in Basilica Sancti Paulli fecit ex laminis argenteis imagines tres. Vnam quidem habentem vultum depictum Domini nostri Jesu &c.*[2]. Similiter Leo III. in Hadriani locum omnium, quotquot sunt Christiani nominis gentium Princeps renunciatus, *renovavit imaginem auream, habentem vultum Salvatoris nostri Domini Jesu Christi*[3]. Quarum autem imaginum exemplar sapientissimi Pontifices tanta impensa, argento, aurove induci, *renovarique* curabant, nisi quae a multo ante tempore populo & veteri religione, & collatis sibi divinitus beneficiis essent sacerrimae? Percrebuit in dies hic cultus, vehementissimoque ardore extra Vrbis septa tandem est propagatus. Siquidem Pontificum scito, voluntateque laminis, signisque aeneis, aut plumbeis, quibus amplissimi Vaticani Sacerdotii Collegium peregrinos sacra limina adeuntes munerabatur, Veronicae effigies[4] procudi

1 *Hist. ad an.* 1216. *Londini* 1640.
2 Anastas. loc. cit. n. 330.
3 Anastas. *ibi.*
4 De ritu tradendi peregrinis signa plumbea consule *Bullar. Vat. loc. cit.* Grimaldus in descriptione Basi-

cudi caepit : quae deinde publicae etiam monetae typo expressa fuit [1].

Jam vero, ut ad nostram thecam, cui illustrandae haec praefari necesse fuerat, dicendo revertamur, facile mihi in animum induco, fuisse Romae fabrefactam his temporibus, quibus veneratio erga Sudarium omnium cordibus defixa maxime enitebat, omniumque studiis longius progressa est. Nam quum in more positum esset, ut particulae *Cerei Sacri* Agni figura consignatae exteris Episcopis, viris principibus, peregrinis de Ecclesia benemerentibus, qui sanctam Vrbem invisebant, traderentur [2], ideoque metallicae pyxides, capsulaeque illis concludendis componerentur, nihil erat factu proclivius, quam ut in altero illarum orbe ea incideretur imago, quae in augustissima omnium Basi-

Basilicae Vaticanae, quae adservatur in ejusdem Chartophylacio, narrat, in illius ruderibus lamellam olim fuisse repertam, cui vultus Salvatoris erat expressus. Memorat & Turrigius *in Cryptis Vaticanis p.* 447. *Romae* 1639. Dubium mihi non est, ad fovendam peregrinorum pietatem lamellam fuisse procusam, ea ratione, qua plumbea numismata Petri, & Paulli effigie consignata. Sequor autem hac in re judicium viri Ecclesiasticarum antiquitatum, praesertimque Vaticanarum longe peritissimi Josephi Carampii, de cujus doctrina, humanitateque non semel hoc in libro perhonorifica mentio est facta. V. ipsius Addenda ad eximium opus *De Num. argenteo Benedicti III. Romae* 1749.

1 Patet ex Tab. VI. n. III. & IV. Floravantii *Antiquiores Denarii Roman. Pontif. Romae* 1734. Florenum aureum, ut ajunt, Camerae Veronicae typo signatum habes apud illustrem, eruditumque Equitem Victorium, *il Fiorino d' Oro illustrato p.* 325. &c. *Firenze* 1738. In quo insigne hujus rei monimentum, quamvis sequioris aetatis, proferre libet. Anno 1447. die 20. Augusti, & rursus an. 1454. die 13. Februarii inter Apostolicae Camerae administros, & Vrbis Monetarios ita conventum: *Item promisit dictus Magister* (Officinae Monetalis) *cudere, & fabricari facere picciolos* (monetae genus notissimum) *similes illis, qui hodie currunt in Vrbe cum signo S. Veronicae* &c. Documentum Cl. Carampio acceptum referimus, qui ex Tabulario secretiori Pontificio excripsit.

2 Adisis scriptores, quos supra commemoravimus.

Basilica tantopere honorabatur. Veteri quippe, piaque consuetudine invaluisse perspicimus, ut advenis apographa tradantur imaginum, quas unaquaeque urbs sibi ad defensionem, ac tutelam coelitus concessas arbitratur. Ita in una, eademque ἱροθήκῃ, duplici pietatis, & religionis argumento apte consociato, duae Romanae Ecclesiae consuetudines recolendae proponebantur. Accedebat temporum conspiratio, ut haec duo facili nexu, & concordi caussa copularentur. Namque sub his diebus, quibus *Agni* consecrantur, Veronica populo spectanda, & proprio imaginum cultu adoranda ex moeniano, vel pulpito ostendi consuevit [1]. Haec praeloqui mihi fas fuerat, ut de lipsanothecae antiquitate, deque illius usu Lectori exinde aestimare liceret. Interim vero jucundissimum, uberrimumque laboris nostri, quicumque is sit, fructum me tulisse putabo, si quid saltem Ecclesiae Catholicae ritibus explicandis, asserendisque invenisse videbor.

SIN-

1 *Della Basilica Vaticana loc. cit.* Lectu digna, quae habet Jacob. Gretserus in *Syntagmate de Imaginibus non manufactis cap.* XVIII. *Parisiis* 1625.

MONITVM AD BIBLIOPEGAM

Quatuor tabulae aeri incisae, quae hoc in opere explicantur, illustranturque, sic libro erunt interferendae, ac conglutinandae.

Tab. I.	*in fronte operis*
Tab. II.	*pagina* 58.
Tab. III.	*pagina* 137.
Tab. IV.	*pagina* 161.

SINGVLORVM CAPITVM

BREVIARIA.

ΕΙΣΟΔΟΣ

CA-

CAPVT SEPTIMVM

CAPVT OCTAVVM

CENSORVM JVDICIA.

QUæ de *Sacris Christianorum Balneis* egregie disserit V. Cl. Paullus Maria Paciaudus in præstantissima, quam typis dat, Lucubratione, summam Cl. Viri eruditionem, atque rerum Sacrarum peritiam redolent, Reipublicæ Literariæ tot editis libris jampridem notam. Quapropter cum Rmi S. A. Palatii Magistri jussu eandem animo imprimis attento legerim, nihil in ipsa me invenire profiteor, quod sanctissimis Catholicæ Ecclesiæ Dogmatibus, ac Christianæ morum disciplinæ adversetur. Quin immo utilissimam censeo, ac prælo dignam; maximamque Cl. Auctori laudem parituram confido & argumenti novitate, & egregia Acatholicorum quorundam confutatione, qui in vetustissimos Romanæ Ecclesiæ ritus ineptiis, ac scommatibus a trivio arreptis debacchantur, ut popularibus suis hæretica lue infectis fucum faciant. Ita censeo

Romæ Idibus Novembris MDCCLVIII.

Constantinus Ruggerius Bibliothecæ Imperiali Præfectus

JUssu Reverendiss. P. Sac. Palatii Apostolici Magistri diligenter legi Librum *de Sacris Christianorum Balneis* a Cl. V. Paullo Maria Paciaudio conscriptam; in eoque non modo nihil deprehendi, quod Catholicæ Religioni, Christianisque moribus adversetur, verum præclaram eruditionem cum acerrimo judicio, singularique sermonis elegantia conjunctam sum ubique vehementer admiratus. Quam itaque hujusmodi Commentatio & rei Antiquariæ, & vetustissimis Ecclesiæ Ritibus sit plurimum lucis allatura, a Rep. Literaria esse censeo, ut in manus hominum quam citissime pervenerit.

Romæ ex Ædibus Collegii Nobilium Bergomatum Idibus Nob. MDCCLVIII.

Petrus Antonius Serassius S. Th. Doctor, & Collegii Cerasoli Rector.

IMPRIMATVR,

Si videbitur Reverendissimo Patri Sac. Pal. Apost. Magistro.
F.M. de Rubeis Patriarch. Const. Vicesg.

IMPRIMATVR,

Fr. Vincentius Elena Reverendiss. Patr. Mag. Sac. Pal. Ap. Soc. Ord. Præd.

DE SACRIS

CHRISTIANORVM BALNEIS

LIBER SINGVLARIS

AD

JOSEPHVM CARDINALEM

SPINELLVM

EPISCOPVM PRAENESTINVM.

DE SACRIS
CHRISTIANORVM BALNEIS
LIBER SINGVLARIS.

ΕΙΣΟΔΟΣ.

Lotiones ex veterum scriptorum Socratis, Anticlidis, Timarchidae doctrina pro expiandis animis primum invectae. Fontes, flumina, mare, Hesiodo, Euripide, Callimacho, Thucydide, Homero, Apollonio testibus, illas principio suppeditabant. Balnea in eumdem usum deinde constructa. Apuleii, & Gregorii Theologi de ea re consensus. BALNEA CHRISTIANORVM quaenam. Neminem hactenus de his dedita opera scripsisse. Argumenti utilitas, ejusque cum historia Ecclesiastica convenientia.

INTER praecipua humanitatis instituta, SPINELLE CARDINALIS AMPLISSIME, quae antiquissimi Orientis incolae, ceu ritus summa voluntatum consensione inductos retinuerunt, impenseque adamarunt, BALNEA esse recensenda, nemo unus inficiabitur, qui res per ea tempora gestas cognoverit, earumque enarratores Homerum, & Hesiodum lectitarit. Sed num Phaeaces, vel Laconii, num Siculi [1], vel, quod aliis perplacuit, Sybaritae [2], an potius qui in Graeciam ex Aegypto, Phoeniciaque immigrarant homines

1 V. Gabrielem Castellum Patricium Panormitanum in libro: *Storia di Alesa antica città di Sicilia cap. VII. Palermo* 1753.

2 Joachim Künius *de Lotionibus, & balneis Graecor.* §. 8. *in collect. Differt. Schlaegeri tom.* II. *Helmstadii* 1743.

mines, in balneis, thermiſque excogitandis primas tulerint, ceterisque populis antejerint, id, me quidem judice, non ſatis exploratum, perſpectumque eſt. Vnum pro certo affirmare me poſſe exiſtimo, iiſdemque perſuadere teſtimoniis, quae aliud molientes acciverunt Lomejerus[1], Saubertus[2], Voigtius[3], Schurfleiſchius[4], Potterus[5], Feithius[6], Lakemacherus[7], Bruningſius[8], nempe ejuſmodi lavationum ſtudium ab ſui exordio religionis, pietatiſque cauſſa fuiſſe invectum. Illa quippe ex Socratis doctrina invaluerat opinio: λυτρὰ καθαρὸν παρέχειν τὸν ἄνθρωπον καὶ κατὰ σῶμα, καὶ κατὰ τὴν ψυχήν, *lotiones purum hominem praeſtare tum ſecundum corpus, tum ſecundum animam*[9]. Quapropter, ut ab Anticlide accepimus, qui ſe flagitio, culpave contaminarant, purgationem inde auſpicabantur. Ἔθος γὰρ τοῖς παλαιοῖς ὅπερ καὶ νῦν ἀκμάζει, ὅταν ἢ φόνον ἀνθρώπων, ἢ καὶ ἄλλας σφαγὰς ἐποίουν, ὕδατι ἀενάῳ τὰς χεῖρας ἀπονίπτειν εἰς τοῦ μιάσματος κάθαρσιν, *mos erat apud antiquos, qui nunc etiam viget, ut qui caedem hominum, vel alias interneciones patraſſent, perenni aqua manus abluerent ad commiſſi piaculi expiationem*[10]. Cui quidem rei quum tanta virtus, & efficientia tribueretur, erat haec conſtans, uſitata, & ſine ulla dubitatione inviolanda ſacrificiorum apparatio: quod enim de impuro ſani miniſtro veterrimus ſcriptor Timarchidas dixerat, per ora hominum traducebatur[11].

Χερσὶν

1 *De Luſtrationibus Veter. Gentil. c.* XVI. *Vltrajecti* 1681.

2 *De Sacrificiis cap.* XI. ex recens. Crenil *Lugd. Batav.* 1699.

3 *In Thyſiaſteriologia, ſive de Altaribus cap.* XVII. *Hamburg*, curante Fabricio 1709.

4 *Antiqu. Eccleſiaſt.* §. XXIV. *Lipſ.* 1733.

5 *Archaeologia lib.* II. *cap.* IV. *Lugduni Batav.* 1702.

6 *Antiquitates Homericae lib.* I. *cap.* VI. *de luſtration. Argentorati* 1743.

7 *Antiquit. Graecor. Sacrae l.* II. *c.* III. *Helmſtadii* 1734.

8 *Antiquit. Graec. Compend. cap.* XXIII. *Francofurti* 1745.

9 Apud Platonem *in Cratylo pag.* 53. *edit. Baſileen.*

10 *L.* LXXIV. *Redituum*. apud Natal. Com. *Mytholog. lib.* I. *cap.* X. *Patavii* 1616.

Id ipſum Pythagoram docuiſſe ex Laertio *edit. Ameſtelod.* 1692. in vita illius apparet. Huc etiam ſpectant Lactantii verba *lib.* V. *cap.* XIX. *Flagitiis omnibus inquinati veniunt ad precandum, & ſe pie ſacrificaſſe opinantur, ſi cutem laverint; tamquam libidines intra pectus incluſas ulli amnes abluant*. *Edit.* Le Brun., & Lenglet. *Pariſiis* 1748. Plura habes in hanc rem collecta ex vetuſtiſſimis poëtis apud Cl. Spanhemium. *Les Ceſars de Julien &c. Preuves des Remarques pag.* 133. *& ſequent. a Ameſterdam* 1728.

11 *Libro de Coronis*. V. Sehedium *de Diis Germanis cap.* XXVII. *Ameſtelod* 1648.

Philippus Camerarius *Hor. Subſeciv. l.* II. *Francofurti* 1615. narrat, ſe vidiſſe Neapoli marmoreum toreuma Sacrificulum referens, qui dum ſuperis litare parat, ſordes abluit ex vaſe, quo puella aquam in manus fundit.

Χερσὶν ἀνίπτοισιν ῥέζων Διὸς ἥψατο βωμοῦ,
Τοὔνεκά μιν πυρόεντι πατὴρ κατέφλεξε κεραυνῷ,
Ἔξοχα γὰρ καθαρὸν καὶ θνητὸν θεῖα σέβεσθαι.

Illotis manibus libans Jovi attigit aram,
Propterea hunc flagranti Pater ussit fulmine,
Oportet enim mortalem purum sacra contingere.

In quo tamen, natura veluti magistra, ac duce, non aquas aliunde invectas, sed in fluviorum alveis decurrentes, vel sponte sua e fontibus prosilientes ad animi munditiem puritatemque adipiscendam Romani, juxta ac Graeci rebantur esse adhibendas. Id autem duplici ex caussa evenisse potuit; aut quia fluminum, fontiumque aquis, quemadmodum ab Hesiodo, aliisque, quos memorat Spencerus [1], animadversum est, majorem quamdam vim, atque praestantiam inesse arbitrarentur, aut quia, ut ab Euripide, & Callimacho [2] edocemur, quodam divinitatis instinctu easdem agitari, permoveri, afficique existimarent [3]. Quare Athenienses licet in urbe illa ditissima, amplissimaque BALINEA permulta exstruxissent, attamen pro sacra lustratione fontem Calliroë, teste Thucydide [4], aptiorem aquam suppeditare duxerunt. Romani vero, etsi aquas *Virginem*, *Mar-*

1 *De Legibus Hebraeor. lib.* III. *Dissert.* III. *Cantabrigiae 1685.*

2 V. Spanhemium in Callimachum. *Not. in Hymn. Neptuni. Vltrajecti 1697.*

3 Hinc aenea, marmoreaque fluminum signa, divinis honoribus colenda palam proposita. (*Seneca ep.* XLI. *Lugdun. Bat.* 1640.) Hinc solemnia vota illis reddita. (*Varro de L. L. lib.* IV. *Lipsiae 1735.*) Hinc fluminum nomina in Augurum precationibus contenta. (*Cicer de N. D.* III. *Oliveti 1740.*) Adde inscriptiones, ut apud Gruterum pag. XCIV. FONTI . DIVINO . GENIO . NVMINIS . FONTIS *&c.* Sed nedum Ethnicos antiquissimos, sed qui illos post longam aetatem consequuti sunt, Haereticos *Sampsaeos*, atque *Ebionitas* animo sic desipuisse, ut aquam pro numine venerarentur, scriptum est ab Epiphanio lib. II. Haeres. L. & III. edit. Paris. 1712. & a Johanne Damasceno in libro *Haereseων. V. Ebionei Parisiis 1712.* quin & Persas commemorem, quos simili in errorem versatos tradit Arnobius *Contra Gentes lib.* VI. *Romae 1542.*

4 Καὶ νῦν ἔτι ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου πρό τε γαμικῶν, καὶ ΕΣ ΑΛΛΑ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ νομίζεται τῷ ὕδατι: *Et nunc etiam more antiquo receptum est, ut ante nuptias, & in* ALIIS REBVS SACRIS *hac aqua* (Calliroe) *utantur. De Bel. Peloponn. lib.* II. *cap.* XV. *Oxoniae 1699.*

Martiamque [1] thermis collectas haberent, nihilominus ad rem divinam faciendam defluentibus Tyberis undis se se lavando praeparabant, ac praecolebant [2]. Marinae etiam aquae adspersione sorditatum animum emaculari, Ethnicos quondam censuisse, indicio sunt Diomedis, Thelemachi, [3] Vlyssis,

1 Utramque copulavit Martialis *de Etruscis thermis lib.* vi. *Epigr.* xxviii. *Amstelod.* 1701. *Virgine, Martiaque mergi &c.* Virginem quidem, docente Plinio H. N. *lib.* xxxi. *cap.* iii. *edit. Hard.* Agrippa adduxit in Urbem ab octavi Lapidis diverticulo II. M. Pass. Praenestina via. Martiam vero primum ab Anco Marcio, qui illi nomen fecit, deinde a Q. Marcio in Praetura Romam per aquae ductus subvectam, idem Agrippa restituit: atque haec via Valeria excepta per portam Esquilinam ad thermas Diocletiani est deducta. Confer Strabonem *lib.* v. *Amstel.* 1707. Tacitum *lib.* xiiii. *Ultraject.* 1721. Plinium *lib.* xxxi. *cap.* 3. & *lib.* xxxvi. *c.* 3. Eodem alludit nummus, qui inter Familiae Marciae denarios recenseri solet, in cujus antica parte visitur Anci Marcii Regis caput strophio redimitum, in postica Statua equestris (fortasse Marcii Tremuli, cui ob insignes victorias de Samnitibus relatas ante aedem Castorum haec posita fuerat) aquae ductui insistens cum inscriptione, arcubus conclusa, AQVA MAR.

2 Persius *Satyr.* II. *vers.* 15. Visendus Isaacus Casaubonus ad hunc locum. Juvenal. & Pers. edit. Merici Casauboni. *Lugd. Batav.* 1695. Mos verosimiliter a Judaeis manavit, qui, auctoribus Conrado Ikenio, & Theodoro Dassovio in *Antiquitatibus Hebraicis*, quamvis in privatis aedibus *piscinas* sibi constituissent, & *Thermas Tiberiadis* praesto haberent, Deum precaturi solam aquam a Siloë haustam immunditiam detergere opinabantur. (*Antiquit. Hebraic. Part.* I. *de Stat. Eccles. cap.* xviii. *de Lustrat. Bremae* 1735.) Hinc fortasse Rabbinica illa superstitio, de qua Bartoloccius: *Balneorum aquae volunt Rabbini, ut non sint haustae ex puteis, vel aquis stagnantibus, sed ex fluminibus, vel fontibus per canales in balnea deriventur* (*Biblioth. Rabb. tom.* III. *Romae* 1683.) An id de balneis, quae Sacris Lustrationibus inserviebant, an de omnibus, haud scio. Certe gens Judaica *Proseuchas*, seu Oratoria ad flumina plerumque habebat, nec certe nisi lustrationis caussa. Facit locus Act. Apostolicorum xvi τῇ τε ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων ἐξήλθομεν ἔξω τῆς πόλεως ΠΑΡΑ ΠΟΤΑΜΟΝ, οὗ ἐνομίζετο ΠΡΟΣΕΥΧΗ εἶναι. *Die autem Sabbatorum egressi sumus extra Civitatem* JUXTA FLUMEN, *ubi* dicebatur PROSEUCHA esse. (*Nov. Test. Graec.* Millii ex recensione Kusteri *Amstelod.* 1710.)

3 *Odyss.* Β, & Θ. edit. Barnes *Cantabrigiae* 1711. Musaeus *Idyll.* II. ed. Heinsii *Heidelbergae* 1604. Quod si ad manus non esset aqua marina, loco illius aqua sale permixta Graecos esse usos, tum ex Theocrito *in parvo Hercule Idyll.* xxiv. (cum Moschi Carminib.), tum ex Menandro apud Clementem Alexandrinum *Stromat.* vii. (*Oxoniae* curante Pottero 1715.) non obscure colligitur. Romani, ad quos omnis transfretarat superstitio, fluviali, fontali, ac marina in lustrationibus erant usi. Ceterum quum loci opportunitas id ferebat, ex propinquo mari aquam in thermas adducebant. Verus epigramma ad Vesevi radices, ubi olim Herculaneum, ante paucos annos effossum, inque suburbano Augustali, vulgo *Portici* adservatum lubens appono.

THERMAE
M. CRASSI FRVGI
AQVA . MARINA . ET . BALN
AQVA . DVLCI . IANVARIVS . L.

Si

Vlyssis, atque Argonautarum [1] exempla. Sed tandem Balnea invaluerunt, & aquis eo corrivatis, si mystam renunciari, si sacra peragi esset opus, veteres largius uti coeperunt. Duas tantum ex pluribus, in quas passim incidimus, scriptorum sententias placet nunc referre. Apulejus, dum Isidis sacris initiaretur, de se habet. *Jamque tempore, ut ajebat Sacerdos, id postulante, stipatum me religiosa cohorte deducit ad proximas BALNEAS, & prius sueto lavacro traditum, praefatus veniam, purissime circumrorans abluit* [2]. Apulejo Gregorium cognomento Theologum adnecto, qui in laudatione Basilii memoriae prodit, Athenis adolescentes, quos parandarum sacrarum litterarum amor incesserat, ad balnea cum pompa deduci solitos, in balneo primis erudiri mysteriis, ex balneo remeantes in sapientum numerum cooptari. Postquam vero in profanos, sacrosque usus balnea constituta sunt, nulla fere urbs exstitit moribus polita, laudisque cupida, quae magnificas id genus constructiones ingenti sumptu excitandas non curarit, in quibus aliquando dato pretio [3], aliquando gratuita lavatione [4] unicuique se abluere, ac perpurgare liceret.

Si quam habet auctoritatem ad fidem faciendam libellus historicus de LXX. Sacrae Script. interpretibus, qui etiamnum a pluribus viris doctis post Waltonum non Hellenistae cuidam Judaeo, sed Aristeae tribuitur (V. doctum Theologum Liberatum Passonium Schol. Piar. *de Graeca Sacrar. Litterar. editione a LXX. cognominata interpretib. Romae* 1758.) hanc ipsam consuetudinem apud Haebraeos viguisse dicendum est; perhibet enim Aristeas sapientes illos, qui in Insulam Pharum jussu, auspicioque Ptolemaei Philadelphi sed asserant, antequam versioni contandae se se applicarent, divini numinis opem imploraturos, manus aqua marina lavasse: ὡς δὲ ἔθος ἐστὶ πᾶσι τοῖς Ἰουδαίοις, *sicuti mos est Judaeorum*. Similiter Cosroëm Persarum Regem Soli Sacra facturum eadem lotione se praeparasse, legitur apud Procopium *de Bello Persico lib.* 2 I. *Parisiis* 1662.

1 Apollonius Rhodius *Argonauticor. lib.* IV. v. 670. ex recens. Hoelzlini *Lugd. Bat.* 1641.

2 *Metam.* 11. edit. Vulcanii *Parisiis* 1601.

3 *Quadrante lavari* dicitur a Juvenali *Satyr.* VI. & Horatio *Satyr.* 2. Bentleii *Hagae-Comitum* 1721.

4 Lavationem sua pecunia advenis, convenisque gratuitam plures instituerunt, vel testamento legarunt, inter quos Antoninus Pius. De collato in Bononienses hujus generis beneficio a Tito Avidio, legesis Malvasiam *Marmora Felsinea Sect.* 11. *cap.* VI. *Bonon.* 16 . Lavationem Populo Praenestino gratis per triennium dari supremis tabulis jussit L. Urvinius Philomusus (Suaresius mantissa *ad libros Praenest. Antiq. Rom.* 1655.) Itemque in Gabinis C. Aruncejus gratuitam in perpetuum dedit Colonis, Incolis, Hospitibus, adventoribus, servisque eorum. Ad Historiam Praenestinam nuper ab eximio Episcopo Leonardo Cecconio conscriptam *lib.* 1. *cap.* 2. *p.* 77. *Asculi* 1756.

ret. Suas habuere balneas Gallia, Hiſpania, Pannonia, Dacia, Alſatia, Britannia, Helvetia: habuere ſuas Graeciae urbes ferme ſingulae. At quemadmodum nominis claritate, rerumque omnium laudatiſſimarum praeſtantia, ſic etiam hujuſmodi operum magnificentia longe, multumque gentes ceteras anteceſſit Italia.

Verum in toto hoc genere nihil eſt, quod tantam mihi injiciat admirationem ſui, nihilque, quantum ego exiſtimo, quod diligentius obſervari, animadvertique poſtulet, quam balnea vel templis contigua, vel coenobiorum ſeptis concluſa a Chriſtianis Pontificibus, piiſque Aſcetis excitata; quippe quae ſingularem majorum noſtrorum religionem portendunt, & antiquam Eccleſiae diſciplinam inſigniter patefaciunt. Quae ego ſive loci conditionem contempler, in quo fuerunt aedificata, ſive viros, quorum impenſa, curaque ſunt conſtructa, ſive uſus, in quos illa plerumque dedicabantur, SACRA CHRISTIANORUM BALNEA video eſſe appellanda. Porro etſi multos percenſere poſſim, quorum libris univerſa balneorum, laconicorum, thermarumque deſcriptio accurate, copioſeque expreſſa eſt; nemo tamen ad haec Chriſtiana aedificia, ad haec memoranda priſcorum rituum monumenta plane animum adjecit, eorumque uſus ſcribendo explanavit. Quis quaeſo in balneorum partibus, & differentiis exponendis Baccio [1], Caſalio [2], Formanno [3], Duchoulio [4], Struvio [5], Ferrario [6], Gorio [7], Mannio [8], Schoephlino [9] diligentior? in illorum proprietatibus perveſtigandis acutior? in ornamentis,

1 Andreas Baccius Medicus Elpidianus anno 1571. ſeptem libros de Thermis & balneis Venetiis vulgavit. Opus plurles recuſum, praeſertimque an. 1712. addito libro octavo.

2 Illius collectanea *de Baln. & therm. veter.* habes *tom.* IX. Theſauri Gronoviani.

3 *Exercitationes de Balneis*. *Coburgi* 1659.

4 Inter opera *edit. Amſtelod.* 1748.

5 *De Balneis, ac balneatoribus Jen.* 1704.

6 *Differt. de Balneis* in Collectaneis Clariſs. & optimi Viri Angeli Calogera *tom.* V.

7 *In Piſanum Laconicum, ſeu Sudatorium obſervationes*. Extat in III. *volum. Inſcript. Etruriae*. *Florentiae* 1743.

8 *Delle antiche Terme di Firenze* 1751. Plura ex prima hujus noſtrae opellae editione Mannius exſcripſit, nomenque noſtrum immeritis omnino laudibus ubique proſequitur: quod ideo libuit commemorare, ut aliquo ſaltem officio gratum animum humaniſſimo ſcriptori teſtaremur.

9 *Alſatia, illuſtrata Periodus Romana cap.* XV. *Colmariae* 1751.

mentis, ceterisque adjunctis illustrandis disertior? Sed omnis eorum oratio in eo consumitur, ut receptae olim apud Ethnicos consuetudines, susaeque per gentes superstitiosae lavationes singillatim explicentur, unoque sub aspectu ponantur.

Ego vero quemadmodum, quibusque temporibus divina Religio lustrationibus, balneisque usa sit, dicere aggredior: ac certe majus aliquid, excelsiusque haec mea complectitur tractatio, qua integram adhuc Ecclesiasticae historiae partem suscipio exponendam. Quanta autem argumenti dignitas, ac amplitudo mihi de hisce balneis scribere instituenti se ostendit, atque occurrit! Non enim, haec, cumulate tradi, disputarique possunt, quin primaevae Ecclesiae, aut quae ab illa ad insequentem annorum posteritatem fluxere, leges, studia, consuetudines diligentissime explorentur. Quae quum persequar, undenam dicendorum fides, ac probatio erit repetenda, nisi ex antiquissimis venerabilium scriptorum litteris, ac monimentis? Hic mihi ponderosa SS. Patrum de Christianorum lotionibus judicia, responsa, consultaque necessario enodanda: hic gesta a Romanis Pontificibus, aliarumque regionum eximiis Episcopis ad hujusmodi caeremonias, religionesque publicas tuendas, in apertum proferenda: hic pervetus disciplina, quam hac super re Monachi reverentissime coluerunt, allatis testimoniis expolienda. Verbo dicam, Christianarum ablutionum ritus optimo consilio institutos, magnique semper a majoribus habitos mihi in animo est uberrime explicare, eorumque originem, observantiam, culturam, quaesitis undique sacrae vetustatis reliquiis, constabilire, & ad extremum ab universis expostulationibus, quae ad illos labefactandos subtilius sunt excogitatae, apertissime vindicare. Fieri autem vix posse putaverim, ut qui aut sapientiae, veritatis, traditaeque a Patribus doctrinae amore, aut incorruptae Religionis studio, aut tandem illustrium rerum cognoscendarum cupiditate ducuntur, ad haec perlegenda se conferant, quin liberalissimam exinde capiant voluptatem, meque pro legitimo, castoque Dei cultu, pro aris, pro

templis, pro ſacrorum caeremoniis certare deprehendant; id enim nobis omnino propoſitum nunc eſt, quod olim Epiphanio in expoſitione doctrinae Catholicae. Περὶ θεσμῶν δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἐν ὀλίγῳ μὲν μοί ἐστι πάλιν ἀνάγκη τοῦ παραθέσθαι, τῶν αὐτῶν θεσμῶν ἀπὸ μέρους τὸ εἶδος, ὅσαπερ φύσει πεφύλακται ἐν αὐτῇ, καὶ φυλάσσεται, τὰ μὲν ἐκ προστάγματος, τὰ δὲ κατὰ ἀποδοχὴν προαιρέσεως, τοῦ Θεοῦ χαίροντος ἐπὶ τῇ ἀρετῇ τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας. *De inſtitutis, & ritibus Eccleſiae pauca mihi neceſſe eſt perſequi, deque eorumdem forma aliqua ex parte dicere; ea nimirum explanare, quae in ipſa Eccleſia olim ſervata ſunt, hodieque ſervantur, partim ex praeſcripto, partim ex animi inductione, Deo ex diſciplinae ſuae virtute fructum quemdam, laetitiamque percipiente* [1].

Haec autem ad Te, PRINCEPS EMINENTISSIME, perſcribere minime ſubveritus ſum, non eo tantum propoſito, ut praeſtantiſſimae beneficentiae in me tuae commemoratione obſervantiam, cultumque meum propalam teſtarer, ſed ut acerrimo tuo, hoc, quidquid eſt operis, penitus permitterem judicio. Quid enim tam conſtans, tamque eruditorum conſenſione comprobatum, quam Te admirabili quadam mentis acie praeditum, quaeſitaeque doctrinae copia excultum de quavis re litteraria, ubi ſe det occaſio, ſcite decernere, tutoque pronunciare? Laudent alii inclytam tui generis ſtirpem, titulosque inſignes avorum; alii legationes Romani Pontificis nomine, quas temporibus quidem difficillimis, & aſperis in Belgio potiſſimum, quum arduis, implicatiſque controverſiis univerſa illa regio deferveret, immortali omnino cum tua laude obiiſti; vel ſacras aedes miris ſignorum, marmorum, picturarum, variaeque ſupellectilis operibus tua impenſa exornatas; vel flagrans divini honoris tuendi, ſanctioriſque diſciplinae propagandae ſtudium, nullis umquam difficultatibus fractum, nullis periculis, aut incommodis delaſſatum, quo adeo promeritus es de Chriſtianae Reipublicae ſalute. Mihi nunc ante oculos obverſantur indita tibi felici naturae ſatu tanta vis ingenii,

1. *Adv. Haereſ. lib. III. tom. II. expoſit. num. XXI.*

nii, qua in dijudicando polles, & parta vigiliis, meditatione, jugique labore divinarum imprimis litterarum scientia, qua adeo praestas. Ex qua sane effectum est, ut de optimis studiis juvandis, provehendisque impense semper cogites, eorumque cultores summa liberalitate complectaris.

Vivit ad tui nominis immortalitatem, vivetque, quamdiu religioni, virtuti, bonisque artibus honos manebit, fama Lycei, quod singulari providentia, ac coelesti prope consilio constituisti in Neapolitano Episcopio, strenuissimis conductis doctoribus, annua stipe assignata, latisque ad perpetuitatem legibus. Quod ego Gymnasium quum olim intuebar, ad beatissima Ecclesiae tempora mihi videbar esse delatus, & cum sanctissimis illis Episcopis Alexandro Hierosolymitano, Augustino Hipponensi, Etherio Lexoviensi, Ledrado Lugdunensi, Caesarioque Arelatensi quasi versari, qui suis in aedibus scholas patere voluerunt, in quibus Clerici ad severiores quasque disciplinas quotidianis praeceptionibus informarentur [1]. Quoniam vero apprime intelligebas, verissimum esse, quod pulchre, ac diserte dixit Gregorius Nazianzenus [2], Theologiam suos habere ornatus, ab eruditione, variaque lectione petendos; sapienter provideras, sacra Academia instituta, ut quae essent in historia Ecclesiastica difficultatibus obstructa, quae in re Liturgica observatu praeclara, Te coram a viris doctis alternatim disceptarentur. Mirifice etiam penitior illa tua sacrae, eruditaeque vetustatis cognitio fuit omnium praedicatione celebrata, quum marmoreum Kalendarium nongentis annis antiquius, ineluctabili rerum fato brevi interiturum, ab impendenti vastitate, ac ruina prohibuisti, & ad omnem posteritatis memoriam, commoditatemque loco illustri affigi mandasti, perpetuoque commentario explicari. Nemo quip-

1 V. Launoium *de Scholis celebrioribus per Occidentem instauratis*. *Luteciae* 1672. Thomassinum *Vet. & Nova Eccles. discipl.* *part.* II. *lib.* 1. *cap.* XCII. *&c.* *Parisiis* 1688. Dominicum Aulisium *delle Scuole sacre lib.* II. *Napoli* 1723. Jacobum Brukerum *Histor. Critica Philosophiae*. *To.* III. *period.* II. *par.* II. *lib.* II. *cap.* II. *de Philosoph. Christ. Occiden.* *Lipsiae* 1743.

2 *In Oration.* II. *de Theologia, & de laud. Basil.* *Luteciae* 1609.

pe non animadvertebat, dum haec juberes, Te e vestigio esse conspicatum, quantum splendoris, ac praesidii in antiquitates Ecclesiasticas ex hoc litterato lapide posset redundare. Plura adhuc urbs illa ex sapientia tua, mentisque magnitudine praestolabatur; plura jam parabat incredibilis tua, Tibique penitus insita benefaciendi propensio, sed graviora Religionis negotia Te Romam acciverunt, factumque est inscrutabili divini numinis consilio, ut relicta Neapolitana, sanctissima, ac amplissima Sede, & jure optionis administrandae Ecclesiae Praenestinae admotus, post auctum Dei cultum, pietatemque amplificatam, eximia litterarum studia illuc etiam importares.

Verum quantum ceteris terrarum omnium urbibus antecellit orbis caput, Religionis arx, sedesque Roma, tanto hic major rerum tibi nascitur ordo. Quod enim fuit supremis his temporibus, ex quo Romam accessisti, negotium, aut natura ipsa grave, aut periculi plenum, aut exitu anceps, in quo Sapientissimus Pontifex, antequam deliberaret, Te non consiliatorem petiverit? Quid ab eo vel pro integerrimis Apostolicae Sedis rationibus, vel pro Catholicae Ecclesiae tranquillitate sancitum, in quo Te non magnarum rerum adjutorem delegerit? At splendidius fortasse numquam in Te enituit divinae gloriae, & salutis hominum caussa, non dicam in excogitando solertia, in decernendo consilium, in agendo mira contentio, sed magna, consummataque sacrarum litterarum peritia, quam cum celeberrimae ubique gentium Congregationis, ut vocant, de Propaganda Fide insignis Praefectura tibi fuit demandata. Nam quum ingenti sane illius sumptu ex quavis natione adolescentes alantur, Christianae doctrinae satores, & haeresiomachi aliquando futuri, qui ad barbaras, vel Ecclesiae perduelles gentes longa navigatione, aut molesto itinere trajiciant, atque inter eas, aliis errores, quibus misere sunt imbutae, patefaciant, aliis dogmata, institutaque nostra tradant; probe intellexisti, nihil ad eam rem praestantius, nihil ad utilitatem potius effici posse, quam si certa quaedam, idonea,

idonea, propria, emendatiſſima, & ſucci plena ſtudiorum ratio pro Alumnis conſtitueretur. Hanc a Te mente jam comprehenſam, & cogitatione nitidiſſime informatam viris tum ingenio cum eruditione, inſtructiſſimis deſcribendam, ornandamque commiſiſti: hanc piiſſime urges, huic perficiendae allaboras: & quod ſapientis, excelſique animi proprium eſt, prudenter irridens, deſpicienſque aſtus, obtrectationes, ſcriptiunculas nequiſſimas, quas invidia, fraus, improbitas finxit, evomuit, diſſeminavit, hanc propediem prodire ſatagis. Atque utinam mihi tanta eloquii vis, tantus orationis nitor contigiſſet, ut uberes, ac diuturnos fructus, quos & litteras, & Religionem certiſſimo capturam videmus, dicendo exaequare poſſem. Quamquam ego quid externa conquiro, quum ex veteri, mihique perhonorifica, qua fruor, tui conſuetudine ſatis de magno ingenio, ſatis de multiplici tua eruditione queam aeſtimare? Eapropter quae a me ad ſingulare, & hactenus vix pertentatum diſciplinae Eccleſiaſticae caput explicandum hoc libro ſunt collecta, Tibi expendenda, emendandaque libens, volens, obſequens defero; nihil enim mihi umquam erit jucundius, nihil optabilius, nihil honorificentius, Doctissime Cardinalis, quam patrocinio, numine, praeſidioque tuo ad haec ſanctiſſima ſtudia excolenda foveri, atque excitari.

CA-

CAPUT PRIMUM.

Balneorum usus Christianis quondam minime interdictus. Martyrum Lugdunensium de ea re epistola. Quid sibi velint SS. PP. quum balnea vituperant. Balnea in Asiaca, & Africana Ecclesia recepta. Vindicatur Irenaei, Epiphanii, Theodoriti, & Eusebii narratio de Iohanne Evangelista balneum ingrediente adversus acatholicos scriptores. Ad criminis emundationem Graecis, aeque ac Latinis balnea usitata ex Chrysostomo, Cyrillo, Theophilacto, & Gregorio M. docetur. An ea tantummodo adirent, ut Isidorus scripsit, qui impura Venere se se contaminarant.

QUod in omnibus caussis principio fieri solet, ut quae illis plurimum videntur incommoda, quaeque susceptae orationis cursum retardare possent, ipso in aditu removeantur, id mihi in praesenti video esse faciendum, ne popularis quaedam, planeque inepta opinio possit his, quae a me dicentur, fidem aliqua ex parte derogare. Scilicet nonnulli sunt, quos ea pervasit sententia, veteres Christianos a lotionibus sic abhorruisse, ut quo religionis studio a ludis, & conviviis, a circo, ac theatro sibi cavebant, eodem a balneis arcerentur. Quod qui existimant, nec antiquam disciplinam satis norunt, nec Ecclesiasticam historiam attendunt. Porro in hac nihil fortasse memorabilius, nihilque in rem accommodatius epistola illa, quam beatissimi Jesu Christi testes, apud Viennam, & Lugdunum passi ad fratres per Asiam, & Phrygiam degentes, imperante Antonino Vero, perscripsere. Narrant illi moerore, & aegritudine afflicti quantopere aerumnis premerentur, probris omnibus, miseriisque vexarentur, qua inusitata rabie, quove precipiti furore Ethnici beatos Martyres tunc insectarentur. Tantum fuisse ferocitatis impetum, & malorum cumulum, immanitatem, & saevitiem eo usque processisse ajunt, ὥστε μὴ μόνον οἰκιῶν, καὶ ΒΑΛΑΝΕΙΩΝ, καὶ ἀγορᾶς εἴργεσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ καθόλου φαίνεσθαι

νεσθαι ἡμῶν τινά, αὐτοῖς ἀπειρῆσθαι ἐν ὁποίῳ δήποτε τόπῳ; adeout non ſolum ab aedibus, a BALNEIS, a foro arceremur, verum etiam interdictum fuerit, ne quis noſtrum quocumque demum in loco appareret.[1] Si ergo Martyres Deo cariſſimi nedum bonorum direptiones, injuſta judicia, vim, contumelias, quibus erant oppreſſi, conquerebantur, ſed etiam quod *a Balneis* prohiberentur; lugubris haec eorum lamentatio indicium affert apertiſſimum, lavationes in thermis apud illos fuiſſe uſitatas; neque enim ſi balneorum uſus probro, aut crimini fuiſſet, eam rem adverſariis, ac Tyrannis exprobrare potuiſſent homines, qui Chriſti legi magna cum fide ſe obtemperare gloriabantur.

Neque vero ab hac ſententia recedere me jubent, quas interdum apud Patres legere eſt, balneorum vituperationes. Nam quatuor eſſe poſſunt cauſſae, ut monet Clemens Alexandrinus, ob quas ad balnea quiſpiam ſe conferat *ἢ καθαρότητος ἕνεκα, ἢ ἀλέας, ἢ ὑγείας, ἢ τὸ τελευταῖον ἡδονῆς, vel cauſſa munditiei, vel caloris, vel ſanitatis, vel poſtremo voluptatis.*[2] Vitio certe vertendum homini Chriſtiano, ſi ad oblectamentum, libidinemque id feciſſet, nuſquam vero ſi ad novos ſpiritus ſumendos, quum adverſa uteretur valetudine, vel ad corpus tergendum, quum diuturna illuvie, foeditateque ſorderet: quamobrem moris hujus exempla ab ipſis pene Chriſtianae Reipublicae primordiis licet arceſſere. Horum primum illud eſto, quod ex geſtis Epheſi a S. Johanne Jacobi fratre ſuppetit, quem Euſebius,[3] Irenaeus,[4] Theodoretus[5], aliique tradunt, quum balneum eſſet ingreſſus, viſo intus Cerintho, mox illotum profugiſſe, atque in haec prorupiſſe verba: abſcedamus hinc, ne forte balneum praeceps corruat, in quo eſt Cerinthus veritatis inimicus. In qua tamen hiſtoriae Apoſtolicae periocha non ſum neſcius, eſſe recentiores aliquos heterodoxos ſcriptores eruditione praeſtantes, ſed ingenio intemperanti, qui ab Irenaeo, Epiphanio,

1 Apud Euſebium Caeſarienſem *Hiſtor. Eccleſ. lib.* v. *cap.* 1. *Cantabrigiae* 1720.

2 *Paedagog. lib.* III. *cap* IX.

3 Irenaeus *adverſ. Haereſ lib.* III. *cap.* III. curante Maſſueto Pariſiis 1710.

4 Euſeb. *lib.* III. *cap.* XXVIII. Item *lib.* IV. *cap.* XIV.

5 Theodoritus Cyri Ep. *Haereticarum Fabular. lib.* II. *cap.* III. Opera Sirmondi. *Lutetiae* 1642.

nio, Eusebio, Theodoreto, aliisque Catholicis viris, quorum summa fuit rerum sacrarum peritia, exquisitumque judicium, Baronio,[1] Pamelio,[2] Massueto,[3] Petavio[4] plane dissentiunt, eo certe animo, ut fidem excitatis mox Patribus detrahant, & narrationem nostris probatam, velut pro arbitrio confictam, & fabulosam, aut saltem suspectam traducant. Quod ut consequantur primo quidem ἀντιλογίαν exaggerant inter Irenaeum, & Epiphanium, quorum prior Cerinthum, alter vero Ebionem a Johanne in balneo objurgatum, execratumque affirmat. Tum illud dictitant, nullum umquam exstitisse *Ebionem*, quod ea vox ex hebraico sermone ducta, non hominem aliquem definite demonstret, sed *pauperculum* significet. Haec tota vis collectionis, hoc robur, hoc loquacissimae, & inertissimae argumentationis caput est, & summa. Videas nihilominus in hac sententia versari Vitringam,[5] Rhenferdium,[6] J. Langium,[7] Arnoldum,[8] Clericum,[9] Adolphum Lampium.[10] Non ego illos domesticis, & propriis damnabo testibus; non suae factionis homines fama litterarum conspicuos opponam Basnagium,[11] Cramerum,[12] Ittigium,[13] Caveum,[14] Daneum,[15] Hildebrandum,[16] Walchium,[17] aut magna apud illos nomina Magdeburgenses,[18] aut qui Arnoldum, & Lampium ex instituto refutarunt, Frichium,[19] & Oederum,[20] quibus omni-

1 Ad An. LXXIV.

2 *In Not. ad Tertullianum de Praescriptionibus* Parisiis 1584.

3 Ad laudatum Irenaei locum.

4 *Animadvers. ad S. Epiphanium T.* II. *pag.* 59.

5 *Observationes sacrae lib.* V. *cap.* 10. *Franequerae* 1712.

6 *De Judaeorum Haeresibus in opp. Philologic. Ultrajecti ad Rhenum* 1722. Adde ex nostris Richardum Simonium *Histoire Critique du Noveau Testament. cap.* VIII. *Paris.* 1681.

7 *Haeres. saeculi* I. *Dissert.* IV. *Halae* 1722.

8 *Historia Eccles. Part.* I. *lib.* I. *cap.* IV.

9 *Histor. Eccles. ad An.* LXXII. *Amestelod.* 1716. *Vittemberg.* 1718. V. Henrici Edzardi *Diss. de Johanne Cerinthi praesentiam fugiente Vittemb.* 1712.

10 *Prolegomena in Evangel. Johannis cap.* V. *Lipsiae* 1698.

11 *Annales Politico Ecclesiastici Tom.* I. *pag.* 819. *Rotterodami* 1706.

12 *Arbor Haereticorum cap.* III. *Argentorati* 1623.

13 *De Haeres. p.* 58. *Lipsiae* 1696.

14 *Histor. litterar. Tom.* I. *ad S. Joh. Basileae* 1741.

15 *Comment. de Haeres. Genevae* 1576.

16 *De Haeres. Helmstadii* 1746.

17 *Historia Ecclesiastica Nov. Test. sec.* I. *cap.* IV. *§.* XI. *in Not. Jenae* 1744.

18 *Centuria* I. *lib.* II. *cap.* XI. *Colon.* 1560.

19 *De Cura Veterum circa Haeres. Ulmae* 1736.

20 *De Scopo Evangelii Johannis pag.* 81. *Lipsiae* 1732.

omnibus narratio illa, antiquorum Chriſtianae religionis ſcriptorum teſtimonio ſubnixa, ea viſa eſt, quae levibus adeo argumentis refelli, labefactarique non poſſet. [1] Orationis levitatem propius diſpiciamus. Primo quidem fieri potuit, ut ab Irenaeo Cerinthus nominetur, ab Epiphanio autem Ebion, quod ambo aetate ſuppares, ambo veritatis inimici, ambo a Johanne (teſte Hieronymo [2]) qua verbo, qua ſcripto appetiti in idem balneum una hora convenerint. Deinde ſi Ebionis nomen aut Epiphanio inconſulto excidiſſe conceſſero, aut in illius ſcripta a calligraphis perperam intruſum dixero, quid umquam auctoritatis ea res demere poterit antiquiori Irenaeo, qui hiſtoriam a Polycarpi diſcipulis aure acceperat? Alterum vero argumentum, quod in voculae cavillatione poſitum eſt, quam facile dicitur, tam facile a nobis contemnitur. Nam quis umquam ſanae mentis homo, Ebionem revera vixiſſe negabit, quem non dicam Hilarius, Pacianus, Philaſtrius, ſed horum multo vetuſtior Ignatius Martyr in epiſtola ad Philadelphienſes (quae inter genuinas, minimeque interpolatas ab Vſſerio, [3] Iſaaco Voſſio, [4] Caveo, [5] Tillemontio, [6] Ruinartio, [7] & Cellierio [8] recenſetur) pluribus verbis deſcripſit? Cujus denique mentionem, nomenque vel ex Rabbinorum libris Lightfootus depromſit? [9] Neque latet me, Baylaeum, qui compoſitis mendaciis, & confutis dolis ſemper paratiſſimus accedit, ut veritati tenebras, caliginemque offundat, multa de hoc turbaſſe [10]; ſed thecnas illius, verſutiaſque diligentiſſimus Ordinis mei ſcriptor Travaſa [11] detexit, ſtrenue-

C que

1 Longe a Moshemii ſententia abſcedimus, cui nihil certi de hoc conſtitui poſſe, ſed in utramque partem eſſe diſputandum, viſum eſt. V. ejuſdem *Diſſertationem* 1x. *Tom.* I. *Diſſert. Hiſt. Eccl. Altonaviae* 1743.

2 *In Catalog. Scriptor. Eccleſ. edit Pariſien.* 1643.

3 *Epiſtolae Ignatii, & Polycarpi ab Vſſerio collectae Oxonii* 1644.

4 Exedem Genuinae G. L. Voſſio interprete *Ameſtelod.* 1646.

5 *Vbi ſupra.*

6 *Memoires pour ſervir a l'Hiſtoire Eccleſiaſtique. Tom.* 11. *Not.* 1x. *pag.* 582. *a Pariſ.* 1701.

7 *Acta Martyrum Praef. Pariſ.* 1689.

8 *Hiſtoire General des Auteurs Eccleſiaſtiques Tom.* 1. *art.* 11. *à Paris* 1729.

9 *In Parergo de excidio Vrbis. Opp. Tom.* 11. *Roterodami* 1686.

10 *Dictionaire articl.* (CERINTVS) *Amſterdam* 1730.

11 *Storia Critica delle Vite degli Ereſiarchi. Tom.* I. *Storia di Cerinto cap.* VII. *Vene-*

que diſſolvit. Nulli ergo ambiguum eſſe poteſt, virum ſanctiſſimum, qui *totas Aſiae fundavit, & rexit Eccleſias*, balneum adiiſſe, ſuoque exemplo Clerum, populumque Epheſinum docuiſſe, ut, ſi lotione egeret, illa libere uti poſſet. Cum Gallicanae, Aſiacaeque Eccleſiae moribus mirifice convenit Africanae conſuetudo. An non aſperrimae indolis, ac perſeverus homo Tertullianus de ſe ait: *non lavor diluculo Saturnalibus, ne & noctem, & diem perdam; attamen lavor hora honeſta, & ſalubri, quae mihi calorem, & ſanguinem ſervet*[1]. Quin Auguſtinus, ut allatam ſibi ex interitu Matris moeſtitiam leniret, balneum adiit. *Viſum etiam mihi eſt, ut irem lavatum, quod audieramus inde balnei nomen inditum, quod anxietatem pelleret ex animo*.[2] Itaque quin plura accumulem, longioremque faciam diſputationem, liquidiſſime conſtare arbitror, nihil ſic temere, falſeque jactari, quam majores noſtros balneorum lotiones ex Chriſtianae diſciplinae praeſcripto repudiaſſe.

Atqui religio, ubi pectore recepta eſt, tantum admiſſi ſceleris nonnumquam ingerit pudorem, ut de his, quae impie, quae inhoneſte, quae turpiter geſſimus, erubeſcamus, quaſique perverſa contagione intus, foriſque corripi, foedarique intelligamus. Altera hinc naſcitur, ſe ſeque prodit cauſſa,

Venetiis 1752. De hujus hiſtoriae probabilitate, veritateque placet judicium hic proferre hominis oppido eruditi, ſed a noſtris partibus prorſus alieni, quo facilius appareat ὑπερμαρτύρους illos, mox recenſitos, rerumque noſtrarum oſores, impetu potius, & invidia, quam veri inveniendi ſtudio in dijudicando duci. Eſt is Johannes Laurentius Moſhemius, qui in *Inſtitutionibus Hiſtoriae Chriſtianae majoribus ſaec. I. part. II. cap. V. Helmſtadii* 1739. auditores ſuus ſic affatur. *Etenim haec ſi argumenta valere debent: Irenaeus, & Epiphanius in nomine hominis minime conſentiunt: Irenaeus nimis credulus fuit, neque certos, & ſpectatae fidei teſtes nominat; igitur narratio haec in fabulis numeranda: haec, inquam, ſi valebit diſputandi ratio, maxima pars antiquioris hiſtoriae abiiti, & falſitatis condemnari poterit. Ego quidem in ea ſum ſententia, veterum narrationes, quae nihil habent aperte abſurdum, vel aliis rebus minime dubiis adverſum, ſi minus firmiter credendas, nec tamen explodendas, aut generalioribus argumentis infirmandas eſſe. Atque haec mihi lex cum aequitati, tum rectae rationi, & prudentiae conſentanea videtur. Hoc vero in eventu* (de S. Johannis in balneum acceſſu) *nihil ego cerno, quod ſe ipſum conficiat, vel ab omni fide remotum ſit*.

1 *Apologet.* XLII. Sigebertus Havercampus in edit. Apologetici Lugdun. Batav. 1718. reſtituit pro *lavor*, *lavo*, docetque in perpetuis adnotationibus ad hunc librum, Carthaginenſem Presbyterum non balnea, ſed illorum abuſum damnaſſe.

2 *Confeſſionum cap.* IX. *ed. Maur. Pariſiis* 1679. Confer quae iidem religioſiſſimi viri adnotarunt de uſu balneorum apud veteres Chriſtianos, *in Praef. tom.* II. *Opp. S. Ambroſii. Pariſiis* 1686.

caussa, cur optimi illi Christiani, quorum erat tam fervens, tam integrum, tam constans colendae religionis studium, balnea aliquando sibi esse necessario adeunda existimarent. Nam quamvis temperantiam, pietatem, modestiam, virtutesque omnes consectarentur, si quando tamen aut communi errore, aut cogitata ratione culpam susciperent, pessimoque flagitio se alligarent, lotione putabant confestim sibi esse opus: praesertimque post impuram, & sceleftam venerem, nec Deum precari, nec in templa pedem inferre, nisi prius in balneo positis quodammodo sordibus, sibi permissum rebantur. [1] Mira, planeque summa est illorum, quos merito auctores, ac testes fidei nostrae appellamus, hac in re sententiarum consensio; sed ea nisi latius explicata, & per partes adstructa sit, minus ponderis habitura videtur. Producendus primo disertissimus Chrysostomus, qui homilia XVIII. in I. ad Corinthios ait: *τίνος ἕνεκεν ἐπὶ βαλανεῖον μετὰ τὴν ἁμαρτίαν τρέχεις ἐκείνην; ὐκ ἐπειδὰν βορβόρυ παντὸς ἀκαθαρτότερον ἑαυτὸν εἶναι νομίζεις. Quare ad balneum post peccatum curris? Nonne quia immundiorem omni luto te ipsum censes?* [2] At praestantissimus est, & omnium expressissimus Cyrilli Archiep. Hierosolymitani locus Catechesi VI. *ὁ μὲν γὰρ πορνεύσας πρὸς μίαν ὥραν δι' ἐπιθυμίαν πλεῖ τὴν πρᾶξιν, καταγινώσκων δὲ τῆς πράξεως ὡς μιανθεὶς οἶδε λυτρῦ ἐπιδεόμενος, καὶ γινώσκει τῆς πράξεως τὸ μυσαρόν. Qui enim corpus stupro polluit per unam horam libidinem explet: mox factum condemnans se uti inquinatum balneo egere novit, commissique sui scelus, & foeditatem cognoscit.* [3] A quarto Ecclesiae saeculo ad undecimum eam manasse persuasionem, ex Theophilacto evincitur, qui paucis immutatis eadem refert, quae Chrysostomus, & Cyrillus: *ἐπὶ βαλανεῖα τρέχειν ἔθος*

 τοῖς

1 Habes de hoc luculentissimum testimonium Auctoris *Clementinarum* lib. VI., aliorumque. V. Suiceri *Thesaur. Eccles. Tom. I.* v. βαλανεῖον. *Amstelod.* 1728. Ethnicos nihil moror, etsi non lateat me, lege lustrationis subiici, qui libidinose quicquam fecissent. Consule Lakemacherii *Antiquitates Graecorum sacras part.* III. *cap.* III. §. IV. Graecos id moris ab Aegyptiis accepisse docet Clemens Alexandrinus in primo Stromatum: μηδ' εἰς ἱερὰ εἰσιέναι ἀπὸ γυναικὸς ἀλούτους ἐνομοθέτησαν: *atque ad sacra ab uxore illotos transire lege vetuerunt.*

2 Edit. Ducaei *Paris.* 1636.

3 *Edit. Parisiensis* 1720. Adi quae Cyrillo illustrando congessit doctissimus Touttéus, diligentissimus totius operis enarrator.

τοῖς πορνεύσασιν, ὡς μολυνθέντος δηλαδὴ τοῦ σώματος; ad balnea accurrere solent, qui fornicati sunt, ceu corpore jam polluto [1].

Ac ne quispiam illud in animum inducat sibi, Graecos tantum, quos peculiares omnino ritus sibi vindicasse, multaque in rebus Ecclesiasticis a Latinis dissimilia retinuisse comperimus, ejusmodi probasse lotiones; in promptu est, quod Gregorius M. ex Maximiani Syracusarum Episcopi relatu accidisse narrat in Provincia Valeriae flagitioso cuidam Curiali, qui quum sacratissimo Paschali sabbato virgunculam depudicasset, *πρωΐας δὲ γενομένης, ἀνέστη ὁ ἄθλιος καὶ διαλογίζεσθαι ἤρξατο, ἵνα εἰς τὸ λουτρὸν ἀπέλθῃ, δοκῶν διὰ τοῦ ὕδατος τὸν τῆς αμαρτίας μολυσμὸν ἀποπλύναι; quumque mane facto surrexisset reus cogitare coepit, ut ad balneum pergeret, ac si aqua balnei lavaret maculam peccati &c.* [2] Sed est apud Isidorum cognomento Pelusiotam ad id, quod nunc agitur, accommodata, & scitu non inutilis observatio; scilicet balnearem lustrationem eos tantum credidisse sibi necessariam, qui venere, ac libidine perciti obscenis indulsissent voluptatibus, secus, qui alio quovis crimine se contaminassent; eo quia *τὰ ἄλλα ἁμαρτήματα ἐκτὸς τοῦ σώματος ἐστὶ τοῦ δρῶντος, τοῦτο δὲ τὸν δρῶντα μολύνει, cetera delicta sunt extra corpus perpetrantis, hoc autem* (sc. libidinis) *ipsum coinquinat perpetrantem*. [3] Haec tamen differentia argute magis, quam vere videtur excogitata. Nam macula, quae peccato infertur, non ideo putabatur balneo eluenda, quod corpus tantum foedaret; tunc enim lavatio illa mere civilis, non vero religiosa fuisset, sed ut a Thoma Passnero, Lutheranae quamvis factionis homine, observatum est [4], *non ad munditiem tantum, sed ad religionem pertinere visum fuit sordes aqua dispungere, ad animum scilicet usque perventuras, ni corpore abstersissent*. Quamobrem Ecclesiae Patres quamvis eos potissimum lotum ire juberent, qui salaces fuerant, certe non inficia-

1 *In cap. VI. ep. I. ad Corinthios. Londini* 1636.

2 *Dialogorum lib. IV. cap.* XXXII. Maurin. *Parisiis* 1705.

3 *Lib. IV. epist.* CXXIX. edit. G. L. Billii *Parisiis* 1738.

4 *Observationes Ecclesiasticae. Observ. de lotionibus Christianorum Jenae* 1694.

ficiabantur, balneo etiam egere, qui rectae fidei desertione, vel perjurio, vel caede, furtove peccarant.

CAPVT SECVNDVM.

Christiani balnea adibant, ut ad sacra celebranda se compararent. Perversa de lotionibus Christianorum Moshemii querela. Ante Baptismi susceptionem Catechumeni sordes in balneo ponebant. Augustinus qui intelligi debeat. Locus Zenonis Episc. de hac re male sollicitatus explicatur. Instantibus sollemnioribus anni diebus lavatio per plura saecula Christianis usitata. Conciliorum sanctiones, quibus balnea ἀνδρόγυνα Christianis vetabantur.

QVONIAM antiqui legum nostrarum magistri, arbitrique caeremoniarum divina mente praediti sollemniter, crebroque essari solebant, sancta sanctos, & munda mundos decere, sic illud mentibus Christianorum & animo perceptum, & memoria custoditum haerebat, ut quamvis integri, scelerisque puri culpa se vacare confiderent, nihilominus, quum templa oratum adirent, lustratione aliqua adhuc esse opus existimarent. Tantam scilicet immortali Deo, sacrisque mysteriis reverentiam censebant adhibendam, ut nec illum votis propitium habituros, nec ista plenissime sibi profutura vererentur, nisi, praeter insontem animum, corpus bene tersum attulissent. Quamquam, quum interdum levibus subrepat animis inepta credulitas, ut quae optimo consilio, ductuque sunt instituta, depraventur immoderata cultura; fuere Tertulliani aevo [1] homines scrupulosiores, qui nec minimas fundebant preces, quin lavacrum interarent. Atque haec, ut arbitror, inconsulta aliquorum superstitio fuit, quae tantam hujus ritus aversationem Moshemio ingessit, ut in adnotationibus *ad Systema Intellectuale* Cudwortii [2] sibi permolestum accidisse dixerit, hanc de lustrationibus sententiam,

1 *De oratione cap. 11. Lutetiae 1675.*
2 *Tom. 11. cap. v. sect. 11. corpus animae ex mente veterum Jenae 1733.*

tentiam, a scriptoribus Ecclesiasticis (inquit ille) improbatam, migrasse in Christianam rempublicam. Sed homini, quavis summo ingenio, omnique liberali doctrina exculto, memoria hic excidit, multa, quae contaminatae religionis esse videntur, non Ecclesiae Catholicae, sed praejudicatae vulgi opinioni esse tribuenda; proindeque argumentum petitum a superstitione, quae imbecillium animos occupavit, levissimum semper fuisse habitum, & ad probandum elumbe, infirmum, nugatorium. Ceterum, ut Diadochus Episcopus Photices monuit [1]: *conferre se ad balneum peccatum nemo, aut a ratione alienum dixerit*, etiamsi devotae mentis instinctu id fiat. Qua in re non incerta profecto, aut superstitiosa ad piissimam Christianorum consuetudinem asserendam comparabimus exempla. Nam ne quid disputem de humanae salutis vindice, novaeque legis auctore Jesu Christo, quem aquam lustralem, balneaque purificationis caussa frequentasse ostendit Scacchus in Elaeochrismatωr Myrothecio [2]; ad id, quod maxime rem, caussamque continet, nostra proficiscatur oratio.

Jam illud est compertum, statos duos anni dies, quibus unice, *excepto dumtaxat gravissimi languoris incursu* [3], baptismus Catechumenis competentibus conferebatur, multa olim praecessisse, jejunia videlicet, humicubationes, vigilias, exorcismos, nominis mutationem, caeteraque a Leidrado [4], Theodulpho Aurelianensi [5], aliisque narrata [6]. Haec tandem excipiebat totius corporis lavatio ex poenitentia sordidati. Praeclare hic nobis suffragatur Augustini testimonium, qui ad Januarium ita perscripsit: *Si autem quaeris cur etiam lavandi* (Catechumenos) *mos ortus sit nihil mihi de hac re cogitanti probabilius occurrit, nisi quia baptizandorum corpora per observationem Quadragesimae sordidata cum offensione sensus*

1 *De perfect. Spiritual. cap.* III. *Biblioth. PP. Lugdun. tom.* V.

2 *Cap.* XXXII. & XXXIII. *edit. Rom.*

3 Gelasius PP. *ad universos Episc. ep.* IX. Labbe *Conc. tom.* IV.

4 *Lib. de Baptismo cap.* I. *ad Carolum M.* In Analectis Mabillonii *tom.* III. *Paris.* 1682.

5 *De Baptism. cap.* VIII. inter opera Sirmondi *tom.* II. *Parisiis* 1696.

6 Joseph Vicecomes *observationum Ecclesiasticar. vol.* I. *lib.* II. *Mediolani* 1615. Martene *de Antiqu. Eccl. Rit. lib.* I. *art.* IX. & *seq. Rhotomagi* 1700.

ſenſus ad fontem tractarentur, niſi aliqua die lavarentur [1]. Neque illud ſatis intelligo, cur haec Auguſtini verba a noſtris communiter ſic detorqueantur, ut his infantium *Capitilavium* (de quo inferius agemus) innui, ſignificarique arbitrentur. Eſt id non falſum tantum, ſed cum ipſa eximii doctoris oratione pugnans; *corpora* enim Auguſtinus hic memorat, non *caput*; de adultis, qui *quadrageſimali obſervatione* ſordidabantur, agit, non de infantibus, quibus corporis afflictationes ante baptiſmum haud indicebantur [2]. Praeterea quum ea Catechumenorum purificatio ob id potiſſimum ab Auguſtino dicatur inſtituta, ne ſacri fontes foedarentur; quumque non guttatim aqua piacularis in capita infunderetur, ſed *toto corpore* tingerentur baptizandi [3], neceſſario ſequitur, totum corpus ante baptiſmum tergi, emundarique conſueviſſe. Id autem in balneis fuiſſe revera peractum nemo praeſtantius, ac diſertius, quam Zeno Veronenſis explicavit, qui in VI. *Invitatione ad fontes* ſic Catechumenos ſuos affatur: *Jam BALNEATOR expectat, quod unctui, quod terſui opus eſt praebiturus*. Non hic ego figuratam orationem deprehendo, nec illud Ballerinio, viro licet graviſſimo, & erudito concedam *Balneatoris* nomine Epiſcopum ἀλληγορικῶς a Zenone deſignari, & balnei imagine ipſum baptiſmum repraeſentari, in quo neophyti chriſmate conſecrato perungebantur [4]. Locus hic nihil habet metaphora retruſum, nihil expeditu difficile; ſenſus eſt obvius, naturalis, apertiſſimus: invitantur nimirum a ſanctiſſimo illo Antiſtite Chriſtianae diſciplinae alumni ad fontem ſacrum, monenturque, quoniam inſtabant delecti ad id dies, ut ad balneum ſe conferant, ibique ſordes eluant, mundatique ad baptiſmum ſubinde

1 *Epiſt.* LIV. alias CXVIII. Ed. Maur.

2 Non latet me, juſſum olim matribus, ut infantes ad baptiſma jejunos deferrent ob Euchariſtiae reverentiam, quae illis ſtatim adminiſtrabatur. Multa pro more ſuo ex optimis antiquitatis fontibus ducta in hanc rem collegit ss. D. N. Benedictus XIV. *de Synodo Dioeceſ. lib.* VII. *cap.* XII. *nov. edit.* At hoc certe nihil pertinet *ad obſervationem Quadrageſimalem*, de qua S. Auguſtinus.

3 Nihil apertius ipſius Auguſtini verbis in *Sermone* ad Neophytos ab Ivone Carnotenſi, & Gratiano in corpus Juris Pontificii relatis: *in hoc ergo fonte, antequam vos TOTO CORPORE tingeremus, interrogavimus, credis in Deum &c.* Vicecomes *lib.* IV. *cap.* VII.

4 Cl. Ballerinias *not.* ad S. Zenonis opera *lib.* II. *tract.* XXXV. *Veronae* 1739.

inde accedant ; ideoque balneatorem quasi indigitat ampulla unguentaria, strigili, linteamine instructum, & Catechumenos jam expectantem [1]. Si id igitur verba ipsa praeseferunt, eorumque planissima significatio cum antiquis Ecclesiae ritibus apprime congruit, nihil est, cur operosa interpretatione aliena, & metaphorica hinc colligere nitamur.

Sed qui honos a Christianis baptismo est habitus, is etiam studiose coelesti praestabatur convivio. Declarat hoc non erudite minus, quam expresse totius Ecclesiasticae antiquitatis, ita dicam, promus condus Mabillonius, qui postquam recitavit verba historiae S. Willelmi Monachi Gellonensis: *sanctis Altaribus hanc servabat reverentiam, ut prius quam sumpturus iret Eucharistiam, aquis perfunderetur*, exquisita animadversione addit: *eadem consuetudo plerosque alios tenuit, ut in diebus sollemnioribus BALNEORUM usu corpora sua purgarent, haud dubie ob reverentiam sacrae Communionis* [2]. Ad id plurimum etiam pertinere videtur illud, quod legitur initio narrationis miraculorum S. Melanii Episcopi Rhedonensis, qui maximam virtutis, praestantisque animi opinionem apud homines saeculo sexto erat consequutus. Anonymus itaque vitae illius scriptor Britanniae Gallicae consuetudinem ibi describens sic exorditur. *Moris est Christianorum, Dominicos dies ob Dominicae Resurrectionis honorem ubique venerantium, Sabbatorum diebus laborum sudorem, corporum faticationes balneorum aquis lavando frequentius recreare, sordidas lotis vestibus mutare, ut terrenam coelestis Regis curiam, praesentem videlicet Ecclesiam, mundiores ut corde, sic corpore valeant intrare* [3]. Morem hunc piissimum ad undecimum usque saeculum propagatum, omnino tunc viguisse, intelligitur ex libro de *Officiis Ecclesiasticis* Johannis Abrin-

1 Erit fortasse qui nobis exprobret cum Lactantio *Div. Inst. lib.* VI. *cap.* XXII. Christianos numquam unguento illitos incessisse, quod delicatulis, ac voluptuosis vitio dabatur. Sed quae a *Servo Balneatore* praestabatur unctio occasione Baptismatis, & mundiciei caussa, non ea sane mollis pollitura, ut Catechumeni jucunde olerent, verum levis, permissaque unctatio ad sordes detergendas.

2 *In Praef. ad saeculum* V. *Ord. S. Benedicti pag.* 372. *edit. Tridenti.* 1724.

3 Apud Bolland. *Acta SS. tom.* I. *ad* VI. *Januar.*

Abrincenſis, deinde Rhotomagenſis Archiepiſcopi. Is enim de caeremoniis agens, quae in nocte Natalis Domini ſunt retinendae, peractis nocturnis precibus, antequam de Miſſa in Galli cantu quicquam praeſcribat, ita praemonet: *Clerus, & populus lavatum exeant* [1]. Atque hac teſtium clariſſimorum copia id, quod erat propoſitum, cumulate me confeciſſe confido, ut nemini eſſe dubium poſſit, balneorum lavationem inter caeremonias, religioneſque publicas locum aliquando obtinuiſſe.

Interim Eccleſia Chriſti, divinae mentis interpres, deque omnium gentium ſalute jugiter ſollicita, hac etiam ſuper re populis egregie conſuluit, flagitiique occaſionem ab illis removere ſtuduit. Nam quia noverat infeſtiſſimum humani generis hoſtem, infernum veteratorem, cui mille nocendi artes, facile poſſe in thermis Chriſtianos ad turpitudinem impellere, jam uſque a primordiis balnea illis vetuit ἀνδρόγυνα, quae ab Epiphanio merito appellabantur διαβολικὸν στρατήγημα [2], ſejunctimque a mulieribus viros, & a viris mulieres lavari praecepit. Ac primo occurrit laudanda ſanctio illa inter *Conſtitutiones*, quae jamdudum *Apoſtolicarum* nomine donantur [3]; *lib.* I. *cap.* IX. περὶ τοῦ μὴ συλ-

D λούεσθαι

1 Pag. 34. cum notis Prevotii. *Rhotomagi 1679.*

2 *Haereſ.* xxx. *num.* vi 1. Huic s. Cyprianum adnecte, qui *de diſcipl. & habit. Virgin.* edit. Felli *Amſtelod.* 1700. ita moeſtiſſime conqueſtus eſt. *Quid vero quae promiſcuas balneas adeunt, quae oculis ad libidinem curioſis pudori, ac pudicitiae dicata corpora proſtituunt, quaeque cum viros, atque a viris nude vident, & turpiter videntur, nonne ipſae illecebram vitiis praeſtant? Nonne ad corruptelam, & injuriam ſuam deſideria praeſentium ſollicitant, & invitant?*

3 De hujus libri aetate, auctoritateque ſaepe, & multum a viris doctis diſputatum, & quaeſitum plane novimus. Nec mens eſt omnium ſententias ponere, aut veterum opiniones defendere. Opportunum illud potius, ut recentiorum aliquot ſcriptorum indicemus judicia, quibus facile aſſentimur, ne inconſulto Conſtitutiones illas in dictorum fidem excitaſſe putemur. Johannes Philippus Baratterius ad calcem operis: *Diſquiſitio Chronologica de ſucceſſione antiquiſſima Epiſcop. Romanor. Ultrajecti* 1740. binas adjecit de Conſtitutionibus Apoſtolicis diſſertationes, ac in priori haec perſuadere inſtituit. Epocham primam Conſtitutionum a Concilio Trullano repetendam, quod Canon II. illarum meminerit; Epiphanio fuiſſe cognitas, & illius aevo ab haereticis minime corruptas; Arianiſmi ſuſpectas ab aliquibus immerito habitas, & cum doctrina PP. Ante-Nicaenorum conſpirare. A tempore Epiphanii nullo modo mutari potuiſſe, & Epiphanium exemplaria a noſtris neutiquam diverſa vidiſſe. Memorantur deinde a Baratterio loca Timothei, Anaſtaſii, Philoſtorgii, Socratis, Joh. Chryſoſtomi, Thomae Syri, Innocentii PP., Pro-

cli,

λύεσθαι γυναῖκα ἀνδράσιν, *quod mulier non debet cum viris lavare*; quam conrasis undique Patrum testimoniis copiose illustrat Cotelerius[1]. Rursus Concilium Laodicenum canone xxx. morem hunc perditissimum carpit, & a Christifidelibus exulare jubet. Quum tamen ab hoc immani scelere severa illa jussione plerique haud coerceri potuerint, Concilium Trullanum canone LXXVII. debitas crimini decrevit poenas, dirisque malis devovendos edixit, qui secus faxerint, nimirum Clericos ab albo amovendos, laicos vero Ecclesiae communicatione interdicendos; & in utroque Concilio promiscua haec lavatio dicitur, πρώτη κατάγνωσις παρὰ τοῖς ἔθνεσιν, *potissima apud gentes condemnatio*[2]: quod quam recte, vereque usurpatum fuerit, declarat Beveregius in Συνοδικῷ, sive *Pandectis Canonum*[3]. Nihilominus, si Evagrio

sii, aliorumque, quibus haec omnis oratio confirmetur; tandemque proposita ab Visserio dubia refutantur. In altera vero diatribe hoc sibi demonstrandum sumpsit Harattetius, Constitutiones II. a Christi adventu saeculo fuisse contextas ex variis Apostolorum scriptis, monumentisque. Quod ut facilius evincat, testimonia recitat scriptorum saeculi III. quibus illae commendantur, docetque nulla in illis saeculi IV. recentiorumque rituum vestigia deprehendi. Sed quod ad hujus libri fontes spectat, ad eamdem sententiam accessit scriptor operis, *Histoire du Droit Canonique, & du gouvernement de l' Eglise, a Londres* (Parisiis). Licet multa illa nequiter turbet ad Ecclesiae leges elevandas, aetatemque hujus collectionis malitiose dissimulet, ne vanis, perversisque suis opinionibus fidem deroget, & quod dicitur, asciam sibi cruribus illidat; attamen non imprudenter mihi fecisse visus est, quum *tom.* II. *chapit.* II. *des Canons, & Constitutions attribuées aux Apôtres* dixit, sanctiones illas ex peculiaribus Ecclesiarum codicibus, & ritualibus libris, quibus vetus disciplina continebatur, fuisse decerptas. Sed celeberrimae cujusdam in Italia Academiae Professor rerum divinarum scientia imprimis abundans, quum adscititio nomine larvatus hoc ipsum versaret argumentum, Constitutiones Apost. vix ante saeculum V. fuisse descriptas contendit. *Ragionamento intorno al divieto delle opere servili ne' di Festivi Taranto* (Lucae apud Benedinium) *presso gli Eredi di F. Mosca* 1730. A summo Theologo, cujus caeteroquin auctoritati plurimum semper tribuemus, liceat nunc dissentire, quandoquidem, si quid recte intelligimus, duplici illius argumentationi, quaedam subest ambiguitas, qua sublata, tota conclusio fortasse nutare videbitur.

1 *Patres Apostolici tom.* II. *not. ad Constit. Ap. Parisiis* 1672.

2 *Edit. Iohan. Zonarae Parisiis* 1618.

3 *Tom.* II. *not. ad Concil. Trull. p.* 161. *Oxonii* 1672. Feminarum lavationes etiam apud Graecos antiquitus fuisse distinctas conjicio ex Hesiodi loco *in fin. Oper. & dier.* I. Quod si apud eos, Homero teste, hospitii lege cautum erat, ut puellae ancillares, imo & heriles in balneo totum corpus hospitibus lavarent, A. M. Riccius *Dissertationum Homericarum* LX. *Florentiae* 1742. id a turpitudinis nota pro illorum temporum ingenio, ac moribus vindicare satagit. Verum quam posito pudore, mulieres promiscuis balneis usae sunt, non modo censoria iis id probro dedit, sed etiam sub repudii, & dotis amissionis poena compescuit. In *L. fin. tit. de repud.* Consule etiam *Novell.* XX. Justiniani. Certe ab Imperatoribus, qui castigatiores fuere, viros a feminis distincte lavari sancitum est, quemadmodum ab Hadriano, M. Aurelio, Severo Alex. testibus Spartiano, Lampridio, & Capitolino. Effectum deinde est, ne

grio fides [1], hanc legem interdum instaurare opus fuit ad versus Monachos Palaestinos, qui illi non semel obtrectarunt. Re quidem vera rogata iterum ea lex est in *Statutis* S. Bonifacii Episcopi Moguntini apud Dacherium, ubi execrationibus devincitur, sacrisque interdicitur qui *balneum cum mulieribus celebrat* [2]. Atque hanc depravationis, foeditatisque labem ab his potissimum, qui in sortem, & hereditatem Dei admissi erant, eliminandam majores nostri curarunt poenarum praescriptione. Nihil ad hanc rem afferri potest luculentius ea lege, quam Edmundus Martene, & Vrsinus Durandus tomo VII. Collectaneorum titulo: *Judicia Sacerdotalia de criminibus* n.XLVII.ediderunt, quae sic habet: *Si quis in balneo se cum mulieribus lavare praesumpserit, emendatione pollicita, uno anno poeniteat, & ulterius non praesumat*. Mitius tamen in eos, qui hac in noxa essent, animadvertit *Poenitentiale* Theodori Archiepiscopi Cantuariensis, a quo nonnisi trium dierum poenitentia imponitur [3].

ut balneae aliquae in feminarum dumtaxat usum exstruerentur, quales Romae Agrippinae, Olympiadis in Saburra, & quas Ampelidem, & Priscillam trans Tiberim habuisse testatur Victor, quales Beneventi fuisse mutilus docet titulus a Cl. optimoque amico Joh. De Vita eruditissime explicatus. (*Antiquit. Benevent. Thesaur. Diss.* x. *Romae* 1754.), quales & Fabrettus memorat (*Inscript. Domest.* DCXLVI. *pag.* 242. *Romae* 1683.) a M. Valerio M. F. Aedili Dictatore, & Praefecto Juventutis restitutas. Exstat de balneis ἀνδρογύνοις epigramma Paulli Silentiarii latine redditum ab Angelo Bargaeo in libro: *De publicorum, & privator. aedificior. eversoribus. Florentiae* 1689.

1 *Histor. lib.* 1. *cap.* XXI. mem. edit. Scriptor. H. E.

2 *Tom.* IX. *num.* XXI. *Parisiis* 1663.

3 *Tom.* I. *capit.* XXX. *Parisiis* 1677.

CAPVT TERTIVM.

Lex Theodosii de balneis, quae sunt in peribolo Ecclesiarum. Qui illorum usus. De balneis a Constantino M. pro Sacrorum Ministris juxta aedem SS. Apostolorum excitatis. De his, quae Pontifices Maximi Hilarus, Hadrianus I., & Damasus in eumdem finem aedificari, aut restitui curarunt. De balneo prope Paracellarium Lateranense a PP. Gregorio IV. renovato.

THEODOSIVS Imperator pius, felix, augustus cum multa ad optimam vitae, ac officiorum omnium societatem inter homines devinciendam, multaque ad imperii non minus, quam ad religionis dignitatem tuendam sapienter cavit, tum illud commode, & decenter sanxit, ut quae templis adjacerent, loca, jure sancto Asyli donarentur. Praestat ipsa legis verba ex codice Theodosiano lib. IX. tit. XLV. *de his, qui ad Ecclesias confugiunt*, hoc loco exscribere. *Vt inter templi, quod parietum descripsimus cinctu, & post loca publica, & januas primas Ecclesiae, quidquid fuerit interjacens, sive in cellulis, sive in domibus, hortulis, BALNEIS, areis, atque porticibus confugias, interioris templi vice tueatur*. Monitore hic profecto non est opus, ut animadvertas, Theodosium non de conchis, vasculis, aliisque minoribus lavacris loqui, sed de aliquo aedificio, quo quis se recipere, eoque non solum tamquam perfugio, sed velut domo uti posset. Itaque intra templi septa, ubi cellulae, ubi domus, ubi hortuli, ibidem & BALNEA fabricabantur. Horum usum si inquiras, quid quaeso aliud cogitationi succurret, nisi in unum, eumdemque finem balnea fuisse exstructa, in quem reliqua circumposita aedificia, nempe in commodum illorum, qui sacro fungebantur ministerio, rebusque divinis deserviebant? Quod quam verum sit, facile colligi potest ex Eusebii loco in vita Constantini, ubi postquam templum in honorem SS. Apostolorum a piissimo Imperatore Byzantii excitatum descripsit, ita subdit: Ἀμφὶ δ' τοῦτον νεὼν αἴθριος

ὤ

ἦν αὐλὴ παμμεγέθης, εἰς ἀέρα καθαρὸν ἀναπεπταμένη. ἐν τετραπλεύρῳ ταύτῃ στοαὶ διέτρεχον, μέσον αὐτῷ νεῷ τὸ ἄθριον ἀπολαμβάνουσαι· οἶκοί τε βασίλειοι ταῖς στοαῖς, ΛΟΥΤΡΑ *τε, καὶ ἀνακαμπτήρια παρεξετείνετο, ἀλλὰ τε πλεῖστα καταγώγια* ΤΟΙΣ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΦΡΟΥΡΟΙΣ ΕΠΙΤΗΔΕΙΩΣ *εἰργασμένα. Circa ipsum templum ingens erat area libero, ac patente desuper caelo. Cujus ad quator latera porticus sibi invicem conjunctae, quae aream, ipsumque templum circumcingebant. Erant insuper eisdem porticibus in longum inclusa praeter Basilicas, BALNEA, diversoria, & alia plurima habitacula IN VSUM EORVM, QVI LOCVM CVSTODIEBANT*[1]. Quum autem Sacris tanta adhiberetur reverentia ab his, qui ad illa conficienda accedebant, ne in dubium quidem cadere mihi posse videtur, balnea haec extimo templi ambitu conclusa, ad id potissimum fuisse comparata, ut Ministri rite, sancteque ad rem divinam, praegressa lotione, praepararentur.

Verum quod a Constantino in florentissima illa Orientalis imperii sede factum diximus, passim a Romanis Pontificibus pro pastoralis officii sollicitudine praestitum legimus in urbe principe, arceque religionis. Nullius porro scriptoris tanta ratio haberi solet in historia Pontificum, quanta Anastasii Bibliothecarii, qui quamvis multa peccarit, illorum tamen munificentiam, pias largitiones, aedificia, donaria diligentissime persequitur. Is itaque de S. Hilaro, sic scribit; *hic fecit BALNEVM, & praetorium Sancti Stephani*[2]. Item de S. Symmacho: *fecit Basilicam S. Pancratii, ubi & fecit arcum argenteum, qui pensat libras* XV. *Fecit autem IN EODEM LOCO BALNEVM*[3]. Rursus de Hadriano I. *Construxit, & aedificavit ibidem* (nempe ad Basilicam S. Petri) *noviter turrim mirae pulchritudinis decoratam coherenti porticu, quae descendit ad BALNEVM*[4]. Iterum audienda, quae profert in vita Beatissimi Papae Damasi: *Possessionem Antonianam in territorio Casinensi praestantem solidos* CIII. *BALNEVM juxta Titulum praestans solidos septem, & viginti*[5]. Non sum ego

1 *Lib.* IV. *cap.* LIX.
2 *In vit. illius sect.* LXXI. edit. Romanae 1718. *& seq.*
3 *Sect.* LXXIX.
4 *Sect.* CCCXIX.
5 *Sect.* LIV.

ego nescius, Blanchinium, virum amplissimum, doctissimumque, quo loco meminit Thermarum Damasianarum asserere, eas positas fuisse *juxta Titulos*, ut inservirent ad Baptismum per immersionem, quemadmodum aevi illius mos erat, peragendum. Sed venia mihi detur peto, precorque, si Blanchinii sententiae suffragio meo haud consentio. Jam illud a Vignolio bene, ac sapienter observatum est, aquarum erogationes pro baptizandis Cathecumenis, aut infantibus *Fontes ad Baptisterium*, *Fontes Baptismales*[2] fuisse appellatas, vel quemadmodum nos ipsi alias docuimus[3], *Natatoria* & *Piscinas*, numquam vero *Balnea*; propterea a balneis usu prorsus dissimili illas distingui, certissimum videtur. Praeterea a Blanchinio recedere me jubent verba ipsius Anastasii in vita Hadriani I. *Dum vero forma, quae Claudia vocatur, per annorum spatia demolita esse videbatur, unde & in BALNEIS Lateranensibus de ipsa aqua lavare solebat, & in Baptisterio Ecclesiae Salvatoris D. N. J. C., & in plures Ecclesias in die sancto Paschae abluere solebat*[4]. Certe tota hac Anastasii oratione aperte declaratur, aliud fuisse *Balnea*, aliud *Baptisteria*; illa pro religiosa quadam lotione, haec vero pro Sacramento regenerationis instituta; ideoque Hadrianum in duo prorsus diversa aedificia aquam iterum advehi curasse, in quorum altero se ipsum, sordesque corporis lavaret, in altero culpam primigeniam ex aliorum animis dilueret.

Praeclarissimis hisce Pontificibus adjungendus Gregorius PP. Quartus, de quo idem Anastasius ita refert. *Renovavit imo & BALNEUM, quod juxta Paracellarium situm est, a fundamentis per totum, & majoribus, ceterisque placabilibus operibus decoravit. Nam prius vetustatis longitudine casurum esse videbatur, nisi mens, vel optimum tanti Pontificis studium illud ad priorem statum reducere decrevisset*[1]. Hoc igitur ab historico laudi datur Gregorio, quod quum animum intendisset suum, ut omnia aedificia, quae erant in Patriarchio Lateranensi, restaurarentur, aedes sacris peragendis in amplio-

1 *Not. in Anastas.* Romae an. 1724.
2 *Antiquitat. Christian. Dissert.* II. quae est *de Baptisteriis*. Romae 1735.
3 *Sect* CCCXXXIII.
4 *Sect.* CCCLXXV.

pliorem formam redigerentur, Triclinium, in quo Natali Christi Domini, & Paſchate Cleri optimates cum Pontifice convivari ſolebant, Paracellarium, ubi Concilia quandoque cogebantur [1], opere, cultuque ſplendidiora evaderent, *Balneum* minime praetermiſerit, & quoniam temporum injuria fatiſcere viderat, eodem prorſus ſtudio refecerit, omnibuſque decoraverit ornamentis. A quo tamen Anaſtaſii teſtimonio antequam digrediar, duo juverit obſervaſſe, ex quibus longe evidentius conficitur, quod erat demonſtrandum. Primo quidem locum, juxta quem balneum exſtructum dicitur: nam quum eſſet is religione ſanctiſſimus, & Pontifici, ejuſque adminiſtris excipiendis deſtinatus, quoties in ſollemnibus anni diebus ad ſacras caeremonias perficiendas accederent, qui quaeſo eſſe poterat hujus balnei uſus, niſi, ut illi ad myſteria celebranda ſe opportuna lavatione compararent? Praeterea tantam ne curam, cogitationemque in eo Gregorius poſuiſſet, ut balneum hoc renovaret, tantum ne impenſae huic exornando, perpoliendoque contuliſſet, ſi quod illic agebatur, ad religionis diſciplinam, majeſtatemque minime pertinuiſſet? Sed nihil attinet de re tam aperta plura requirere [2].

CA-

1 Vide quae & de *Triclino* ſcripſere Caeſar Card. Raſponſus *de Baſil. & Patriarchio Lateranenſi Romae* 1656. & Nicolaus Alemannus *de Lateranenſibus Parietinis Rom.* 1625. iterum curante Cl. Bottario 1756.

2 Adde, ſi quid eſt opus, ex eodem Anaſtaſio balnea a PP. Innocentio, Xiſto III. Symmacho juxta Baſilicas a fundamentis conſtructa &c.

CAPVT QVARTVM.

Balnei ad clivum Coelium a Papa Formoso instaurati orthographia nunc primum in lucem profertur. Ciampinii de hujus conclavii usu conjecturae repudiantur. Num Crux *antis aptata certum sit Templi indicium. Theodosii lex de fanis, & delubris purgandis. Cur Templa* Tituli *nuncupata. Aedificium pro lotionibus fuisse, proximi aquaeductus indicant. Quare in absidis pictura Formosi imago deleta. Figuram barbaricam non esse Guidonis, nec Arnulphi, sed verosimilius Michaelis Bulgarorum Regis. De SS. Laurentii, & Hippolyti imaginibus divinatio. Gesta a Formoso apud Bulgaros. Ad ea picturam omnem referri oportere.*

SI aeterna haec urbs, quae olim Tullio domicilium virtutis, imperii, ac dignitatis dicebatur, aedificiorum pulchritudine, elegantia, splendore ita superbiebat, ut his etiam suas ostentaret opes, suam amplitudinem, ac magnificentiam; dispulso tandem inanium Deorum cultu, superstitioneque deleta, venerabilibus templis, sacrisque recessibus gloriari caepit, ex quorum vestigiis, ac reliquiis si minus Christianae Reip. opulentiam, certe majorum nostrorum suspicimus pietatem, eorumque adspectu, quo studio sanctissimae Religionis caeremoniae perficerentur, addiscimus. Atque utinam adhuc aetatem ferrent balnea illa, quae Romae ab optimis, maximisque Pontificibus exstructa, restaurataque nuper commemoravimus! Liceret siquidem de illorum forma, usuque copiosius disputare. Verum etsi illa ad unum omnia, qua temporum injuria, qua rerum vicissitudine, ac varietate penitus deperierint; commodum, fortunateque accidit, ut de balnei Formosi Papae descriptione a Johanne Ciampinio exarata, inque secretiori Vaticano archivo adservata moneret me Cl. Joseph Garampius, nobilissimi illius Chartophilacii praefectus, mihique & veteri amicitia, & studiorum similitudine conjunctissimus. Quumque appri-

apprime intelligerem, nullo prorſus alio monumento poſſe tractationem auſpicatius provehi, precibus egi apud B. M. Pont. Benedictum XIV., ut illius permiſſu picturae apographum nanciſcerer, quod in hujus libri fronte a caelatore diligentiſſime redditum lectorum oculis objicio. Quo autem ſitu balneum exſtiterit, qua ratione detectum fuerit, quid referant imagines, quibus illius concameratio exornabatur, diſtincte, ordinateque dicam. Itaque quum Ciampinius ſolers antiquitatum inveſtigator, vertente Septembri anno cIↃIↃCLXXXVIII. in ea inambularet via, quae amphitheatrum Flavium a monte Coelio diſterminat, quumque ſpecum in ipſius montis crepidinibus, opere reticulato adhuc obductis, defoſſum obſervaſſet, unde lateres, imbriceſque antiqui novis aedibus fabricandis exportabantur, nihil habuit potius, quam ut ſubterraneum illum luſtraret locum. Non longe ab ingreſſu lateritias ſtructuras, januamque arcuatam hinc *Crucis*, illinc ſtellae emblemate diſtinctam vidit, ex quo Chriſtianum monumentum illic deliteſcere ſtatim eſt auguratus: nec ſpem fefellit exitus. Dextrorſum patebat aditus in cubiculum longitudinis palmorum xxx., latitudinis xiii., altitudinis vero a pavimento ad teſtudinem palm. xv. Dimotis terrae, materiaeque acervis, quibus locus impediebatur, adductiſque facibus, conſpicuae fuerunt imagines, quibus apſis primaria conveſtiebatur. Et quod rei caput eſt, duplex patuit in pariete orificium externorum aquaeductuum, quibus in cubiculum aqua tranſmitteretur: quibus indiciis ſatis aperte intelligebatur, totum aedificium pro lavationibus ſic fuiſſe comparatum. Accedit ipſa tuborum forma, ac poſitio, quorum anguſtior calidae, latior vero frigidae aquae devehendae pro veteri more videtur fuiſſe inſtructus. Haec a Ciampinio tanti merito habita ſunt, ut ad ea viſenda, contemplandaque viros antiquitatum bene peritos acciverit, Raphaelem Fabrettum, Philippum a Turre, Franciſcum Blanchinium, Philippum Bonarrotium, Vincentium Gravinam, &, qui tum Romae erat, doctiſſimum Gotofredum Leibnitzium.

E Hujus

Hujus aedificii usum ipso in limine subsistens Ciampinius, visaque in postibus Cruce, se deprehendisse existimavit. *Conjicio*, inquit ille, *Ecclesiae januam fuisse, ac profanum locum in Christianorum usum conversum in tribus primis Ecclesiae saeculis, quando Imperatorum furor contra religionem Christianam debacchabatur, & Crucem illam aliud non fuisse, quam signum alieni loco inscriptum, ad significandum ibi fuisse Ecclesiam; illudque signum titulus appellatus fuit, unde Ecclesiae tituli nomen desumpsere*.[1] Verum quominus hanc amplexer conjecturam plura me removent, atque dehortantur. Non equidem repugno, veteribus Christianis usitatum, ut quum domus aliqua divino cultui accensebatur, sanctissimo Crucis vexillo primum expiata, hoc ipso humanae salutis tropaeo insigniretur. Eo respicit postrema lex de Paganis, sacrificiis, & templis lata a Theodosio Juniore XIX. Kal. Decembr. Coss. Theod. XII. Valent. IV. in haec verba. *Omnibus sceleratae mentis paganae execrandis hostiarum immolationibus, damnandisque sacrificiis, ceterisque antiquarum sanctionum auctoritate prohibitis interdicimus: cunctaque eorum fana, templa, delubra, si qua etiam nunc restant integra, praecepto magistratuum destrui, conlocationeque venerandae Christianae religionis signi expiari praecipimus*. Quem unum morem sententia multo aptiore complexus est scriptor commentariorum in Epistolas Paulli, quae S. Ambrosio solent adjudicari. Nam ubi Apostolus ad Colossenses scribens cap. IV. ait: *salutate Fratres, qui sunt Laodiceae, & Nympham, &, quae in domo ejus est, Ecclesiam*, subdit de hac sanctissimi exempli muliere: *tam enim devota videtur fuisse, ut omnis domus ejus signo titulata esset Crucis*, hoc est in Ecclesiam conversa. Nihilominus id primo observari volo, TITULI denominationem non a Cruce, sed aliunde a plerisque accersiri, quemadmodum demonstratum est a Praesule piissimo, rerumque imprimis

1 *In Dissertatione mss.* ipsius Ciampinii in eodem Archivo adservata, nobisque ab erudito ejusdem Praefecto P. M. permissu communicata. Balneum pingi, caelarique fecimus quale ab eodem describitur; nam in illius schemate sola frons, aditus, & apsis occurrebat.

mis sacrarum scientissimo Nicolao Antonello [1]. Scilicet alii repetunt ex Martyrum sepulchris, ac conditoriis, quae & *tituli* appellabantur, alii ex titulis fiscalibus, quibus rei cuipiam appositis,ea res in patrimonium Principis censebatur devoluta. Altaferra vero sic vocis illius originationem explicat. *Ideo Ecclesiae dicebantur Tituli, quia quum Presbyteri ordinarentur, ordinatio fiebat sub eorum titulo, idest adscriptione certae Ecclesiae, in qua ordinatus Titulatus dicebatur.* [2] Sed demus hoc, nihil enim sententiae nostrae adversatur. Ergo ne solis Oratoriis, sacellis, templisve Crux aptabatur? Cur non & balneo, quod religionis caussa, quasique ex praescripto Christiani adibant, quodque illustrior Christianae plebis portio Clerus frequentabat sacra facturus? Annon ex his, quae superius retulimus, satis constat, id genus balnea velut loca sacra fuisse habita? Praeterea nec structurae, nec superadditi operis ratio ea est, ut saeculo a Christi adventu secundo, aut tertio cubiculum credatur aedificatum. Atque haec altera causa est, quamobrem a Ciampinio discedam, qui quum picturam temporibus Formosi Papae tholo inductam fateatur, haud satis intelligo, eccur, sin minus totum aedificium, saltem Crucem antis adpositam ad eadem tempora non referat. Tantam ne in hoc sacerrimo symbolo potuit ille animadvertere vetustatem, ut illius scalpturam ingenti adeo annorum spatio picturam praecessisse, tuto decerneret?

Neque illud verosimile est, Formosi Papae temporibus, quibus Ecclesia tanta fruebatur tranquillitate, ac pace, Christianos latibulum illud, in latere exesi montis positum, ad precationes peragendas, & ad Dominicam caenam manducandam quaesivisse, quum jam tot in urbe essent conspicuae basilicae, quotidieque novae dedicarentur. Nec in ea sacrarum aedium copia, quae saeculo nono Romae erant, prudens quisvis sibi persuadebit, Pontificem ad litandum Deo vivo, & vero conclavium delegisse situ, uligine, angustia

 incom-

1 *De Titulis, quos s. Evaristus Romanis Presbyteris distribuit Dissertatio. Rom.1726.*

2 *Not. in Anastasium. Parisiis 1680.*

incommodum, eamque ob unam cauffam picturis, ornamentifque decoraffe. Alius itaque videtur fuiffe hujufce aedificii ufus, atque ex ipfius forma, ceterifque adjunctis facile intelligi, deprehendique poterit, Formofum fuorum praedecefforum exemplo facrum balneum ibi paraffe, ubi aquae jam ab antiquis collectae, veterifque alicujus fabricae rudera aptiffimum ad id fuppeditabant locum. Re quidem vera non procul ab eo cubiculo erat caftellum aquae Claudiae, Coelioque adjacebant ductus Neroniani, quibus aqua hinc in Caefarum palatium, illinc in thermas Antonianas fubvehebatur, quemadmodum a Lucio Fauno [1], Flaminio Vacca, [2] Nardinio, [3] Marliano, [4] demumque a Rondinino [5] eft obfervatum: ac multo majora, quam nunc, labente nono faeculo fupererant ad clivi illius radices antiqui operis parietinae. Nactus itaque Formofus locum & jugi aquarum tranfitu, ad id, quod volebat idoneum, & facili murorum, teftudinifque inftauratione in Chriftianum morem, ufumque parabilem, hic Clero, populoque fuo id genus balnei libentius compofuit, quod ea ab aliis Pontificibus non femel prope ad aquarum latices fciverat fuiffe extructa.

Ufu igitur hujus aedificii evidenter demonftrato, ad univerfam teftudinis picturam explicandam progredior. Ac primo quis dubitet, in inferiori abfidis parte, ubi tectorio detracto, nudi apparent lateres, depictam fuiffe ipfius Papae Formofi effigiem? Nonne id manifefte prodit fuperfcriptus, & adhuc confpicuus titulus FORMOSV...., qui lacunam excipit? Neque imaginem illius aetatis tractu, temporumque injuria deletam credo, fed potius a Romano populo poft Formofi obitum per fummam contumeliam, perque vefanam rabiem fuiffe obliteratam exiftimaverim. Nam neque novum, & infolens Romae erat, ut Principum, cum quibus Senatus, & plebs, aut imperii confortes fimultatem gerebant,

1 *De Antiquitatibus Urbis Romae. Venetiis* 1549.

2 *Epiftola* apud Montfauconium *in Diario Italico. Parifiis* 1702.

3 *Roma Antica lib.* v. *cap.* v. *ivi* 1666.

4 *Typograph. Romae lib.* II. *cap.* x. In Thefaur. Graevii *tom.* III.

5 *De ss. Iohanne & Paulo cap.* VII. *Romae* 1707.

bant, illis demortuis, statuae everterentur, delerentur imagines, nomina e publicis monumentis eraderentur: quam unam injuriam memoriae Domitiani, & Getae fuisse irrogatam, apud Suetonium, [1] & Dionem [2] legimus. Porro scitissima sunt ex Luitprando Cremonensi, [3] Reginone Prumiensi, [4] Hermanno Contracto, [5] Sigeberto Gemblacensi [6], aliisque quaenam ad perenne Formosi dedecus, & dehonestamentum praestiterit Stephanus VII. ope, & patrocinio Adalberti, potentissimi Tusciae Marchionis anno DCCCXCVII. in Pontificatum intrusus. [7] Quid igitur dictu proclivius, quam aut ipsum Stephanum, postquam omnia Formosi acta, leges, *Ordinationes* [8] rescidit, abrogavit, irritas fecit, atque in illius cadaver desaeviit, [9] imagines etiam expungi jussisse? Vel

1 *In Domitiano cap.* XXIII. Burmanni, *Amstelod.* 1736.

2 *In excerptis historicis* variorum Henrici Valesii. *Excerpt. Dionys. p.*747. *Paris* 1634. Vide quae pridem de eraso M. Antonii nomine adnotavimus in libro, *Ad nummos Consulares M. A. Animadversiones Philologicae pag.* 87. *Romae* 1757.

3 *Rerum sua tempore gestarum*, *Lib.* 2. *cap.* VIII. inter scriptores veteres rerum Germanicar. *Hanoviae* 1619.

4 *In Chronographia ad an.* 896. Inter Scriptores rerum German. Pistorii. *Tom.* I. *Hanoviae* 1613.

5 *Chronic. ad eumd. an.* Pistor.

6 *Chronic. ubi sup.*

7 V. Baronium ad hunc ipsum annum, a quo sapienter animadversum, Pontificum electiones per vim, & metum extortas, Clerum deinde, pacatis rebus, confirmasse, satius existimantem, tolerandos Pontifices qualescumque essent, quam Ecclesiam schismate conscindendam.

8 Scitissima de Formosi *Ordinationibus* controversia, quarum causam, defensionemque vix ab illius obitu suscepit Auxilius, non Francus, sed Italus Presbyter, ut Casimiro Oudino in *Commentar. de Scriptorib. Eccles. Lipsiae* 1722. merito visum est. Hujus Presbyteri apologeticos libros integros habes apud Johannem Morinum *de Sacris Ordinationibus pag.* 342. *edit. Parisiis* 1655. Luitprando narranti, Stephanum ordinatos a Formoso gradu depositos, *iterum ordinasse*, non assentimur; cum praeterquam quod id Sigebertus neget, Romana Synodus, Johanne IX. Pontifice habita an. DCCCCIV; qua Stephani acta contra Formosum rescissa sunt, sic statuit cap. IV. *Episcopi igitur, seu Presbytero, atque Diaconi, necnon & Subdiaconi, ceterique alterius ordinis sanctae Sedis apostolicae, qui ab eodem venerando Papa Formoso canonice consecrati, & pro quorumdam libitu temere dejecti sunt, in proprios ordines, & gradus communi sanctae Synodi consultu reducimus.* (*Labbe Tom.* IX.) Si ergo in suos ordines reducti, restitutique, illos Stephanus ex his dejecerat, officioque interdixerat, non utique rursus consecrarat. Puta Franciscus Hallier *de sacris electionibus, & ordinationibus part.* II. *sect.* III. *cap.* 2. *Lutetiae* 1636. Gaspar Juvenin *Commentar histor. dogmat. de Sacramentis dissert.* 8. *de Sacrament. Ordin. Lugduni* 1696, Ludovicus Dus Menil *Doctrina, & disciplina Ecclesiae ipsis verbis veter. monumentor. exposita. Tom.* III. *lib.* XLII. §. 2. *Coloniae* 1730.

9 Tantum facinus infieiatur Panvinius in annotationibus ad Platinam, *de Vit. Pontif. Lovanii* 1572. sed contra historicorum fidem, inveteratamque in hominum animis sententiam. An vero Stephanus probabilem aliquam ita saeviendi causam habuerit, vide Mabillonium *Praefat. ad saecul.* V. *Benedictin. Parisiis* 1706. Natalem Alexandrum *Histor.*

Vel populum adhuc memorem calamitatum, quas in Vrbis obſidione ab Arnulpho perpeſſus fuerat, qui eam, hortante Formoſo, vi occuparat, odio percitum effigiem illius e balnei teſtudine rabioſe dejeciſſe? Nomen vero, ut opinor, de induſtria deletum nequaquam eſt, ut qui in pariete deturbatam conſpicerent picturam, noſſent, cui tanta infamiae nota illata, irrogataque fuiſſet.

Picta e regione eſt ad ipſius Servatoris JESV CHRISTI pedes barbarica hominis figura, lacerna, ſive ſago in humeros injecto laxe defluente, nullaque fibula contracto induti, veſte vero reticulata opere textili, gladiumque *Pannonicum*, potius quam volumen in ſcapum convolutum (ut Ciampinio placet) dextera manu gerentis. Illud ſtatim menti ſuccurrit cogitandum, effigiem eſſe vel GVIDONIS Spoleti Ducis, vel ARNVLPHI Germaniae Regis, quos Formoſus annis 892. & 896, imperatoria corona Romae donavit:[1] copulatas enim videmus in Chriſtianis monumentis Pontificum, & Imperatorum imagines, quos ſingularis animorum conſenſio, aut collata mutuo beneficia arctiori foedere devinxerant. Verum quominus huic indulgeam conjecturae, tribus potiſſimum cauſſis prohibeor. Ac primo nulla in hac pictura oris, vultuſque lineamenta deprehendo ſive Guidonis, ſive Arnulphi, quorum faciem aliam prorſus, longeque ab hac diſſimilem fuiſſe, ſuperſtites adhuc utriuſque Imperatoris nummi manifeſto patefaciunt. Abeſt praeterea ab hac imagine quodcumque ſummae, praeſtantiſſimaeque dignitatis inſigne, quod in nummis conſtanter occurrit. Poſtremo repugnat imaginum collocatio; dexterum ſiquidem Jeſu Chriſti latus tenet Imperator, laevum occupat Pontifex, quos oppoſito prorſus ſitu pingi fas erat. Quamvis enim receptiſ-

Hiſtor. Eccleſ. Saec. IX. *&* X. *cap.* I. *art.* XIV. *Tom.* VI. *Pariſiis* 1714. Licet de ea re graviter ingemuerit Eccleſia, oborta tamen ſcandala, & honorum vituperationes exaggerat Albertus Krantzius *Hiſtor. Eccl. lib.* I. *Francofurti* 1590. Perperam etiam exinde probare nititur, Pontificea in rebus ad fidem pertinentibus falli, decipi, errare, ſcriptur quidam damnati nominis, *Hiſtoire des Papes Tom.* II. *Vie d' Etienne* VII. *à la Haye* 1732. quum nulla *Fidei*, ſed pura *facti* quaeſtio hic occurrat.

[1] V. Luitprandum *ubi ſupra*, ac etiam Flodoardum *in Chronico* inter Scriptores Francicos Ducheſnii *T.* II. *Lutetiae* 1636.

receptiſſima haec praeſcriptio, ut qui nomine eminerent, officioque praecellerent, dextrorſum ſtantes effingerentur, artificum oſcitantia, & ignorantia nonnumquam ſit perturbata, [1] ne in dubium quidem cadere poteſt, dexteram laeva digniorem, potioremque ſemper fuiſſe habitam; [2] nec dicta credibile eſt, in opere Pontificis juſſu, atque ad illius memoriam perennandam depicto, hoc honoris *ἐπίσημον* fuiſſe neglectum. Annon luculentiſſimum, recenſque ad ipſius Coelii dorſum pictori ſuppetebat exemplum in Triclinio Leoniano, ubi Petri, & Leonis PP. imagines ad dexteram, Conſtantini vero, & Caroli M. Impp. ad laevam conſtitutae viſuntur? Alium igitur oportet propoſitum fuiſſe artifici *σκόπον*, aliud eſſe picturae argumentum: ac, quantum ego conijcio, memorabile, & egregium Formoſi facinus, antequam Pontifex eſſet dictus, hic repraeſentari opinor. Et ſane, cum multa ſtrenue geſſerit, dum Portuenſem Epiſcopatum teneret, tum illud potiſſimum in illius laude ponitur ab Anaſtaſio [3], quod ad *Bulgaros* a Nicolao I. Legatus miſſus an. 866. gentem illam *barbaram*, *efferam*, *paganam*, *aquilonarem* [4], Ethnica ſuperſtitione imbutam magno numero ad Dei cultum traduxerit, Chriſtianis dogmatis, & inſtitutis expolierit, ſacro fonte abluerit, eamque Apoſtolicae Sedi *omnimoda ſubjectione* adjunxerit. Magnam eapropter iniit gratiam apud Michaelem Bulgarorum Regem, qui *Chriſtianitatis, & fidei ſanctae doctrinam agnoſcens meruit baptizari*; [5] ita ut in Sophiae, quae eſt Provinciae caput, imo & in univerſae gentis Archiepiſcopum fuerit cupidiſſime expetitus. Praeclare adeo de religione ob eam cauſſam promereri viſus eſt, ut nullus ferme exſtiterit illorum temporum ſcriptor, qui id cum laudis praefatione non com-

1 Multa hec ſuper re ex antiquis monumentis excerpſimus in noſtris *Antiquitatibus Chriſtianis Diſſert.* VI. *cap.* VIII. quum nobiliſſimum eburneum Triptychum Muſei Chriſtiani B. M. PP. BENEDICTI XIV. illuſtrandum ſuſcepimus.

2 Hanc ipſam ſpartam cujuvis generis monumentorum teſtimonio exornavit Cl. Mamachius ingenio, & eruditione cum paucis conferendus, noſterque ex animo amicus, vereque benevolus. *Origin. & Antiquit. Chriſtian. Tom.* V. *lib.* IV. *cap.* II. §. III. *Romae* 1755.

3 *In Vit. Nicolai*.

4 V. Richardum Montacutium *ad Epiſtolas G. L. Photii ep.* I. *Londini* 1651.

5 Anaſtaſius *l. cit.*

commemorarit . Nec praetermiſit Flodoardus , qui Formoſi geſta verſibus etiam complexus eſt , deque eo cecinit .

Bulgaricae genti fidei qui ſemina ſparſit ,
Delubra deſtruxit , populum coeleſtibus armis
Inſtruxit [1] . . . .

Huc itaque picturam ſpectare veroſimillimum duco , atque id mihi etiam portendunt imagines Petri , & Paulli utrinque adjunctae . Nam quum hi fuerint prima Eccleſiae lumina , primi Chriſtiani nominis ſatores , illorum effigies ſpectanda , colendaque neophytis , recenteique baptizatis contradebatur . Nec certe alia cauſſa facit , ut utriuſque Apoſtoli frequentiſſime occurrat imago [2] in poculis , vaſculis , calicibus , annulis , lucernis , picturis , templis , coemeteriis , ſepulchris veterum Chriſtianorum , niſi quia veluti divini cultus noviter invecti ſymbolum habebatur , & quaſi ſuſceptae fidei teſſera. Aptiſſimo igitur εἰκονισμῷ tradita Bulgaris religio ſignificatur . At quid, inquies, copulatae hic Beatorum Martyrum Laurentii , & Hippolyti imagines ad eum ferme modum pictae , quo in muſivo Baſilicae S. Laurentii in agro Verano, Pelagio II. Pontifice, exſtructo adhuc viſuntur [3]? Equidem quoniam aetate aequales exſtiterant , mutuaque charitate conjuncti , ac brevi dierum intervallo , inſpectante Romano populo , ad tortorem ambo rapti , atque adeo ejuſdem beatitatis,

1 Edidit Mabillonius *saecul. Benedict.* III. *parte* II. *Pariſiis* 1672. V. *Analectorum* ejuſdem *Tom.* IV. *Pariſiis* 1685.

2 V. Bonarrotium *Oſſervazioni ſopra alcuni frammenti di vaſi antichi di vetro pag.* 71. *Firenze* 1716.

3 Ciampinius *Vetera Monumenta tom.* II. *pag.* 102. *Romae* 1690. Non queo autem tacitus omnino praeterire duo Symbola hic Laurentio tributa , nimirum *Crucem haſtatam*, & *codicem Evangeliorum* , quibus Diaconi officium aptiſſime indicari , adnotavit illuſtris Eques Victorius rerum Chriſtianarum cognitione , & peritia abſolute inſtructus . *Diſſertat. Philologica pag.* 60. 88. *&c. Romae* 1751. Confer *Memorie di S. Lorenzo Martire* §. XI. *del culto &c. Roma* 1756. a religioſiſſimo , doctoque Congreg. Oratorii Presbytero collectas . Eodem habitu expreſſus eſt Laurentius in Codice membranaceo Vallicellano annorum ſupra mille , cujus picturam in lucem eduxit mox laudatus Victorius *pag.* 89. Rurſus hoc duplici ſymbolo donatur Laurentii effigies ex teſſellis coloratis in abſide Baſilicae S. Mariae trans Tyberim , qualis apud Henſchenium , & Papebrochium in *Conatu Hiſtorico ad Catalog. Rom. Pont. part.* II. *p.* 8. *Antuerpiae* 1685. At Hippolytus tunicatus , ac paludatus , veſtibuſque acu pictis , tibialibus , calceis perornatur , quemadmodum nobilem decebat Militem .

beatitatis, immarcescibilisque coronae sub idem tempus participes effecti, communem quemdam cultum, sive templis utrique proxime aedificatis [1], sive utriusque nominibus eodem die in tabulis Ecclesiasticis descriptis [2], adepti fuerant. Sed rursus ajo, quorsum hic depicti? Sic interpretor. Quum essent illi duo antiquissimi, fortissimique Evangelii testes, qui illius doctrinam, sanctitatemque capitis devotione Romae confessi fuerant, quibusque Roma summopere gloriabatur [3], prudenter Formosus Romanae Sedis Legatus cum Petro, & Paullo eos effingi voluit, ut quorum sanguine Jesu Christi fides apud Quirites mirifice adoleverat, eorum numine, auspicioque Bulgaris data agnosceretur. Demum ad gesta Formosi cum Michaele Rege picturam referri oportere indicio est, abesse ab inscriptione PAPAE, vel EPISCOPI titulum, sive compendiarias notas PP. vel EPS. quae in Musivis, antiquisque imaginibus Pontificum nomina jugiter solent comitari. Siqua vero a me litterarum D. N. S..... GE. in volumine,

F quod

1 Prope Basilicam S. Laurentii in agro Verano erat Ecclesia S. Hippolyti, cujus vestigia adhuc inter vineta exstare dicebantur Venerabilis Baronii aetate. *Not. ad Martyrol.* XIII. *Augusti Romae* 1630. Vide praeterea quae ad Adonem explicandum contulit Cl. Georgius. *Martyrol. pag.* 403. 404. *Romae* 1745.

2 Laurentium, & Hippolytum uno die cultos apud Graecos, argumento est *Martyrologium Metricum* Vrbani God. Siberi. *Lipsiae* 1727. Vtriusque enim Passio, & laus consignata IV. Idus Aug. Similiter in Menologio Basilii *Part.* III. *pag.* 199. *Vrbini* 1727. legere est die X. ejusdem mensis Ἄθλησις τῶν ἁγίων Μαρτύρων Λαυρεντίου, καὶ Ἱππολύτου. Tandem Waudelbertus Diaconus in Martyrologio, inter Bedae opera *tom.* I. *Basileae* 1563. utrumque sic consociat.

Idibus Hippolytum comitem Laurentius astris
Pro Christi parili recipit certamine passum.

3 Quiritum erga Divum Laurentium singularis religio ex SS. Patrum testimoniis, ex vetustissimis Kalendariis, aliisque Ecclesiasticis libris, atque ex omni monimentorum genere patescit. De Hippolyto autem Prudentius Hymn. XI. περὶ στεφάνων ita cecinit:

Si bene commemini, colit hunc pulcherrima Roma.

At quid ego hunce morer Hispanum Poetam, qui ex tribus Hippolytis quasi unum conflavit? Nempe quae litteris tradita reperiit de Hippolyto Episcopo Portuensi, de Hippolyto Presbytero Antiocheno, de Hippolyto Milite, ac si ab uno gesta fuissent, perturbavit, atque consuit; quum hi tres Martyres nonnisi nomine conveniant, locis autem, temporibus, vitae studiis, mortis genere omnino discrepent. Verum alia fortasse caussa Formoso prae oculis esse potuit, ut Hippolytum hic pingendum curarit; quod nempe illius cultum auxerit, amplificaritque, corpore ipsius in illustre conditorium translato. Exstat hodiedum inter marmora, quae doctissimus, amplissimusque CARDINALIS PASSIONAVS S.R.E. Bibliothecarius in insignem Tusculanum recessum suum advexit, capsa marmorea, in cujus antica parte intra orbiculum a duobus Angelis sublatum ad hunc modum rudi scalpro scriptum legitur: quemadmodum videre licet in schemate, quod pagina mox sequenti proponimus.

quod Chriſtus Paullo contradit, deſcriptarum explicatio quaeratur, Oedipo conjectore opus eſſe dixero. Nam quod Ciampinius autumarat, Chriſtum hoc loco Michaelem Paullo Apoſtolo commendare, exaratamque olim iſtic fuiſſe ſententiam: *Regem Dilectum Noſtrum Servum ProteGE*, aliquid ponderis, auctoritatiſque habere poſſet, ſi Paullum Regi, Regnoque Bulgarorum praeſidem, & cuſtodem fuiſſe datum conſtaret.

CA-

Porro ſi Hippolytus, de quo hic lapis, milex ille eſt in fornice balnei depictus, jam praeſto erunt, ſi ita fas eſt loqui, Formoſi erga hunc Chriſti athletam merita, tum etiam cauſſa altera, cur illius imaginem, alias cum Laurentii copulatam, in opere a ſe exſtructo minime diſſociari voluerit.

CAPVT QVINTVM.

Balneum in usum Cleri a S. Victore Ravennae refectum, & opere variegato ornatum. Vetus inscriptio de balneo a S. Damiano in eumdem finem Ticini fabricatum. Locus Johannis Diaconi de balneo a S. Agnello pro ministris Diaconiae Neapolitanae exstructo restituitur. Cur saponem bis in anno suis Clericis dari Agnellus praeceperit, ex illorum temporum scriptoribus, Conciliisque eruitur. Balneum Neapoli a S. Ep. Nostriano tempore Theodosii quamobrem excitatum. Xenodochium Athanasianum Balneaticum *ibidem pro Episcopo solvebat.*

EA semper fuit Romanae Ecclesiae cum propria, & singularis, tum verissima laus, ut a ceteris per universas provincias late fusis, quemadmodum Cyprianus sapientissime scriptum reliquit, tamquam *radix, & matrix agnosceretur, & teneretur.* [1] Ex quo necessario contigit, ut a B. Petri Cathedra, omnium principe, ac magistra, reliquae Episcopales sedes non judicia modo, consultaque in gravissimis quibusque caussis expeterent, sed ab ea etiam consuetudines, ritusque quandoque mutuarentur. Factum id plane in religiosis Clericorum lavationibus, quorum gratia Ravennae, Ticini, Neapoli ab optimis gentium illarum Episcopis Balnea Romanum in morem instructa, dedicataque fuisse comperimus. Sequitur igitur, ut quae eorumdem supersunt monimenta hic in unum collecta locum a nobis proferantur. Ac mihi quidem splendidiores Urbes conspicienti statim, primoque loco occurrit Felix Ravenna, cujus quondam tanta fuerat dignitas, amplitudo, atque majestas. Narrat Agnellus in Vita S. Victoris, qui inauguratus, ordinatusque est Episcopus Ravennas an. DXL., piissimum Antistitem hunc Balneum Sacerdotibus, & Clericis jampridem destinatum refecisse: quo uno testimonio colligitur, Ravennae ante Victorem fuisse in more positum, ut viri sacro ministerio consecrati, addictique thermis, & balneari lavatione ad se pur-

 gan-

1 *Epistola* XLV. *alias* XLII. *ad Cornelium* Edit. Oxon.

gandos uterentur. Verba Agnelli placet exscribere. *Refecit Balneum juxta domum Ecclesiae haerens parietibus muri Episcopii, ubi residebat, quo usque hodie* (scribebat Agnellus circa an. DCCCXXIX. praeter propter) *mirifice lavatur, & pretiosissimis marmoribus parietes junxit, & diversas figuras tessellis aureis, variasque composuit, & tabulam descripsit litteris aureis tessellatis, in qua laboriose legere curavimus, & ita suos hexametros catalecticos versus in eadem conscriptos invenimus.*

Victor Apostolica tutus virtute Sacerdos
Balnea parva prius prisco vetusta labore
Deponens, miraque tamen novitate refecit,
Pulchrior ut cultus, majorque resurgat ab imo.
Hoc quoque perpetuo decrevit more tenendum,
Vt biduo gratis CLERVS lavet ipsius Vrbis,
Tertia cui cessum est, & feria sexta lavandi. [1]

Quamquam ex Symmachi [3], atque Sidonii Apollinaris [4] epistolis probe intelligam, per ea tempora in balneis expoliendis, ornandisque summam omnium fuisse prodigalitatem; illud tamen mihi ipsi imperare haud possum, ut credam, Victorem Antistitem animo excelso, & pio, & virtutibus exaggerato tot fortunae munera, tot sumptus, opesque suis thermis opere Musivo, aureisque tessellis convestiendis impendisse, nisi ad divini nominis gloriam. An vir integer moribus, a luxu abhorrens, justique tenax poterat suis Clericis, quos ad tenuitatem, simplicitatemque vivendi informabat, balneum tanta cum lautitie parare, nisi aliqua pietatis caussa illuc adventassent? Sacrum igitur oportet illud exstitisse: quod de ceteris mox describendis dictum volo. Proxime ad Ravennae celebritatem, ac splendorem accessit olim Ticinum, Langobardorum Regum sedes, regnique caput. Huic Ecclesiae administrandae, regendaeque an. DCLXXX. Sancto

1 *Liber Pontificalis. Vit. Vict. cap. I.* edit. Bachinii. *Mutinae* 1708.

2 *Lib. VI. ep. 2.* edit. Parisien. 1604.

3 *Epistolar. lib. II. ep. II.* edit. *Parisien.* 1609. Adisis, quae ad hanc epistolam illustrandam late collegit Johannes Savaro.

Sancto Anastasio II. suffectum fuisse legimus S. Damianum; qui anno anteacto suum adversus Monothelitas animum, ac studium in Concilio Mediolanensi, data ad Constantinum Imperatorem epistola nomine Mansueti Mediolanensis patefecerat [1]. Is cum multa pro divino cultu amplificando, suique gregis salute gessisset, tum de balneo sacro cogitavit. Exstat vetus lapis, cui tanti Episcopi laudes ad immortalitatem nominis ipsius consignatae. Postrema elogii carmina haec sunt:

. . . . TICINENSEM CATHEDRAM
DECORAVIT MORIBVS. CVIVS ET STVDIVM INGENS-
FVNDAMENTA ERECTA VSQVE AD FASTIGIA FANTVR
DOMVS, EPISCOPIA. ET THERMARVMQVE VAPORES.
VT GEMINAS DILVERET CVLTV PROPRIO SORDES,
CORPORVM PER AQVAS, ANIMAE PLACABILIA SACRA [2].

Verum nihil est, quod ad antiquitatis studia excolenda docta Neapolis praesertim non omni aetate uberrime suppeditarit. Sive enim hominum ingenia spectes, acerrima, acuta, paratissima illa sunt; sive vetustatis monumenta contempleris, multa, & praeclarissima tum sacra, tum profana jugiter e solo prodierunt, quibus florentissimae illius urbis & magnitudinis, & praestantiae admonemur. Nec mihi de sacris aquarum erogationibus disputanti desunt, quae ex Neapolitana historia depromam ad commentationem augendam, atque locupletandam. Johannes Diaconus in *Chronico Episcoporum Neapolitanorum* [3] de S. Agnello, qui eam Sedem post medium saeculi VII. tenuit, haec in acta retulit. *Hic fecit Basilicam intus Civitatem S. Januarii Mart., in cujus honorem Diaconiam instituit, & fratrum Christi cellulas collocavit, delegans ab Episcopio alimonia CCX. modiorum, cum ducentas vini hornas* [4] *perennis temporibus per uniuscujusque successionem*

1 V. Paullum Warnefridum, cognomento Diaconum *de Gestis Langobardor. lib.* VI. *cap.* IV. *Hamburgi* 1611.

2 Apud Fleetwood *Sylloge Inscript. Antiq. pag.* 390. *Londini* 1691.

3 Vulgavit Immortalis Muratorius *tom.* II. *Scriptor. Rerum Italicar. Mediolani* 1712.

4 Quid barbara ea vox *Horna*? Ducta procul dubio a Latina *Vrna*, notissima Romania liquidorum mensura, quae pendebat vini libras ferme 38. V. Matthaeum Hostum *de Mens. Rom. lib.* I. §. 11. *Amstelod.* 1692.

nem annualiter largiri, sed & pro LABANDIS CVRIS *bis in anno Nativitatis, & Resurrectionis Domini per anni circulum exequendum* SAPONEM *dari sancivit*. Verba haec diligenter expendens ingentis nominis vir Al. S. Mazochius, dum Kalendarium Marmoreum divinis pene scholiis adornaret, ad balneum sacrum aptissime refert, & Ecclesiam Neapolitanam neque hoc ornamenti genere exteris concedere arbitratur. Dein subdit: *in illo pro labandis curis non aliud intelligo, quam Diaconiae Curatores. Sic Curapalatii est Palatii Curator: in eumdem modum* Cura *idem, ac* Curio, *sive* Parochus. *Cura Domus, Cura Monasterii eadem notione usurpatur* [1]. Nihil sane solertius excogitari poterat ab homine hoc nostro aevo cum paucis aliis τῆς ἀρχαιολογίας τῆς ῥωμαϊκῆς, καὶ τῆς ἑλληνικῆς in Italia principatum tenente [2]. Sed scrupulus adhuc restat, quo animus angitur. De *Cura* pro *Curione*, aut *Parocho* nihil disputo. Licet enim huic nomini *Curae* aliquid fere semper additum fuerit, quo uniuscujusque rei demandata procuratio indigitaretur, ut *Cura Praetorii, Cura Castrensis, Curapolates &c.* attamen *Curatorem* non barbaricis modo temporibus, sed recto latini idiomatis usu vigente, quandoque appellatum, dictumque fuisse *Curam*, compertum habeo. At cur solis Curatoribus concessum, ut balneum adirent? Cur illis tantum Saponem dari sanxit Agnellus? Sane praeparca nimis, nec commemoranda munificentia, si hoc beneficio soli utebantur Curatores, qui quidem in una Diaconia profecto numero pauci erant. Quae igitur caussa vetat, ut minori verborum flexu lectionem sic restituas: *PRO LABANDIS*, sive *LAVANDIS SVRIS*? Fratres Christi, quibus cellulas constituit, & alimenta legat Episcopus, pauperrimi sine dubio, nec integris caligis, aliove pedum, cruriumve tegmine, sed solis sandaliis, aut soccis verisimiliter utebantur. Nam ne dicam, idem in Christiana Republica obtinuisse, quod penes antiquos Romanos dudum invaluerat, ut licet a divitibus, aut delicatis hominibus tibialia quan-

1 *Commentar. ad Kalend. Marm. Neapolitan. Eccles. ad diem ix. Januarii. Vol. 1. Neapl. 17.*

2 Mazocchii doctrinam hoc elogio praedicat Cl. Ant. Vulpius *in Divinatione Diptychi Quiriniani pag. xxv. Romae* 1745.

quandoque adhiberentur[1], tamen *fascias, quibus crura vestiuntur, sola posset excusare valetudo*[2]; certum illud est, caligas, coxalia, ocreas, aliaque hujusmodi integumenta a nostris hominibus, iisque maxime, qui in sortem Domini admissi essent, more Apostolorum prorsus exulasse[3]. Quod vel maxime medio aevo accidisse, non est ambigendum. Enim vero quamvis inter Langobardos, qui essent elegantiae studiosiores, commodisque suis inservirent, *suris contegendis candidis fasciolis uterentur*[4], viris tamen, qui gravissimum, & sanctissimum Ordinem Ecclesiasticum delegerant, fuerat id interdictum a Concilio Cloveshovensi II. an. DCCXLVII. sub Cuthberto Doroberniae Archiepiscopo cap. XXXVIII. ea lege: *sive Clerici, sive Monachi ne imitentur Saeculares in vestitu Crurium per fasciolas*[5]. Ergo pauperibus Christi Neapolitanae Diaconiae praeter balneum in diebus sollemnioribus saponem jussit dari Agnellus, ut foedatas *SVRAS* detergerent, mundioresque ad sacra peragenda accederent. Haec nostra verborum Chronologi emendatio ipsi Mazochio postmodum ea visa est, quae non posset omnino improbari[6].

Quamquam Johanne Diacono facem praeferente, balneorum sacrorum consuetudinem in Neapolitana Ecclesia jam a Theodosii, & Honorii temporibus, quibus illi praerat Venerabilis Episcopus S. Nostrianus, omnino viguisse intelligimus; sic enim habet Chronicon. *Hic fecit balnea in urbe, & alia in gyro aedificia, quae usque hodie Nostrianus balneus dicitur*. Porro quum boni Antistitis id muneris sit, ut Ecclesiae dignitati, & Sacerdotum commodo consulat, nemini mirum videri poterit, si dixero, optimum hunc Pontificem, religioni perficiendae potius, quam alio cuivis usui bal-

1 V. Muratorium. *Antiquit. Medii Aevi tom. II. Dissert.* XXV. *Mediolani* 1739.

2 Quintilianus *Institut. Orator. lib.* XI. *cap.* VII. *Londini* 1714.

3 Confer Cl. Johannem Lamium de Eruditione *Apostolorum cap.* IV. *de re vestiaria Christiani hominis primitivi*. *Florentiae* 1738. Hieronymum a S. Maria *de Sandaliis, calceamentisque Apostolicis*. Joh. Bottarium *Roma Sotterranea tom.* III. *Spieg. Tavol.* CLI. 1754. &c.

4 Paullus Diaconus *de G. Lang. lib.* I. *cap.* XXIV.

5 Labbe *tom.* VI. *Collect. Concilior.*

6 *De Sanctor. Neapolit. Eccles. Episcopor. cultu Part.* II. *cap.* III. §. VI. *Neapoli* 1753.

qalneum dicasse. Adeo id vero est simile, ut Antonius Caracciolus Ordinis mei alumnus doctissimus, rerumque patriarum peritissimus, verba Johannis expendens in hoc maxime inclinarit judicium, Nostrianum sibi, aliisque sacrorum administris lavationis locum parasse, quum ad id tot splendidissimis exemplis posset perfacile excitari [1]. Atque hic mos in ea amplissima urbe, quo caeperat cursu, eodem longius processit. Debemus hoc etiam Cl. Mazochio, ut plane constet, feris temporibus Pandochium Athanasianum id oneris tulisse, ut singulis annis pro Episcopi sui lavatione pretium solveret. Siquidem evulgavit ille pervetustum *Inventarium* ejusdem Hospitalis, in quo *Num.III.* sic litteris proditum est. *Semel in anno quando Archiepiscopus vadit ad balnea unciam* (auri) *unam* [2].

CA-

7 *De Sacris Eccles. Neapolitanae monumentis. Neap.* 1745.

8 In appendice operis, quod inscripsit: *Dissertatio Historica de Cathedral. Eccles. Neapolit. semper unica. Neap.* 1752. De publica, sollemnique lotione, quae a Neapolitanis peragebatur in pervigilio S. Johannis Baptistae, ex testimonio Benedicti de Falco docuimus *in Antiquit. Christian. Dissert.* VIII. *cap.* III. Quo loco demonstravimus, jam ab Augustini temporibus depravatam, falsamque opinionem hominum animos occupasse, ut crederent, lotione ea nocte adhibita, quodcumque animi scelus, patratique criminis labes tergi, pargarique.

CAPVT SEXTVM.

Balneum in sinu Puteolano, cui nomen Fons Episcopi, *viris rei divinae operaturis destinatum. Auctor poematii de thermis Puteolanis, Bajanisque detegitur. Codices Paullinus, Angelicus, & Vaticani expenduntur. Epigramma de Fonte Episcopi. De significatione vocis* Parapsis, *qua in eo poeta usus est. Caussa, ob quam Antistites sacrorum balneum adibant ab Eustatio, Elysio, aliisque falso, & calumniose excogitata. Nec huic criminationi Ratherium Episcopum Veronensem favere. Quare pro Cleri lavatione antiquae Ethnicorum thermae quandoque delectae.*

PERBREVI ab urbe Neapoli removetur intervallo ea Campaniae regio, ubi a Samiis conditi Puteoli, quondam Δικαιαρχεία nuncupata [1]. In hac cum frequentia fuere saluberrima cujusvis generis balnea, quorum meminere veteres scriptores; exstantque ad hunc diem vestigia, ac parietinae, quibus illorum amplitudo non obscure indicatur. Vnum inter cetera dignissimum mihi visum est, de quo hoc in libro enucleatius ageretur, illud inquam, cui nomen *FONS EPISCOPI* a popularibus consulto inditum est. Quamvis enim non desint, qui de illo qua soluta, qua metrica oratione scripserint [2], cui tamen usui vere cederet, nunc ego primum inquiram. Porro non hoc ad conflandam aliis arrogantius invidiam dico, sed altiora repetenti permulta se produnt, quae his scriptoribus fidem abrogant. Nam quot quot de eo balneo aliquid litteris consignarunt, in ea fuere sententia, hoc nomine fuisse donatum, vel quod Antistes aliquis Puteolanus publico commodo reficiendum sumptibus suis curarit, vel quod Episcopi podagrae leniendae caussa illo uterentur. Ego

 vero

1 Pompejus Festus de verb. signific. *Dicaearchia vocabatur, quae nunc Puteoli.* Confer Antonii Sanfelicii Junioris *ad Campaniam illustratam* A. Sanf. Senioris num. 132. *Neapoli* 1726.

2 In Collectione Scriptorum de Balneis, Venetiis 1507. & 1553. apud Juntas, Medicos, Historicos, Poetasque invenies, qui de thermis Puteolanis latissime scripsere. Rursus in *Thermologia Aragonia* Sebastiani Bartoli *Neapoli* 1667.

vero eam animo imbibi opinionem, ut credam, *BALNEVM SACRVM* fuiffe, in quo qui rem facram erant facturi, ac etiam Coenobitae pro vetuftiffimo Ecclefiae more quondam eluerentur. Rem paullatim aperire, ac confirmare aggredior. Quum manufcriptos libros, qui Neapoli in pluteis bibliothecae noftrae domus S. Paulli adfervantur, evolverem, forte occurrit Codex Membranaceus, ifque diligenter, & quantum auguror conjectura, exeunte faeculo XIII. calamo exaratus, continens poëmation, cui calligraphus titulum fecit: *De Balneis prope Neapolim*. Carmina haec in totidem epigrammata diftributa funt, quot prope Cumas, Mifenum, Bajas, Puteolim fuere balnea, nempe XXXIV. At fi verfus Apolline laevo confcripti, Codex permagni faciendus, quippe qui XXXV. ornatur pictis imaginibus, minioque fucatis, quae fatis concinne pro temporibus illis balneorum virtutes, modum ea adhibendi, aedificiorum ftructuram oculis fubjiciunt. Verum antequam argumenta depromam, quibus adducor, ut balneum hoc facrum exiftimem, praeftabit aliqua de poëmatii auctore delibare. Sigifmundus Mayr, qui alter fuit poft Sextum Reinfingerum ex Germania, ut tum moris erat [1], Neapolim accitus ad typographiam folertius exercendam, omnia ea epigrammata edidit anno 1505. fub nomine *Euftatii de Matera*. At Johannes, & Thomas heredes Lucae Antonii Juntae, typographi non illitterati, neque ignavi Venetiis eadem vulgarunt anno 1553. cum hac infcriptione: *Alcadini Poetae Siculi Carmina*. Venetiis iterum lucem adfpexit opus anno 1587., eique nomen Euftatii praefixum fuit. Neapoli rurfus prodiit anno 1596. & Alcadinum prima fronte ceu fui auctorem enunciat. Verumtamen Francifcus Lombardus Neapolitanus vir praeftanti ingenio [2], multa-

1 Neminem fugit praeftantiffimos in Italia typographos per ea tempora Theutonicos extitiffe, Qui re libraria delectantur, norunt Arnoldum Pannartz, Bartholomaeum Golrfch, Chriftophorum Valdarfer, Conradum Sweynheym, Eucarium Silber, Georgium Sachfel, Georgium Herlot, Joh. de Spira, Joh. Schallum, Joh. Schulner, Joh. Faft, Joh. Manthen, Leonardum Pachel, Petrum Schoiffer, Vldericum Scinzenzeller &c. qui apud Italos artem primi factitarunt. Vid. Maitaire *Annales Typographicos ab artis inventae origine Hagae Comitum* 1719. 1722. *& feq.* Adami Henrici Lackmanl *Annalium Typograph. felecta capita*. *Hamburgi* 1740. Joh. Chriftiani Wolfii *Monum. Typ. Hambur.* 1740. *Hift. de l. Imprimerie a la Haye* 1740.

2 Angelus Rocca in *Biblioth. Romae* 1591.

multarum linguarum peritus, apud PP. Pium IV. Armenorum Oratorum interpres designatus, & a Cardinali Seripando in Canonicorum collegium cooptatus, qui verna aetate medicina se oblectarat, dum hoc poëma adnotationibus illustraret, inscriberetque primo quidem Mariae Aragoniae, deinde Joh. Trevisano Patriarchae Venetiarum, modo Eustatium, modo Alcadinum horum carminum auctorem censere visus est [1]. Capacius vero aliam iniit viam, dumque haec carmina velut historiae Puteolanae mantissam protulit, *Carmina Ebolitani vatis* appellavit [2]. Sed quae doceant codices MSS. videamus.

Exstant Romae complures nostro Paullino pene similes. Cartaceus in bibliotheca Angelica adservatur, atque huic scriba pro suo ingenio titulum adjecit, & Oribasio Sardiano medico, qui temporibus Juliani Apostatae, & Valentiniani floruit, opus adjudicavit. Sed aevi longe inferioris poëmation est, quam ut Oribasio adscribi queat. Is quidem nonnihil *de Balneis Puteolanis* scripto mandavit [3], ex cujus libro auctor carminum multa decerpsit; quod in aliquibus Codicibus minime est praetermissum, ubi ad oram haec leguntur: *Ex Oribasio*. In nostro aliena manu haec sunt adjecta: *Incipiunt nomina, & virtutes Balneorum, sicut in libro* x. *Oribasii vetustissimi medici continentur*. Praeterea Codex Angelicus habet versionem Italicam a viro Neapolitano vernaculo idiomate, incompteque exaratam. Codex alter ex Ottoboniana in Vaticanam commigravit, in quo vix est, quod adnotemus. Ibidem duo alii sunt, quorum alter membranaceus saec. XIV. scriptus (*Cod. Vat.* 1528. *fol. p.* 63.) alter cartaceus (saec. XV. *Cod.* 3436. *pag.* 151.), mendisque ferme iisdem, similique barbarie uterque scatet: Eustatium ambo

G 2 com-

1 Edit. a Matth. Cancer. *Neapoli* 1547. Rursus in *Thesaur. Antiquit. Italiae tom.* IX. *part.* III. & in *Italia illustrata Variorum Francofurti* 1600.

2 Ad Calcem *Historiae Puteolanae*. *Neapoli* 1604.

3 Confer quae de Oribasio tradit Johannes Vander Linden. *de scriptis Medicis Amsteled.* 1662. Christianus Guilelmus Kestner *Bibliotheca Medic.* Johannes Clericus *Histoire de la Medicine livre* III. *a la Haye* 1729. Johannes Freind, *Historia Medica*. *Parisiis* 1735. *&c.* Narrat Graevius in Epist. ad Nicolaum Heinsium, quae est in Collect. *Epistolar. Petri Burmanni tom.* IV. *pag.* 537. *Amstelodami* 17 . Thomam Reinesium opusculum de Balneis Puteolanis adnotationibus illustrasse. Nemo, quod sciam, edidit, latetque fortasse ad hunc diem in transalpinis Bibliothecis.

commemorant, de Alcadino vero in utroque silentium est.

Jam dicam, qua ratione liceat dissidentes opiniones ad concordiam adducere. Errore sane tenentur, qui omnia haec epigrammata uni attribuunt, eidemque totum poëmation, ceu auctori suo, acceptum referunt. Codex alter bibliothecae Paullinae cartaceus saeculi superioris (*Plut. III. num.* XXII.) admonet, nonnulla Alcadino, nonnulla Eustatio esse adjudicanda: viderantque id tum Joseph Mormile [1], tum Scipio Mazzella [2] de his thermis agentes, quamvis hoc minus diligenter. Contra Amanuenses, ac descriptores operis nimium celeres, quum versus omnes ejusdemmet argumenti, & metri animadvertissent, omnes ab uno eodemque poëta conditos, & male tornatos existimarunt: qui error facile ad typographos transmissus est. Alcadinus quidem, qui, si fides Gesnero [3], Mongitorio [4], Fabricio [5], Syracusis natus medicinam Salerni primum factitavit, dein Neapoli Hernici VI. Imperatoris, ejusque filii Friderici Archiater fuit, ut morem gereret Friderico, cui poësis in amoribus erat, de balneis Puteolanis ligata oratione scripsit, at sexdecim dumtaxat hujus poëmatis epigrammata. Eustatius autem, qui Neapoli artem salutarem exercebat, dum rerum potiretur Carolus II. alia duodeviginti elucubravit; inter quae sequens recensendum. Mens non est in praesentia totius operis variantes lectiones persequi, & quae Codicis εικόνες de horumce balneorum varietate, structura, ornamentis, administris, supellectili commonstrant, enarrare; nam instituta operis ratio tantummodo postulat, ut quae ad *Balneum Episcopi* pertinent, hic proferamus. Ab epigrammate exordior, quod tale est [6]. FONS

1 *Discorso intorno alle antichità di Napoli, e Pozzuolo Nap.* 1629.

2 Johannis Elysii de Balneis Puteol. Bajarum, & Pithecusar. opus auctum a Scipione Mazzella. Neapoli 1591.

3 *Bibliothec. Tiguri* 1545.

4 *Bibliotheca Sicula. Panormi* 1708.

5 *Bibliotheca Mediae, & infimae latinitatis. Hamburgi* 1734.

6 Porro si Mayeri, Lombardi, Jantae, Capacii Libros, Codicesque Vaticanos contuleris, varias inter se se invenies nostri Epigrammatis lectiones, quas ego in priori operis editione diligentissime recensui. Verum quia descriptorum vitio, & ignorantia accidisse reor, ut verba saepe fuerint perperam mutata, saepe etiam ineptissime corrupta; idem autem in omnibus praeter propter sensus est, ne nugas frugis omnis expertes, inutili λογομαχίᾳ consectari videar, a variantibus iterum recensendis supersedeo.

FONS EPISCOPI.

Nomine fons tali fruitur, quod competat aegris,
Vel quia Pontificis cura refecit opus.
Arteticis prodest, tollit genus omne podagrae,
Hunc habet expertum Pontificale genus.
Et quia Praelatis requies nocet, atque parapsis,
Torquentur magno saepe dolore pedum.
Cum constipatur cibus, intercluditur intus;
Inde dolent ventres, ilia tensa crepant.
Tales ergo tibi si vis lenire dolores,
Pontificis fontem vade, require celer.

Quid hic quaeso mireris, nisi politiorum artium occasum, horridam, squallentemque rei litterarie faciem, & vatum aevi illius ingenium, qui, modo propositum expedirent, de apta verborum mensura, de nitore, de artificio nec hilum cogitabant [1]; aut potius summam poëtae petulantiam, qui Antistites, quasi desidia, otioque marcescentes, & scitamentis, cupediis, ferculisque valentissimis intemperantius vacantes maledico calamo carpit, atque traducit? Nam quid sibi vult composita illa graeca vox *Parapsis*, quam Praelatis tantopere nocere dixit Eustatius? Sive enim ab ἀψὶς ducatur, propter figurae rotunditatem, illa quidem a Juvenali [2], Martiali [3], Petronio [4], Sidonio [5] pro lance escaria, scutella, vase mensario accipitur; sive Παροψὶς mavis legere, tum erit, testibus Polluce [6], Isidoro [7], Ca-

1 V. Leysserum, *Historia Poetarum Medii Aevi*. *Halae* 1721.

2 *Satyr.* III. Confer Turnebi *Observat.* *lib.* x. *cap.* xxvII. *Argentorati* 1600.

3 *Lib.* XI. *Epigr.* XVI.
Sic implet gabatas, parapsidasque,
Et leves scutulas, cavasque lances.
V. Raderum ad hunc locum, qui multa erudite congessit. *Moguntiae* 1627.

4 Cap. xxxIV. *Satyric. Conviv. Trimalcionis*. Genevae 1629. *Inter tumultum, quum forte parapsis excidisset.*

5 *Lib.* II. *Epistol.* IX. Parisiis 1609. *Prandebamus breviter, & copiose, Senatorium ad morem; quo institutum, multas epulas paucis parapsidibus apponi.*

6 *Onomastic. lib.* VI. *cap.* IX. Ex recensione Jungermanni, Kunii, & Siberi. *Amstelod.* 1706.

7 *Glossarium lib.* xx. *cap.* IV. Exstat cum Lexico Philolog. Martinii *Amstelod.* 1701.

Casaubono [1], condimentum, sapidum edulium, jusculi genus, aut ἴμβαμμα cibis suffundendum. Tandem si deleto graeco vocabulo, latinum *paratus* sufficias, ut habent Juntae, & Lombardi [2] editiones, illud semper ex epigrammate consequetur, Episcopos in victus ratione peccasse, utpote qui prandia lautioribus, & frequentioribus lancibus instruerent, aut conditissimis ταῖς παροψίσι mensam appararent. Quae quum sint, quaestioni a me perperam consultum, cautumque improvide videbitur, quod *Fontem Episcopi* inter balnea sacra adnumerem, quandoquidem recitatis mox carminibus perspicue erudimur, thermas fuisse natura ipsa comparatas ad avertendam, minuendamque podagram, crudum stomachum, iliorum turbas, quae otio, & voracitate creari, foverique solent.

Atqui calumniari istud est, & joculari commento, illepido fuco, irreligiosa licentia cavillari. Depictum schema, quod nostro in Codice epigrammati praefigitur, hic tamquam προθεωρίαν contuendum exhibeo: quo conspecto poëtae procacitatem, atque ἀκρισίαν ostendam, ejusque frigidam fabulam evertam, elidam, disjiciam. In nostra itaque tabula Episcopos binos cernimus, alterum Penula magna, alterum Dalmatica manuleata indutum. Sacra insula, seu Mitra non quadrata est, sed bicornis, patulo curvamine superne hians, sicut per ea tempora. Pallio uterque donatur more antiquo. Stant e regione duo homines alba tunica, injecto desuper Ependyte Monastico, cum capitio aculeato atro, & nigrante. Quod vestimenti genus neque ad valetudinem refero, neque arcendo frigori datum existimo, licet Telesphoro in nummis, & caelaturis antiqui operis ejusmodi bardocucullum tributum sciam, atque etiam peregrinos, & pueros agrarios in anaglyphis ita repraesentari compererim. Longe verius Monachos ibi demonstrari decerno, scriptorum, monumentorumque veterum auctoritate permotus [3]. Tandem intra balneum viros Ecclesiasticos conspicimus,

1 Ad Athenaeum *lib.* IX. *cap.* XII. *Lugduni* 1612.

2 loc. cit.

3 Adi libri hujus caput IX.

mus, qui ſervorum Thermariorum miniſterio eluuntur, emundanturque. Quidni enim rerum divinarum curatores eos appellem, qui *Tonſura* non Stoica, ſed *Clericali* in modum coronae inſigniuntur [1]? Jamvero quod erat propoſitum colligamus, & quam abſurde, aut maligne hujus balnei originem, uſumque Euſtatius detorſerit, & explicarit, doceamus. Ac primo vide, quam falſa, & ad extremum ridenda ex poëtae dicteriis enaſcantur conſectaria. Singulis ille morbis ſuum ex Puteolanis balneum aſſignat, quo illos ſpeciatim aut depelli, aut imminui affirmat. Ergo ſi unum *Pontificale genus* balnei hujus efficacitatem *expertum habuit*, neceſſario dicendum, Eccleſiaſtici Ordinis primores peculiari ſuo morbo omnes tum contaminatos, vexatoſque fuiſſe. Ita ne vero communis haec lues evanuit, ut qui longa periclitatione *morbos Artificum*, *morbos Militum*, *morbos Virginum* patefecerunt, ſimiliter *morbum Epiſcoporum* non deprehenderint? Nam quae in leviſſimo libello *de morbis Monachorum ventilationi, & examini propoſitis* [2] curſim adnotavit Johan. Philippus Thom, adeo ſunt ridicula, ut in his Lutherani hominis malevolentiam perſpicias, nullam autem ſcientiam, nullum judicium, documenta prorſus nulla. Rurſus ſi balneum hoc *podagricis*, *arthriticiſque* remedio, praeſidioque erat, hucque nonniſi Epiſcopi, Clerici, & ſolitudinis incolae conveniebant, ſequitur in toto hominum genere eos tantum podagra, & arthritide laboraſſe, hocque corporis vitium fuiſſe, quo illi prae aliis potiſſimum gravabantur. Sed ad eam rem ſcriptorem aliquem ad fidem faciendam ab Euſtatio adhiberi fas erat, ſi a poſteris ſibi credi depoſcebat. Quis enim ſine teſte, ſine auctore hoc ſibi obtrudi patiatur? At, inquies, nonne concordi ſententia Joh. Elyſius, aliique dixere hoc *Praelatis* eveniſſe *propter ciborum, & quietis abundantiam* [3]? Igitur non temere, ſuoque tantum arbitratu id ſcripſit Euſtatius. Nihil fingam, nihil diſſimulabo,

1 Octavo libri capite de *capillitia corona* agemus.

2 Gieſſae 1728. Similis furfuris libellus alius Willhelmi Hulderici Valdſchmidii *de morbis aulicis*. Marpurgi Cattorum 1786.

3 *Lib. cit.*

labo, nihil obtegam: odi artes, quibus veritas extenuatur. Equidem Ratherius, ex Monacho Lobienſi Epiſcopus Veronenſis *de contemptu Canonum* [1] ad Humbertum Parmenſem id Clericis Italicis vitio dabat, quod pleniore cibo, & intemperanti, ac quotidiauo vini potu largius uterentur. Verum itane haec accipienda, ut eadem fuerit in omni Italiae Dioeceſi immoderatio? Ita ne ad unum omnes non Clerici modo, ſed etiam Epiſcopi, ſanctior Dominici gregis portio, ex ingluvie, & crapula male valebant, ut inſigne, & publicum balneum ob eam rem neceſſe fuerit inſtaurari? Quotnam ipſa Euſtatii aetate parvo vivere contenti frugalitatis, continentiae, pietatiſque ediderunt exempla? Quot etiam parco, ac parabili victu, cultuque corporis contenti ad praeſcripta ſacrorum Canonum, praeſertimque xv. Concilii Carthaginenſis IV. [2] eo etiam tempore laudabiliter vivebant?

Non hic ego ex annalium vetuſtate memoriam eruam clariſſimorum Antiſtitum (quorum meminiſſe poterat poëtaſter), quos non laborum remiſſio, non quies, non convivia oblectarunt. Conſignata Eccleſiæ Faſtis illorum nomina calumniam plane excludunt. Igitur balneum non inde *Fons Epiſcopi* dictum, *quod competat aegris*. Multo minus, quod Antiſtes aliquis in gratiam ſuorum aequalium, quos pedum dolor ob deſidiam, edacitatemque teneret, refecerit. Credibile ne, fuiſſe Epiſcopum, qui adeo parum ſui Ordinis nomini, ac famae conſuleret, ut vellet propalam exſtare illius ſocordiae, & intemperantiae monumentum? Imo infamiam hanc illorum quiſvis ſtuduiſſet pro virili avertere, atque delere. His itaque tricis, & obtrectationibus exploſis, ſtatuere me poſſe arbitror, Praeſulem aliquem in *Διοικιαρχείᾳ* tot exemplis illuſtrium Virorum, communique Ec-

1 *In Spicilegio* Lucae Dacherii *tom.* I. *Pariſiis* 1655.

2 Canonem eximia protſus commentatione uberrime illuſtravit noſtrae Sodalitatis alumnus, morum gravitate, multiplicique doctrina clarus JOSEPH CARAFA, olim in Romano Archigymnaſio Hiſtoriae Eccleſiaſticae Profeſſor, nunc vero meritiſſimus Epiſcopus Mileſtanus. *De Re Domeſtica Epiſcoporum ad Canonem* xv. *Concil. Carthag.* IV. *renovatum a Conc. Tridentino Commentarius. Romae* 1747.

Ecclesiae more condocefactum longe ante Eustatium balneum ejusmodi delegisse, ut etiam suae Dioeceseos Clerus, & Ascetae aptum sacrae lavationi locum haberent; cui propterea agnomentum illud communi sermone in perpetuum adhaesit. Illud potius huic opinioni incommodare videbitur, cur Episcopo Puteolano, aut Misenati, aut Bajano curae non fuerit, ut balneum sacrum prope suas aedes excitaret: litteris enim proditum, Fontem Episcopi *in antiqua therma* fuisse *positum* ad oram maris, *dum littus ultra pergis* [1]. Sed hoc etiam duplici responsione faciliter expeditur; fieri quippe potuit, ut Episcopus hunc locum sciens, & prudens delegerit, ut impensae parceret. Annon Christiani, quum opibus minime affluerent, templa, aras, conchas in sacrilegum Deorum cultum dicatas ad sanctissimae, incontaminataeque religionis usum transtulerunt? Cur non etiam & balnea? Quid vero si animo propositum habebat, ut haec *Gentilium monumenta, veluti insignia quaedam trophaea de expugnatis hostibus, & ex eorum spoliis comparata, permanerent* [2]? Fecisset sane, quod ab innumeris Pontificibus laudabili, pioque consilio praestitum noverat, qui delubra, aedes, vasa, cunctamque templorum supellectilem ab Ethnicis pollutam aeterno Deo vivo, & vero in anathema oblivionis consecrarunt [3].

1 *Teatro Eroico Politico de' Vice-Re di Napoli di Domenico Ant. Parrini. Vita di D. Pietro d' Aragona*. Napoli 1694.

2 Baronius *in Martyrol. not. ad* XIII. *Maii*.

3 V. Joh. Marangonium *delle cose Gentilesche trasportate ad uso, e adornamento delle Chiese*. Cap. IV. &c. *Roma* 1744.

CAPVT SEPTIMVM.

De duobus Epiſcopis in ſchemate Codicis Paullini depictis, deque eorum veſtibus, & ornamentis obſervationes. Hoſpiniani commentum de antiquitate, & uſu Pallii in divinis Officiis. An hi duo Antiſtites lavantibus bene apprecentur, an vero geſticulentur. Quinam, Mazochio judice, cenſendi ſint. Vexatiſſimus Petri Hypodiaconi Caſinenſis locus de bino Eccleſiae Neapolitanae Praeſule dupliciter explicatus. Num in hac pictura Graecus Epiſcopus occurrat. Dalmatica, quae Graecorum Epp. proprium indumentum fuit, Latinis quandoque data. Graecos more Latinorum benedicere, *ex antiquis monumentis conſtat. Miſena Eccleſia everſa Neapolitanae copulata. Balnei noſtri ſtructuram cum veterum ſcriptorum teſtimoniis plane convenire. Barbiraſium, & corona capillitia Cleri Occidentalis* ἐπίσημον.

MEDII AEVII monumenta, & quae his proxime temporibus exſculpta, pictave ſunt, licet inſignem barbariem, & inconcinnitatem praeſeferant, opificeſque aetatis illius artium omnium plane rudes oſtendant; attamen quae tunc eſſet veſtium forma, quae aedificiorum ſtructura, quae vivendi ratio ita commonefaciunt, ut aliquando plura ex illis, quam ex magna, qui ſuperſunt, ſcriptorum copia feliciter, nitideque eruantur. Ritus itaque, moreſque, quos miniatulae appoſiti ſchematis figurae perſpicue repraeſentant, juverit diſpicere, atque explicare. Ab Epiſcopis, eorumque ornamentis exordior. Ac primo Mitra paullo altius aſſurgit, quam his temporibus fortaſſe uſu veniret; quandoquidem ſi Italicarum urbium nummos, Epiſcoporum ſigilla, codicum picturas, ſacrarum aedium imagines contemplabere, depreſſior ubique illa conſpicitur. Porro quod ſpectat ad monumenta, quae ſaeculum x. praeceſſere, ea plerumque Antiſtites exhibent nudato capite, quemadmodum (ut unum ex multis referam) coloratae effigies, quibus mire perornatur praeclariſſimum *Ponti-*

Pontificale Landulphi Ep. Capuani, opus saec. IX. quod in Casanatensi Bibliotheca adservatur. Ex quo verosimilius fit, Saussayo [1], & Vicecomite [2] licet repugnantibus, *Mitram* ante illud tempus aut aliud capitis ornamentum fuisse, aut nonnisi aliquibus Episcopis Romanorum Pontificum indulgentia fuisse concessam [3]. At sumenda ne hic mihi erit prolixior disputatio de *Loro*, seu *Pallio* (quandoquidem alterum ab altero profectum contendit Dufresnius [4]), quod utriusque Episcopi humeris aptatum collum circumambit, & in pectus recta defluit? Vt de illius antiquitate, primaque origine discrepant scriptorum opiniones, ita varia fuit retroactis temporibus ejusdem forma, & exornatio [5]. Nec in re saepenumero quaesita, & disputata quicquam me promere posse confido, quod jam a Mabillonio, Zeiglero, Garnerio, Cantellio, nuperque a Cl. Catalano [6], a Pertschio [7], aut Barthelio [8] non fuerit diligentissime animadversum, & explicatum. Vnum tamen e re nostra esse arbitror, si nempe monuero, venerandum, & mysticum [9] hoc insigne argumento minime fore, ut duos hic *Archiepiscopos* pictos credamus. Quamvis enim *stola Archiepiscopalis* a Patribus Concilii Cpolitani IV. dicatur, pervulgatum omnino est, Romanos Pontifices Episcopis interdum potestatem fecisse πολυςαύριον, sive

1 *In Panoplia Episcopali lib. 1. de Mitrae Antiquitate. Parisiis 1646.*

2 *De Missae apparatu cap. XXXI. Mediolani 1626.*

3 Ita plane piissimus juxta, ac doctissimus Cardinalis Joh. Bona *Rerum Liturgicarum lib. 1. cap. XXIV. §. XIV. Augustae Taurin. 1749. Crediderim utramque opinionem* (de mitrae antiquitate) *posse facillime conciliari, si dixerimus, mitram quidem, qualis est hodie, auperum ornatum esse, qui ante millesimum Christi annum vix fuerit in Ecclesia: negari tamen non posse, quin a temporibus Apostolorum aliquod fuerit capitis ornamentum, quo peculiariter, si non omnes, aliqui saltem Episcopi usi sint.* Quibus intellectis, commodum explicari poterunt, quae de Mitra S. Silvestri, S. Ambrosii, S. Augustini, aliorumque Episcoporum afferri solent, aut in hac controversia proponuntur a Bellotio *ad Ritus Ecclesiae Laudunensis pag. 87. Parisiis 1662.* Mabillonio *Praef. ad saec. IV. Ordinis S. Benedicti, Parisiis 1677.* Martene *de antiq. Ecclesiae ritibus lib. 1. cap. 14.* Georgio *de Liturgia Rom. Pont. l. 1. cap. XIX. Romae 1731.*

4 *De Inferioris Aevi Numismatis §. VI. VII. IX. Romae 1755.*

5 V. Joh. Marangonium in Prolegomenis *ad Chronologiam Romanor. Pontificum Basilicae Ostiensis cap. X. Romae 1751.*

6 *Ad Pontificale Roman. lib. 1. tit. XIV. Romae 1738.*

7 *De Origine, usu, & auctoritate Pallii. Helmstadii 1745.*

8 *Dissertatio Historico-Canonica de Pallio. Romae 1753.*

9 Confer Isidorum Pelusiotam *lib. 1. epist. CXXXVI. Parisiis 1638.*

five φαινόλιον ad Metropolitarum morem geftandi, vel ob meritorum magnitudinem, vel ob *Sedis* nobilitatem, vetuftatemque [1]. Nolo lectorem ad exterarum gentium hiftoriam amandare, ex qua intelligat, S. Marci, Pelagii I., Gregorii M. Johannis VIII. Anaftafii III., Leonis IX., Gregorii VII. permiffu Pallium in re divina peragenda detuliffe Epifcopos Oftienfem, Dolienfem, Auguftodunenfem, Metenfem, Mindenfem, Halberftadenfem, Ticinenfem, Bambergenfem, Lucenfem &c. [2] Producendus e domo teftis, &, quod ajunt, οἰκόθεν μάρτυρ. Annon veteres Neapolitanorum Antiftitum imagines illos referunt Pallio infignitos, etfi nobiliffima illa Sedes per illud tempus Metropolitico jure nondum fortaffe frueretur [3]?

Vterque praeterea Epifcopus *porrigit dexteram, & inftar oratorum conformat articulos, duobufque infimis conclufis digitis, ceteros eminus attollit* [4]. Colloqui itaque, viciffimque fermones ferere videntur. Si vero ea digitorum conformatione populo falutem, incolumitatemque apprecari, & *benedicere* putandi funt, faciunt id fane more *Latinorum*. Graeci enim Pontifices fecus confuevere, qui, dum *benedictionem* impertiuntur, annularem digitum in pollicem contrahunt, tribus aliis explicatis. Ambo igitur Latini Praefules cenfendi. Ita plane Mazochio noftro doctiffimo vifum eft, qui Pontificem dexterum latus occupantem pro Neapolitano Archiepifcopo, alterum pone fequentem pro Epifcopo Puteolano habet [5]. Si quid tamen hic mihi conjicere, fi quid etiam proferre liceat, artificem in pingendo ad patriam fortaffe hiftoriam refpexiffe fufpicor. Nam quid tam protritum,

tam-

1 Praeftantiffima in hac re monumenta ex Gallia Chriftiana, ex fcriptoribus Rerum Brunfvicenfium, & Germanicarum Leibnitii, & Meibomii protulit Benedictus XIV. *De Synod lib.* II. *cap.* VI.

2 Rodulphus Hofpinianus, fcriptor mendaciffimus, animum incredibili in noftros malevolentia fuffufum, & caeco impetu turbatum gerens *in Hiftoria Sacramentaria lib.* I. *cap.* III. *Tiguri* 1598. contendit, Pallium in facris faciendis non ante Gregorii Magni aetatem obtinuiffe. At duo infignia, & notiffima exempla Symmachi, & Vigilii, quorum alter Theodoro Laureacenfi, alter Auxanio Arelatenfi honorem Pallii concefferat, ineptiffimam criminationem produnt, atque refellunt.

3 V. Mazochium *de Cultu SS. Epifcopo. Neapolit. Ecclef. P.* III. *cap.* XV., & Aquilanum Antiftitem Ludovicum Sabbatinium. *Il Vetufto Calendario Napoletano to.* VI. *pag.* 29. *Napoli* 1745.

4 Apulejus *de Afino Aur. lib.* II. *Bafileae* 1620.

5 *De Ecclef. Cathedr. femper un. Append. pag.* 273.

tamque celebratum, quam illud Petri Hypodiaconi de Neapolitana Ecclesia effatum? *binas Praesulum gestat sedes ad instar duorum testamentorum, quamquam una sit, quae regit, & gubernat reliquam, ut capite reguntur artus diversi* [1]. Difficilis hic certe nodus, nec levi manu expediendus, qui doctorum hominum ingenia tamdiu torsit, nobisque etiam molestiam undique circumfundit. Verum quum concepta, ac meditata a viris gravissimis de verbis Casinensis scriptoris judicia mecum ipse reputo, sententiam illam bifariam explicari posse animadverto. Primo scilicet duos Neapoli fuisse Antistites, Latinum unum, alterum Graecum, quemadmodum rerum patriarum scientissimo Chiocharello [2], atque agiographis eruditissimis Papebrochio [3], & Cupero [4] placuit. Nam quum frequentissima metropolis illa non Romana solum, sed & Graeca gente abundaret, quid verosimilius, quam pro utraque natione suum exstitisse Praesulem, qui utrumque populum suo idiomate doceret, utriusque salutem patriis institutis curaret? Nonne liturgiam *Graeco-Latinam* ob eam caussam illic quondam celebratam novimus? Nonne templa illic fuisse accepimus, in quibus a Graecis Presbyteris res divina Graeco more peragebatur? Nonne bilingues inscriptiones, innumeraque Graecitatis vestigia illic adhuc suspicimus? Verumtamen quum Canon Nicaenus vetaret, duos in una civitate esse Episcopos [5], Graecum Praesulem Latini Episcopi *Vica-*

1 *In prologo ad vitam S. Athanasii. In Rer. Italic. Scriptor.* Muratorii *tom.* II. *Parte* II. Vexatissimus hic locus varie fuit explicatus non a jurisconsultis modo, caussarumque patronis pereruditis Agnello, Patritio, Mauueo, qui in celebri de *duplici Ecclesiae Neapolitanae Sede* controversia alterutrarum partium defensionem susceperunt; sed etiam a Philologis doctissimis, a quibus haec eadem quaestio multis disputationibus exagitata est. Quos inter honoris caussa commemorabo Januarium Majellum multiplici eruditione, & ingenua pietate, dum viveret, in ore omnium praeclarissimum. *Memorie in difesa del Capitolo Metropolitano di Napoli. Roma* 1640. Benedictum Sersalium, *Discorso istorico della Capella de' Signori Minutoli*, *Napoli* 1745. Cl. Alex. Mazochium tum in *Commentar. ad Kalendar. Marmor. ad diem* XV. *Jun.* tum in Dissert. *de Cathedr. semper unica*. Josephum Simoniam Assemanum, *Italicae historiae scriptores &c. Tom.* II. *Romae* 1751. Placidum Troylium *Dissertazione Istorico Apologetica intorno alle due pretese Catedrali*. *Napoli* 1753.

2 *Antistitum Neapolit. Ecclesiae Catalogus ad an.* 878. *Neapoli* 1643.

3 *Ad vit. S. Fortunati. Acta SS. tom.* II. *Junii Antuerpiae* 1698.

4 Apud Muratorium loco mox indicato.

5 Thomassinus, *Vetus, & nova Ecclesiae disciplina lib.* 1. *P.* 1. *cap.* XXIX. quum

ex

Vicarium, aut *Chorepiscopum*, aut *Protopapam* fuisse crediderim, qui in Graecorum gratiam, vel ob summam Neapolitanae Ecclesiae amplitudinem ordine Episcopali esset insignitus. Itaque, ut, quod erat propositum, conficiam, quis non intelligat, fieri potuisse, ut Neapolitanus pictor, qui codicem coloribus illinivit, licet tum temporis Graeca gens urbe, regnoque pulsa esset, nihilominus *duplicitatis* illius memoriam, quae certe ex hominum mentibus nondum exciderat, hic exprimere voluerit, maxime quum patriae suae praestantiam indidem commendari videret? Et quoniam de balneo Neapoli finitimo agebatur, ibique Episcopi erant effigendi, nihil pronius fuit pictori, quam ad patrium morem illorum imagines conformare.

Ac Graecum profecto illum putaverim, qui secundo loco est, *Dalmatica* indutus, qua in Ecclesiasticis monumentis, teste Bonarrotio [1], Graeci Episcopi ornari solent, quum contra Latini *Penula* plerumque [2] vestiantur. Nam quod hic etiam manum, digitosque more Latino componat, nihil huic nostrae interpretationi incommodat; Graecos siquidem id ipsum consuevisse, ut minime constans apud illos fuerit *Benedicendi* ratio, certissimum est. Graeci sunt nummi Michaelis Rhangabe, & Romani Diogenis [3]; Graecus est jaspis diactylothecae S. Genovefae [4]; Graeca est pictura codicis sub Basilio Macedone exarati [5]. Atqui in his Jesus Christus Servator dextera Latinum in morem erecta benedicit, pacemque

ex Rainaldo, & Spondano constare viderat, Cypri, & Rhodi fuisse aliquando duos Episcopos, alterum Latini ritus, alterum Graeci, eam insuetati moris caussam affert. *Duo quippe*, inquit, *in uno populo erant populi, duae urbes in una urbe, quoties duos assignari Episcopos indultum est, ut ex insulis Cypri, Rhodique patet.*

1 *Osservazioni sopra il Dittico Rambonense pag.* 271. *Firenze* 1716.

2 Consulto quidem, meditateque τὸ *plerumque* apposui. Latinos namque Episcopos *Dalmaticam* tamquam propriam sui Ordinis indumentum habuisse, non obscure colligitur ex Epistola Zachariae Papae ad Austrobertum Episcop. Viennensem in Bibliotheca veteri Floriacensi Johannis a Bosco *part.* III. *Lugduni* 1605. in qua Pontifex sic Austrobertum alloquitur. *Dalmaticam usibus vestris misimus, ut quia Ecclesia vestra ab hac sede doctrinam fidei percepit, & morem habitus sacerdotalis, ab illa etiam percipiat decorem honoris.*

3 *Numismata Impp. a Trajano Decio ad Palaeologos* Bandurii *tom.* II. *Parisiis* 1718.

4 Meminit ejusdem gemmae Zornius *in Miscell. Nov. Lipsiens. vol.* VI. *pag.* 1. *Lipsiae* 1747. in Dissert. *De Christo sublatis manibus benedicente.*

5 *In Palaeographia Graeca* Montfauconii *lib.* III. *cap.* VIII. *Parisiis* 1708.

cemque suam dat; hoc ipso igitur gestu poterat Graecus Praesul caelestia bona populo apprecari. Quod si nihil Graeci in hac pictura deprehendi quispiam contendet, jam praesto est altera verborum Hypodiaconi Casinensis interpretatio, qua duorum Episcoporum figuratio aptissime declaretur. Saeculo labente nono, quum Saraceni, genus hominum truculentum, efferum, & plane λῃστρικὸν, exitialem cladem, vastitatem, infortunia omnia Campaniae importassent, Misena Ecclesia sic depopulata, funditusque eversa, ut Episcopo suo nullus reliquus fuerit locus, nullaque relicta sedes. Tum agente Sergio Duce, Dioeceseos illius procuratio Athanasio Epis. Neapolitano demandata fuit [1], ut afflictum populum tueretur, eique ope sua provideret. Atque sic Misenatum Episcopatus Parthenopeo adjunctus, & coagmentatus est, ut per aliquot saecula Neapolim *binas Praesulum gestasse sedes* vere, proprieque dici potuerit. Quandoquidem vero Balneum, de quo hic agitur, in Miseno σταυροπηγίῳ forte extitit, aut gentium illarum Antistes ob loci propinquitatem eo utebatur, successivum in illud duorum Episcoporum dominium nullo σχηματισμῷ poterat a pictore opportunius repraesentari. Sed in rebus, quae mera conjectura nituntur, satis jam versati sumus.

Atque hactenus quidem Antistitum imagines, vestes, ac symbola, quibus insigniuntur, nisi pro rei dignitate, quantum certe vel argumenti perplexitas, & obscuritas patiebatur, vel operis nostri consilium postulabat, complexi sumus. Nec me tamen conjecturis hucusque plus aequo indulsisse vereor, aut exaggerata oratione pictoris industriam commendasse, qua aliquibus caruisse videbitur, quum ipsa balnei structura cum veterum scriptorum narratione apprime conveniat. Abnormis quidem apparet aedifii architectatio, in quo parastatae praeter modum exiles, capitula depressiora, arcus male lunulati, & valgi, concameratio nimis sinuosa; sed, praeterquamquod ea fuerat veterum Christianorum aedificiorum ratio, annon dixit Sidonius Apollinaris in balneis tecti-

1 Johannes Diaconus *Chronic. apud Murator. l. c. fol. 317.*

tecti apicem fuisse *in conum cacuminatum* [1]? Eodem Sidonio docente, ad lucem immittendam ita cautum fuerat; *fenestras e regione condito binas* [2]; binas autem, ut cernis, nostrum habet balneum. Aurelius Symmachus illud etiam monuit; *in minoribus balneis piscinalem picturis potius, quam musivo excoli, non probavi* [3]. Nullas vero picturas parietibus induxit artifex, mihique inter Puteolanarum thermarum rudera versanti, nihil occurrit, praeter coloratos quosdam tessellos, & vermiculata segmenta [4], quibus, ut augurabar, piscina olim convestiebatur. Quis rursus non miretur pictoris diligentiam, qui lavantibus servos balneares famulantes expressit? Nam non ethnicis solum id usitatum, sed & Christianis, ac *Balneatorum* diserte meminit Monasticum Anglicanum [5]. Nemini item virorum sacrorum barbam appinxit, ne quid ab antiqua constantique Ecclesiae Occidentalis consuetudine alienum exhiberet. Vt enim ad Orzoccum Judicem Calaritanum testatur Gregorius PP. VII. *Occidentalis Ecclesiae Clerus ab ipsis Fidei Christianae primordiis barbam radendi morem tenuit* [6]. Quod adeo receptum erat, ut qui quondam divini numinis ductu, rebusque omnibus posthabitis, in numerum religiosorum hominum adsciscí, aggregarique vellent, barbam sibi abradi postularent [7]. Ad extremum illud in nostri artificis laude ponendum est, quod ad perspicue, certoque significandam conditionem hominum, qui servorum ministerio eluuntur, emendanturque, *corona capillitia* illos distinxerit. Si enim Ecclesiae mores, ac ritus nihil sic firmat, ac commendat, ut originis

1 *Epistolar. lib. II. ep. II.*

2 *Ibidem.*

3 *Epistol. lib. VI. ep. 2.*

4 Frustula quaedam mecum abstuli; quorumque periculum diligentissime fecissem, compactam illam, & vi ignis coloratam materiam esse deprehendi, quam veteres *Encaustum* dixere. Sex colores calculi, tessellique ejusmodi praeseferebant, *prasinum*, *armenium*, seu *caeruleum puteolanum*, *chrysocollam purpurissum*, *melinum*, & *indicum*. Qui tribus prioribus coloribus nitent, *pellucidi* sunt, rote perpoliuntur, laevigentur, & ad modum gemmarum in varias formas secantur. Ceteri, qui *opaci* sunt, dum caeduntur scalpro, in minimas partes discinduntur. Haec omnia ab artifice experientissimo, & caelandarum gemmarum peritissimo me coram tentari, explorarique volui. Quod item feci de similibus Encausti frustulis, quae ad oram maris Surrentum sabluentis repereram.

5 *Tom. 1. pag. 149. Londini 1655.*

6 *Epistolar. lib. VIII. ep. X.* In Collect. Labbeana *tom. X.*

7 Plura habet Cl. Justus Fontaninus in Dissertat. *de S. Petro Ursëolo cap. IV. & XXII. Romae* 1730.

ginis antiquitas, jugis doctorum consensio, usus minime discors, plane desipiat, qui neget, *Clericos*, ceterosque viros in sortem, & hereditatem Dei admissos, praeter decurtatos capillos, coronam rasilem in summo capite, tamquam sui Ordinis notam, & ἐπίσημον, perpetuo gestasse. Omnia igitur luculentissima indicia apposuit pictor, quibus admoneremur, balneum viris rem sacram facturis fuisse addictum, & ritui Ecclesiastico implendo destinatum.

CAPUT OCTAVUM.

De corona capillitia, qua viri in balneo positi insigniuntur, ἀπόβασις. Middletonii de illius origine ab Isidis Sacerdotibus repetita joculare, & maledicum commentum. Duo sacrarum litterarum testimonia a Theologo Cantabrigiensi perverse detorta explicantur. Salmasius locum Optati Milevitani de Presbyteris per injuriam a Donatistis derasis subdole, & falso interpretatur. S. Aniceti ad Gallos epistola subdititia. Canones veterum Conciliorum, quibus tonsa caesaries Clericis praescribitur, indicantur. Cyprianus in Clerum cooptatus comam praecidit. Id ipsum Julianus se Monachum simulans. Marcianus post comae abscisionem Presbyter ordinatus. De Evagrii testimonio Salmasii παρεγχειρήσεις. Nec dissimiles Rivii ambages. Varia olim Coronae forma, & quid de ea a Concilio Toletano cautum. De ritu compellandi Episcopos per coronam. Felli Episcopi Oxoniensis falsa interpretatio rejicitur. Vetera aliquot Monumenta, in quibus Episcopi circulo capillitio ornati. Ejusdem insignis mysticae caussae a Patribus excogitatae carptim proponuntur. Jacobi Martini in assignanda, inveniendaque tonsurae origine ἀντιμαχίαι detectae.

QUONIAM vero scribendo, disputandoque eo deducta est oratio, ut de corona *Clericali* inciderit mentio, quoniamque vindicandis, asserendisque Ecclesiae ritibus hoc in libro allaboramus, nemo certe, qui his studiis capiatur, nostrum consilium vituperabit, si commodissimo mihi oblato

loco argutationes, fallacias, quibus ſanctiſſimus hic mos a nonullis inique reſpuitur, ab aliis ridicule explicatur, obiter, brevique excurſu ſumpſero convellendas. Ex qua citiſſima digreſſione duo maxime conſequentur, nempe ut pateſcat, quam miſere ineptiant homines aut contentionis magis, quam veritatis cupidi, aut ingenio intemperanti, qui praeclariſſimum ſapientiae ſpecimen edidiſſe ſe putant, ſi ſacras caeremonias dente maledico laceſſant, vel in illis explicandis novas prorſus pertentent vias. Tum etiam initurum me gratiam a Catholicis, doctiſque viris confido, quod plura hic certe proferam, quae hac in re noſtrorum diligentiam hactenus effugerunt. Atque ut ſtatim ingrediar in cauſſam, refutandus primo occurrit illuſtris noſtrorum temporum, magnaeque celebritatis, & ſplendidiſſimi nominis homo. Eſt is Conyers Middletonius Theologus Anglus, Bibliothecae Cantabrigienſis praefectus, vir certe optimarum artium ſtudiis eruditus, rerum Marci Tullii memorabilium ſcriptor politus, & elegans, nec minus Graece, quam Latine doctus, antiquitatum ſatis peritus, & quaeſtionum Biblicarum apud ſuos quandoque interpres. Qui quum ante non multos annos Romam appuliſſet, urbemque omnium terrarum principem curioſius fuerit contemplatus, hunc unum peregrinationis, diligentiae, laboriſque ſui percepit fructum, ut Londinum redux conterraneis ſuis perſuaderet, nos impia adhuc ſuperſtitione obligari, ritus omnes, qui Romae obtinent, veterum Romanorum idololatriam referre, omnia denique apud nos *Paganico more* peragi. Id ut conſequeretur, epiſtolam Anglico ſermone inibi edidit, quam nunc poëtarum carminibus, nunc inſcriptionibus, modo lepidis narratiunculis, modo ſeverioribus teſtimoniis copioſe adornavit [1]. Quae tantis plauſibus, tantaque approbatione a ſuis excepta eſt, ut brevi temporis ſpatio litterariis formis quater recuſa prodierit, Gallice reddita fuerit [2], & a tranſmontanis Ephemeri-

1 A letter from Rome Schewing an exact conformity between Popery and Paganiſm or the Religion of the preſent Romans derived from that of their Heathen Anceſtors. By Conyers Middleton DD. Principal librarian of the Univerſity of Cambrige. London: Printed for W. Innys. 1729.

2 *Lettre ecrité de Rome &c. avec un Diſcours preliminaire &c. à Amſterdam.* 1744.

meridum descriptoribus [1] summis laudibus affecta: perinde, ac si, uno Middletonio accusante, caussa jam judicata, damnataque sit, nullumque Catholicis relinquatur effugium. Sed levitas operis, in quo argumenta omnia partim sunt ficta, aperte, partim effutita temere, vel ex hac nostra repulsa constabit. Eo igitur in opere acerbe, & contumeliose invehitur Middletonius in vetustissimum morem, quo Ecclesiastici viri apud nos capillos praecidunt, & attondent, eumque (quis credat?) ab Aegyptiis nos mutuasse popularibus suis fallacissime venditat. Atque in hujus commenti patrocinium Herodotum excitat, qui lib. II. scriptum reliquit, Sacerdotes alibi esse comatos, sed in Aegypto derasos. Deinde Commodi Imp. exemplum huc attrahit, qui Isidis Sacerdotum collegio cooptari cupiens, ne imparatus ad ea mysteria accederet, referente Lampridio in Commod. IX. capillos sibi abradi jussit. *Sacra Isidis coluit, ut CAPVT RADERET, & Anubin portaret*. Eodem spectare ait, Juvenalis scommata Satyra VI.

Qui grege linigero circumdatus, & grege calvo.

His tandem ut auctoritatem, fidemque conciliet divinarum litterarum testimonio perverse abutens verba illa in nos intorquet, quibus olim Deus Judaeorum sacerdotes, quo magis ab Ethnicorum moribus abscederent, ita perstrinxit LEVITICI XXI. 5. *Non radent caput, aut barbam, neque in carnibus suis facient incisuras*. Et EZECHIELIS XLIV. 20. *Caput autem suum non radent, neque comam nutrient, & tondentes attondent capita sua*. Conqueritur ergo, miraturque Middletonius, qui umquam fieri possit, ut hic mos decapillandi caput omnino ethnicus, damnatus, execratusque Ecclesiae Romanae sectatoribus in pretio sit, & Clericis veluti sui Ordinis insigne praescribatur.

Atqui totum hoc argumentandi genus adeo insulsum, & fallax, ut ubi ego sophisticam ambiguitatem detexero, An-

 gli-

1 *V. Acta Eruditorum Lipsiae* Mens. Augusti 1730. *Bibliothéque Britannique, ou histoire des Ouvrages des Savans de la grande Bretagne. Tom.* 1. *à la Haye* 1733. *Nouvelle Bibliothéque, ou histoire des principaux ecrits, qui se publient, Tom.* 21. *à la Haye* 1742.

glique ſcriptoris fraudes nudavero, alterutrum fateri neceſſe ſit; aut vaniloquum rabulam, omniſque Chriſtianae doctrinae expertem eſſe, aut ſubdolum, & captioſum diſputatorem, qui ad procreandam Catholicis invidiam veritatem dolis, mendaciiſque obnupſit. Et vero credibile ne, hominem ampliſſimae, refertiſſimaeque bibliothecae praefecturam agentem, veram coronae capillitiae originem comprehenſam minime habuiſſe, atque ea prorſus ignoraſſe, quae de *Tonſura Clericorum* a Chamillardo [1], vel Sauſſayo [2] jamdiu ſolide, & erudite tradita fuerant? Quis ſibi perſuadeat, Middletonium latuiſſe ingens, & apertiſſimum diſcrimen, quod inter Ethnicos, & Chriſtianos hac ſuper re interceſſiſſe, longa oratione patefecerunt Stellartius [3], & Hurtadus [4]? Sed ita comparata ſunt novatorum ingenia, ut refutationes a noſtris centies propoſitas diſſimulent, quo facilius ſuis imponant, ſe nova, & inſuperabilia argumenta proferre. Aegyptii utique, ut Ambroſii verbis utar, *ipſi capita, & ſupercilia ſua radunt, ſi quando Iſidis ſuſcipiunt ſacra* [5]. Verum quae fuerit ſuperſtitioſae nationis illius diſciplina, quove conſilio ejuſdem ſacrificuli nedum caput, ſed & *ſupercilia, totumque corpus* novacula frequentiſſime depilarent, nullo negotio ex Syneſio Epiſcopo Cyrenes *de laudibus calvicii* [6] diſcere poterat: a quo ſapienter, vereque perhibetur, Sacerdotes Aegyptios conſueviſſe ideo ſe depiles reddere, quod nefas putarent aliquam corporis partem *exanimatam, mortuam, ſordidam* ante Deos ſuos deferre. Jam vero, age, fare, ubi apud Catholici nominis profeſſores haec de capillorum immunditia ridicula opinio? Quis umquam religionis ſpecie totus glabratus prodiit? Nulla ergo Aegytiorum Sacerdotum κυρεῶν cum noſtratibus convenientia, nulla ſuperſtitionis communio. Venio ad alterum ſophiſma, quod tamquam male extructa, & compacta machina levi impulſu totum convellitur, ac labefactatur.

1 *De Corona, Tonſura, & habitu Clericorum.* Pariſiis 1659.
2 *Panoplia Clericalis &c.* Pariſiis 1694.
3 *De Tonſura Paganorum, Judaeorum, & Chriſtianorum.* Duaci 1625.
4 *De Coronis, & Tonſuris Gentilitatis, Synagogae, & Chriſtianiſmi &c.*
5 *Epiſtola ad Sabinianum.* Edit. Pariſ. 1686.
6 Edit. Petavii. *Luteciae* 1612.

tur. Vide hominis malitiam, & versutam nocendi artem. Quid, quaeso, in Levitico, vel apud Ezechielem recitatis verbis vetuit Deus? Ne Israelitarum Sacerdotes in acerbo, & luctuoso interitu eorum, quos caros habebant, capillos, barbamque more Ethnicorum moeroris caussa raderent, neve in eam dementiam se abripi sinerent, ut ad animi dolorem significandum, instar gentium alienigenarum, cultro ancipiti brachia, lacertosque secarent [1]. Porro ad immoderatas, superstitiosas, barbaras illas doloris significationes sollemne, ac divinum interdictum spectare, revocarique debere, viderunt Critici Annotatores, licet Romanae communionis inimici [2]. Quare ergo verenda Dei verba proterve detorsit Middletonius? Quare genuinum, verumque illorum sensum impudentissime corrupit? Nempe, ut Clericos Catholicos apud suos in contemptum adduceret, finxit veterrimae, sanctissimaeque Dei legi illos caesarie sua obluctari.

Sed nihil illustrius est, & ad hoc argumentum, in quo versamur, expressius S. Hieronymi oratione, qua certa sacrorum verborum interpretatio traditur. Is ergo habet ad hunc modum. *Quod autem sequitur, caput suum non radent, neque comam nutrient, sed attondentes attondebunt capita sua, perspicue demonstratur, nec rasis capitibus, sicut Sacerdotes, cultoresque Isidis, atque Serapis nos esse debere, nec rursum comam dimittere, quod proprie luxuriosorum est, barbarorumque, & militantium, sed ut honestus habitus facie demonstretur, pro quo dixere septuaginta: capita sua non radent, & comas suas ad pressum non tondebunt, sed operientes operient capita sua. Juxta quod discimus, nec calvitium novacula esse faciendum, nec ita ad pressum tondendum caput, ut rasorum similes esse videamur, sed intantum capillos dimittendos, ut operta sit cutis* [3]. Est autem ex his perspicuum, Middletonium insulsissime tricari, nihilque ad coronam capillitiam pertinere duo illa SS. Bibliorum documenta. Valeant igitur hominis istius argutiae, subdolaeque inter-

1 De crudeli laniena Sacerdotum Magnae Deum Matris disputatum a Cl. Georgio *De Archigalli figura in agro Lanuvino detecta* §. XVII. *Romae* 1737.

2 Criticorum Sacrorum opus. *Tom.* II. *Amstelodami* 1698.

3 *Commentar in Ezechielem cap.* XLIV. Martianay. *Opp. tom.* III. *Parisiis* 1704.

interpretationes, nec Ecclesiam tot saeculorum auctoritate fundatam sero tandem se Christianam facere velle confidat, aut firmissimos, optimosque ritus male collecta eruditione commovere.

Cantabrigiensi Theologo nihilo sapientior Leidensis Professor Claudius Salmasius, qui in epistola *de Caesarie virorum, & coma mulierum* [1] ad Andream Colvium Calvinistarum πρόμαχον, coronam capillitiam sin minus ab Ethnicis, certe ab Haereticis Donatistis profluxisse contendit, remque omnem uno Optati Milevis Numidiae Episcopi testimonio se confecisse gloriatur. Recita jam, homo acutissime, Optati locum, ut quae tua, tuorumque in excitandis Patribus fides sit, in omnium oculos incurrat. *Docete* (inquit Optatus de Schismate Donatistarum lib. II. adversus Parmenianum) *docete, ubi vobis mandatum est radere capita Sacerdotum, cum e contrario sint tot exempla proposita, fieri non debere* [2]. Recte est. At mirum Salmasium, tantae lectionis hominem [3], adeo confidentem fuisse, ut hoc testimonium in sensum prorsus alienum torserit, quum secus necessario explicari debere ipsemet nosset, aut fraudem a nostris minime resolvendam praesumpserit! Paullo altius caussa est repetenda. Turpissimis criminibus, atque flagitiis contaminatam extitisse Donatistarum sectam, nota, testata, manifesta res est [4]. Sed caecus furor sic invaserat improbos illos, ut Carthagine deposito Caeciliano, Majorinum Episcopum constituerint. Quumque Caeciliani sacrificia impura, & Deo invisa per summam calumniam praedicarent, in sacras aedes inusitata rabie irrumpentes Eucharistiam e conditorio projectam proculcabant, calices, ornamentaque altarium diripiebant, parietes, & pavimenta, velut polluta, novis sacrificiis eluebant, ac depurgabant. Tum etiam Sacerdotes rite a Caeciliano

1 *Lugduni Batavor.* 1644.

2 Edition. Gabrielis Albaspinaei *Parisiis* 1676. & rursus Ludovici Dupin. *ibidem* 1700.

3 Non sum nescius, Menagium summis laudibus Salmasium cumulare, eumque ab omnibus Bailleti accusationibus vindicare, sed etsi eruditissimum vel ipse appellem, pessimum theologum fuisse pugnacissime defendam. V. *Anti Baillet par M. Menage avec les observations de M. de la Monnoye*. *Part* 1. *chap.* 11. *à Paris* 1730.

4 Constat ex S. Augustino, ipsoque Optato, ejusdemque enarratoribus Albaspinaeo, & Dupinio, qui plura in eam rem.

liano inunctos, & consecratos obstinate negantes, manus in illos petulanter injiciebant, novacula depilabant, putantes *derisione* quadam posse se illos exauthorare[1]. Nihil horum profecto Salmasium cum Calviniano grege suo negaturum exiſtimo. Quid igitur revera reprehendit Optatus? Quid objicit Donatiſtis? Quod vellent impia, ac sacrilega detonsione Catholicae Ecclesiae Sacerdotes de gradu dejicere, cum nullo modo liceret in *unctos Domini* hac poena animadvertere, cujus ea aetate vix exempla suppetebant; sive ut verbis paucissimis dixit Dupinius: *Donatistae radebant capita Sacerdotum, quasi ad auferendam unctionem Sacerdotalem*[2]. Quod si Albaspinaeo mavis credere, qui censuit, Donatistas capita Sacerdotum derasisse *in signum poenitentiae*[3]; consonum id etiam erroribus sectae illius, quae insontes, immerentes, reluctantes poenitentiae legibus per vim subjiciebat: quod Optatus, *fieri non debere* prudenter affirmabat. Itaque tota Milevitani Episcopi oratio eo redigebatur, ut alterutrum istorum Donatistis exprobraret, quod contumeliosa illa capillorum abrasione Presbyteros a Caeciliano ordinatos aut praesumerent dignitate Sacerdotii spoliare, & ab ordine iniquissime removere, aut vellent tamquam lapsos, & criminosos in poenitentium numerum cum ignominia amandare; neutrum autem licere, *tot exempla* in libris *proposita* facile evincebant. Sed haec, quaeso, quid cum *corona capillitia*, qua *Clerici* insigniuntur, quum sacris initiantur, divinisque mysteriis peragendis devoventur? Adeo inter se longissime distant, adeo sunt disparata, ut nisi ludendo, fingendoque fallacias alterum ex altero consequi possit. Quid ergo in hac Sal-

1 Etiam hodie dum ad cutem tonderi solent Sacerdotes, quum Sacerdotio privantur. V. Van-Espen *Jus Ecclesiast. par.* III. *tit.* XI. *de poenis, & Censuris cap.* I. *Lovanii* 1732.

2 I. e. Quid simile perditissimo consilio egisse Julianum Apostatam legimus, qui sibi cervicem radi fecit, ut Baptismum deleret. Illustris Regiae Academiae Parisiensis consocius noster De la Bléterie recte monuit, Julianum ob eam nequissimam caussam *Taurobolium, Criobolium que* percepisse; quo & vesanam, summamque suam impietatem prodidit. *Vie de l' Empereur Julien Livre* III. *à Paris* 1746.

3 *Not. in Optat.* Poenitentium capita deradi consuevisse omnibus compertum est, praesertim ex Canone XV. Concilii Agathensis, & Canone VI. Concil. Barcinonensis I. sub Vigilio PP.

Salmasiana dialectice mireris, praeter calumniandi libidinem, & incautam calliditatem?

His explosis, refutatisque erroribus, relinquitur, ut sanctissimam, veteremque Ecclesiae disciplinam excutiamus, qua uberius tonsurae antiquitas probetur, & novatorum explodatur accusatio. Sed non is ego sum, qui huc velim evocare epistolam illam *τὴν ψευδογράφον* S. Aniceti ad Gallos, quam ab Isidoro Mercatore hujus Pontificis decretis subrogatam Catholici nostri scriptores senserunt, antequam Blondellus [1], & Vossius [2] de ea quicquam dubitarent [3]. Memoratu tamen digna sunt verba auctoris *libri Pontificalis*, quo teste, Anicetus Pontifex constitutus an. CLXVII. decrevit, *ut Clericus comam non nutriret secundum praeceptum Apostoli* [4]. Cautum idipsum, sanctumque a venerabilibus Ecclesiae Conciliis. Carthaginense IV. an. CCCCXXXVI. Anastasio Pontifice, a Leone III. probatum can. XLIV. sic mandat: *Clericus nec comam nutriat, nec barbam* [5]. Postea vero Concilium Quinisextum sub Sergio an. DCXXXXI. can. XXI. statuit, ut quisquis Clericorum, qui in grave crimen incidisset, cujus caussa de gradu deponi, nomenque ipsius ex canone, & catalogo expungi debuisset, tonsura privaretur. *οἱ ἐπὶ ἐγκλήμασι κανονικῶς ὑπεύθυνοι ..... καθάπερ οἱ λαικοὶ τὴν κόμην ἐπιτρεφέ-*

1 *Pseudo-Isidorus, & Turrianus Vapulantes*. *Genevae* 1628.

2 *Epistola ad Salmasium*. *Amstelodami* 1644.

3 „ Utique Isidorianum fucum nonnihil „ odorari coeperunt Niculaus a Cusa, & Johannes Turrecremata, geminum Vaticanae „ purpurae lumen, & utriusque jurisprudentiae, & politioris litteraturae Antistes maximus Antonius Augustinus, ut jam primi „ inventi bonus Romanae Ecclesiae proceribus non aliis recentioribus tribuendus „ sit „. Haec Ancyranus Archiep. Justus Fontaninus *in Praef. ad Decretum Gratiani tom.* 1. *Romae* 1727.

4 *Vitae Pontif. edit. Blanchinii tom.* 1. *Romae* 1718. Huc addenda Petri Coustantii observatio: „ Damasus epist. VIII. Ordinatores culpant Maximi Cynici, qui comatus „ ab eis ordinatus fuerat, alt: non legerans Apostolum scribentem, vir autem, si „ comam nutriat, ignominia est illi; ubi „ generale ad omnes viros praeceptum, specialiter ad Clericos videtur referre „. *Epistolae Romanor. Pontific. tom.* 1. *pag.* 74. *Parisiis* 1721.

5 *Tom.* II. *Conciliorum edit. Labbeanae Parisiis* 1671. Crabbius adnotat, aliquos Codices habere, *barbam tondeant*, alios *barbam radant*, alios neutrum illorum, ut sensus sit, *Clerico nec comam, nec barbam nutriendam*. Binius vero affirmat, canonem a S. Synodo editum propter Coebaitarum, & Massalianorum sectarios, qui intonsi comam, barbamque alebant. Similia sunt in Conc. Agathensi can. XX. an. DVI. & in Braccharensi can. II. an. DLI.

τρεφέτωσαν. *Qui alicujus criminis canonici rei facti sunt ..... comam nutriant ad instar Laicorum* [1]. Quod autem his praeceptionibus invectum fuerat, usu, actuque ipso receptum, diuturnaque consuetudine plane confirmatum est. Producendus primo loco Prudentius, qui cooptationem Caecilii Cypriani in Clerum Carthaginensem describens, sic cecinit.

Jamque figura alia est, quae fuit oris., & nitoris;
Exuitur tenui vultus cute, transit in severum;
Deflua caesaries compescitur ad breves capillos [2].

Nec minus insigne exemplum Juliani cognomento τῦ παραβάτυ, quo morem praecidendi fluentem comam his, qui sacrae militiae nomen dabant, non tam in Latina, quam in Graeca Ecclesia jugiter obtinuisse, ostenditur. Is enim, ut a Socrate docemur [3], de Constantii Imp. animo placando sollicitus sacra Christianorum in Ecclesia Nicomediae frequentabat, vitamque Monasticam simulabat; attamen ad *Lectoris* munus obeundum non fuit admissus, nisi prius *detonsis ad cutem crinibus*, ἐν χρῷτι κειράμενος. Apprime etiam ad rem facit, quod Evagrius (qui historiam scripsit Ecclesiasticam ab Ephesinae Synodi temporibus, in quibus Socrates desinit) de Marciano Anthemii filio memoriae prodidit. καὶ πρὸς τῦ Βασιλέως ἐς Ταρσὸν τῆς Κιλικίας ἐκπεμφθεὶς, καὶ τὴν κόμην ἀποθέμενος, Πρεσβύτερος χειροτονεῖται. *Quam ob caussam ab Imperatore (Zenone) Tarsum Ciliciae amandatus, detonsa coma, Presbyter est ordinatus* [4]. Quae ne pro arbitrio a se scripta putarentur, subdit: γέγραπται ταῦτα κομψῶς Εὐςατίῳ τῷ Σύρῳ; *haec quippe omnia scripta sunt eleganter ab Eustatio Syro*. Quo in loco non possum iterum non mirari Salmasii λογομαχίαν, qui, ut suis grammaticis tricis nubem rei perspicuissimae offunderet, in una, vel altera vocula putide jocatur, totamquem narrationem Evagrii sic carpens ex ea id tantum confici ait, Marcianum comam sibi praecidisse, non vero Catholi-

K

1 Ejusdem editionis.
2 ΠΕΡΙ ΣΤΕΦΑΝ. XIII. Parisiis 1687.
3 H. E. *lib.* III. *cap.* I.
4 H. E. *lib.* III. *cap.* XXVI.

tholicorum more fuisse attonsum [1]. At quid istud est, nisi in re gravissima ludere verbis, & levidenses argutationes, & quod dicitur, aranearum telis exiliores contexere? Hujus ferme generis sunt Rivii ambages, qui hanc ipsam retractans caussam [2], iisdem naeniis, futilibusque argumentis librum refersit, praetermissione potius despiciendis, quam apta responsione confutandis. Ceteris exemplis a clarissimis Hallierio [3], & Hadr. Valesio [4] memoratis in re tam clara supersedebo; quandoquidem hactenus recensita, *Tonsuram* neque recenti more invectam, nec ab Ethnicis, aut Haereticis profectam, certo, planeque evidenter demonstrant.

Sed ut ea ratione, ac via ingenue agatur, qua res ipsa processit, equidem primis Ecclesiae saeculis id tantum Clericis praecipiebatur, ut breviori essent capillo, modestiamque toto corporis habitu praeseferrent. Scilicet, quum saeviente persecutione latebras captare cogerentur, indultum prudenter fuerat, ne quid ostentarent, quo vehementius persecutorum rabies excitaretur. Postea vero pace Ecclesiae reddita, ac confirmata, pacatisque hostibus, sancitum, ut qui in Clerum aggregaretur, praeter decurtatos capillos, rasilem circulum in vertice gestaret. Huic consuetudini splendide suffragatur Concilium Toletanum IV. Honorii I. temporibus, & Isidoro praeside an. DCXXXIII. can. XLI. his verbis: *Omnes Clerici, vel Lectores, sicut Levitae, & Sacerdotes, detonso superius capite, inferius solam circuli coronam relinquant: non sicut hucusque in Galliciae partibus facere Lectores videntur, qui prolixis, ut Laici, comis in solo capitis apice modicum circulum tondent. Ritus enim iste in Hispania hucusque haereticorum fuit* [5]. Sed neque res statim per universam Ecclesiam potuit sic constabi-

1 In libro superius laudato.

2 *Christiana libertas circa usum capillitii. Lugdun Batav.* 1647.

3 *De Sacris Electionibus & Ordinationib. Append. de Tonsura Clericor. Parisiis* 1636.

4 *Defensio de Basilicis adversus Launojum. P. 1. cap. IX. Parisiis* 1660.

5 „ Considera, quaeso, gravissimam reprehensionem adversus Clericos, qui ita utebantur prolixis comis instar Laicorum, ut tamen in solo capitis apice modicum circulum tonderent. Eum abusum mutuatum ab Haereticis in Gallicia declarant Patres Toletani, nimirum, ut credo, a Priscillianistis „. Cardinalis de Aguirre Collect. Magn. Conciliorum Hispaniae. *Tom.* II. *notat. ibi num.* 243. *Romae* 1694.

ſtabiliri, propagarique, ut uno temporis intervallo eadem eſſet omnium Provinciarum forma, neque ulla deinde irreperet *Tonſurae Clericalis* diverſitas. Quae tamen varietas neque nobis officere poteſt, nec adverſariis patrocinio eſſe [1]. Quamquam quum ea ipſa tempora recordor, quibus Chriſtianae Reip. oppugnatores maledictis, ſuppliciiſque majores noſtros inſectabantur, coronae capillitiae veſtigia intueor. Pontius Cypriani Diaconus in vita ejuſdem, poſtquam deſcripſit beatiſſimum Martyrem nullum pro Chriſti fide recuſantem neque tormentum, neque dolorem, ſibiquemet caput obnubentem, & ſpiculatorem impavide expectantem, rei narratae hoc epiphonemate acclamat: *ut Cyprianus, qui bonorum fuerat exemplum, etiam Sacerdotales coronas in Africa primus imbueret* [2]. Porro non inficiabor, vocabulum *Coronae* pro *Clericali*, *Sacerdotali*, atque etiam *Epiſcopali* dignitate a ſcriptoribus Eccleſiaſticis uſurpari; ex quo mos ille profluxit Clericos, Presbyteros, Antiſtiteſque compellandi per coronam [3], & formulae deductae ſunt = *Precor coronam tuam* = *Auctoritas coronae tuae* = *conſulere ſtatuimus coronam tuam* = *&c.* [4] quibus Auguſtinus ipſe uſus eſt [5]. Sed illud quaero, undenam illae enatae ſint, & quare tum retentae, quum de Clericis, Presbyteris, & Epiſcopis ſermo eſſet? Procul dubio quia corona capillitia fuerat certum quoddam, proprium, & conſtans illorum inſigne. Non poſſum igitur Johannis Felli Epiſcopi Oxonienſis judicium probare, qui, ut tonſurae antiquitatem elevaret, inquit, Cypriani *coronas non ex calvitio, ſed ex virtute quaeſitas* [6] intelligi oportere. Cur Pontius, ceteris miſſis vocibus, quibus Sacerdotalis amplitudo,

 ſan-

1 Thomaſſinius *V. & N. D. lib.* II. *cap.* XXVII. Sirmondus *in epiſt. Sidonii lib.* VI. *ep.* III. *Pariſiis* 1652.

2 Edit. Opp. Cypriani *Oxonii* 1682.

3 V. Johannem Behmium *de antiqua ratione compellandi Epiſcopos per Coronam. Regiom.* 1712.

4 Alius id genus recenſet Savaro ad Sidonium *loc. cit.*

5 *Epiſtola ad Procilianum*, alias CXLVII. edit. Monach. S. Mauri. Praeter Auguſtinum, iiſdem verbis vel Epiſcopos, vel Rom. Pont. compellarunt Hieronymus *epiſt.* XXXXI. edit. Pariſ. Paullinus *ep* XVIII. *ed.* Le Brun. Braulio Caeſaraugustanus *ad Iſidorum Hiſpal. in Hiſpania Illuſtrata tom.* II. Ennodius *epiſt.* XXII. *ad Symmach.* edit. Sirmondi. Marculfus *in Formulis lib.* I. *form.* XXVI. edit. Baluzii.

6 In adnotat. ad editionem nuper memoratam.

ſanctitas, virtus, multo perſpicujus exprimi poterat, hoc unum delegit verbum, niſi quia jam a temporibus illis capilli Sacerdotibus ſic praecidebantur, ut parvula corona relinqueretur? Accedit ſermonis proprietas, quae μεταφορικῇ locutioni eſt anteponenda. Nam Cyprianus ſecuri percuſſus, & capite obtruncatus coronas Sacerdotales ſanguine ſuo reſperſiſſe vere, proprieque dici poteſt; ſed virtutem cruore *imbuiſſe*, nonniſi tranſlate, & ſenſu a Pontii oratione nimis alieno.

Haec dum exequor, ad vetera monumenta tacite me rapi ſentio, quibus haec una Eccleſiae Catholicae conſuetudo mirifice oſtenditur: movemur enim neſcio quo pacto, plurimumque afficimur earum imaginum aſpectu, in quibus noſtros mores, noſtras leges, noſtras caeremonias pictas, ſculptaſve intuemur. Ac primo memoratu digniſſima ſeries Chronologica Romanorum Pontificum a S.Petro ad Innocentium I. in pariete auſtrali Baſilicae Oſtienſis olim deſcripta, aetate vero ſquallida, & fatiſcens, priſtino decori, majeſtatique a BENEDICTO XIV. reſtituta. Hanc ſane pennicillo depictam, dum Pontificatum gereret Innocentius I. auctamque deinde a Leone Magno & Symmacho PP., nempe volvente ſaeculo v., indiciis omnibus, notis, atque argumentis Blanchinius [1], eoque facem praeferente, Marangonius [2] demonſtravit. Atqui in ea Pontificum coma frequenter ita detonſa conſpicitur, ut capilli coronam circumquaque efficiant. Rurſus Muſivae picturae in SS.Coſmae, & Damiani, & S.Laurentii in agro Verano opus ſaeculi VI. Felicem IV. & Pelagium II. clericali corona ornatos exhibent. Atque ſic deinceps VII. & VIII. ſaeculo Pont. effingi conſueviſſe ſacra Urbis monumenta condocefaciunt [3]. Jam vero illud quaeram, quamobrem

1 *In Prolegomen. ad Anaſtaſium tom.* II. *Romae* 1724.

2 *In Proleg. ad Chronol. Baſilic. Oſtien.*

3 Monumenta huc pertinentia, temporum ratione ſervata, enumerat Illuſtris Garampius in egregio opere, cui titulum fecit. *De Nummo argenteo Benedicti III. cap.* v. §. v. *Romae* 1749. Cum Romanis ejuſmodi antiquitatibus plane conſentiunt exterae picturae, aliarumque regionum monumenta. Raſili corona inſignitur vetus imago S. Apollinaris edita a Cl. Mauro Sartio Camaldulenſium Monachorum Abbate, viro inclyto, & apprime docto. *De veteri Caſula Diptycha cap.* II. *Faventiae*

obrem Middletonius, qui omnes vetustatis reliquias se Romae observasse gloriatur [1], in epistola sua haec occultet, taciturque praetereat? Cur a suorum oculis removeat? Nonne sublestae, corruptaeque fidei se scriptorem prodit? Sed quo studiosius ab illo veritas opprimitur, & absconditur, eo magis eminet, & apparet. Postremo *mysticas* esse caussas novi, quae a nostris afferri solent, ad hujus ritus significationem commendandam. Circulum crineum Sacerdotes gestare vice spineae coronae Jesu Christi, dixit sanctissimus Constantinopolitanus Patriarcha Germanus II., qui claruit Leone Isaurico imperante [2]. Tonsuram initium sumpsisse ab usu, institutoque Nazaraeorum, qui ex legis jussu capillos radebant, Isidoro Hispalensi, Honorio Augustodunensi, aliisque [3] perplacuit. Sunt qui perhibent, gestari a Presbyteris in memoriam decalvationis Apostoli Petri [4]. Etiam ab Apostolo Paullo, qui *totondit in Cenchris caput*, ritum hunc, & morem commode acciri posse, fretus auctoritate ipsius Germani, & Theophylacti ostendit Vincentius Riccardus inter nostros Theatinos vir oppido litteratus, rerumque Graecarum scientissimus in aureis enarrationibus ad *Analecta S. Procli Archiepisco-*

tiae 1753. Rursus effigies S. Leopardi in perantiqua lamina argentea exsculpta. (*Memorie di S. Leopardo, Vescovo di Osimo di Domenico Panelli. Pesaro* 1755.) Similiter imago S. Petri Urseoli in Musivo Basilicae Marcianae. (Fontaninius *ubi supra*). Nec aliter pinguntur Monachi S. Martini Metensis in Codice a Viviano Abbate Carolo Calvo oblato apud Baluzium. (*Capitular. Reg. Francorum tom.* II. *Parisiis* 1678.) Itemque Monachi Fuldenses penes Browerum. (*Antiquitat. Fuldenses lib.* II. *c.* XXVI. *Antuerpiae* 1612.) Adde S. Lindani Sentinorum Episcopi effigiem a Dominico Georgio productam. (*Dissert. Histor. de Cathedra Episcop. Setiae. Romae* 1727.) Confer praeterea picturam antiquam adjectam Sacramentario Cathedralis Augustodunensis, ante mille annos descripto litteris Merovingicis. (*Voyage litteraire de deux Benedictins. P.* I. *pag.* 153. *à Paris* 1717.) Veteres imagines SS. Marci, & Hermagorae pictas in apside aediculae subterraneae Ecclesiae Aquilejensis (*Le antichità di Aquileja sacre, e profane di Giandomenico Bertoli Tab.* DXXXII. *Venezia* 1739.) Et quas Actis S. Magni Episcopi Tranensis explicandis ex Anagninae Ecclesiae monumentis deprompsit illorum enarrator (*Acta S. Magni Tab.* II. *& sequ. Aesii* 1743.) Sed longum esset persequi singula; nulla quippe urbs est, quae id genus monumenta non objiciat spectanda.

1 In libro superius relato.

2 *Theoria rerum Ecclesiasticarum. Bibliotheca PP. Lugdun. tom.* XIII.

3 Isidor. *lib.* II. *de Ecclesiasticis Officiis. Coloniae* 1617. Honorius Augustodunensis *de Gemma Animae P.* I. *cap.* CXCIII. Persuasum id ipsum Patribus Concilii Aquisgranensis an. DCCCXVI. ut in actis ejusdem *cap.* I.

4 Petrus Blesensis *Comment. in Job. cap.* 2. *Parisiis* 1667. Honorius *ubi supra*. Rabanus Maurus *de Institut. Cleric. lib.* I. *cap.* II. *Coloniae* 1627.

piſcopi CP.[1] Aliis illud potius probatur, tonſura capillorum Presbyteros admoneri, ſuperflua, & vana omnia illis fore abjicienda, quemadmodum legitur in vetuſto Canonum codice Bibliothecae Cotoniacae apud Armachi Archiep. Vſſerium[2]. Sed quamvis haec probabilia ſint, & prope vera, ſuis momentis ea ponderare noſtra non intereſt, qui vindicias ſcribimus, non catecheſes, nihilque niſi certiſſimum afferre deliberavimus.

Poterat hic ſcriptioni finis fieri, ſed revocat pene ſublatum ſtylum Jacobus Martinius, qui ſemper nova, peregrina, indictaque meditans, ut ceteris acutius vidiſſe putetur, tonſurae originem altius repetit, eamque Religioni coaevam in divinis libris ſe unum tandem deprehendiſſe jactat[3]. Sed facile eſt, hominem ingenio immoderato ſubtilitate ſua decipi, & ſubſulgida veri ſpecie tranſverſum agi. Eſt autem ratiocionationis illius haec ſumma. „ Primordia, „ inquit ille, hujus caeremoniae jamdudum exquiruntur, ſed „ diuturnae inquiſitioni ſucceſſus minime reſpondit[4]. Nam „ qui myſticas afferunt cauſſas, id ex verae, germanaeque „ originis ignoratione certe praeſtant „. Audiamus ergo quid ille non myſticum, certumque proferat. „ Praesbyteri „ novae legis (pergit Martinius) jura Sacerdotum tum veteris Teſtamenti, cum omnium Religionum ſibi adoptarunt. Sciebant noſtri profecto, coronas nihil aliud eſſe, „ niſi infulas, & velamenta, quibus veteres caput obnubebant, & ligabant, dum ſupplicibus orabant verbis, ut declararent, velle ſe irati numinis animum flectere, ejuſque opem implorare. Igitur quum Presbyteri Chriſtianorum hoc ſibi impoſitum noſſent onus, ut populi vota „ Deo exhiberent, eam praeſeferre ſpeciem oportere credi-
„ de-

1 *S. Procli Analecta a Vincentio Riccardo ex inſignium Bibliothecarum penu eruta nunc primum G.L. edita. Comment. ad orat.* XIX. *Romae* 1630.

2 *In Catal. Sanctorum Hiberniae lib. de Primord. Eccleſiarum Britannicarum. Dublini* 1639.

3 *Explications de pluſieurs textes difficiles de l' Ecriture, qui juſq' a preſent n'on été bien entendus, ni bien expliquez par les Commentateurs. Par le R. P. D. Religieux Benedictin de la Congr. de Saint Maur. tom.* 1. *Explication* CXV. *à Paris* 1730.

4 *On la cherche depuis long-tems, ſans preſque aucun succès.*

„ derunt, quae homini ſupplicationes fundenti conveniens „ eſſet; ſicque coronae figuram retinuerunt, ut praecipuum „ Sacerdotalis officii munus ſe perpetuo gerere oſtende- „ rent „. Quare autem capillitiam coronam delegerint, ea maxime ex cauſſa eveniſſe ſubdit. „ Quum deſaeviente per- „ ſecutione Presbyteri prae ceteris Ethnicorum furori obno- „ noxii eſſent, ut ſe tantis eriperent malis, ſed inſimul, „ quod dignitati eorum debitum erat, retinerent, coro- „ nam non auream, non argenteam, non ſericam, ſed ca- „ pillitiam ſibi fecerunt, quam facile pileo, palliove oc- „ cultare poterant „. At quam futilis, & frivola ſit o- mnis iſthaec argumentatio, caudex, ſtipes, plumbeus pla- ne ſit, qui continuo non videat. Nam ſi corona capillitia inſulae, & ſtrophio, quo antiquorum Sacerdotes caput in- ter precandum obligabant, alludit, ergo myſtica illius ſi- gnificatio. In illud igitur ipſum ignorantiae crimen, quod ceteris ſcriptoribus Martinius exprobrat, volens nolens compellitur. Illud etiam ineptiſſimum, & falſum, Chri- ſtianos Sacerdotes crineum circulum aliis coronamentis prae- tuliſſe, quod ad mortis diſcrimen vitandum poſſent illud facilius celare. Male profecto ſaluti, vitaeque proſpexiſſent ſuae, quum pallio, pileove vix detracto, manifeſtum pro- diiſſet indicium, quo ad mortem, aut ad tormenta rape- rentur. Contra vero nullum ſubiſſent periculum, ſi more veterum Sacerdotum velamen aliquod, mobilemque geſtaſ- ſent coronam, quae levi manu detrahi, abſcondi, & ab Ethnicorum conſpectu ſubmoveri poterat.

Mirificam antilogiam, & tantarum rerum repugnantiam hac tandem cumulat concluſiuncula extra modum abſurda. Vt coronam Sacerdotalem Chriſtianae Religioni ἡλικιώτην in- victe probet, illud Apocalypſeos c. IV. v. 10. fidenter nobis og- gerit, ubi legitur Πρεσβυτέρυς, *ſeniores populi* coronas ante thronum Agni depoſuiſſe. Atque haec ἑρμηνεία adeo arguta Martinio viſa eſt, adeo bella, adeo nervoſa, ut ſibi ipſi plau- dens ſic concludat: „ En itaque origo coronae Praesbyte- „ rorum novae legis teſtimonio Johannis Evangeliſtae de- „ mon-

„ monſtrata [1] „. Riſimus ſane novi interpretis novam divinationem, qui dum figuratum ſenſum averſari ſe profitetur, eo ipſo loci hujus explicationem repetit ex libro, qui totus aenigmatis, & allegoriis ſcatet, *& infinita futurorum myſteria* [2] per arcanas imagines deſcribit! Neque etiam intelligo, qua ratione Presbyteri novi foederis cum ſenioribus illis apte comparari poſſint, qui coronas ad Agni pedes poſuiſſe dicuntur. Si enim geſtandae coronae exemplum illi praebuerunt, quare noſtri talem deferunt, quae nequit obſequentis animi cultu de capite detrahi, & ante Agni, aeternique Dei Filii thronum religioſa imitatione, decentique reverentia conſtitui? Conſultius igitur, & longe veroſimilius totum id a graviſſimis, doctiſſimiſque Patribus accommoda admodum interpretatione ad ſtrenuiſſimos primaevae Eccleſiae Martyres referri ſolet, qui omnes ſuppliciorum acerbitates complexi, circumciſis membris, in cauſſa fidei animam profuderunt; ideoque immarceſcibile ſertum adepti ſunt, & meliori redimiti tempora lauro circa Agni thronum laetabundi ſteterunt, omnemque ſpectabilis victoriae laudem Chriſto Martyrum principi referentes acceptam, coronas ſuas eidem, more triumphantium, in beata coeli regia dicarunt. Sed tandem ad balnea, a quibus delapſa eſt, noſtra ſe iterum referat oratio.

CA-

1 Pag. 387. 2 S. Hieronymus *lib. 1. contra Jovinianum cap. 17.*

CAPVT NONVM.

Balneorum usum apud veteres Monachos, adventantibus festis diebus, sollemniori cultura peragendis receptum fuisse, demonstratur ex antiquis illorum legibus. Concordia S. Dunstani, Statuta Lanfranchi, Constitutiones Hirsaugienses, Consuetudines Cluniacenses laudantur. S. Etheldredae insigne exemplum. In Monasteriis balnea huic religiosae caeremoniae perficiendae constructa indidem colligitur. Charta Tarbejensis, Disciplina Guidonis, Sanctiones Bursfeldenses hac de re agentes recensentur. Balnea in Monasterio Vivariensi a M. Cassiodoro aedificata. Sicelgaitae donatio Casinensibus facta pro balneo construendo. Contraria argumenta a Magio V. C. ad hanc consuetudinem labefactandam proposita discutiuntur. De bicolori Monachorum habitu cursim agitur ad nostrae picturae explanationem.

NVLLAE propemodum sunt sacrorum caeremoniae ad colendum Deum institutae, nullae religiosae consuetudines ad pietatem fovendam excogitatae, quas sanctissimus veterum Monachorum coetus coelesti plane ductu non invexerit, vel auxerit, vel propagarit. Sed quamvis universa Ecclesiasticae disciplinae, ac Liturgiae ratio a Monachis sin minus profecta, certe amplificata sit [1], attamen vix alter ritus fuit ab illis studiosius, aut constantius retentus, quantum sacrae lavationes, quae statis anni temporibus piae, legitimaeque munditiei caussa eisdem praescribebantur; ut sapien-

L

1 Quum per plura saecula Monachi Ecclesiis administrandis jugiter darentur, eorum Abbates Episcoporum vicem gererent, Monachi Episcopi crearentur, iidemque *Canonicorum* locum obtinerent, Episcopium, templumque princeps, seu, ut ajunt, *Ecclesia Cathedralis* quandoque *Monasterium* appellaretur, ut est apud Paullum Langium *in Chronico apud Pistor. tom. 1.* Cennium *Antiquitat. Eccl. Hispan. tom. II. Romae 1741. &c.* Calmetium, *Commentar. sopra la Regola di S. B. Arezzo 1751.* omnis sacrorum rituum observatio, atque custodia illorum studio, ac pietati videbatur commendata. Multa proinde in *Divinis Officiis* invexisse perhibentur, ut horarias preces in honorem Deiparae, anniversaria sacra pro defunctis, festa complura, Martyrologii lectionem, flagellationes, pileolum quadratum, *Breviarii* nomen &c. V. Bonifacium Moguntinum *epist. cvi. Moguntiae 1629.* Bucellinum *Annal. Ord. S. Benedict. P. 11. August. Windel 1656.* Puccinelium *Trionfo Benedettino, Milano 1628.*

pienter fecerit noſtri ſchematis pictor, qui in balneo, praeter Epiſcopos, & Clericos, duos illos Aſcetas ſeorſum ſedentes effinxit. Tractationem itaque noſtram Monachorum ritus mirifice adjuvant, propoſitamque a nobis de balneorum apud Chriſtianos uſu ſententiam copioſe, nitideque confirmant. Hujus quidem moris teſtimonia magno numero congeſſere viri eruditi, praeſertimque Johannes Turrecremata [1], Franciſcus Bivarius [2], Hugo Menardus [3], Benedictus Haeftenus [4], Edmundus Martenius [5], Marquardus Hergottus [6]. Non omnia, quae in illorum libris diſperſa, ac diſſipata ſunt, nunc ego recolligam, aut huc comportabo; ſplendidiora tantummodo decerpam, & rei declarandae commemorabo. Atque ut exordiar a S. Benedicto, qui quum hunc hominum Ordinem apud Latinos certis legibus, inſtitutiſque adſtrinxerit, merito Monachorum parens dicitur, quid ille juſſerit, diſpiciamus. Is quidem infirmis, quoties opus eſſet, *ſanis, & juvenibus tardius* balneorum uſum concedendum edixerat [7], ut nonniſi ad aegritudines tollendas, vireſque inſtaurandas permiſiſſe videatur. Verum pietatis cauſſa deinde obtinuiſſe, & lotionem inter religioſas Monachorum caeremonias eſſe adnumerandam, tum veteres illorum tabulae, cum illuſtrium virorum geſta manifeſto probant. Et vero lege apud illos ſancitum legimus, ut ante eos dies, qui in Faſtis, tamquam celeberrimi, & ſanctiſſimi ſunt conſignati, omnique proinde cultu tranſigendi, lavatio perageretur. Regula S. Benedicti Anianenſis *balnea per feſtas ſollemnitates praeparari* mandat [8]. Rurſus Concordia S. Dunſtani: *Crucis vero veneratione peracta* (in Paraſceve) *quibus vacuum fuerit, miniſtri, & pueri ſe radant, & balneent, ſi tanta fuerit ſocietatis cohors, ut Sabbati craſtini ad hoc*

1 *In Regulam S. Benedict. Adnotationes.* Cap. VII. Tract. XCIX. Coloniae 1575.

2 *De Veteri Monachatu, & Regulis monaſticis.* Lugduni 1662.

3 *Concordia Regularum auctore S. Benedicto Anianae Abbate ex Biblioth. Floriacenſi.* Pariſiis 1638.

4 *Monaſticar. Diſquiſitionum libri* XII., *quibus S. Benedicti Regula, & religioſorum rituum antiquitas varie dilucidantur.* P. II. lib. XI. Tract. V. Diſquiſit. VI. Antuerpiae 1644.

5 *De Antiquis Monachorum ritibus libro* III. Lugduni 1680.

6 *Vetus Diſciplina Monaſtica* Pariſiis. 1726.

7 Reg. XXXVI.

8 Cap. XII. §. XXVI. apud Menard.

ad hoc non sufficiat [1]. Ex quo intelligas, ad sancta Paschae sollemnia pure celebranda praegressa lotione Monachos se se comparasse, ne quid immundum, sordidumve ad eum diem afferrent. *Quamobrem Amatus Habedensis balnearum fomentis bis tantum in anno utebatur, ante sanctum videlicet Domini natalis diem, ejusque sanctae Resurrectionis Pascha* [2]. Praeceptum id ipsum legitur in Lanfranchi Statutis ad hunc modum: *Vigilia S. Thomae Apostoli, si dies Dominicus non fuerit, radantur fratres, & sic balneentur, ut duobus diebus ante Dominicam Nativitatis omnes sint balneati*; & capite XII. *Feria* III. (magnae Antepaschalis hebdomadae) *radendi sunt fratres, & in crastino debent esse balnea praeparata* [3]. Neque temporum longinquitas in oblivionem adduxit S. Willelmi nomen, qui pro disciplina tuenda, legibusque instituendis plurimum allaboravit, a quo in Constitutionibus Hirsaugiensibus similiter decernitur: *hominibus est familiare, postquam raserint, continuo balneare; sed de nostris balneis non est multum, quod loquamur. Duabus enim vicibus tantum in anno, & tunc sine licentia, qui vult balneet, idest ante Nativitatem Domini, & ante Pascha. Alio quovis tempore cum licentia quisque balneare poterit* [4]. Cum his legibus summe congruunt antiquiores Consuetudines Cluniacenses, S. Vdalrico collectore lib. III. cap. XVI. quod est *de Balneis* [5]. Constans id adeo fuerat apud Monachos, ut nec Ascetriae ipsae, Virginesque Deo dicatae balneum praetermitterent his advenientibus diebus, qui festo ritu, sollemniori cultura, omnique decentia essent celebrandi. Exemplo sit, quod in vita S. Etheldredae Reginae, & insignis Parthenonis praesidis relatum legitur. *Postquam Monasterium ingressa est, ... raro in calidis balneis, praeter imminentibus majoribus sollemnitatibus v. g. Paschae, Pentecostes, Epiphaniae, lavari voluit* [6].

 Quan-

1 *Cap.* III. Menardus ibi.
2 Ibidem.
3 Martene *lib.* III. *cap.* III.
4 *Constit. Hirsaugienses, sive Gengenbacenses lib.* II. *cap.* XLI. apud Hergottum in *Discipl. Mon.*
5 *In Spicilegio Veter. Scriptorum* Lucae Dacherii *tom.* IV. *Parisiis* 1661.
6 Beda *Histor. Ecclesi. gentis Anglorum lib.* IV. *cap.* IX. edit. *Cantabrigiae*, curante Joh. Smith. 1722. Exscripsit Cl. Mabillonius *Annal. Ordin. Sancti Benedicti tomo* I.

Quanta vero fuerit venerabilium Ascetarum sollicitudo, & cura, ne suis coenobiis balnea deessent, multis, praestantissimisque documentis erudimur. Primum esto charta Tarbejensis, in qua Monachi id sibi deposcebant a beneficis hominibus, *ut Ecclesiam in honorem B. Mariae aedificarent, & mansiones balneis competentes ibi servarent* [1]. Idem liquidissime demonstrat *Disciplina Farfensis* Guidonis, qua praecipitur, ut ante triclinium *duodecim cryptae sint, & totidem dolii praeparati, ubi temporibus constitutis balnea Fratribus praeparentur* [2]. In ea pariter sententia fuisse video auctorem Sanctionum Bursfeldensium, cujus verba juverit exscribere. *In singulis monasteriis nostris habeantur ad balneandum convenientia aestuaria, aut vasa ampla coopertoriis desuper clausa* [3]. Noverat procul dubio hanc consuetudinem piissimus M. Cassiodorus, qui Monachorum instituta, modosque vivendi apprime callebat. Quare postquam Monasterium Vivariense prope Scyllacium, quum Lucanis, & Brutiis esset praepositus, impensa sua condidisset, ita de se gloriabatur. *Balneas quoque congruenter praeparatas corporibus jussimus aedificari. Ubi fontium perspicuitas decenter illabitur, quae potui gratissima cognoscitur, & lavacris* [4]. Neque in postremis habenda *Sicelgaitae Ducissae* largitio, quae Monasterio Casinensi, Leone Ostiensi auctore [5], *quinque libras*

mo 1. *lib.* xvi. §. xxi 1. *Parisiis* 1703. Typicon Ireneae Augustae editum inter *Analecta Graeca tom.* 1. *Parisiis* 1688. *cap.* LVIII. Graecis virginibus sic praecipit: λοιπὸν δὲ ἂν εἴη καὶ περὶ λουτροῦ διαλαβεῖν. κελεύομεν οὖν λούεσθαι τὰς ὑγιαινούσας μοναζούσας καθ' ἕκαστον μῆνα· αἱ δὲ νοσοῦσαι, ὁπόταν ἂν ὁ τῆς νόσου διαγνώμων ἰατρὸς συμφέρειν ὑπάρχειν εἴποι τὸ λούεσθαι, ἔστι δὲ καὶ περὶ τῆς καταλλήλου τῇ νόσῳ λαμβάνειν τροφῆς. *Restat, ut de balneo agatur. Jubemus itaque, ut bene valentes Monachae singulis mensibus laventur, aegrae vero, quoties morbi peritus medicus lotionem utilem esse dixerit, qui etiam morbo congruentem victum indicabit.*

1 Mabillonius *Annal. Bened. tom.* III. XLIV. §. LXXXI. *Paris.* 1705.

2 Apud Hergottam libro superius indicato.

3 Haeftenus *ubi supra*.

4 *Divinar. Lectionum cap.* XXIX. edit. Garetii *Rhotomagi* 1679.

5 *Chronicon Casinense lib.* III. *cap.* LVIII. Vide in eodem opere excursum Angeli a Nuce *de sella Balneari lib.* IV. *Lutetiae* 1668. Et quoniam in Monasticis balneis describendis versatur oratio, unum placet monere. Inter arcanas inscriptiones illa recensenda, quae Neapoli in cavaedio Monasterii S. Dominici Majoris visitur, quae incipit NIMAIFER ILLE DAO MICHI PACAVM ENVIDIT OSIAIM &c. Lapidem hunc repertum anno MDLX. explicare conatus Fr. Cyprianus de Gregorio Ord. Praed. libello de ea re edito; *La Cisterna discoperta &c. Napoli* 1668. multa consuit, sed omnia ridicula, quibus majores offudit tenebras. Vulgarunt deinde Muratorius in Novo Thesauro tom. IV. MCMLXXXV. & amicus noster Franciscus M. Bonada in nova Anthologia *tom.* I. *Class.* I. *inscript.* XVI. *Romae* 1751. Oedipo conjectore esse opus, vel ipse fatebor. At si quid saltim de aquis illic collectis conjectando assequi

bras auri dedit pro balneo construendo. Jam quis dubitet, balnea ejusmodi, de quibus Monachi adeo solliciti fuerant, non ad naturalem munditiem tantum, sed ad religiosam caeremoniam fuisse comparata? Omnium igitur fide, & auctoritate certum est, Coenobitas sua balnea intra monasteriorum septa habuisse; & quum tenues erant opes, & exigua res familiaris, puto, thermis illis usos fuisse, quas Episcopi convenienti, aptoque loco pro universo Clero curaverant exstruendas. Quapropter duos illos Monachos, qui hoc Puteolanae, vel Misenatis Ecclesiae balneum adiisse finguntur, asceterium inhabitasse his urbibus proximum, conjicere proclive est.

Sed fieri minime posse intelligo, ut cuivis legenti faciam satis, & diligentissimum antiquitatis, verique investigatorem me probem, nisi gravissima rationum momenta, quae a V. C. Francisco Magio, inclyto, & erudito Ordinis mei alumno contra afferuntur, validis, aptisque responsionibus exclusero, aut infirmaro. Celebris hic Siculus scriptor non tam multiplici sua doctrina illustris, quam virtutibus omnibus sic instructus, ut merito dici posset coelesti spiritu auctus homo, in libro de *Sacris Caeremoniis*[1] tota disquisitione octava id agit, ut probet non licere viro Religioso balneis uti. Omnis autem probationis, & satis fusi sermonis περιβολὴ, si quid recte intelligo, in duo capita distrahitur. Scilicet homini, qui se totum Deo dicavit, & sanctissimum vitae genus delegit, duo maxime videntur balnea vetare, honestas, & continentia. Primum accersit Magius ex *Regula S. Augustini cap.* XXII. ubi ab Vmberto laudantur *qui numquam balneis utuntur pro quacumque necessitate, quia id reputant nimis verecundum, quum non possit fieri sine denudatione; pudicae vero mentes sic erubescunt hanc nuditatem, ut non solum coram aliis, sed nec etiam solae possint eam sustinere*. Deinde quum religiosos viros eo robore animi, ea indole virtutis, ea demum continen-

assequi licet, dicam, amplissimam illam cisternam, positam olim prope conclave epulare, fuisse aedificatam a Monachis S. Benedicti, qui coenobium antiquitus incoluerunt, nedum in domesticos usus, sed forte ut balneis aquam jugiter suppeditaret. Cui quidem nostrae conjecturae favet locus *Disciplinae Farfensis* superius relatus.

1 *De Sacris Caeremoniis Disquisitiones Panormi* 1655.

nentia eſſe oporteat, ut voluptates reſpuant, deliciaſque aſpernentur, quis umquam putaverit, inquit noſter, eſſe illis concedenda balnearum fomenta, quibus ſopitos ignes ferventis aetatis ſuſcitari, caloremque corporis augeri Hieronymus ad Ruſticum epiſtola IV., & ad Laetam epiſtola VII. diſerte ſcribit? Moveri etiam ſe plurimum, ait Magius, auctoritate tum ipſius Hieronymi, cum Palladii Galatae, a quorum altero in libro de ſcriptoribus Eccleſiaſticis, ab altero in hiſtoria Eremitica ad Lauſum praeclara tribuitur commendatio Jacobo Apoſtolo, Evagrio, Silvaniae, Iſidoro, quos ingentia facta, ſolidumque virtutis opus in coeleſtium numero collocarunt, *quod numquam balneo uſi eſſent.* Tandem quid diſtrictius inhibuerunt ipſa Monachorum decreta, conſultave? Vt de multis unum afferam, ſatis idoneus auctor Iſidorus Hiſpalenſis, qui in *Regula* cap. XXI. ſic habet: *lavacra nulli Monacho adeunda ſtudio lavandi corporis*. Gravis, & ſplendida, fateor, omnis iſthaec oratio; verumtamen neque tanta illius vis, neque tam arcta, & ſubtilis concluſio, ut cauſa penitus nos concidiſſe credamus. Nam ad honeſtatem quod attinet, pudori, ac modeſtiae profecto conſuluerunt tum Farfenſes, qui balnea in XII. ſeparatas cryptas dividi juſſerunt, tum Burſfeldenſes, qui vaſa ſuis *coopertoriis deſuper clauſa* pro lavatione parari voluere. Eo fortaſſe alluſit ſchematis pictor, duplicique arcuato fornice, ut auguror, diverſas balneares cellulas ſubindicavit, in quas quiſque poſſet ſeorſum ſe recipere. Et quamvis ille religioſos homines in hocce balneo nonniſi panno, & ſubligaculo amiciverit, nullus dubito, eos plerumque illam modeſtiam, illam verecundiam, illud decus tenuiſſe, quod ſanctiſſima femina Olympias adhibuit, de qua Palladius Epiſcopus Helenopolitanus tradit: *τῷ χιτωνίσκῳ τοῖς ὕδασι καταβαίνει αἰδουμένη καὶ ἑαυτὴν, ὡς φασίν; cum induſio in aquam deſcendit, ſe quoque ipſam, ut ajunt, verita*[1]. Quod vero ad continentiam attinet, quum nulli liceat naturam ad libidinem prima mali labe pro-

1 *De Vita S. Johannis Chryſoſtomi Dialogus fol.* 165. cura, & ſtudio Emerici Bigotii *Lutetiae Pariſior.* 1680.

be proclivem novis deliciis incitare, multo minus iis, qui se Deo sollemni Sacramento, votoque obligarunt. Pessimum ii certe facinus patrabunt, si balnea adeant voluptatis caussa, & *solo lavandi studio*, idest nimia, & affectata politura. Verum si ab ipsis Augustino [1], & Isidoro [2] balneorum usus Monachis permissus est ob adversam valetudinem, nec de eo *murmurandum, quia non fit propter appetitum voluptatis* [3]; quis illis lavationem deneget, quae ad sacra purius suscipienda, celebrandaque adhibebatur? Neque illud gravate concedam, fuisse Ascetas, quibus foedior corporis habitus perplacuit; & satis nota exempla eorum, qui nihil sibi laxamenti concedentes omni afflictatione, squallore, macie, cruciamentis, immunditia etiam se se conterebant. Secus tamen consuevisse alios, qui operibus suis aditum sibi in coelum instruxerunt, ex his, quae hactenus retulimus, sine ulla dubitatione apparet; proindeque novimus, balnea, si probabilis caussa flagitaret, libere illos frequentasse. Demum illud non est dissimulandum, variam fuisse Monachorum disciplinam; at si aliquibus illorum lotio fuerat perraro vetita, ceteris communiter concessa, vel expresse imperata.

Haec postquam peregimus, nihil jam de Monachis superesset dicendum, nisi paullisper nos subsistere juberet bicolor vestis, qua in schemate nostri donantur; utrumque enim amictum videmus tunica, sive colobio albo, scapulari vero, seu analabo fusco, & nigrante. Porro si veteres Anachoritas intueor, Graecosque Monachos, qui per diversas Orientis regiones aut vitam in desertis locis solitudini mandarunt, aut conjunctis cellulis, communi victu, collatisque studiis Deo inservierunt, utrisque atrum pallium, pullamque vestem usu fuisse certissime constat. Synesius Episcopus Cyrenes Monasticum indumentum appellat *φαιὸν τριβώνιον* [4], Cyrillus Hierosolymitanus *μέλανα τὰ ἐνδύματα* [5], Athanasius [6] ἐπιν-

1 *Regul. cap.* xii. *In Codice Regularum* Lucae Holstenii *parte* iii. *Parisiis* 1663.
2 *Reg. cap* xx. In Holstenio *parte* ii.
3 Isidorus *ibidem*.
4 *Epist.* xcv. edit. Petavii *Parisiis* 1612.
5 *Histor. Eccles. & Mystagog. num.* xxi. *Oxonii* 1703. curante Miller.
6 *De Virginitate Parisiis* 1693.

ἐπενδύτην μέλανον, Libanius *ἱμάτιον πένθιμον* [1], & a Concilio Trullano can. XLII. *nigrae Eremitarum vestes* memorantur. Cujus ritus si caussam quaeras, illa ex Hieronymo praesto est in litteris ad Marcum Presbyterum, quod lugubris, moestaque esse debeat poenitentis hominis vestis. Plura jamdudum de hac re protulere Alardus Gazaeus [2], & Christianus Lupus [3], tum Assemanus *de Syris Nestorianis* [4], nuperque nulli eruditione inferior Antonellus *de Ascetis* [5]. At ubi ad occiduas solis plagas convertimur, Latinosque Coenobitas contemplamur, non omnis vestitus nigrans, & ater, sed pars illius candida, & albescens. Duo, eaque luculentissima hujus consuetudinis documenta prodidit insignis scriptor, omniumque consensione diligentissimus Ecclesiasticae antiquitatis explicator Mabillonius [6]. Alterum ex miniatulis figuris, quibus perornatur Vaticanus Codex inscriptus, *Dialogi de S. Benedicto*, Gregorio, & Victore III. auctoribus, alterum ex imaginibus appositis autographo *Chronici S. Vincentii ad Vulturnum* Bibliothecae Barberinae: in quibus vetustis picturis Monachi alba veste, & atro scapulari induti visuntur. Plurimum etiam cum nostra pictura convenit antiqua imago S. Lindani Abbatis, cujus tunica cuti pene adhaerescens, constrictis manicis brachia ad manus usque contegens candida est, scapulare, & capitium pullatum [7]. Simili cultu, habituque repraesentantur Monachi in codice Evangeliorum Luxoviensi [8], in musivis Templi maximi Montisregalis [9], aliisque sacris monumentis, quae Mittarellus, & Costadonus, praeclarissimum eruditorum par, in elaboratissima praefatione ad Annales Camaldulenses percensuerunt [10]. Cur autem tunica

1 V. Christ. Guil. Walchium *Antiquitates Pallii Phil. Veter. Christianor. Sect.* II. §. XV. *Jenae* 1746.

2 *Commentar. in Joh. Cassianum. Parisiis* 1642.

3 *Synodor. Decreta, & Canones illustrati. Part.* II. *Schol. ad Can. Trullan. Bruxellis* 1673.

4 *In Bibliotheca Orientali to.* III. *P.* II. *Romae* 1738.

5 Dissertatio inserta sermonibus S. Jacobi Episcopi Nisibeni *cap.* V. *Romae* 1756.

6 *In Museo Italico, tom.* I. (*Itineris descript.*) *Luteciae* 1687.

7 Apud Georgium *de Cathedra Setina* &c. ubi supra.

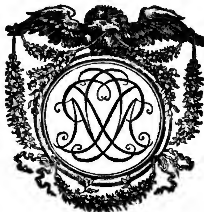
8 Calmetius *Commentar. sopra la Regola di S. Bened.*

9 *Michele del Giudice descrizione del Tempio di Monreale &c. Lamina* XVI. *pag.* 121. *Palermo* 1702.

10 *Tom.* III. *Venetiis* 1758.

tunica esset alba, his verbis expressit, docuitque Mabillonius. *Sane ratio id postulabat, quandoquidem tunica, quae cuti proxime adhaerebat (nam laneae interulae praeter regulae auctoritatem postea concessae sunt), quum saepius lavari ad munditiem exigeret, potius ex lana candida, quam nigra fieri congruum erat* [1]. Quae quum secum ipse consideraret celeberrimus Grandius scripsit, candidae vestis usum antiquiorem putari oportere sanctissimi sui parentis Romualdi aetate, visione, & instituto [2]. Omnia itaque adjuncta, quae huic nostro balneo singillatim designando; expoliendoque contulit pictor, cum historia oppido consentiunt.

1 *Prefat. ad Saeculum V. Benedictin.* Memorat. edit.
2 *Dissertationes Camaldulenses Dis.* III. Lucae 1707.

CAPVT DECIMVM.

Divina Mysteria a Christianis quandoque in balneis peracta. Beatissimus Papa Pius I. balneum Novati in hunc usum dedicavit. Justinus Martyr in Actis judicialibus coram Q. Junio Rustico Christianos in eas thermas convenire testatur. Constantinopoli fautores Johannis Chrysostomi insidias verentes Pascha celebrant in balneo. De concilio, quod in thermis Titi a S. Silvestro celebratum perhibetur. Collatio Carthaginensis inter Catholicos, & Donatistas in balneo habita. Summa Graecorum erga balnea τῆς Ἐκκλησίας religio. Arsenius Patriarcha accusatus apud Mich. Palaeologum, & a Synodo in exilium pulsus, quod in his Azatinum, & Saracenos lavari permisisset.

CHRISTIANI quondam, quum non satis tranquillis, pacatisque temporibus uterentur, quibus nisi cum omnium fortunarum, ipsiusque vitae discrimine oratoria, proseuchas, aedesque συνάξει celebrandae dicatas libere, palamque possent adire, vel nondum in opimum, beatumque rerum statum venissent, ut illis liceret templa exstruere magnitudine sua, & capacitate frequenti populo continendo accommodata, opportunum sibi locum in balneis, thermisque suppeditari rebantur ad sacros conventus habendos, ad psallendum Deo viventi, ad mensam coelestem parandam, ceteraque religionis officia perficienda. Atque alterum hoc est Ecclesiasticae historiae caput, quo plurimum splendoris, ac praesidii huic nostrae disputationi accedet, eaque facta uberior ad argumentum priori finitimum, apteque cum illo cohaerens se fundet, atque manabit. Quid autem in hoc genere illustrius, aut magnificentius dici potest, quam Christiana religione vix hominum mentibus suscepta, in urbe omnium maxima primis illis summi Dei cultoribus balnea ad Synaxes patuisse? Erant tum Romae ad Viminalem nomine, & celebritate insignes thermae Novati, quae & *Timotinae* ab illius fratre

fratre Timotheo dicebantur. Has delegit Beatissimus Papa Pius I., cui per id tempus omnis Ecclesiae Catholicae procuratio erat demandata, ut inibi, quotquot, Ethnica ejurata superstitione, Christum confitebantur, sacro fonte regigneret, consecrato pane reficeret, νεοφύτυς, recenterque baptizatos optimis monitis in fide retineret, ad virtutem, pietatem, constantiamque extolleret. Adscribo Anastasii verba, a quo est id memoriae proditum. *Hic* (S. Pius) *ex rogatu B. Praxedis dedicavit Ecclesiam thermas Novati in vico Patricio in honorem Sororis suae Pudentianae, ubi & multa dona obtulit, ubi saepius sacrificium offerens ministrabat; imo & fontem baptismi construxit, manu sua benedixit, & consecravit, & multos venientes ad fidem baptizavit in nomine Trinitatis* [1]. Adeo autem erat locus ille religione sacerrimus, & jugi Christianorum frequentia celebratus, ut Justinus Philosophus, illustris rectae nostrae Fidei ἀπολογύμενος, qui ut Epiphanius in Panario perhibet, τὸ τέλος ὑπὲρ Χριστῦ μαρτυρήσας τελείυ στεφάνυ καταξιῦται ἐπὶ τ Ρομαίων πόλεως, *ad extremum pro Christo martyrium subiit, & suprema corona dignus est habitus in urbe Roma* [2], huc discipulos adduceret, eoque cum illis ad mysteria peragenda conveniret. Nam interrogatus a Q. Junio Rustico, πῦ Χριστιανοὶ συνέρχεσθε, *quo in loco Christiani convenirent*; primum quidem id prudenti responsione occuluit, ac dissimulavit; sed iterum quaesitus ab Eparcho: εἰπε, πῦ συνέρχεσθε, ἢ εἰς ποῖον τόπον ἀθροίζεις τὺς μαθητάς συ, *age, dicas, quem in locum conveniatis, & discipulos tuos congreges*, respondit, παρά το βαλανεῖον τιμοτίνων, *ad balneum cognomento Timotinum* [3].

 Verum

1 *Vita S. Pii.* Locus hic mendis abertim fuit aspersus calligraphorum inscitia, aut indiligentia, varieque redditur legitur in diversis Codicibus. Quare viri eruditi, aliis collatis monumentis, emaculandum, restituendumque susceperunt; quorum judicio textus sic refingendus, ut sensus sit: thermas Novatianas in *vico Latericio*, non in *Patricio* extitisse, easque proinde nomini B. Praxedis dedicatas in *Titulo Romano*, non ad Divae Pudentianae in *Titulo Pastoris* quaeri oportere. V. Martinellum, *Roma ex Ethnica sacra*. *Romae* 1653. Florentinum *Martyrol. Exercit.* XI. *ad Kal. Aug. Lucae* 1668. Blanchinium *Not. in Anastas. tom.* II. *Sect.* XII.

2 *Haeres.* XXVI. seu XLVI.

3 *Acta Confessionis Justini* latine reddita a Guilielmo Sirleto in *Junio Bollandiano tom.* I. *Antuerp.* 1695. V. Rainartium, *Acta Primorum Martyrum selecta*. *Parisiis* 1689. Baronium *ad an.* CLXVI.

Verum si ratione, animoque lustremus nefastos illos dies, quibus Ecclesia atrocissimae calamitatis ictibus divexata est, statim Johannes Chrysostomus succurrit, qui iniquissimae factionis astu, & improbitate Sede sua Constantinopolitana exulare est jussus, quod saltatorum, ac mimorum spectacula, in dedicatione statuae Eudoxiae populo data, oratione gravissima corripuisset. Nam instructas sibi per sicarios insidias agnoscens, verensque perfida malitiosorum consilia, urbe egressus postremo, & desperatissimo salutis perfugio usus est. Imminebat tum sanctissimus Paschatis dies, quem fautores Johannis, bonae mentis homines, rectique tenaces quoniam neque in Ecclesia, neque in Baptisterio tuto celebrare posse viderunt, in balnea confugere deliberarunt. Res de Sozomeni sententia ita cessit. Ἀισθόμενοι δὲ καὶ τὸ λοιπὸν πλῆθος τὴν ἐπιβουλὴν, τῇ ὑστεραίᾳ καταλιπόντες τὴν ἐκκλησίαν, ἐν δημοσίῳ λουτρῷ πολυχωρήτῳ μαλὰ, Κωνσαντίου τοῦ Βασιλέως ἐπωνύμῳ, τὸ Πάσχα ἐπετέλεσαν. *Reliqua autem populi multitudo quum insidias intellexisset, postridie, relicta Ecclesia in publico balneo spatioso, quod Imperatoris Constantii nomine nuncupatur, Pascha celebrarunt* [1]. Atque bina isthaec exempla ex duabus primariis utriusque Imperii urbibus petita protulisse sufficiat, alia licet praesto forent recitanda, & ex libro Christiani Kortholti, *Paganus Obtrectator* [2], facili negotio mutuanda. Sed haec ipsa loci tranquillitas, haec ipsa situs conditio effecit sane, ut balnea a populi frequentia remota non tam ad sacrificium rite perpetrandum, ad caeremonias, religionesque obeundas opportuna Christianis viderentur, quam ad gravissimos Patres, moderatoresque Ecclesiae convocandos, quum ex eorum consilio, & auctoritate qnippiam esset decernendum. Supersunt adhuc ingentes reliquiae thermarum, quas Titus in Esquilino summa impensa fabricarat, quasque incendio absumptas Domitianus refecerat; & etiamnum partem templi, ubi *Titulus Equitii*, mole sua, & robusta testudi-

1 *H. E. lib.* VIII. *cap.* XXI. edit Cantabrig.

2 *Sive de calumniis Gentilium in veteres Christianos libro* II. Opus in tres libros distributum post obitum Patris edidit Sebastianus Kortholtus Fil. *Kilonii* 1698. Iterum prodiit *Lubecae* 1703.

ſtudine ſuffulciunt. In his, ut popularis habet opinio, S. Silveſter, cui a pluribus annis divinarum omnium rerum poteſtas delata erat, celebratis alibi Conciliis Arelatenſi I., Ancyrano, Neocaeſareenſi, Laodiceno, Alexandrinis duobus, Romanum alterum an. CCCXXIV. indixit, ut commendatam ſibi Eccleſiam ab Haereticorum machinationibus, praviſque ſententiis ſartam tectam tueretur; itemque Hyppolitum Diaconum Valentinianae haereſis ſectatorem, Calliſtum Sabellii erroribus maculatum, & Victorinum Epiſcopum, receptos Paſchales cyclos repudiantem, anathemate percelleret. Et quamvis Concilii hujus capitula, ac decreta ſubdititia, dubiaque a doctis viris merito haberi, longeque poſt actam Synodum conſcripta minime repugnem, attamen de loco ſic conſtans, & translatitia opinio eſt, ut multorum animis inſederit. *Igitur Silveſter Epiſcopus urbis Romae* (quemadmodum in capite I. Actionis primae legitur)[1]..... *collegit univerſam Synodum Epiſcoporum cum conſilio Auguſti* (Conſtantini M.), *vel Matris ejus* (Helenae), *& fecit parari in urbe Roma intra thermas Domitianas, quae nunc cognominantur Trajanae*[2]. At inquies, tota hac oratione me vana, nutantia, apo-

1 *Collectionis Labbeanae tom.* I. Johannes Antonius Philippinus, qui de hujuſce Concilii, ejuſque Actorum ἀυθεντίᾳ nihil dubitavit, In libro: *Riſtretto di tutto quello, che appartiene alla Chieſa de S. Silveſtro, e Martino de' Monti. Roma* 1639. quatuor imprudenter peccavit. Primum, quod utriuſque Romani Concilii aetatem perverſe, nec ſuis temporibus conſignarit. Alterum, quod mox relata verba inter prioris Concilii Canones retulerit, quae, ſi vera eſſent, ad ſecundum procul dubio ſpectant. Tertium, quod utramque Synodum in eiſdem thermis actam dixerit, quum nonniſi de poſteriori id accidiſſe credatur. Quartum, quod in Iſidori Mercatoris ſententiam incaute conceſſerit, & ſecundam Romanam Synodum a Silveſtro coactam cum illo putaverit ad Nicaenos Canones confirmandos, quum ne unum quidem ex XX. capitulis, quae illi adjudicantur, de Ario, & Ariana haereſi agat, nec agere poſſet omnino; quandoquidem, ſi revera habita illa eſt, Oecumenicum, magnumque Nicaenum Concilium anno integro praeceſſit.

2 Titi balnea, quoniam in eodem Eſquilino Trajanis proxima ſunt, a ſequioris aevi ſcriptoribus cum his quandoque permutantur. Ita Anaſtaſius in vita Symmachi, de quo ait: *Baſilicam SS. Silveſtri, & Martini a fundamentis exſtruxit juxta thermas Trajanas.* Sacrum iſtud Hypogaeum eo etiam nomine venerandum, quod pervetus Deiparae Imago, a. MARIA GAUDIUM CHRISTIANORUM, Romanae urbis ipſo Silveſtri aevo dulce decus, ac praeſidium, illic colatur. Nobis locus eſt multo ſpectabilis, poſtquam ibidem quieſcunt oſſa, pretioſaque pignora viri venerabilis, nec minus noſtri Ordinis, quam totius Catholicae Eccleſiae utilitati, & ornamento nati, JOSEPHI CARDINALIS THOMASII. Qui quum de ſe demiſſe admodum ſentiret, & praedicationem ſui defugeret ſepulcrum cocto latere contegi voluit, cui compendiariis litteris haec inſculpi fecit.

I. M.

apocrypha consectari, & narratiunculae male colligatae plus aequo concedere. Certiora itaque, & quae sint extra dubitationem posita, investigemus. Porro illud firmissimum, quod de collatione Carthagine habita an. CCCCXI. Innocentio I. Pontifice, inter Catholicos, & Donatistas litteris traditum est. Illi quippe exactissimae prudentiae viri ad sermones attente conferendos, ad res accuratius ponderandas, ad mature deliberandum in balneum secedendum esse statuerunt. Enimvero decimum collationis capitulum, ubi *edictum cognitoris de loco, & modo colloquii*, haec habet. *Erit autem collationi aptissimus locus thermarum Quarcilianarum, in quem die Kalendarum Juniarum eosdem Episcopos solos, qui sunt designati, oporteat convenire*. Et paucis interjectis: *nullus ergo vel Laicus, vel Episcopus ultra numerum praestitum in illum tranquillissimum Concilii locum, contra prohibitum, molietur accedere* [1]. Quibus sane effectum est, ut haec balnea, quae primo nonnisi ad naturalem munditiem, aut valetudinem comparandam fuerant dedicata, celebratis ibidem sacrificiis, mysteriis, collationibus, Christiana, religiosa, sacraque evaserint.

Dum

I. M. PRESB. CARD.

TIT.

EQUITII.

Nos vero pro debito erga incomparabilem virum obsequio, cultuque tabulam marmoream proxime apponi curavimus, hoc inscripto epigrammate.

TITVLVM · HVNC
QVEM
VENERABILIS · SERVVS · DEI · IOSEPH · MARIA
PRESBYTER · CARDINALIS · THOMASIVS
HVMILI · LATERCVLO · ADHVC · VIVENS
INSCVLPI · FECERAT
TEMPORIS · INIVRIA · ET · LOCI · VLIGINE
PENE · OBLITERATVM
CLERICI · REGVLARES
NOMINI · ET · MEMORIAE · IPSIVS · SEMPER · DEVOTI
RESTITVI · CVRARVNT
SACR · EST · CONGR · PERMISSV
HOC · IPSO · LOCO · VBI · IN · PACE · CHRISTI
ANNO · CIƆIƆCCXIII · DEPOSITVS · FVIT.

1 *Collect. Labbeanae tom.* II.

Dum his deſcribendis immoror, iterum ad Graecorum hiſtoriam ſermonem revolvi neceſſe eſt, quod natio illa, quae ſe inani religione circumveniri facile patitur, inſigne nobis ſuppeditet exemplum, ex quo intelligimus, SACRA BALNEA prope ad ſuperſtitionem Graecos venerari conſueviſſe. Et quoniam inter Graecas urbes nulla exſtitit, quae aut Epiſcopatus nobilitate, aut ſacrarum aedium numero, aut Liturgiae varietate Conſtantinopolim ſuperarit, in ea dicendo ſubſiſtamus. Vix credi poteſt, quot illa lavacris, atque thermis abundaret; ſi enim Codinum, Cangium, Gyllium, Bandurium, ceteroſque Byzantinos ſcriptores adeas, ubique balnea indicabunt in ea urbe a piiſſimis Imperatoribus exſtructa, mireque perornata. Fuere *Anaſtaſiana*, ab Anaſtaſia Conſtantini ſorore, quae Baſſiano Caeſari nupſit, cognominata; *Archadiana*, ab Archadio, ſive Archadia ejus filia; *Honoriana* ab Honorio; *Sophiana* a Juſtino juniore excitata; *Eudoxiana* ab Eudoxia; *Ruſiniana* a Rufino Magiſtro; *Caroſiana* a Caroſia Valentis filia. Iis adjungenda τὸ μέγα λουτρὸν τοῦ Κωνσταντίνου, *Balneum magnum Conſtantini*; τὸ κάλλιστον, καὶ μέγιστον, καὶ φανότατον τὸ βασίλειον λουτρὸν, *Balneum palatii pulcherrimum, maximum, ſplendidiſſimum*; τὸ μέγα λουτρὸν πλησίον τοῦ βοὸς, *magnum balneum juxta forum bovis*, cui aedificando pecuniam contulit Nicaetas Eunuchus ſub Theophilo Imp. &c. [1] De quibus Baſilicis thermis luſit Leontius Scholaſticus his carminibus *in Anthologia lib.* IV.

Θερμὰ τὰ δ' ἀτρεκέως βασιλήια. τὴν δὲ γὰρ αὐτοῖς
Οἱ πρὶν ἀγαζόμενοι θῆσαν ἐπωνυμίαν.

Certe Regia ſunt haec balnea: nomine priſca
Admirata aetas indicat illa ſuo.

Sed qui tantum ſtudii, tantumque impenſae libenter erogarant balneis in ſui, vel populi univerſi uſum excitandis,

1 Codinus *Antiquitat. Conſtantinopolitanae* ex recenſione Lambecii *Pariſiis* 1655. Cangius *Conſtantinopolis Chriſtiana lib.* I. *Luteciae* 1680. Gyllius *Typographia Conſtantinop. lib.* II. & III. Theſaur Gronov. *tom.* VI. Bandurius *Antiquitat. Conſtantinop. tom.* II. *Pariſiis* 1711.

dis ſua etiam, ut capite III. diximus, ſive in templorum peribolo, ſive alio apto loco exſtructa, viris Eccleſiaſticis unice patere voluerunt. Porro haec adeo ſacra, adeo religioſa Graecis videbantur, ut nullo prorſus auſu, nulla irreverentia temerari poſſe putarentur. Memorandum ſane, quod Conſtantinopoli, Michaële Palaeologo Comneno imperante, novimus accidiſſe. Quum is per nefarium ſcelus, inſignemque proditionem, Johannem Laſcaris, Theodori II. Filium, imperiique heredem excaecaſſet, qua procerum favore, qua generis nobilitate, qua gratioſa prehenſatione Imperator ſalutatus fuit: repugnante tamen Arſenio Patriarcha, qui, quum a Theodoro Johannis adhuc pueri tutor fuiſſet conſtitutus, Michaëlem tanti criminis reum ſacris interdicere meditabatur. Quamquam vero ſumma animi levitate, metuque iniquo a propoſito ſtatim deſciverit, & novum Principem Nicaeae coronaverit, fieri minime potuit, quin Imperator grandem, perpetuamque ſimultatem animo gereret, & Arſenium ſumma inſectaretur malevolentia. Accidit tum, ut Azatinus Perſidis Sultan, Tochorarum conjuratione perterrefactus, videnſque temeraria, turbulenta, periculoſa omnia eſſe, Perſide relicta, perfugium Conſtantinopoli quaeſiverit. Perhumaniter a Michaele exceptus in Arſenii familiaritatem venit. Atqui commoda exinde Imperatori ſe ſe obtulit occaſio, ut Patriarchae exitialem conflaret calumniam. Igitur Clerici quidam Imperatoriae factionis, Michaële certe inſtigante, libellum adverſus Arſenium obtulere, in quo ſecundo loco, referente Pachymere, ſic ille ab accuſatoribus exagitabatur [1]. *τὸ προσκεῖσθαι τοῖς Σουλτὰν εὐμενῶς, ὡς καὶ σφὶν ἐφεῖναι τῷ λουτρῷ τῆς Ἐκκλησίας συχνάκις ἐλλούεσθαι, τιμίων χαρακτήρων ςαυροῦ ἐκεῖσε τοῖς μαρμάροις ἐγκεχαραγμένων, Ἀγαρηνοῖς οὖσι, καὶ ἀμυήτοις; nimium propenſum, & familiarem Sultani ſe praebuiſſe, adeo ut ei, & Comitibus permiſerit ſaepius lavari in* BALNEO ECCLESIAE *ubi ſunt ſigna venerandae Crucis marmoribus inſculpta, quum iſti eſſent Agareni, & Chriſti myſterio-*

1 *Hiſtoria rerum Michaelis Palaeologi lib. IV. cap. III. edit. Romae 1666.*

sleriorum expertes. Quamvis Arsenius objectum sibi crimen duplici responsione purgasset, dixissetque, se culpa vacare, tum quia si ea ratio valuisset, a cunctis pariter urbis balneis Agareni illi fuissent excludendi, quandoquidem omnia signo Crucis, & aliis sacris imaginibus similiter ornabantur, tum quia ex eorum gestis, & Episcopi Pisidiae testimonio Christianos illos putaverat [1]; nihilotamenminus indicta ab Imperatore in Alexiaco triclinio Synodo, Episcoporum decreto sede cedere jussus est, & ex Patriarchio in insulam Oxeam delatus. Iniquam sane, & *latrocinalem* fuisse Arsenii *exauthorationem*, nemo non novit. Sed illud liquido, certeque indidem consequitur, ac demonstratur, Graecos pro Cleri lotione balnea sacra habuisse, quae idcirco ab historicis ΛΟΥΤΡΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ nuncupantur, eaque, quasi sacras aedes, summa observantia coluisse.

N CA-

1 Adeo id verum, ut Nicephorus Gregorus *Histor. Roman. lib.* IV. *cap.* X. *Parisiis* 1702. affirmet, notum fuisse tum Imperatori, tum Sacerdotibus, Azatinum ortum duxisse ex parentibus Christianis, & baptismate initiatum sacras imagines Constantinopoli esse veneratum, ceteraque Christianae pietatis officia palam illic peregisse. Ex quo magis emergit, Arsenium iniquissimo decreto fuisse damnatum, atque in exilium pulsum.

CAPUT UNDECIMUM.

Veteri consuetudine receptum, ut qui in Militiam Equestrem censerentur, balneari lavatione se primum praepurgarent. An mos a Godefrido Bullionio repeti queat. De Gaufrido Andegavensi, Guillelmo Batavo, aliisque nobilibus viris post balnei usum in Equites adscitis. Richardum II. Angliae Regem, ejusque successorem Henricum IV. hoc ipso ritu Milites creasse. Varia hujus narrationis consectaria. A balneis abstinendum diebus esurialibus, in Parasceve, omnique poenitentiae tempore, docent Augustinus, Nomocanon, & Pacianus Barcinonensis. Gregorius Papa illorum rejicit judicium, qui in die Dominico lavari non licere dictitabant. Rursus de hac Graecorum sententia interrogatus a Bulgaris Nicolaus PP. I. eamdem improbat. Marci Patriarchae Alexandrini quaesitum de Presbytero, qui balneo esset usus, & Theodori Balsamonis ad illum responsa perpenduntur. Quamobrem recens baptizati per hebdomadam a balneo sibi temperarent, exponitur. Ritus hic, qui II. saeculo obtinebat, a Dallaeo carpitur fallaci, & captiosa argumentatione, quae tota dissolvitur, ac refutatur.

CASTA placent superis: nec est, qui intima quadam persuasione non sentiat, nihil aris admoveri oportere, quod non tersum, ac politum sit; quoniamque duplici natura constamus, altera invisibili, & sempiterna, altera corporea, & adspectabili, nihil decore, nihil etiam bene, & auspicate peragi videtur, nisi externus corporis habitus, qui animi index solet esse, purus, nitidusque sit, animumque ipsum castum moribus, & pudore integrum obnuntiet. Atque haec certe caussa fuit, ut qui olim in Christianos Equestres Ordines ad Ecclesiae tutamentum, ad pauperum levamen, ad pietatem fovendam, augendamque institutos cooptari averent, totum corpus in balneo colluere tenerentur. Nihil ego ad id afferam, quod viri sapientia, ingenioque pollentes

lentes Camdenus [1], Vptonus [2], Bissaeus [3], Mennenius [4], Mendus [5], Redius [6], Justinianus [7], Hermantius [8], Menetrejus [9], Honoratus [10], Heliottus [11], Comes in Koden [12], Torellus [13], Curnaeus [14], aliique de Equestri Militia scriptores non percurrerint. Sed illud mihi sumam, ut servata accuratius temporum ratione, incertisque opinionibus exclusis, hujusce ritus originem, caussas, progressiones nitide, vereque proponam. Prima quidem illius vestigia in Godefrido Bullionio sublucere videntur, Nam quum strenuissimus ille Lotharingius Princeps an. 1097. partim Petri Eremitae cohortatione, partim Vrbani Pontificis, Conciliique Claromontani suasu erectus in Asiam trajicere constituisset, Deoque duce, hanc mentem, voluntatemque suscepisset, ut, adducto validissimo exercitu, Turcas de *Terrae Sanctae* possessione pelleret, ejiceret, exterminaret [15], duodecim equestri titulo cives sibi in socios, copiarumque ductores delegit, & adscivit, quorum ope, labore, virtute tot ille gessit admiranda, ut GESTA DEI PER FRANCOS orbem universum sui fama compleverint. Quandoquidem vero illustris natio Francigena id semper in more habuit, quemadmodum Lex Salica testatur, ut ad ea, quae fortiter, quae nobiliter aggredi

 fas

1 *Britannia, sive Regnorum A. S. H. descriptio. Londini* 1607.

2 *De studio Militari. Londini* 1654.

3 Notae Odoardi Bissaei ad Nicolaum Uptonum, *Ibi*.

4 *Deliciae Equestrium, seu Militarium Ordinum, Coloniae Agrippinae* 1613.

5 *De Ordinibus Militaribus Disquisitiones. Salmanticae* 1657.

6 *Bacco in Toscana Ditirambo colle Annotazioni. Firenze* 1691.

7 *Historie Cronologiche degli Ordini Militari parte* 1, *in Venezia* 1692.

8 *Histoire des Ordres de Chevalerie, à Paris.* 1697.

9 *Traitè de la Chevalerie &c. à Paris.* 1684.

10 *Dissertations Historiques & Critiques sur la Chevallerie par le P. Honorè de Sainte Marie. à Paris.* 1718.

11 *Histoire des Ordres Monastiques, Religieux & Militaire. Tom. II. à Paris.* 1711.

12 *Adnotationes Historicae de Orig. Equitum Aquilae Albae Johannis Friderici Comitis in Koden &c. Corollar. Verb. Balne-Equites. Coloniae* 1730.

13 *Armamentarium Historico-Legale rerum ad Equestres Ordines pertinentium Thomae Aloysii Silvii Torelli Epist. Foroliviens. tom. I. Discurs.* VII. & XI. *Forolivii* 1751.

14 *Memoires sur l'ancienne Cavalerie &c. par M. de la Curne de Saint Palaye. à Paris.* 1751.

15 V. Guillelum Tyrium *Historia de Bello Sacro. Basileae* 1549. Cardinalem de Vitriaco *Histor. Hierosolymit.* edit. Bongarsii. *Hannoviae* 1611. *Chronicon S. Bertini*. Tom. III. Anecdotor. Edm. Martene. *Paris.* 1717, *Chronic. Helmoldi Lubecae* 1659. praeter recentiores rerum Gallicarum collectores.

fas esset, certis formulis, variisque caeremoniis se compararet, non injuria suspicatur Mennenius[1], Godefridum in hisce XIIviris deligendis illas ipsas precationes, illas vigilias, illam lotionem praemisisse, quibus tantum facinus corde, animoque mundo se suscipere declararet: eo vel maxime, quod id totum saeculo insequenti a viris suae gentis principibus certissime factum, & ex vetere consuetudine retentum comperimus. Qua de re Monachum Sangallensem vitae Caroli Magni descriptorem initio saeculi XII. sic differentem audisse juverit. *Hac die mos est, ut nocte praecedente, vigiliis factis, & gladiis super altare majus positis, & benedictis, post vigilias, & BALNEOS novi Milites cingulo, & torque aureo donentur*[2]. Ac nihil veritati confirmandae potest depromi expressius, quam sollemnis illa Gaufridi Andegavensis cooptatio, quae accidit Rhotomagi an. 1127., antequam is Mathildem unicam Henrici I. Anglorum Regis filiam sibi uxorem adjungeret. Tota splendidissimae cooptationis narratio litteris tradita est ab Johanne Monacho Mauromonasteriensi in *Gaufridi Northmaniae Ducis historia*[3]. Gaufridus Andegavensis igitur, Regis gener futurus, sacro adventante Pentecoste, multo stipatus milite, *& cum quinque Baronibus* Rhotomagum venit. Prima die cum Rege laetissime transacta, de multis interrogatus sapientiae, consiliique plenum se se prodidit. *Illucescente die altera, BALNEORUM usus, uti TYROCINII SUSCIPIENDI CONSUETUDO EXPOSTULAT, paratus est. Post corporis ablutionem ascendens de balneorum lavacro bisso retorta ad carnem induitur &c.* In quo non modo illud animo attendas velim, lotionem, balneique usum, post exploratam, cognitamque adolescentis indo-

1 *Pag.* 10.

2 Fortasse Notkerus Balbulus. Exstat opus in Collectione Duchesniana *Histor. Francor. Scriptor. tom.* II. *Lutetiae* 1636. In lectionibus Canisii *tom.* II. *Antuerpiae* 1725. In Collect. Veter. Mon. Hahnii *tom.* II. *Brunsvigae* 1726. Quandoquidem de praeclarissimo Imperatore Carolo M. incidit sermo, balneis summopere delectatum illum esse, tradit Eginarthus in vita ipsius (edit. Reuberi. *Francofurti ad Moenum*. 1584. his verbis. *Non solum filios ad balneum, verum etiam optimates, & amicos, aliquando satellitum, & custodum corporis turbam invitavit, ut nonnumquam centum, vel eo amplius homines una lavarentur*. Nihil id ceteroquin ad Militiam Equestrem pertinet, quam aevo Caroli M. jam invectam, nullo satis idoneo argumento probari licet.

3 Redius *ibidem* & Honoratus *ubi supra*.

indolem, primam fuisse caeremoniam, verum etiam con siderate advertas, factum id fuisse *consuetudine expostulante*, ut hunc ritum nequaquam tunc primo inventum, excogitatumque, sed antiquiorem, usitatum jamdiu, ac translatitium intelligas. Exactis jam annis viginti ab hac celebri inauguratione, legimus designatum, delectumque fuisse in Alemanniae Regem Guillelmum Comitem Hollandiae. Qui quum plurimum honoris, laudisque ex ea militia repeti perspiceret, in eamdem censeri, adoptarique postulavit *secundum Christianorum institutionem*, priusquam corona Aquisgrani donaretur. Chronicon Belgicum [1], a quo notitia ad posteros transmissa, docet, novum Regem in hunc illustrem Ordinem adscitum fuisse similibus adhibitis ad Deum precibus, lavatione praehabita, ceteroque apparatu, quem mox enarravimus. Sed antequam cetera persequar documenta, quae extera historia suppeditat, quaeque suis annis consignabimus, chronologica rerum series, quam tenere proposuimus, in Italiam nos vocat.

Venustissimus ille poeta, cui lepores omnes, elegantiasque Musae concessere, nec minus multiplici eruditione praeclarus, Franciscus Redius antiquam vulgavit membranam manu Petri Presbyteri Matthaei *de Pionta* filii exaratam, qua primum innotuit, Italos in eumdem plane modum viros rebus gestis conspicuos dignitate Equestri honestasse. Enimvero anno 1260. quum Commune Aretii Hildebrandum Giratasca Equitem creare decrevisset, indicta ad id die, sacris primo operam dare Hildebrandus est jussus, conscientiae labes confessione expurgare, animumque rerum divinarum meditatione praecolere. His peractis, duo nobiles viri *Andreastus, & Albertus Hildebrandum expoliaverunt, & collocaverunt eum in balneum* [2]. Cetera deinde subsequuta sunt, sacrosanctae hostiae

1 Inter Scriptores Rerum Germanicar. Pistorii Tom. III. Adhibitas ad id caeremonias describit Chronicon Ultrajectinum inter *Vetera Analecta* Antonii Matthaei. *Tom.* V. *Lugdun. Batavor.* 1703. Mos erat, ut Reges omnes, priusquam corona honestarentur, Equites, vel Milites essent dicti. Rem universam multo enucleatius explicavit Burcardus Gottelfius Stravius, *Corpus Historiae Germanicae Period.* VII. *Germ. Suevica de Gul. Batav. tom.* I. *Dresdae* 1755.

2 Redius *loc. cit.*

ſtiae litatio, conſecrati panis ſuſceptio, jusjurandum, enſiſque praecinctio. Haec Petrus, qui ante viginti annos Conradum Maſnaderium Romae in Baſilica Vaticana eiſdem caeremoniis in Equites adſcriptum ſe vidiſſe declarat. Id ipſum ſaeculo XIV. obtinuiſſe, intelligi poteſt ex hiſtoria Nicolai Gabrini, vulgo *Cola di Rienzo*, urbis Romae Tribuni. Is quum ſe adeo inſolenter efferret, & ſibi ipſi adeo magnus eſſet, *ut ſeverum, clementem, libertatis, pacis, juſtitiae Tribunum, ac ſacrae Romanae Reipb. liberatorem illuſtrem* in ſuis epiſtolis ſe appellaret [1], publicas honoris teſtificationes ſumma cupiditate appetivit, omneſque procaci faſtu conſequutus eſt. Equitem idcirco an. 1347. ad altare S. Petri, toto ſpectante populo, renunciari ſe cupiens pridie lavatum ivit; & ne quid arrogantiae ſuae deeſſet, ingenti concha Lateranenſi, in qua Conſtantinum purificatione religioſa luſtratum ferebatur, pro balneo eſt uſus [2]. Non multo poſt, anno ſcilicet 1388., Johannes de Panciatichis, & Gualterius Bandini in nobilem militiam eodem ritu Florentiae fuerunt adlecti, quemadmodum ex MSS. Magalottianis percipitur, quibus & Rituales praeceptiones hac in re obſervandae, earumque explicatio continetur. Porro quo ſpectaret lotio illa, quidve animo propoſitum eſſe deberet balneum adeuntibus, his verbis exprimitur. *Intret balneum in ſignum lotionis peccati, & cujuſlibet vitii* [3]. Anno mox inſequuto, ut eſt in veteri Chronico [4], Carolus VI. Francorum Rex apud S. Dionyſium geminos filios inter primarios regni Equites annumerare volens his legibus, quae per id aetatis uſu veniebant, non antea baltheo illos donavit, & cingi gladio conceſſit equeſtri, quam bene lotos ex balneo vidit redeuntes.

Adeunda jam eſt Anglorum hiſtoria, in qua duo potiſſi-

1 Ludovico Caſtelvetro *Conſiderazioni ſopra il Petrarca. In Lione* (Milano) 1727.

2 *Vita di Cola di Rienzo lib.* 1. *cap.* XXV. *In Bracciano* 1631. Adi etiam *Conjuration de Nicolas Gabrini dit de Rienzi par le Pere Cerceau lib.* VI. *à Amſterdam* 1734. Tum opus aliud Gallicum: *Hiſtoire de Nicolas de Rienzi Senateur de Rome par Boiſpreaux, à Pariſ.* 1742.

3 Redius, Honoratus &c. Saint Palaye *Seconde Memoire.*

4 *l. c.* Eo alludunt carmina Galli Poetae (*Le Roman de Garin*) veteri dialecto Narbonenſi ſcripta, & ab Honorato prolata. *Livre* II. *Diſſert.* II.

Quant fu baignié, ſus el Palés en vint,
Bien fu veſtu & de verd & de gris,
Mult fu apers, & Chevalier eſtoit.

tiſſimum ſunt memoratu digniſſima. Non longe ab eo tempore Richardus II., ſi Froiſſardo fides [1], quum Hiberniam in ſui ditionem, poteſtatemque redegiſſet, ut quatuor Regulos, qui illic imperitabant, throno a ſe dejectos aliquo ſaltem inſigniret honore, eos in templo majori Londinenſi *Equites a Balneo* conſtituit. Sed multo praeclarius, quod de Henrico IV. qui regnum occoepit, geſſitque Richardo interfecto, a ſcriptoribus communiter perhibetur. Hunc nimirum Regem ex piiſſima cauſſa balnearem lavationem in Equitibus creandis conſtanter adeo, religioſeque tenendam decreviſſe, ut qui ab eo deinceps, ceteriſque in imperio ſucceſſoribus nobiles Milites facti ſunt, *Equites Balnei* fuerint cognominati [2]. At ex omni hac noſtra oratione tria ſponte ſua manant, ac fluunt conſectaria. Primo quidem, balnei caeremoniam longe ante Henricum obtinuiſſe, nec ejus primordia inter Anglos eſſe quaerenda, quum jamdudum apud Francos, Italoſque eam uſitatam fuiſſe aperte, certoque pateat. Deinde hanc caeremoniam nullam reapſe conſtituiſſe diſtinctam Equitum claſſem, nullum peculiarem coetum, ordinemve, ſed omnibus Militibus qnondam communem fuiſſe, quum inaugurarentur. Illud demum conſequitur, Milites, quibus *Equitum Balneatorum* ex vulgi dictione agnomentum

1 *Hiſtoire, & Chronique*. *Volume* 1 v. *à Lyon* 1559.

2 Camdnenus, Mendo, Juſtinianus, Helliottus, Torellus *Diſcurſ.* 22. &c. Licet iſthaec lavatio antiquitus fuerit commune, & conſuetum Militiae Equeſtris tyrocinium, eam tamen apud nobiliſſimum, omniumque praeſtantiſſimum noſtrum HIEROSOLYMITANVM Ordinem minime uſitatam credo. Nihil de balneo adeundo habent veteres *Ordinationes*, nihil antiqua *Statuta*. Balnea quidem ſaepe legimus conceſſa Fratribus HOSPITALIS HIERVSALEM; ac primo Miliſendis Hieroſolymorum Reginae anno 1149. Regnante filio ejus Balduino, in charta permutationis haec habet, *Mutavi cum Domino Raimundo* (De Podio II. Magno Mag.) *Hoſpitalis pauperum Chriſti pro Balneis illis, qui ſunt in vico s. Leonardi apud Ptolemaidem .... Logiam illam &c.* In charta donationis Boamundi Regis Antiocheni per manum Alberti Tarſenſis Epiſcopi ejus Cancellarii an. 1186. inquit Rex. *Concedo eis* (Fratribus Hoſpit.) *Balnea, quae Dominus Rainaldus habebat apud Antiochiam. &c.* Conſule Sebaſtianum Paulium, virum ingentis ſane nominis, *Codice Diplomatico del Sacro Militar Ordine di s. Giovanni Geroſolimitano*. *Tom.* 1. *Lucca* 1733. Sed quorſum conceſſa illis balnea? Veroſimiliter pro infirmorum curatione, aliiſque purificationibus tum ſacris, cum profanis. Quamvis enim pientiſſimi illi Fratres ab inſtitutis Graecorum, quos ſemper infenſiſſimos habuere, abhorrerent, nec more viverent *Orientalium*, quibus pro ſua vivendi, veſtiendique ratione balnea erant pernecceſſaria, nihilominus Latinorum ritus ſequuti balneari lavationi poterant etiam religionis gratia indulgere.

tum adhaeſerat, fuiſſe ſimplices Equites armatos more veteri, uſitatiſque ritibus, inter quos erat ablutio in balneo.

Atque in his, quae hucuſque diximus, illud nobis fuit propoſitum, ut meliori, quo poterat, ordine, multa ex Graecis, Latiniſque ſcriptoribus promeremus argumenta, quibus invicte demonſtraretur, lotiones Chriſtianis hominibus fuiſſe nonnumquam quaſi legis praeſcripto imperatas. Sequitur ergo, ut eoſdem iterum adeamus fontes, atque ex his eruere conemur, num balnei uſus aliquo anni tempore ipſis Chriſtianis fuerit ab Eccleſia vetitus. Romani quondam quum florerent, religioneſque publicas ſanctiſſime tuerentur, nonnullos habuere dies, in quibus ſibi a lavacris temperabant. Plutarchus ſcriptum reliquit, factum id fuiſſe in aliquibus Junonis feſtis, in quibus Flaminicam tetram, ac ſordidatam eſſe lex imperabat[1]. Hinc Tertullianus id Ethnicis ſua aetate objectabat: *vos certe eſtis, qui etiam in laterculum ſeptem dierum ſolem recepiſtis, & ex diebus ipſum praelegiſtis, quo die lavacrum ſubtrahitis*[2]. Neſcio quid hujus moris apud veteres Chriſtianos invectum video: quamvis enim lege nulla id cautum expreſſe fuerit, verumtamen SS. Patres Chriſtianis auctores ſunt, ut feriis eſurialibus, quadrageſimae potiſſimum, a balneis, thermiſque abſtineant. Nam inquit Auguſtinus ad Januarium epiſtola LIV. alias CXVIII. *perſeverantes in obſervatione quadrageſimae nec LAVANT, relaxantve jejunium*[3], ac ſi dicat, jejunia, & lavacra ſimul componi, conciliarique minime poſſe. Certe, quum decurrente ſollemni illo jejuniorum tempore, poenitentiam multo durius exerceri oporteret, aſpera omnia, & injucunda tolerari, laxamentis omnibus aditus interdici, doloremque ex memoria peccatorum animo conceptum ſquallido corporis habitu pateſieri, ut praeſtantiſſimis monumentis late demonſtravit Morinus[4], a balneis procul dubio erat abſtinendum; quae una (monente Chardonio *in hiſtoria Sacramentorum*)

1 *Quaeſtion. Roman.* XLV. Ed. Stephani.
2 *Ad Nationes lib.* I. *cap.* XIII.
3 *Opp. tom.* II. *Pariſiis* 1679.
4 *Commentarius Hiſtoricus de diſciplina in adminiſtrat. Sacramenti Poenitentiae lib.* VII. *cap.* XVIII. *Pariſiis*. 1651.

rum [1]) non levis censebatur esse poena, atque afflictatio. Rursus Nomocanon apud Cotelerium lavationem vetat, aut saltem improbat in magna Parasceve illis verbis: *ὁ χριστὸς ἐν τῷ σταυρῷ, ϰ̀ σὺ ἐν τῷ βαλανείῳ*, *Christus in Cruce, & tu in balneo* [2]? In Dioecesi Coloniensi sabbatho tantum balneo uti licuisse, Baertius, & Janningus ex loco vitae Ezonis, Mathildis, & Richezae Comitum Palatinorum suspicati sunt [3]. Ad *Poenitentes* porro quod attinet, praeterquamquod *illotos* eos appellat Augustinus [4], S. Pacianus Barcinonensis Episcopus sub Theodosio *in paraenesi ad Poenitentes* sic illos alloquitur. *Quid dicitis poenitentes? Vbi est vestrae carnis interitus? An quod in ipsa poenitentia lautiores inceditis, convivio farti, BALNEIS EXPOLITI, veste compositi* [5]? Jejunantibus ergo, & poenitentibus lavatio interdicta, usque dum vel Paschale tempus superveniret, vel essent hi Ecclesiae reconciliandi.

Ea tamen est optimarum rerum conditio, ut his quam citissime homines abutantur, & quae sunt sancte, ac laudabiliter instituta in nequiorem rapiant partem. Et vero de piissima hac lavationis consuetudine superstitio enata est jam a Gregorii Magni temporibus, ut essent plerique, qui animum inducerent ad credendum, *die Dominico* balneum ingredi non licere, ut Gregorius ipse dilectissimis filiis suis Romanis civibus scribens his verbis indicat. *Aliud quoque ad me perlatum est, vobis a perversis hominibus esse praedicatum, ut Dominicorum die nullus debeat lavari. Et quidem si luxuria, ac voluptate quis lavari appetit, hoc fieri nec reliquo die concedimus: si autem necessitate corporis, hoc nec Dominicorum die prohibemus ..... Nam si Dominicorum die corpus lavare pecca-*

O *tum*

1 *Histoire des Sacramens. Tom. 1. Chapitre IX. à Paris.* 1745. ubi haec adnotat. *Il faut remarquer qu' une des macerations du temps de jeune étois de ne point frequenter Les Bains, & qu' elle n' étoit pas une des moindres.*

2 *Collectio Monumentor. tom. 1. num.* CCCCXXXVIII. *Parisiis* 1677.

3 Textus hic est. *Nullius umquam septimanae Sabbathum, quo tantum balneo uti liceret, praeteriit &c.* Biographi sic animadvertunt. *Balnei usum aliquibus diebus ab Ecclesia probibitum nusquam legi....; videtur hic tamen similis aliqua in Coloniensi Dioecesi observantia indicari.*

4 *De Poenit.*

5 *Biblioth. PP. tom.* IV.

tum est, lavari ergo die eodem nec facies debet. Si autem hoc in corporis parte conceditur, cur hoc, exigente necessitate, toti corpori negatur [1]? At Graeci, quorum religio superstitione, vanisque observationibus abundantius contaminabatur, molestiores in hac re fuere: & quoniam quarta, & sexta Feria jejunabant, neque his diebus balnea Christianis patere debere, obstinate tutabantur. Res eo processerat, hominumque mentibus sic ea insederat opinio, ut Bulgari recens ad Christianam fidem conversi caussam ad Beatissimi Papae Nicolai I. judicium detulerint. Audito Bulgarorum postulato, sic ille rescripsit. *Porro quod affirment Graeci dicentes, quod nullo modo in quarta, & sexta Feria balneari debeatis, de quo id nos e contra consulentibus respondemus, quod Beatus Papa Gregorius de Dominico die praedicasse legitur* (recitat Gregorii verba). *Itaque quod hic Praesul eximius, & suavissimus doctor in Dominico die, qui ceteris diebus venerabilior est, concessit, nos quoque in quarta, & sexta Feria non negamus* [2]. Neque hic Graecarum cavillationum terminus. Inter sexaginta sex illas subtiliores quaestiones, quas Theodoro Balsamoni Patriarchae Antiocheno solvendas proposuit Marcus Patriarcha Alexandrinus, edid itque Freherus in *Corpore Juris Graeco-Romani* [3], petiit is undecimo loco: ἐὰν Ἱερεὺς λουτρῷ, δύναται κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἱερουργῆσαι, *an si sacerdos utatur balneo, possit eo die Missam dicere*. Quid Balsamon? Plura ex Hippocrate, atque Galeno commentatur, quibus doceat, hominis naturam ad voluptates primigenia labe jam proclivem lavacris maxime calidis magis, magisque ad libinem incendi, excitari, urgeri, indeque concludat, viros balneo fotos, & deliciis deditos a Christi corpore sumendo arceri oportere, donec appetitus resideat, & castigatione comprimatur. Quod vero Marcus judicium Balsamonis, qui non solum juris sacri peritissimus, sed multo eruditissimus habebatur, exquisiverit, non

1 *Opp. tom.* II. *lib.* XI. *epist.* III. *Indict.* VI. *Parisiis* 1675.

2 *Respons. cap.* VI. *In Collect. Labbeana. Concil. tom.* VIII.

3 *Tom.* I. *lib.* V. *Responsor.* I. *pag.* 362. *Francofurti* 1596. Exemplar Quaestionum Canonicarum Marci, & Responsionum Balsamonis exstat in Bibliotheca Vindobonensi. Consule Lambecium *lib.* VI. *part.* I. *Vindobonae* 1674.

non ideo crediderim accidisse, quemadmodum Thomassinio videtur [1], quia ignarus esset, quid Gregorius PP. edixisset, vel dubitaret, num thermariis festo die liceret aestuaria succendere, opusque hoc vere servile exercere, sed potius quia videret, suos Alexandrinos non sobrie, continenter, severe, ut decebat, vivere, sed molliter, & delicate, easque avide sectari oblectationes, quibus ἔμφυτος ἐπιθυμία ad flagitia facile impellitur.

Diversa procul dubio de caussa factum est, ut qui olim ex aqua, & Spiritu sancto renati fuerant illo salutis, & indulgentiae lavacro gaudentes a ceteris aliis temperarent, decurrentibus octodialibus feriis a baptismo suscepto, quas in variis pietatis, & justitiae officiis cum suis susceptoribus laetabundi agitabant, ac transigebant. Tertullianum vadem, ac testem damus, qui *de Corona Militis cap.* III. ita scribit: *inde suscepti, lactis, & mellis concordiam praegustamus, ex eaque die* (Baptismatis) *lavacro quotidiano per hebdomadam abstinemus*. Inquirenti autem mihi, quid animo propositum esset priscis Christianis, ut illis diebus balnea sibi interdicerent, ex ceteris Baptismi caeremoniis, quae tum obtinebant, vera, & propria caussa succurrit. Sacro Chrismati, quo in baptisterio inungimur, quo, monente Augustino, *significatur donum gratiae* [2], quo denique nos Mater Ecclesia *luctatores contra diabolum facit* [3], tantam illi adhibebant reverentiam, ut ad unctionem diutius conservandam illita membra panno obvolverent, atque contegerent [4]. Quid igitur dictu proclivius, quid verosimilius, quam recens baptizatos hac sacri Chrismatis observantia ductos a quavis lotione per hebdo-

 madam

1 *Traité Historique, & Dogmatique des jeunes de l'Eglise. II. Part. Chap.* XXV. *à Paris.* 1680.

2 *De Trinitate lib.* XIII. *cap.* XXVI.

3 *Tractat.* XXXIII. *in Johannem*. Frequenter ab Apostolo Paullo, & Ecclesiae Patribus, imprimis Graecis, instituta est haec comparatio inter Athletas & Christianos, quibus durissimis illis temporibus pugna pene quotidiana, & *colluctatio contra spiritales nequitias* erat incunda. Notum est autem ex scriptoribus de *Re Athletica*, Fabro, Mercuriali Lydio, aliisque, Pugiles illos antequam in palaestram, certamenque descenderent, & luctarentur, oleo, ceromate, diapasmate consuevisse pecliniri, quibus lassitudo levari, & vires corporis augeri credebantur. Graeci largius, quam Latini his unctionibus in Baptismo indulsere.

4 V. Vicecomitem *de Antiquis. Baptismi ritibus lib.* V. *cap.* V. *Mediolani* 1615.

madam abſtinuiſſe, ne unctionem, quam,ceu divinorum beneficiorum ſignaculum, ac pignus, ſuſceperant, aquis delerent?

Haec tam recte, tam juſte, tam pie in Eccleſia a primaeva illius origine conſtituta commovere, ſuſtollere, reformare praeſumpſit Johannes Dallaeus, ſcriptor citra controverſiam acutus, copioſus, eruditus, ſed captioſa ſua loquacitate, ſubdolaque dialectice inter maledicos Sophiſtas potius, quam inter Chriſtianos Theologos numerandus. Caeremoniam itaque mox a Tertulliano memoratam, ceteraſque a Patribus recenſitas, quae a noſtris in Baptiſmi ſuſceptione adhiberi conſueverunt, repudiandas, ſpernendaſque decretorio judicio ſanxit Dallaeus, eo quod ab Apoſtolis profectae minime credi queant: quaſi nihil Eccleſia debeat ratum habere, quod non fuerit ex eo tempore invectum. Ab illis autem primis Chriſtianae doctrinae magiſtris haſce caeremonias haud manaſſe, ex ipſa Tertulliani oratione elici, certoque evinci aſſeverat. Nam Tertullianus poſtquam illas deſcripſit praeclara, ut ſolet, animadverſione eodem in libro cap. IV. ſic admonuit. *Harum, & aliarum ejuſmodi diſciplinarum, ſi legem expoſtules, Scripturarum nullam invenies. Traditio tibi praetendetur auctrix, conſuetudo confirmatrix, & fides obſervatrix. Rationem traditioni, & conſuetudini, & fidei patrocinaturam aut ipſe perſpicies, aut ab aliquo, qui perſpexerit, diſces.* Ex quo ita argumentatur, colligitque Charentonis miniſter: ergo harum caeremoniarum *traditionem* aliorum, quam Apoſtolorum, eſſe oportet. Si enim *conſuetudine* defenditur, humana eſt, non divina; traditiones quippe Apoſtolicae, utpote divinae, per ſe ſtant, ſtatimque ab initio valent. Humanae ſunt, quae conſuetudinis praeſidio egent, ut recipiantur [1]. Haec ille.

Mirum ſane putidas adeo fallacias excidiſſe Calviniano diſputatori, qui ſibi argutiſſimus videbatur! Ageſis, contentioſiſſime *ἱερομάςιξ*, compreſſo te ſequar pede. Illa, te judice, ab Apoſtolis profecta haud eſſe queunt, quae *conſuetudine defenduntur*. Sic plane ſtatuendum tibi concedam, ſi de

1 *De Cultibus Religioſis Latinorum. Lib. 1. cap. xv. Genevae* 1671. Opus poſthumum.

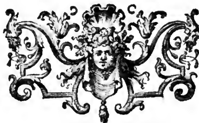
de his sermo sit, quae humana tantum, recentique nitantur consuetudine. Sed non id nunc agitur: Tertullianus enim nusquam affirmavit, Baptismi caeremonias jam *per se non stetisse, & ab initio non valuisse*, omnemque auctoritatem tantummodo a posteriori usu esse mutuatas. Verum liquido, & expresse dixit, eas, quae suo tempore jam invaluerant, licet non reperirentur scripto mandatae, tamen a majoribus sic fuisse *traditas*, ut in consuetudinem venissent. Non ergo mera nuperae cujusdam *consuetudinis* vi receptae fuerant, sed ideo usitatae, quia antiquiori *traditione* transmissae. Quaeso nunc te: qui fuerant Tertulliano antiquiores, quem, Apostolico saeculo, vix exacto vixisse comperimus? Profecto Apostoli, aut illorum discipuli, qui, quum coelesti permoverentur sapientia, omniaque Deo immortali adspirante praestarent, divinas *ejusmodi disciplinas* tradidisse putandi sunt. Neque vero abstinentiam a balneo, aliasque *ejusmodi disciplinas* consuetudine fulciri, dixisset Tertullianus, nisi longe antea per plures annos jam fuissent observatae: jus enim consuetudinis illud ab omnibus censetur, quod aut vetustas, aut certe longus usus comprobat. Ideoque si, Tertulliano inter mortales agente, consuetudine roborari illae dicebantur, ab Apostolis, eorumque proximis successoribus easdem manasse, fatearis, necesse est. Quid sibi velit in tota oratione Afer ille Presbyter, quid consuetudo, traditioque valeant, tute ediscere poteras ex illius testimonio, nisi partem silentio celasses, quod ego ad tui dolum, fraudemque nudandam integrum exscribo. *Si legem nusquam reperio, sequitur, ut traditio consuetudini hunc morem dederit, habiturum quandoque Apostoli auctoritatem ex interpretatione rationis. His igitur renunciatum erit, posse etiam non scriptam traditionem in observatione defendi, confirmatam consuetudine, idonea teste tunc traditionis ex perseverantia observationis. Consuetudo autem etiam in civilibus rebus pro lege suscipitur, quum deficit lex: nec differt, scriptura, an ratione consistat, quando legem ratio commendat*. Sed adhuc etiam te urgeo, illudque deposco, eccur cetera Tertulliani verba dissimules? Non consuetudo modo

ab

ab illo in caeremoniarum patrocinium memoratur, ſed *Fides obſervatrix*, illa inquam fides, quae, te non ſemel aſſentiente, per illud tempus nondum ſuperſtitione fuerat corrupta. Fides ergo Chriſtianorum II. ſaeculi, quam tantopere alias exaggeras, atque commendas, nullam apud te vim eſt nunc habitura? An illos homines, quos ſaepe appellaſti prudentes, cautos, & divino ſpiritu ductos, rebus mere *humanis* tantam obſervantiam, reverentiamque adhibuiſſe dices? Demum tu, qui totus in eo es [1], ut perſuadeas, Chriſtianorum cultum eſſe oportere λογικὴν λατρείαν, *rationabile obſequium*, poſtrema Tertulliani verba ne praetermittas inobſervata; videlicet, *rationem* ipſam *traditioni*, *conſuetudini*, *fideique patrocinari*. Itaque ritus illi non ſolum Apoſtolici, ac pene divini, & prudenti conſuetudine, fideque ſuſcepti, ſed etiam λογικοὶ, *rationabiles*; quod apud te, tuoſque *rationis* humanae praedicatores, defenſoreſque plurimum debet valere. Haec de abſtinentia a balneis poſt ſuſceptum Baptiſma, deque moris hujus antiquitate ſufficiat delibaſſe.

CA-

1 *Lib.* 1. *cap.* IV.

CAPVT DVODECIMVM.

De Minoribus lotionibus rite, pieque in Ecclesiam invectis. CAPITILAVIVM apud Hispanos, Gallosque neutiquam in Romana Ecclesia usitatum. Isidori locus explicatus. Neophyti a SS. PP. INFANTES ἀλληγορικῶς nuncupati. Concilium Moguntiacum nihil expresse de abolendo capitilavio sanxisse, nec Haeresim ob illud esse enatam. Triplex apud veteres Christianos Podonipsia. De ritu lavandi pedes peregrinorum vetustissima exempla. De Pedilavio in Baptismi collatione; & num Canon Illiberitanus illud penitus vetuerit, an vero a Clericis peragi mandarit. Vetus Ecclesia Gallicana Podoniptron post Baptismum addebat. Quare Serapion Sindonites Mimorum, quos baptizavit, pedes laverit. Num Christus pedilavium peregerit ex Judaeorum instituto, nec ne. Scaligeri, Casauboni, Buxtorfii dissensus. Concilii Toletani de lotione pedum retinenda edictum. De haeresi PODONIPTARVM brevissima ὑπομνήσις. Lotionem pedum perperam ab illis, ut notam Ecclesiae, aeternaeque saluti adipiscendae necessariam, defendi, probatur.

SVSCEPTAE commentationis, institutique nostri operis ratio jure quodam suo exposcere videtur, ut, postquam antiquissimum, constantemque morem illum late exposuimus, quo majores nostri religionis, & legitimi cultus ergo balnea studiose adibant, atque in his corpus demersum aquis totum affatim emaculabant, & diligenti politura, ac περιῤῥάντοις tergebant, *minores lotiones*, quum nempe eodem piissimo consilio ducti unam, vel alteram tantum corporis partem aqua superfusa eluere, ac mundare consueverant, persequamur, partiteque explicemus. Vt autem nativa quadam rerum successione, aptoque ordine procedat oratio, primum de CAPITILAVIO quambrevissime erit agendum. Porro ab Ecclesia Hispanica ejusmodi ritus originem esse accersendam, argumento est Isidori Hispalensis auctoritas, qui omnium primus de Κεφαλολουτρίῳ in libris de *Divinis Officiis*

ciis [1], atque etiam *Etymologiarum* [2] verba fecit. Et quoniam Gallicana Liturgia saepe, ac multum Gotho-Hispanae affinis, & altera ab altera eosdem ritus interdum mutuata est, nil subit mirari, ab Hispanis ad Gallos capitilavium profluxisse, cujus meminere Rhabanus Maurus [3], auctorque librorum de Divinis Officiis, qui sub nomine Albini Flacci circumferuntur [4]. Peragebatur autem hujusmodi lotio in *Dominica Indulgentiae*, sive *Palmarum* ob reverentiam sacri Chrismatis, quo Catechumenorum capita in proximo, sollemnique Baptismatis die erant perungenda. Altum de hoc ritu silentium est in caeremonialibus libris Romanae Ecclesiae, praeterquam in veteri *Ordine Romano*, qui a Georgio Cassandro [5], & Melchiore Hittorpio [6] VIII. vel IX. saeculo descriptus putatur. Verum quid in illo reperias, nisi purum, & nudum capitilavii nomen, quo inter alia diversa vocabula Dominica Palmarum a nonnullis distingui dicitur? Nulla tamen de illo retinendo praescriptio, nullaque de ratione, qua fuerat peragendum, admonitio; quae procul dubio Hierologus ille diligentissimus scripto mandasset, si haec consuetudo apud Romanos invaluisset. In quo nihil a vero sic alienum arbitror, quam quod plerisque certissimum videtur, nempe puerorum minorum, & *Infantium* capita solummodo ante Baptisma fuisse hac peculiari lavatione praepurgata. Errori quidem, & hallucinationi ansam dedere Isidori verba, a Rhabano, & Pseudo-Alcuino, una, vel altera immutata littera, in suos libros transcripta, quae ejusmodi sunt. *Vulgus autem hunc diem Capitilavium vocat, quod in eo tunc est mos lavandi capita INFANTIUM, qui ungendi sunt, ne observatione quadraginta dierum sordidata ad unctionem accederent*. At si Quadragesimali observatione capita Baptizandorum sordidabantur, multo magis in adultis, qui ad jejunia, & asperioris vitae genus per eos dies lege adstringeban-

1 *Lib.* I. *cap.* XXVII. *opp. Coloniae* 1616.
2 *Lib.* V. *cap.* XVIII.
3 *Lib.* II. *de Instit. Cler. cap.* XXXV. *edit.* Georgii Colvenerii *Coloniae* 1627.
4 *Tit. Dominic. Palmar.* Inter Opera, curante Andrea Quercetano. *Lutetiae* 1617.
5 *De Ord. Roman.* Inter opera Cassandri edita *Parisiis* 1616.
6 V. *Bibliothec. PP. Lugdun. tom.* XIII.

gebantur, id evenire necesse erat (quod antea diximus [1]); ut proinde adulti supra pueros lotione egerent. Aliam ergo esse oportet Isidoriani sermonis acceptionem. Atque illa facile colligitur ex communi Patrum oratione, ex ipsius Baptismi praestantia, & efficacitate. Nam quum *Sacramentum regenerationis* merito dicatur, *novaque spiritualis vita* per illud homini tribuatur, *quasi modo geniti infantes* [2] sunt, quotquot vivo, sacroque fonte expiantur. *INFANTIUM* ergo nomine Neophyti omnes, aut etiam qui nomen dederant [3], sive pueri, sive adulti intelligi debent.

Ac ne temere Isidori locum sollicitasse videar, fidissimos excitabo interpretes Clementem Alexandrinum, qui in ΠΑΙΔΑΓΩΓΩ [4] eos, qui in Christum Baptizati sunt, infantes, pullos, puellos esse appellandos, atque hac ipsa suavissima appellatione ab ipso humanae salutis auctore insignitos fuisse demonstrat; tum etiam Zenonem Episcopum Veronensem, qui in III. *Invitatione ad Fontes* Catechumenos in hunc modum alloquitur. *Eja quid statis, Fratres, vestram quos fidem genitalis unda concepit, per sacramenta jam parturit, ad desiderata quantocyus festinate. Sollemnis hymnus jam canitur, ecce mox INFANTIUM jam dulcis vagitus auditur, ecce parientis uno die ventre clarissima turba procedit*. Et rursus ad Neophytos *serm.* I. sic eos compellat. *Ex quo* (fontis lavacro) *qui eratis AETATE DIVERSI, diversi natione subito germani fratres, subito unigeniti emersistis INFANTES*. Hunc capitilavii usum desiisse conjectat Vicecomes [5], postquam Concilium Moguntinum an. DCCCXIII. in Baptismi administratione omnia ad Romanae Ecclesiae praescripta, ejusque consuetudinem peragi sancivit. Atque ea maxime de caussa abolitum censet, ut errandi occasio demeretur his, qui eam ablutionem Sacramentum esse rati verum, & salutare Baptisma respuebant. Sane PP. Moguntiaci prudenter caverunt,

P ut in

1 *Pag.* 23.

2 *Epistola* 1. *Canonica Petri cap.* II.

3 Notissima viris eruditis caeremonia, ut Catechumeni ante Baptismi susceptionem nomen darent, quod in tabulas referebatur, publiceque recitabatur, de qua Cyrillus Hierosolymit., Gregorius Nyssenus, Origenes, Tertullianus, Augustinus &c.

4 *Lib.* I. *cap.* V. *&* VI.

5 *De Bapt. Rit. lib.* III. *cap.* XV.

ut in illis regionibus Sacramenta *uniformiter secundum Romanum Ordinem administrarentur*. At si hanc sanctionem ad capitilavium referri par est, & ejusmodi interpretandi ratio valet, jam nullus erit error, aut abusus ad Baptismum pertinens, qui non hocce Canone proscriptus dici queat. Qui autem in ea fuerint haeresi, ut praevia hac adspersione crimina deleri stultissime opinarentur, id me prorsus latere candide, ingenueque fateor, vereorque, ne Vicecomes, ut caussam aliquam afferret, hanc conjectando, & pro libito suo excogitarit.

Exposita jam capitilavii consuetudine, proximum est, ut multo antiquiorem, magisque penes Christianos receptum ritum lavandi pedes hic suscipiamus enucleandum. Id autem eo facilius exequemur, quod hanc ipsam spartam plurimi jam adornarint, inter quos merito excellere existimantur Jacobus Gretserus [1], & Franciscus Orlendi [2], Johannes Frescobaldus [3], ex Acatholicis vero Thomas Ittigius [4]. Neque hoc tamen accurate, feliciterque tractari posse video, nisi in suas partes distincte tribuatur. Alia igitur est *PODONIPSIA*, quae hospitalitatis gratia peregrinis adhibita legitur, alia, quae cum Baptismo in aliquibus regionibus quondam praestabatur, alia demum, quae in memoriam eorum, quae a Christo postremis vitae suae diebus gesta sunt, usque ad nostram viguit aetatem, summaque religione adhuc factitatur. De prima ut dicam, nihil prisca illa exempla moror sive Abrahami, & Lothi, qui *Angelis* sub ascito viatorum habitu latitantibus pedes laverunt [5], sive Euryclеae, quae Penelopis jussu id officii Vlyssi praestavit [6], sive Filiae Cleobuli Lydiorum Regis, quae τῶ ξείνων τῶ πατρώων ἀπονίπτειν τὰς πόδας, *paterna-*

1 ΠΟΔΟΝΙΠΤΡΟΝ, *sive de more lavandi pedes Peregrinorum, & Hospitum &c. Ingolstadii* 1610.

2 *Duplex Lavacrum in Cœna Domini. Romae* 1700.

3 *Pedilavium Feria v. in Coen. Dom. edit. v. Luca* 1720.

4 *De Pedilavio Christi imitando.* Inter Exercitationes Illius Theologicas, *Num.* IV. *Lipsiae* 1703.

5 Genes. XVIII. & XIX.

6 Exempla Homerica habes collecta a Feithio *Antiquit. Hom. lib.* III. *cap.* XIII. Quae felici ingenii acie, multiplicique doctrina quamprimum explicaturum non dubito Cl. Josephum Bartolum Sardiniae Regis Pii, Augusti, Felicis a supellectili antiquaria, quum vetus marmor Homericum a se Romae comparatum aggreditur illustrandum.

ternorum hospitum pedes lavare solebat[1]. Quibus sane omnibus hospitalis podonipsia non modo vetustissima evincitur, verum etiam penes omnes nationes tacita quadam conspiratione recepta demonstratur: atque illud etiam patescit (contra, ac Lightfootus scripserat [2]) ποδονίπτρου ministros haud semper fuisse vel ancillas, vel servos, aliosque humillimae conditionis, sortisque homines. Haec, inquam, nihil moror, solaque Christiana nunc persequor monumenta, quibus erudimur, majores nostros, & Episcopos imprimis in excipiendis peregrinis id minime praetermisisse. Et ut exemplis aliquot id opportune ostendatur, clarus in historia prae caeteris Spiridion Trymithuntis in Cypro Episcopus, qui, auctore Sozomeno [3], peregrinorum, quos hospitio liberaliter excipiebat, pedes continuo lavari jubebat. Similiter Augustinus Clericos, imo Christianos omnes non semel commonefacit, ut pedes fratrum, & hospitum lavent [4]. Quare veteres Monachos, qui nihil unquam reliqui fecerunt, ut praestantissima quaeque ederent pietatis exempla, temporibus Caroli M., & Caroli Calvi legem de lavandis peregrinorum pedibus tulisse, in antiquis *Capitularibus*[5] reperimus. Sed omnium instar haberi poterit *Syntagma Doctrinae ad Clericos, & Laicos*, quod sub Athanasii Alex. P. nomine vulgavit Andreas Arnoldus [6]. Certe, quisquis ille sit, minime recentis operis auctor de Pedilavio tuendo fortasse plus aequo sollicitus sic illud commendat, ut citra piaculum omitti non posse existimet: *μὴ ἀμέλει πλύνειν πόδας ἀδελφῶν ἐρχομένων πρός σε. ζητήσεται γὰρ ἡ τοιαύτη ἐντολὴ περὶ τῶν ὑπερηφανευσάντων αὐτὴν κἂν Ἐπίσκοποι ὦσιν*. Quae ego sic in Latinum puto esse transmittenda: *ne negligas lavare pedes Fratrum ad te venientium; culpabuntur enim de praecepti violatione vel ipsi Episcopi, si sontes fuerint*[7]. Ad secundum, quod posui, veniamus.

1 Clemens Alexandrinus *Stromat. lib.* IV.

2 *Horae Thalmud. in Joh.* Roterod. 1686.

3 H. E. *lib.* 1. *cap.* XI.

4 V. Ittigium *pag.* 233. 235.

5 *Capitula Monachor. ad Augiam directa*, *Capitular. Aquisgranense &c.* apud Balutium *Capit. Reg. Franc. tom.* II. *Parisiis* 1677. V. Marten. *de Antiquit. Monachor. Rit.* Hergottum *Vet. discipl. Monast. &c.*

6 *Lutetiae* 1685. Edidit ex veteri Codice Membranaceo Vossiano.

7 *Pag.* 13.

Merito, sapienterque Firmilianus Caesareae Episcopus Cypriano quondam praescripsit: *circa divinae rei Sacramenta .... multa pro locorum, & hominum diversitate variantur, nec tamen propter hoc ab Ecclesiae pace, & unitate discessum est* [1]. Id sane dicendum videtur de pedilavio, quod alicubi in Baptismatis collatione usuvenit, licet a Romanae Ecclesiae consuetudinem id esset alienum. Auctor *sex librorum de Sacramentis*, qui D. Ambrosio a nonnullis viris gravissimis constanter adjudicantur [2], sed verosimilius ab aliis serius post Ambrosii obitum descripti censentur [3], Mediolani hanc caeremoniam *recte custodiri* affirmat; antiquitatem, utilitatemque illius verbis multis depraedicat; suos concives excusat, quod ab Ecclesiae Romanae consuetudine, *cujus typum sequuntur in omnibus*, recesserint; denique Romae id fortasse *propter multitudinem* baptizandorum non servari suspicatur [4]. Vt ut eo de testimonio sit, veteres libri Caeremoniarum Mediolanensis Ecclesiae morem illic invaluisse ostendunt [5]. Idipsum apud Hispanos quondam obtinuisse, certissimo, evidentique argumento est Canon XLVIII. Concilii Illiberitani, ante Constantini M. aetatem habiti [6], quo ita praecipitur. *Emendari placuit, ut qui baptizantur (ut fieri solebat) nummos in concham non mittant. ... neque pedes eorum lavandi sunt a Sacerdotibus, vel Clericis*. Jam vero sive cum Garzia Loaisa postrema verba mavis refingere, ac restituere, *SED CLERICIS*, ut sensus sit, ab illis tantum, non a Sacerdotibus podoniptron fore peragendum, hoc Canone mandari [7]; sive

1 Inter Cypriani opera *ep.* LXXV. *edit.* Pelli. *nii* 1740. Card. Bona *Rerum Liturgic. lib.* I. *cap.* VII. §. IV. *Augustae Taurinorum*. 1747. Ceillierius *Histoire Generale* des Auteurs Sacrés, & Ecclesiastiques *tom.* VII. §. XIV. *à Paris* 1738.

2 Bellarminus *de Scriptor. Eccl. Lugduni* 1675. Jacobus Cardinalis de Perron *Perronia* *a pag.* 7. *Coloniae* 1696. Philippus Labbe *De Script. Eccles. tom.* I. *addenda pag.* 706. *Parisiis* 1660. Natalis Alex. *H. E. saec.* IV. *cap.* VI. *Parisiis* 1698.

3 Antonius Arnaldus *de la Frequente Communion part.* I. *chap.* XIII. *à Paris* 1644. Dupinius *Bibliothéque des Auteurs Ecclesiastiques tom.* II. *à Paris* 1694. Tillemontius *Memoires pour servir a l'Histoire Ecclesiastique tom.* X. *à Paris* 1705. Caveus *de Scriptoribus Ecclesiasticis. Saec. Arian.* Oxo-

4 *Lib.* III. *cap.* I.

5 Vicecomes *lib. cit. cap.* XVII. *& seq.*

6 Ferdinandus Mendoza *de Concil. Illiberitano confirmando ad PP. Clementem VIII. lib* I. *cap.* II. *Romae* 1693. Henriquez Florez *España Sagrada to.* IV. *trat.* III. *cap.* IV. *En Madrid* 1749.

7 Labbe *tom.* I.

five cum Mendoza, & Aguirre [1] fublatum illud de medio a PP. Illiberitanis dixeris, ut Hifpanorum mores cum Romana difciplina, tamquam publica, perfectaque rectae fidei *contefferatione*, undequaque congruerent, exinde profecto *Baptifmalis* podonipfiae vetuftas maxime elucet, atque probatur.

Caeterum Gallicana Ecclefia, quae fuos femper habuit peculiares ritus, diu etiam poft Concilii Illiberini edictum podonipfiam cum batifmo confociavit. Nam in duobus antiquiffimis SACRAMENTARIIS, videlicet in *Miffali Gothico*, & in *Miffali Gallicano veteri*, quae VEN. THOMASIVS primus vulgavit [2], reperitur forma, five precatio a baptizante poft luftralis aquae adfperfionem, facrique Chrifmatis unctionem recitanda in haec verba. *Ego tibi lavo pedes, ficut Dominus nofter Jefus Chriftus fecit difcipulis fuis; ita fac tu hofpitibus, & peregrinis, ut habeas vitam aeternam*. Licet autem ejufmodi Liturgiam a Graecis Epifcopis in Gallias importatam exiftimarit le-Brunus [3], nihilominus podoniptron fuiffe Orientalibus compertum, ufitatumque in baptifmi fufceptione, fane non aufim affirmare, colligi ex eo, quod de Serapione Sindonite traditur in hiftoria Laufiaca. Perhibet equidem Palladius [4], hunc virum divina mente, confilioque praeditum duorum Hiftrionum laviffe pedes, eofdemque baptizaffe. Sed non ea eft narrationis contextura, ut heic lotio accipi debeat, tamquam decens baptifmi praeparatio: imo vero duo haec fuere inter fe fe tum tempore, cum fine prorfus disjuncta. Nam Serapion, quum in Mimorum fervitutem de induftria fe tradidiffet, ut illos Chrifto lucrifaceret, infima quaeque apud eos exercebat minifteria, & inftar vilis mancipii aquam, quum effet opus, pedibus affundebat. At nihil id ad baptifmum pertinebat. Deinde quum familiari confuetudine, piifque monitis Mimos a nefaria arte, & a theatro avocaffet, atque ad honeftatem vitae traduxiffet, utrumque *mundavit lavacro* [illegible] *aquae*

1 *Concil. Hifp. tom.* 1. ubi fupra.

2 *Codices Sacramentorum nongentis annis vetuftiores* p. 335. & 471. *Romae* 1680.

3 *Explication des Ceremonies de la Meffe tom.* II. *differt.* IV. *à Paris* 1726.

4 *Sect.* LXXXIII.

aquae in verbo vitae : quod utique Palladium legenti in oculos pene incurret.

Accedo jam ad ultimum podonipsiae genus. In quo illud primum a subtilibus, eruditisque disputatoribur quaeri solet, an Christus in postremo, sanctissimoque convivio, quum discipulorum pedes lavit, id ex Judaeorum instituto fecerit, an vero novum penitus ritum invexerit. Non idem omnium judicium, ac sensum fuisse video. Scaliger enim [1], & Casaubonus [2] inter *ritus ordinarios* lotionem illam existimant numerandam; contra vero Buxtorfius junior [3] nulla hujus moris vestigia in rebus Hebraicis deprehendi arbitratus *ritum extraordinarium*, & tunc primo inductnm putavit. At postquam unus omnium sapientissimus magister, quod ipse tunc praestitit ab omnibus sedulo, fideliterque retinendum edixit, nulla fuit natio Christiano nomine feliciter insignita, quae memorabile illud exemplum Feria v. magnae antepaschalis hebdomadae non sit animo devotissimo imitata. Exinde autem haec caeremonia adeo reverenda semper visa est, ut PP. Toletani Concilii an. DCXCVI. non retinendam modo districte praeceperint, sed duorum mensium spatio communione privandos sacerdotes, qui illam per socordiam praetermisissent, decreverint [4]. Quid nunc ego edisserendo, docendoque recenseam sive Latinae, Graecaeque Ecclesiae hac in re consensum [5], sive abusus, quos in illa quandoque coercere fas fuit [6], sive ludicram licentiam, & pene scenicam pompam, qua in ista pedilavium peragi novimus [7]? Quid nunc disputem vel de duplici podonipsia, quae quondam in Ecclesia obtinuit, ejusque significatione [8], vel de vario pauperum numero, qui ad lotio-

1 *De Emendatione Temporum pag.* 570. *Coloniae Allobrogum* 1629.

2 *Exercit. in Baronium. Exerc.* XVI. *Genevae* 1655.

3 *Dissertat. de Coena Domini. Basileae* 1662.

4 *Labbe tom.* VII.

5 Goar in *Euchologio, seu Rituali Graecorum pag* 745. *Lutetiae* 1647.

6 Celebris ille ἱεροφαντικὸς Hadrianus Bailletus multa de corruptelis, quae in hac Caeremonia peragenda olim acciderunt, & quibus legibus illae emendatae fuerint, enarrat in libro, *Histoire des festes de l' année. Jeudy Saint.* §. 111. *du Mandat, ou lavement des pieds à Paris* 1716.

7 Thomas Smith *de Ecclesiae Graecae hodierno statu pag.* 23. *Londini* 1678.

8 Orlendius, & Frescobaldus, *ubi supra.*

lotionem eo die advocabantur[1]? Adhibenda hic a me certa ratio, moderatioque dicendi, ne ad ea, quae satis protrita sunt, & a multis disputata, iterum perscribenda studium, & otium conferam. Sed quid est tam optimum, tam sanctum, quod arrogantia, libidine, superstitione hominum scripturas ad sui, aliorumque perditionem depravantium violari, vitiarique non possit?

Inter Haereticorum sectas, quibus saeculo xv. & xvi. Ecclesia Christi misere, impieque divexata fuit, nulla fortasse, Hosio[2], & Lindano[3] auctoribus, adeo infesta, adeo noxia, adeo pervicax, quam ANABAPTISTARUM; quippe quae in Germaniam, Sueviam, Alsatiam, Westphaliam, Bataviam, aliasque regiones tot turbas, seditiones, caedes adduxerit, ut illius impetus, ac vesania non nisi vi, & armis comprimi, emendarique potuerit[4]. Quoniamque necesse est eos, qui omnia proprio tantum judicio existimant, & in sensu suo perverse abundant, instabiles, inconstantes, discordes esse; Anabaptistae in varias factiones discesserunt, quae vel ab eorum auctoribus, vel ab eorum doctrina varia, eaque non semel ridicula, nomina sortita sunt[5]. In his recensentur *PODONIPTAE*, quorum praecipuus patronus, si Hoornebekio in *Summa Controversiarum*[6] credendum est, fuit Matthaeus Servatius. Atque illi quidem quum se in Apostolos Christi transfigurarent, eorumque praecepta, institutaque adamussim sequi se jactarent, *Podonipsiam* veram, inviolandamque Christianae Religionis tesseram esse statuebant. Ita de Podoniptarum haeresi testatur Raemundus, harum rerum satis probabilis scriptor. *Hi nudis*

1 Consule duos insignes Ordinis Theatini Scriptores. Paullum Arisium deinde Episcop. Dertonensem *Imprese Sacre lib.* v. *impresa* cxxxvi. *in Tortona* 1630., & immortalem Cajetanum Merattium in additionibus ad Gavantum. *Parte*. iv. *tit*. viii. *opp. tom.* i. *Venetiis* 1744.

2 *Libro* i. *de Haeresibus*. Colonia 1584.

3 *De Lutheri, & aliorum Sectariorum doctrina, varietate, & discordia*. Coloniae 1579.

4 Conradus Heresbachius *Historia Anabaptistarum*. *Amstelodami* 1637.

5 Prateolus *de Vitis, sectis, & dogmatibus omnium Haereticorum*. Coloniae 1671. Natalis Alex. *H.E. Saecul* xv. & xvi. *cap.* ii. *art.* xi.

6 *Summa Controversiar. cum Infidelibus, Haereticis, & Schismaticis p.* 388. *Ultrajecti ad Rhenum*. 1653.

dis incedunt pedibus, eosque mutuo sibi lavant ..... Hanc enim illi VERAM Christianorum NOTAM esse ajunt. Hoc charitatis esse praeceptum ab ipso Christo, & Apostolis usitatum [1]. Supposititiam hanc Ecclesiae notam sic Anabaptistae illi mordicus tuebantur, ut in publicis suae sectae actis non aliter, ac si *Sacramentum* esset, & ad peccatorum purgationem necessaria, teneri illam oportere concordi sententia constituerint. Quamobrem imperata, commendataque invenitur podonipsia in *Confessione Dordrectana* [2], in Confessione Memnonitarum [3], in libello Henotico Theodori Philippi [4], in Synodo Anabaptistarum Harlemensi [5]. Quis jam in hisce furiosis, iniquisque hominibus incredibilem delirationem non animadvertat, quin ego illorum doctrinam pluribus refellere instituam? Omnium manibus teruntur Theologorum, reique Sacramentariae scriptorum libri, in quibus ingenti testium nube, optimisque rationum momentis invictissime probatur, lotionem pedum nonnisi laxa quadam significatione Sacramentum, Mysteriumque quandoque appellari, quo nempe vocabulo ea omnia apte nominantnr, quae arcanum habent sensum, aliarumque rerum signa sunt, vel inter *Sacramentalia* recensentur. Quid, quaeso, spectavit humani generis Servator, quum discipulorum pedes lavit, si Cyrillum, Basilium, Augustinum, Chrysostomum, aliosque aequissimos Bibliorum interpretes audies, nisi, ut humilitatis, charitatisque officia exhiberet, mutuoque a Christianis praestanda doceret, aut qua munditie, ac puritate ad epulum Eucharisticum sit accedendum praemoneret? Ad haec, quod scripsit Apollinarius Laodiceae maritimae in Syria primum Lector, deinde Episcopus, podonipsiam illam praeparationem quamdam fuisse ad opus Apostolicum, ut discipuli intelligerent, pedum etiam emundatione

1 *Historia Memorabilis de Ortu, progressu, ac ruinis Haeresum XVI. saec. lib. II. cap. VI. §. 1. Coloniae Agrippinae* 1655.

2 Bayle *Dictionaire Historique, & Critique* tom. I. Art. Anabaptistes.

3 V. Joh. Vager *de Secta Memnonitarum. Vittembergae* 1638.

4 Johannes Henricus Ottius. *Annales Anabaptistici, hoc est Historia universalis de origine, progressu, factionibus Anabapt. ad an.* 1524. *&* 1647. *Basileae* 1672.

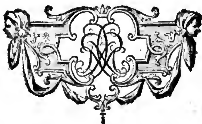
5 Idem *l. c. pag.* 248.

datione se indigere, ne quid in cursu, aut conversatione vel leviter coinquinatum afferrent [1]. Denique Lucas Tudensis Hispanus Episcopus, quum Albigensium refutaret errores, illud post Augustinum, & Ambrosium egregie observavit, pedum sordibus leves offensas, quibus quotidie, tamquam pulvere, adspergimur, & *iniquitatem calcanei* nostri, cui perpetuo antiquus serpens fraudum artifex veteratorie insidiatur, significari: has autem noxas lotione Antepaschali rite peracta posse tolli, atque deleri [2]. Verum nullus est Patrum, qui pedum lotionem *Ecclesiae notam*, atque ad aeternam salutem adipiscendam necessariam esse somniarit; nullus, qui quotidianam, & arbitrariam Albigensium podonipsiam quicquam utilitatis nobis conferre dixerit. Furenti igitur turbae PODONIPTARVM falsa, inepta, propudiosa etiam dogmata impetu militari, furca saepe nequicquam correpto, propagantium ne lixae quidem, aut calonis opera parentandum.

Q CA-

1 *In Catena Patrum Graecorum.* Confer, quae celeberrimus noster Aloysius Novarinus C. R. rerum Biblicarum scientissimus multaeque scriptionis homo adnotavit, *Operum tom.* XI. *Johannes expensus cap.* XIII. *sect.* II. *Lugduni* 1643.

2 *Adversus Albigenses lib.* II. *cap.* II. *In Biblioth. PP. tom.* XXV.

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

Χέρνιψ ante rem sacram nationibus omnibus communis. Praeceptum lavandi manus Sacerdotibus Judaeorum datum rectissime a Witsio *explicatum. De varia* Maris aenei *significatione. Lotionem hanc temporibus Apostolicis usitatam injuria negat Johannes Nicolai, qui refellitur. Duplex χέρνιβος caussa affertur. Manuum lotio* Laicis *ante Eucharistiae perceptionem imperata, quum in manus ea traderetur. A Concilio Turonensi mos sublatus. Petri Avitabilis de errore Colchidensium epistola vindicatur. Eadem ablutio ad criminis suspicionem amovendam adhibita. Casauboni, & Merillii opinio refutata. De judicio aquae ad purgationem criminum scitu praestantiora memorantur. Originem ab aqua τῆς ζηλοτυπίας verosimilius petendam esse demonstratur.*

GENTIVM omnium in unaquaque re consensus jure a Latinorum disertissimo M. Tullio naturae vox appellatur. Indito igitur instinctu, omniumque mentibus insito a natura consilio invecta ante sacrificium Χέρνιψ, sive manuum lotio, quam sic religiose, constanterque retinendam nationes omnes censuerunt, ut in eam rem non consensisse modo, sed etiam conspirasse videantur. Quamobrem licet in Aegyptiorum, Persarum, Etruscorum, Graecorumque historia multa suppetant monumenta, quibus evincitur, vetustissimis hisce populis persuasum fuisse, non esse Diis litandum χερσὶν ἀνίπτοις, attamen prima ritus ejusmodi origo non ab illorum doctrina, superstitione, moribusque accersenda, sed ex communi hominum sensu, ac judicio. Viderat id jam Hermannus Witsius, qui in dissertatione *de Sacerdotio Aaronis, & Christi*, postquam lavandi praeceptum Hebraeis sacerdotibus datum recensuit: *lavabunt Aaron, & filii ejus manus suas, & pedes, quando ingressuri sunt Tabernaculum testamenti, & quando acces-*

accessuri sunt ad altare (NVMER. CAP. XIX.), licet idem Ethnicis saepenumero commendatum reperiatur, haec prudenter adnotavit. *Non tamen exinde consequitur, Deum hanc lustrationem instituisse ad imitationem rituum apud priscos Gentiles receptorum. Natura ipsa dictat, res divinas munde a mundis tractandas esse* [1]. Atque huic lustrationi perficiendae primo quidem *Labrum aeneum*, sive vas scapo insistens a Moyse in Tabernaculo positum novimus [2], deinde a Salomone *Mare aeneum* in parte australi atrii interioris Templi duodecim bobus suffultum, ingenti capacitate, duplici coronarum ordine, varioque ornatu pulcherrimum. Quoniam vero ταῦτα δὲ πάντα τύποι συνέβαινον ἐκείνοις [3], in hoc amplissimo hemisphaerio ad sordes omnes detergendas divino consilio illic collocato Villalpandus dudum Ecclesiae Sacramenta, quibus super nivem dealbamur, repraesentari dixerat [4]. Deylingius Baptismi typum illud esse putavit [5]; Clemens *de Mari aeneo* [6] symbolum Christi delicta nostra abluentis, largientisque beneficia per illud significari existimavit; Treviranus *de lavacro regenerationis* [7] fluenta Evangelicae doctrinae ad omnes gentes late perventura in hoc vase fuisse praefigurata sibi persuasit. Alii alia excogitarunt, quibus heic adumbratas rerum fururarum imagines apte explicarent. Sed quae a Christianis, quod nostra interest, gesta sint, dispiciamus.

Johannes Nicolai in *Antiquitatibus Ecclesiasticis selectis* duo contendit: nullo satis idoneo testimonio probari posse, Christianos temporibus Apostolorum ritum lavandi manus ante precationem tenuisse, munditiemque manuum inter orandum, de qua Paullus Apostolus in epistola I. ad Timotheum, nihil, nisi abstinentiam a malo, castimoniam, puritatemque cordis significare [8]. Sed hominem,

 qui

1 *Miscellan. Sacr. lib.* II. *Dissert.* II. *Narbonae Nassaviorum* 1712.

2 Lamy *de Tabernaculo Foederis lib.* III. *cap.* IV. *&c.*

3 I. *ad Corinth.* X.

4 *In Ezech. tom.* II. *lib.* V. *Disput.* II. *cap.* XXXIII. *Romae* 1604.

5 *Observationum Sacrarum lib.* I. *Lipsiae* 1720.

6 *Ultrajecti* 1713.

7 *In Miscellaneis Groninganis tom.* IV. *Fasciculo* IV. *Groningae* 1745.

8 *Cap.* X. *de ardore Christianorum saeculo* V. *observato*, *Tubingae* 1705.

qui ad aevum Apoſtolicum pro more ſuo provocat, locum actuum Apoſtolorum, quem jam retulimus[1], adire jubemus, ex quo diſcat, primaevos Chriſtianos ad preces fundendas prope flumen conveniſſe. Quo id conſilio, quaeſo, quave mente, niſi ut Deum obteſtaturi manus praepurgarent? Illud pariter nego, Paullum, Chriſtianos ad Deum *puras manus levare* monentem, ſolam vitae innocentiam praeſcripſiſſe, nil vero de externa emundatione cogitaſſe. Utramque ſermone ſuo luculenter, diſtincteque complectitur; ſed, quod par erat, non in ſola extima χέρνιβι more Ethnicorum innuit eſſe quieſcendum, verum divinarum legum cuſtodiam adjungendam, ut exoratus Deus precationi pronus annuat, votiſque propitius faveat. Ea ferme ratione, qua Tertullianus eos, qui precibus Divos ſalutatum veniebant, non tantum ut manibus loti, ſed culpa vacui eſſent, hortabatur. *Caeterum quae ratio eſt MANIBVS quidem ABLVTI, ſpiritu vero ſordente orationem obire, quando & ipſis manibus ſpiritales munditiae ſint neceſſariae, ut a falſo, a caede &c. pure alleventur*[1]. Splendidius, copioſiuſque hoc verſat argumentum noſter πολυμαθὴς Novarinus lib. VI. *Sacrorum Electorum*[2], quo antiquos omnes ablutionum ritus diligentiſſime perſequitur. Interim detecto Nicolai mendacio, illud firmum, fixumque maneat, caeremoniarum oſores non veritatis inveniendae ſtudio, ſed plerumque caeca mentis permotione noſtris inſtitutis refragari. Haec manuum ablutio ante rem divinam ab ipſis Eccleſiae incunabulis uſitata, quaſi per manus tradita ad omnes manavit nationes; commune namque eſt Graecis, Latinis, Maronitis, Armenis, caeteriſque Orientalibus[3], ut Presbyteri in ipſa Synaxi, poſtquam hoſtiam aeterno Patri obtulere, manus aqua emundent. Atque hujus ritus duplex cauſſa ſuppetit, alia μυςικὴ, alia φυσικὴ. Priorem deſcripſit Cyrillus Hieroſolymitanus initio quintae

1 *De Orat. cap. XI.*
2 *Opp. tom* III. *Lugduni 1640.*
3 Abunde id patebit legenti *collectionem Liturgiarum Orientalium Euſebii Renaudotii. Pariſiis 1716.*

tae Catecheseos Mystagocicae in haec verba : Ἑωράκατε τοίνυν τὸν διάκονον τὸν νίψασθαι διδόντα τῷ ἱερεῖ, καὶ τοῖς κυκλοῦσι τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ πρεσβυτέροις. οὐ πάντως δὲ ἐδίδου διὰ τὸν σωματικὸν ῥύπον. οὐκ ἔστι τοῦτο. οὔτε γὰρ ῥύπον σώματος ἔχοντες τὴν ἀρχὴν εἰσήειμεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. ἀλλὰ σύμβολόν ἐστι τοῦ δεῖν ὑμᾶς καθαρεύειν πάντων ἁμαρτημάτων, καὶ ἀνομημάτων τὸ, νίψασθαι. *Vidistis igitur Diaconum aquam lavandis manibus porrigentem Sacerdoti, & illis, qui circum altare Dei stabant, Presbyteris. Num ideo prorsus dabat, ut sordes corporis abluerentur? Nequaquam. Nec enim adeo sordibus foedati solemus ingredi Ecclesiam. Sed illa manuum ablutio symbolum est, oportere nos a peccatis omnibus, & iniquitatibus mundari*[1]. Caussa vero φυσικὴ, seu naturalis ex ipsa Liturgiae ratione emergit. Illa quippe inchoata, *Oblationes* a Fidelibus ad altare reverenter delatas Presbyteros accipere, & mensae imponere consuevisse, scitissimum est: cujus celeberrimi ritus primordia, ac vicissitudines summa doctrina explicavit in aureo de ea re libro noster Franciscus Berlendis, homo vario litterarum studio, & vita integerrime acta gravissimus[2]. Ne igitur in perficienda *Actione* consecratum panem, divinumque Christi corpus manibus ex Oblationum contactu sordidatis tractarent, illas aqua a ministro[3] affusa rursus emundabant. Praestat id duplici firmare testimonio. *Ordo Romanus* a Mabillonio vulgatus, lotionem hanc ideo invectam monet, *ut qui coelestem panem accepturus est, a terreno pane, quem jam a Laicis accepit, manus*

1 Edit. Oxoniensis 1703. curante Th. Milles.

2 *De Oblationibus ad Altare Communib. & peculiar.* § IV. *Venetiis* 1743.

3 Josephus Binghamus *Originum Ecclesiasticar. lib.* XV. *cap.* III. §. IV. *Halae* 1727. ex loco auctoris *Quaestionum Nov. & Vet. Testamenti*, qui sub nomine Augustini scripsit, observat, Diaconos ubique aquam manibus Presbyteri affundere consuevisse; sed in Romana Ecclesia ad Hypodiaconos id muneris fuisse devolutum. Romano Pontifici, & Episcopis sacrum facientibus a Proceribus Civitatis aqua κατὰ τὸ τρίτον ministratur. De hac ablutione dubia nonnulla a sacrorum rituum enarratoribus proponuntur. Venia mihi detur, si nostros Theatinos Scriptores, Andream Castaldum, *Praxis Caeremoniarum lib.* II. *sect.* II. *cap.* V. *Neapoli* 1625. Paullum Quarti, *Rubricae Rom. Miss. commentariis illustratae part.* II. *tit.* I. *Dub.* V. *Romae* 1655. adjici volo. Quum enim certum Liturgicarum studium ab ipso Ordine condito nostratium plane proprium fuerit, censentur hi, omnium judicio, in ea scientia versatissimi.

nus lavando expurget [1]; itemque Amalarius, *ut exterſae ſint manus a tactu communium rerum, atque terreno pane* [2]. Sane De Vertius, qui a ſacris ritibus reconditam, myſticamque ſignificationem arcere conatur, omniaque in his naturali quodam inſtinctu uſurpari credidit, id unum lotioni cauſſam dediſſe opinatur [3]. At hoc ipſum manifeſto indicio eſt, majores noſtros tanta erga ſacratiſſimi Corporis Chriſti ſacrificationem reverentia fuiſſe imbutos, ut huic operam dare minime auderent, niſi minuſculas piarent labes.

Quid modo de *Laicis* loquar, qui religioſiſſimo ſpiritu immaculatis myſteriis adſtabant, ut divinum capeſſerent cibum? Convenientibus illis in unum Dominicam Coenam manducare ſic praecipit S. Caeſarius: *Omnes viri, quando communicare deſiderant, lavant manus ſuas* [4]. Joh. Chryſoſtomus vero hujuſmodi ritum ſic inviolabile cenſebat, ut in homilia *de ſimultate, ſive ira* talem ad populum ſermonem haberet. *μὴ τολμᾶς ἀνίπτοις χερσὶ τῆς ἱερᾶς ἅψασθαι θυσίας, κἂν πολλὴ ἀνάγκη ἐπίκειται; μὴ τοίνυν ἀνίπτῳ προσέρχου ψυχῇ. Non audes illotis manibus ſacram hoſtiam attrectare, etiamſi mille neceſſitatibus premaris; ne igitur illota accedas anima* [5]. Itidem S. Anaſtaſius Monachus Sinaita, poſtea Epiſcopus Antiochenus, in oratione de ſacra Synaxi omni verborum gravitate, & ſtyli contentione illos objurgat, qui per nefariam expiationem *aqua modica abluentes manus*, ſua adhuc improbitate ſordidati corpus Chriſti accipiunt [6]. Sed praeter communem illam legem, qua omnes Deum ſupplices rogaturi mundari exterius etiam, lavarique jubebantur, peculiaris alia erat hujus lotionis cauſſa, mos ſcilicet conſecrati, divinique panis in manus communicantium tradendi, quem octavum aduſque ſaeculum liquet viguiſſe.

1 *Muſeum Italicum tom.* II. *Lutetiae* 1689.

2 *De Eccleſ. Offic. lib.* III. *cap.* IX. *Inter PP. Liturgicos Hittorpii. Romae* 1591.

3 *Explication ſimple litterale & hiſtorique des Ceremonies de l'Egliſe tom.* IV. *Remarque* XXIV. *à Paris.* 1713.

4 *Serm.* CCXXIX. In appendice Opp. S. Auguſtini novae edit. Monach. S. Mauri.

5 *Tom.* I. *Homiliar. ad Pop. Antioch.* Edit. Frontonis Ducaei. *Pariſiis* 1621.

6 *Biblioth. PP. Lugdun. tom.* IX.

guisse[1]. Plura ad fidem faciendam possent huc conferri, ut Cypriani liber de lapsis, Basilii epistola ad Caesariam, canon CI. Trullanae Synodi, rursus canon XXXVI. Concilii Autissiodorensis, exempla demum ex Eusebii, Socratis, & Theodoriti historia petita, quorum meminit Christianus Lupus[2]; quibus plane constat, Eucharistiam a communicantibus in manus excipi consuevisse. Itaque quum, docente Apostolo I. AD CORINT., in re divina πάντα εὐσχημόνως, καὶ κατὰ τάξιν peragi necesse sit, quid magis decebat, quam studiose perpoliri manus, quibus caro Christi erat contrectanda? Abrogata procul dubio ea consuetudo labente saeculo IX., &, si Reginoni Prumiensi credimus, decreto Concilii Turonensis, quo Sacerdoti sic indicitur: *nulli autem Laico, aut feminae Eucharistiam in manibus ponat, sed tantum in ore*[3]. Imo vero Romanam Ecclesiam ab VI. jam saeculo eam ipsam tenuisse communicandi rationem, quae nunc ubique laudabiliter in usu est, colligitur ex gestis a S. Agapito Papa, qui quum in Graecia versaretur, ut oblatum sibi mutum, & claudum divinitus sanaret, celebrata sollemniter Missa, & ab altari exiens, misit τὸ δεσποτικὸν σῶμα ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ[4]. Quae quum ita sint, temperare mihi hoc loco non possum, quin a Lupi accusatione liberem doctum, piumque sodalem meum Petrum Avitabilem, qui legatus pro Christo in Colchidem missus, inter varios errores, quibus gentem illam misere teneri Romano Pontifici significavit, hunc recenset num. XX. *Eucharistiam ab Episcopo celebrante recipiunt in propriis manibus, quam ipsimet proprio apponunt ori*[5]. An perperam *errorem* noster

1 Patet ex S. Joh. Damasceno *de fide Orthodoxa lib. IV. cap. XIV.*

2 *Synodor. Generalium, & Provincial. Decreta, & Canones. Part.* II. *Not. ad Canones Trullanos. Bruxellis* 1673.

3 *De Eccl. disciplinis lib.* I. *cap.* CXCIX. Edit. Baluzii *Parisiis*. 1671. Martenius tamen *de Antiq. Rit. lib.* I. *cap.* IV. *art.* X. ad Concilium Rhotomagense decretum illud arbitratur pertinere.

4 *Dialogorum lib.* III. *cap.* III. *opp. tom.* II. *Lutetiae Parisiorum* 1675.

5 *Ep. ad Urbanum VIII.* Exstat in eximio opere nostri Clementis Galani *Conciliatio Ecclesiae Armenae cum Romana. Parte* I. *cap.* XII. *de Colchis, & Iberis. Romae* 1650. Sempiterna hominum memoria is celebrandus, quod praeclara doctrina sua, & linguarum exoticarum singulari peritia gentem illam ad rectam fidem, & Sanctae Apostolicae Sedis obedientiam traduxerit.

ſter appellavit, quod a communi abhorrebat Liturgia, quod ab Eccleſia jamdiu vetitum ſciebat? Quo debitam ſacris reverentiam non minui modo, ſed tolli animadvertebat? Quid, quaeſo, erit error, ſi hoc non eſt?

Alia ad extremum fuit virtus, vel potius ſignificatio, quae manuum lotioni ab Hebraeis tribuebatur. Ea nimirum criminis ſuſpicionem amoveri poſſe credebatur. Qui enim conteſtari vellent, alicujus ſceleris ſe innoxios, neque ullius caedis reos eſſe, in conſpectu populi manus aqua lavabant. Hinc callidum illud, ſed nequiſſimum Pilati conſilium, quo cenſuit, in morte Chriſti Jeſu culpam a ſe poſſe depellere, eamque in Judaeorum pervicaciam tranſferre. Non latet me, diſputari a nonnullis, an Pilatus poſtquam capitale ſupplicium denunciavit, vel Jeſum Nazarenum furentis populi arbitrio permiſit, *Romano*, vel potius *Hebraico* more, manus laverit ad ſui innocentiam teſtandam. Magnus annalium ſacrorum parens VEN. Baronius [1] Judaicum ritum eſſe ſequutum ſcripſerat; in quo Origenem (*Tract*. XXXV. *in Matthaeum*) auctorem adhibuerat. At Caſaubonus, quem rixandi, calumniandique libido in diverſa jugiter impulit, Romana conſuetudine id a Pilato factum affirmat [2]. Caſaubono adſtipulatur Merillius *in Notis ad hiſtoriam Paſſionis* [3], eamque regerit cauſſam: *vix probabile eſt, hominem Romanum morem Judaeorum ſequi voluiſſe*. Proh Deum immortalem! In homine adeo vafro, flagitioſo, ſceleſto, qui jura omnia violavit, rerum gerendarum delectum quaeris? Praeterquamquod proclivius multo erat homini, qui ſic Judaeos verebatur, eorumque tantopere indulgebat voluntati, regionis potius, quam patriae ſuae conſuetudini inſervire. Laetandum nobis etiam eſt, quod, Caſaubono jure deſpecto, in Baronii ſententiam conceſſerint Voſſius [4], & Binaeus [5], qui eidem patrocinari tradit

1 *Ad an.* XXXIV.

2 *Exercit. in Baronium. Exercit.* XVI. *cap.* LXXV. *Genevae* 1655.

3 Apud Kippingium *Antiquit. Rom. lib.* I. *cap.* XI. *pag.* 237. *Lugduni Batavor.* 1713.

4 *Harmonia Evangelica de Paſſione, & morte Chriſti lib.* II. *cap.* V. §. XXXIX. *Amſtelod.* 1656.

5 *De Morte Chriſti lib.* III. *cap.* IV. *num.* LI.

dit, Einsium, Wissembachium, Schmidium, Wangeselium [1]. Adde isthuc Cl. Agellii judicium, a quo sapienter animadversum est, penes Judaeos legem lavandi manus ad caedis suspicionem depellendam haberi expressissime in DEVTERON. CAP. XXI. Romanis contra persuasum quidem fuisse, homicidium lotione posse piari, sed numquam in more extitisse, ut qui hominis occisione culparentur, *χέρνιβι* ad injustam poenam avertendam, uterentur [2].

Haec differens video, aliquid mihi esse dicendum ob argumenti affinitatem de usu AQVAE PROBATIONIS apud Christianos, quum crimine purgare se vellent, objectamque accusationem calumniae, mendaciique propalam arguere. Non haec porro simplex *balneatio*, sed formidabile, maximumque experimentum, quo metu exhorrescerent, qui se se illi subjicierent, & id genus lotionem peragerent. Diversa, ac multa fuere acerba haec *purgationis Canonicae* judicia [3], quibus occulta crimina furti, adulterii, homicidii &c. panderentur, eaque diffuse commemorant Guibertus Novigenti Abbas [4], Pithoeus [5], Juretus [6], Lindebrogius [7], Martenius [8]: quae quamvis summo periculo non vacarent, probatissima tamen fuerunt viris gravissimis, iisdemque sanctissimis. Inter haec illud recensendum, quod *Judicium aquae* appellant veteres tabulae, & scriptores [9]. Precationes, jejunia, Corporis Dominici participatio, Missae sacrificium peculiari ritu confectum, velut diligens, & necessaria ad hoc experimentum praeparatio, adhibebantur. Sacrificio expleto, Sacerdos veteri, sollemnique caeremonia aquam consecrabat, & purgandis, probandisve bibendam porrigebat. Deinde obtesta-

R tio-

1 V. de ea re Johannis Adami Conig Dissertationem *in Thesauro Biblico Theologorum Protestantium tom. II. Amstelodami* 1702.

2 Antonius Agellius ex Clerico Regulari Episcopus Acerni. *Commentarii in Psalmos, & Cantica in Psalm.* XXII. *&* XXV. *Parisiis* 1611.

3 Adi Van-Espenium *Jus Ecclesiast. Univers. part.* III. *tit.* VIII. *cap.* IV.

4 *Lib.* III. *cap.* XIV. *de vita sua*. Edit. Dacherii *Lutetiae* 1651.

5 *Glossar. ad Capitularia Caroli Magni* apud Baluzium *lib. cit.*

6 *Not. ad Ivonem Carnotensem ep.* LXXIV. *Parisiis*. 1641.

7 *Ad Formulas sollemn.* Baluzius l. c.

8 *A. R. lib.* III. *cap.* VII.

9 Du-Fresnius *Glossar. v. aquae jud.* T. I. *Parisiis* 1733.

tiones, obſecrationeſque ſequebantur, ut Deus diabolicas averteret verſutias, vimque infunderet balneo, in quod purgandus fune colligatus (ne fraudem aliquam patraret, neve, ſi inſons eſſet, vita periclitaretur) immergebatur, ad id patefaciendum, prodendumque, quod hoc experimento quaerebatur. Qui eſſet inſons aquae ſupernatare, ut plurimum, putabatur, mergi autem qui eſſet reus [1]: ac prodigia caelitus quandoque ad experimentum confirmandum accidiſſe perhibentur [2]. Falſo autem Grimaudus [3], deperditas exiſtimavit caeremonias, quibus aqua probationis conſecrabatur, quandoquidem illae non uno in libro vulgatae leguntur [4]. Neque illud hic tacitus praetermittam, quod Mabillonius in Analectis ſumpſit demonſtrandum, videlicet probationem per aquam ab Eugenio II. fuiſſe inſtitutam [5]. Quamvis monumenta ex antiquis membranis ducta ad id afferat, credibile vix ſibi videri, ait Nat. Alexander [6], Pontificem illum, qui alios jurandi, ſummique numinis obteſtandi mores ob periculum perjurii abrogarat, hunc unum invexiſſe, quo Deus ſic audacter, ac temerarie provocatur. Huic judicio abolendo tum Pontifices, cum Imperatores animum, curamque adjecerunt. Nam praeter Concilii Lateranenſis IV. Canonem XVIII. quo Sacerdotibus, & Clericis inhibetur, ne τῷ καθαρισμῷ ὕδατος ζέοντος, ἢ ψυχροῦ conſecrationem, aut benedictionem impendant, probationem hanc lege interdixit Ludovicus Pius [7]; tribuendumque arbitror temporum ruſticitati, vel populorum inſcitiae, quod (ſi vera narrat Delrius) [8] alicubi hocce examen, judiciumque *in cauſa maleficii* impune, bonaque fide adhuc exer-

1 Contra tamen exiſtimandum de innocentia merſorum putabatur. V. Dufreſnium *ibi*.

2 Gregorius Turonenſis *Hiſtor. lib.* II. *cap.* 1. Edit. Ruinartii *Luteciae* 1699. Ludovicus Cellotius ad Hiſtoriam Gotteſchalchi *Append. Pariſiis* 1655.

3 *Traité de l' Eau Benite à Pariſ.* 1686.

4 Baluzius *tom.* II. *capit.* Martenius *l. c.* Dufreſnius *ubi ſupra &c.* Ordo s. Dunſtani apud Novarinium. *Sacr. Elect. lib.* VI. *cap.* VIII.

5 *Analectorum*. *Tom.* I. *pag.* 47. *&c. Pariſiis* 1675.

6 *Hiſtor. Eccl. ſaec.* IX. *cap.* I. *art.* IV.

7 *In Capitular. Wormatienſ. cap.* XII. Baluz.

8 *Diſquiſition. Magic. lib.* IV. *cap.* IV. *&c. Moguntiae* 1603.

exerceretur. Quod si primam hujus Canonicae purgationis originem, caussamque ex me quaeras, non illa mihi probatur, quae Hincmaro Remensi. *Solertia Christianitatis*, inquit ille ad Hidelgarium Episcopum Meldensem scribens, *inter acta, & agenda judicia consistentis, ex antiquo sanxit, & frequentavit judicium, quod fit per aquam, quodque sub Noë factum fuerat in arca fidei, liberans innocentes, & condemnans noxios* [1]. Sed multo verosimilius inductum id genus judicii crediderim exemplo *aquae Zelotypiae, & argutionis*, cujus haustu in libro NVMERORVM CAP. V. jussit Deus, aut probari innocentiam, aut patefieri perfidiam uxoris, quam iniquo, illicitoque concubitu thalamum laesisse maritus dubitaret [2]. Tanta est utriusque judicii similitudo, sive finem spectes, quo utrumque fuit institutum, sive formulas, & adjurationes, quibus aqua consecrabatur, bibendaque porrigebatur, sive reliqua adjuncta, quae experimentum comitabantur, ut quamvis in priori sola aquae potatio adhiberetur, in posteriori vero immersio addita fuerit, nihilominus alterum alteri praelusisse videatur.

R 2 CA-

1 *Edit. Sirmondi. Parisiis* 1645.

2 Frequens id semper Ethnicis, ut quae ab Hebraeis, Deo inspirante, fieri viderant, id artificiose imitarentur, ut suae religioni auctoritatem conciliarent. Hinc enatae fabulae illae, quae in antiquis scriptoribus occurrunt, de mirabili quadam aquarum efficacitate ad occulta scelera patefacienda. Solinus *Polyhistor. c. IV. & V. Parisiis* 1629. fontes in Sardinia *fuisse* tradit, coarguendis perjuris, & furibus. Nempe detegebatur facinus caecitate, qua illico reus tenebatur, quum aquis illis, ceterum salubribus, oculos eluisset. Solino accinit Dionysius Afer insigni tetrasticho in *Periegesi* ubi de Sardinia. (*edit. Oxoniens.* 1717.) Similem exstitisse apud Tyanaeos aquam perhibet Philostratus *in Vita Apollonii lib. I. c. IV. Lipsiae* 1709. Alibi etiam id genus jactata prodigia enumerat Angelus Zavarroni *in Epistolis Genialibus ep. X.*, quae est de antiquis purgationibus. *Neapoli* 1740. Compertus praeterea eruditis vetus Celtarum mos, quo mulierum integritas, foetusque, an esset adulterinus, explorabatur. Infans ex suspecta uxore susceptus ad Rheni fluminis undas deportabatur, ac si quidem mater castum servasset conjugium, nullum puerulo imminebat periculum; verum si in adulterii crimen genitrix incurrisset, flumen impuri lecti vindex infantem absorbebat. Sic plane Nonnus *in Dionysiacis lib.* XLVI. *Colon. Allobrog.* 1606., ac Julianus Imp. ad Maximum Philosophum, *ep. Parisiis* 1630. At quis est, qui ad putida, & inficeta commenta haec non rejiciat, & mendacia esse, vel praestigias ad fallendum compositas non norit?

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

Varia de conchis, labris, vasis in pronao, aut narthece sacrarum aedium antiquitus positis proferuntur monimenta. Memorandus s. Justini locus. Insigne Ecclesiae Pisaurensis nymphaeum nunc primum e tenebris excitatum. Quid sibi velit MANVS in eo exsculpta. Mutilae inscriptionis nymphaeo additae Cl. Corsini ingeniosa, & vera interpretatio. Anaglyphum sacrum Foro-Corneliense illustratur.

NEMINI dubium esse arbitror ex veteri illo, perpetuoque ritu, ne quis a Deo veniam, praesidiumque exoraret, nisi vultu, manibusque ablutis, alterum esse profectum, ut ante domum divinam, atque in sacrarum aedium narthece [1], vestibulo, pronao, atriove conchae, vasa, labra, canthari, cisternae, fontes, nymphaea prostarent; quae aquam intrantibus ad lavationem affatim suppeditarent. Scriptores porro eruditissimi, qui in antiqua Templorum structura, eorumque partibus explicandis laudatissimam operam collocarunt, de hisce marmoreis, vel metallicis urnis aquariis carptim edisseruerunt. In tanta tamen librorum satietate, a quibus enumerandis supersedeo, vix fuit, qui hoc argumentum ex professo susceperit exponendum, si Bulengerum, ubi *de Donariis Roman. Pontificum* [2], & Thiersium *de Porticibus Ecclesiarum* [3] excipias, a quibus aliquanto latius de ea re est disputatum. Itaque plurimi existimo interesse, si hoc materiae genus diligentius, copiosiusque tractabo, & ad praestantissima testimonia, ac monimenta, quae in Latinorum, Graecorumque extant libris, conquirenda, excutiendaque animum convertam: ut quoniam haec *Aquiminalia* apud Christianos in locum balneorum successisse creduntur, nihil huic nostro ope-

1 Variam esse hujus vocabuli acceptionem, & de *Narthece* diversa a scriptoribus Graecis tradi, facile disces ex libro Leonis Allatii *de Narthece Ecclesiae veteris ad Gasparem de Simeonibus. Colonia Agrippinae* 1545.

2 *Lib.* II. *c.* XIII. & XV. *Lugd.* 1621.

3 *Des Porches de l'Eglise à Orleans* 1679.

operi desit, quod in eo a lectoribus exquiri, expectarique facile posset. In quo mirari minime subit, Ethnicos, qui, sicut mox dicebam[1], Hebraeorum instituta, ritusque eo studiosius imitabantur, quo magis suae religioni existimationem, famam, auctoritatemque aucuparentur, consuevisse prae delubris, & fanis, ac prope sacros lucos hydrothecas exstruere, puteos fodere, fontes corrivare, ut aquam pro lustrationibus praesto haberent[2]. Sed quid heic deprehendas, nisi Diabolicam versutiam, & antiqui hostis studium ea, quae essent humano generi divinitus concessa, in ejusdem perniciem, fraudemque malitiose aemulandi? Est id ab Justino Martyre, ac Philosopho animadversum in priori Apologia, qui postquam illa Esaiae verba cap. XVIII. *λούσασθαι, καθαροὶ γένεσθε*, *lavamini, mundi estote &c.* recitavit, optime, docteque subdit: *καὶ τὸ λουτρὸν δὴ τοῦτο ἀκούσαντες οἱ δαίμονες διὰ τοῦ* Προφήτου *κεκηρυγμένον, ἐνήργησαν καὶ ῥαντίζειν ἑαυτοὺς τοὺς εἰς τὰ ἱερὰ αὐτῶν ἐπιβαίνοντας, καὶ προσιέναι αὐτοῖς μέλλοντας, λοιβὰς, καὶ κνίσας ἀποτελοῦντας*; *atque lavacrum, quum Daemones audivissent praedicatum a Propheta, perfecerunt, ut qui templa* (Deorum) *erant ingressuri, iisque supplicaturi, & libamina, ac nidores delaturi, se ipsos aspersione aquae lustrarent*[3]. Pergo jam, quae spopondi, testimonia percensere.

Illustre imprimis illud Paullini in descriptione templi a se constructi[4], ubi sic habet:

Denique cisternas adstruximus undique tectis
Capturi, fundente Deo, de nubibus amnes,
Vnde fluant pariter plenis cava marmora labris.

Rur-

1 In postrema superioris Capituli nota. Pluribus id jampridem demonstratum scimus a viris doctis Bouchartlo, Huetio, Lavaugio, Classenio, Kortholto, aliisque, quorum argumenta non est hujus loci percensere.

2 V. *Saubertum de Sacrificiis Veter.* cap. II. Itemque ea, quae nos ipsi protulibus in libro, *Puteus Sacer Agri Bononiensis, jussu P. M. Benedicti XIV. commentario explicatus. Romae* 1756.

3 Num. 62. edit. Monac. s. Mauri. *Hagae Comitum* 1724.

4 *Natal. S. Felicis IX. Poema* XXIV. *edit. Parisien.* 1685.

Rursus de novis aedificiis agens [1], quibus S. Felicis basilicam auxerat, ait:

Cujus in exposito praelucens cantharus exstat,
Quem cancellato tegit aerea culmine turris.
Cetera dispositis stant vasa sub aere nudo
Fonticulis, grato varie quibus ordine fixis,
Dissidet artis opus, concordat vena metalli.

Tum in epistola XXXII. mittens Sulpicio Severo Primuliacensi in Aquitania Presbytero epigrammata a se in Nolana basilica descripta, inquit, super medianum arcum e regione illius hosce versus legi:

Sancta nitens famulis interfluit atria lymphis
Cantharus, intrantumque manus lavat amne ministro.

Denique in epistola XIII. ad Pammachium, in Vaticanae Basilicae vestibulo affirmat, vidisse se *cantharum ministra manibus, & oribus fluenta ructantem, quem fastigiatus solido aere tholus ornat, & inumbrat*. Incredibilis certe fuerat Romanorum Pont. in sacris Urbis aedibus omni cultura, ac sumptuosa supellectili ornandis, ideoque illorum cura, auspicione non in Vaticani modo, sed etiam in aliorum templorum atriis id genus nymphaea in populi commodum variis temporibus fuisse extructa accepimus. Quem autem in hac caussa potiorem adhibeam testem, quam unum Anastasium, a quo Pontificum historia litteris diligentissime tradita est? Quot ille effert laudibus conchas striatas, fontes mirae pulchritudinis, & fastigiatos, labra porphyretica in atrio, vel triporticu Ecclesiarum ab Anastasio II. Hilaro, Symmacho, Sixto PP. aedificata? Commendari etiam plurimum debet Cantharus a Leone Magno PP. ante Basilicam Ostiensem ad ablutionem manuum positus, qui Ennodio Ticinensi tanti

[1] *Natal. X.*

tanti visus est, ut de eo octastichum scripserit, quem Sirmondus vulgavit [1]. Habes illum:

Vnda lavat carnis maculas, sed crimina purgat,
Purificatque animas mundior amne fides.
Quisque suis meritis veneranda sacraria Paulli
Ingrederis, supplex ablue fonte manus.
Perdiderat laticum longaeva incuria cursus,
Quos tibi nunc plenos cantharus ore vomit.
Provida Pastoris per totum cura Leonis,
Haec ovibus Christi larga fluenta dedit.

Quod si cum litteratis monimentis figurata contuleris, moris hujus exemplum apud Rubeum in historia Ravennati, Cangium in familiis Byzantinis, Alemannum in notis ad historiam arcanam Procopii, Ciampinium Vet. Mon. tom. II. tibi ad oculos accurret; nimirum in tabula opere vermiculato S. Vitalis Ravennae, qua Theodora Justiniani Imp. uxor procerum, ac matronarum turba stipata, templumque ingrediens exhibetur. Nam ad aedis illius januam carbaseo velo ornatam est vas columellae impositum, artificioseque fabrefactum, ex quo aqua duplici siphunculo compressa utrinque exilit, iterumque communi liquidorum motu in illud defluit. Quid hic nisi lustralis aquae fons ad lotionem, purificationemque ingredientium paratus?

Sed quoniam antiquitas omnibus in rebus, teste M. Tullio, uberrimam scientiam affert, praestabit sane litteratorum hominum oculis hic objicere nobilissimum, nondumque editum sacrum Nymphaevm non procul ab Vrbe Pisauri ante non multos annos eruderatum, delatumque deinde in proximum agris illius oppidulum Geneltretum, & prope Curiam Paroecialem conlocatum. Clarissimus J. B. Passerius olim ad vices Episcopi Pisaurensis juri dicundo praefectus, nunc in ipsa Metaurensi Provincia a cognitionibus, vir ob im-

1 Ennodii Opera habes in I. Tomo Operum Jacobi Sirmondi *Parisiis*. 1696. Octastichon autem ad Carmen CXLIX.

immenſa ſua in rem litterariam merita, exquiſitamque totius antiquitatis peritiam apud eos, qui recte judicant, magno ſemper in honore, ac nomine habitus, ubi inſigne hoc monumentum e terrae viſceribus, quibus per tot ſaecula concluſum delituerat, eductum reſcivit, illuc nymphaei contemplandi cauſſa perrexit, manu ſua ſumma fide delineavit, & pro ſingulari, qua in me eſt animatus, benevolentia graphidem, qualem hic aeri inciſam TAB. III. contuendam exhibeo, humaniſſime tranſmiſit. Plura etiam de hujus marmoreae capſae uſu, deque anaglyptis figuris, quibus quaquaverſum illa conveſtitur, docte perſcripſit; quae tamen homo modeſtiſſimus, ſummo ingenio ſuo, ſummae eruditioni nihil tribuens, noſtro permiſit judicio. Aggredior itaque amico optumo, & ſuaviſſimo gratificari, & monumentum, quantum per vires licet, hac mea commentatione illuſtrare. Sic autem de eo dicere incipiamus. Conſtat, nymphaeum ex lapide peregrino, qui Tiburtino fere reſpondet. Longitudo eſt pedum ferme VII., latitudo amplius, quam III., ejuſdemque menſurae excavatio, ſeu profunditas. In poſtica parte duabus feneſtellis, ſive infundibulis ſaxum pervium eſt, quorum hiatu veroſimiliter aqua intromittebatur, quae deinde per tredecim ſorulos, ſeu canaliculos (quos atro colore exprimi curavi) in fronte, atque in gemino latere exciſos, quoties eſſet opus, manabat, ac diffluebat. Quod vero quadratarius marmor tredecies perforarit, caſu potius, quam meditate factum credo, nec numero quidquam luſiſſe exiſtimo [1]. Vrnam hanc prae foribus Piſaurenſis Eccleſiae quondam, aquae luſtrali continendae, fuiſſe poſitam, ſed ineluctabili illa viciſſitudine, ac varietate, qua res omnes temporum progreſſu perturbantur, loco ſuo diſturbatam, nullus dubito. An non Martyrum ſepulchris, ac conditoriis, imo ipſis altaribus, ne de caeteris templi ornamentis dicam, id ipſum eve-

1 Non me praeterit, antiquos duodenario numero eſſe delectatos, quod is perfrequenter in divinis litteris occurrat: ideoque in templis, altaribus, baptiſteriis ornandis columnas, icones, ſtatuas, ſtylobatas duodecim appoſuiſſe. An hoc ipſum de foraminibus aut fiſtulis noſtri nymphaei dicendum ſit, vehementer dubito.

evenisse comperimus, ut quandoque procul asportata, vix intelligamus, cur in profanis locis ea a fossoribus detegantur? Ad urnae aetatem quod spectat, opus saeculi ad minimum septimi jure censeri posse, cum Cl. Passerio non invitus crediderim. Vsum autem illius eum procul dubio exstitisse decerno, ajoque, ut in ipso templi aditu perennis ille latex praesto esset non tam intrantibus ad sui purificationem, quam rerum sacrarum administris ad eas omnes caeremonias, quibus perficiendis *Aqua consecrata* impendebatur, obeundas; quod ex ipsa singularum partium explicatione multo perspicujus cognoscetur.

Quid sibi vult erecta *MANVS*, atque in modum *benedicentis* conformata, in medio urnae scalpta? Eruditis jampridem exploratum, hocce symbolo omnipotentiam aeterni Numinis designari, dextera sua excelsa mirabilia patrantis. Nam etsi prisci Christiani a pingendo Deo sub hominis forma, atque specie corporali maxime abstinerent, ne haeresi Anthropomorphitarum favere putarentur; nihilominus ad externa illius opera exprimenda iisdem imaginibus utebantur, quas in divinis litteris, arcanis rebus proprie, ac sensibiliter significandis adhibitas fuisse, probe norant. Quare quum viderent, Prophetas quicquid a Deo fortiter, mire, valide gestum esset, *opus manus illius* rectissime nuncupare, *Dexteram*, tamquam accommodatissimum *operationis* typum, pingi posse rebantur. In quo se Augustini in ep. CXLVIII. ad Fortunatianum Episcopum Siccensem, Hieronymi ad Damasum, Cyrilli Alexandrini in III. ΓΛΑΦΥΡΩΝ, imo communem Patrum sententiam [1], judiciumque sequi cogni-

S tum

1 V. Delrium *Adagialia Vet. Testam.* tom. 1. *adag.* cII. *Lugduni* 1614. Elatae manus in Ethnicorum sepulchralibus monumentis sculptae aliquando cernuntur; sed alio prorsus in his ejusmodi symbolum spectat. Edidimus anno 1751. Typis Palearinii opellam, quam inscripsimus, *Diatribe*, *qua Graeci Anaglyphi interpretatio traditur*. Atque in ea evidenter, nisi omnia me fallunt, demonstravi, ἔμβλημα illud nihil aliud esse, nisi quamdam vehementis doloris significationem, & figuratam querimoniam adversus Superos, quum acerba, ac praematura mora quempiam vita expellebat, communique luce privabat. Atque id maxime apparere dixi ex eo, quia hocce symbolum tantummodo reperitur in monumentis, quae vel parentes, vel consanguinei posuerunt pueris innocentissimis, aut propinquis in ipso juventae flore e vita praepropere sublatis.

tum habebant. Jam vero quia folius Dei poteftate accidit, ut aquae per certas formulas, coeleftique invocato praefidio ab Ecclefia confecratae ea fupra naturam virtus immittatur, quae purgationem praeftare, incantationes, venefica avertere, cacodaemones pellere, morbos averruncare, agris, fegeti, armentis etiam incolumitatem afferre valeat, nulla aptiori figura poterat a Pifaurenfibus indicari aquae in ea urna contentae tributa coelitus efficacitas, quam ufitato, & authentico elatae dexterae fymbolo. Atque iftud Pifaurenfium confilium multo luculentius elucefcet, fi ad infculptam marmori infcriptionem animum advertes. Diu quidem, multumque in eo ftudium pofui, ut hiulcam hanc epigraphen interpretarer, evanidos characteres refingerem, lacunas fupplerem, notafque compendiarias extricarem; fed, ut fatear ingenue, quod verum eft, omnis a me fruftra fufceptus eft labor, omnifque inutilis ceffit opera. Quin etiam, quum non unum ex

tis. Poft editum opus, Neapoli dum effem, incidi in marmor, quo hanc meam fententiam magis, magifque roborari ftatim animadverti; eapropter ad fidem autographi defcriptum hic cum litteratis viris communico.

D · M
VIBIAE · RAECEPTAE
VIXIT · ANIS · XVIIII
DIEBVS · VI
VIBIA HEPIS · VERNAE
K · FECIT ·

ex eruditiſſimis amicis compellaſſem, omnibus ἀνυπέρβλητος, Gordio nodo inextricabilior ea viſa eſt. Animum proinde jam deſponderam, & epigraphen, velut deſperatae lectionis rem, tacitus praeterire meditabar, niſi praeclara, & incredibili doctrina ſua opitulatus eſſet, tutamque viam monſtraſſet ſapientiſſimus Eduardus Corſinus, homo omnium acutiſſimus, aureis ſuis, & immortalibus ſcriptis celeberrimus, atque in mutilis, implexis, ac difficillimis inſcriptionibus feliciter reſtituendis, interpretandiſque ſupra fidem ingenioſus. Accipe ergo incomparabilis viri, amicique ſubtilem, & eximiam divinationem.

Principio quidem illud pro certo ſtatuit Cl. Corſinus, neque numerales notas in tam longa litterarum ſerie poſſe contineri, licet aliquot ita ſint copulatae, ut his certus numerus exprimi queat, neque ullum nomen exinde poſſe conflari. Sunt igitur, inquit ille, verba compendiarie deſcripta, nonnullis praetermiſſis litteris, ac praeſertim vocalibus: quae ſcribendi ratio in Chriſtianis marmoribus occurrit, ut illud CMPRVNT pro *Comparaverunt*, & alia id genus. His animadverſis, integram inſcriptionem in hunc modum ſupplendam, atque reconcinnandam arbitratur.

1	2	3	4	5	6	7	8
DXTR.	D.	FECT.	U.	DXTR.	D.	EXLTU.	M.

Senſus autem, Corſino auctore, is erit.

Num. 1 DEXTERA
2 DOMINI
3 FECIT
4 VIRTVTEM
5 DEXTERA
6 DOMINI
7 EXALTAVIT
8 ME

Sententiam utrinque claudunt ſiglae A. & Ω. , quibus innumera Chriſtianae vetuſtatis monumenta , etiam antequam Ariana haereſis graſſaretur [1] , perornari ſolebant . In duobus aliis elementis C. P. ante A deſcriptis nomen illius fortaſſe latet , qui opus fieri curavit . Quam ſapienter , recteque titulum hunc interpretatus ſit inſignis noſter Muſagetes , & quam apte verſiculum illum PSALMI CXVII. cum ſymbolo manus conſociarit , argumento ſunt alia marmora hac ipſa inſcriptione , eodemque inſimul emblemate inſignita . Duo ex multis , quae poſſent proferri , praeſtabit commemorare . Extat Ravennae in interiori cavaedio ampliſſimi Coenobii s. Mariae Portuenſis Canonicorum Regularium oſtio , quo in porticum aditus patet , impoſitum anaglyphum Crucem referens , cui incumbit exſculpta manus in benedicentis formam duobus digitis annulari , & auriculari de more inclinatis . In ſuperna , ac prominenti crucis haſta , legitur DESTERA , in tranſverſaria trabe hinc DOMINI , illinc FECIT , inferne vero VIRTVTE̅ . Fuldae item (ne Italica tantummodo conſectari videar) ſepulchrum ſtrenui militis Simonis de Sliteſe , a Schannato [2] editum pari Symbolo , ſimilique epigraphe diſtinguitur . Ergo quemadmodum praepotens Dei manus virtutem ſuam prodidit tum in memorati Coenobii aedificatione , ope largius erogata , tum in tribuenda militi victoria , ita eamdem , imo ampliorem , ac mirabiliorem in *aqua ſanctificanda* portendere convenientiſſime hic affirmatur . Exemplis recenſendis ſuperſedeo , lectoreſque

1 Fridericus Otto Menkenius in diatribe *de Monogrammate Chriſti cap.* II. *Lipſiae* 1734. falſiſſime contendit , non ante Conſtantini aetatem litteras A. Ω. in Chriſtianis monumentis uſurpari coepiſſe . Mendum caſtigarunt ex noſtris Georgius *de Monogram . Chriſti Domini cap.* III. *Romae* 1738. Joſeph Allegranza O. P. *Spiegazione di alcuni ſacri monumenti di Milano . Diſſert.* II. *Mil.* 1757. Qui litteratis Lapidibus Conſtantino indubitate vetuſtioribus prolatis aliter omnino aeſtimandum docuerunt . Illud tamen non inficiamur , poſt enatam Arianam haereſim multo frequentius , ac ſtudioſius binas haſce ſiglas omnibus pene monumentis ab Orthodoxis fuiſſe additas , ut , quoniam his *Divinitas* Jeſu Chriſti , cui omnia a Patre tradita ſunt , perbelle declaratur , duo ea elementa eſſent velut teſſera , qua Catholicorum conditoria primo obtutu ab Arianorum diſcernerentur , qui illas de induſtria omittebant . De hujus teſtimonii vi conſule Phoebadium , ſive Sebadium IV. labente ſaeculo Agenni in Gallia Epiſcopum in *libro contra Arianos Pariſiis* 1586.

2 *Traditiones Fuldenſes p.* 366. *Lipſ.* 1724.

resque libenter ablego ad eruditissimos scriptores Garampium [1], & Bottarium [2], a quibus multo uberius res est disputata. Interim opportunus satis locus mihi objicitur, ut rei confirmandae toreuma proferam Foro Cornelii in suburbio Portae Romanae adhuc exstans muro affixum.

Purissimus ille AGNVS humani generis pacificator, *qui occisus est, & redemit nos in Sanguine suo* [3], atque ob sublatam morte sua diuturnae captivitatis ignominiam, ac poenam, tamquam libertatis nostrae vindex, tutatorque salutis in Christianis cujusvis generis monumentis cernitur expressus, hic perbelle cum MANV copulatur, ut exinde demonstretur, grande illud opus nostrae Redemptionis omnipotentiam Dei prae caeteris commendare [4]; aut ut meminerimus, neminem in Ecclesiam, cujus typus est Agnus, intrare, nisi Deo manuducente, neminem ad beatissimas, & coelestes Agni nuptias pervenire, nisi Pater dextera sua potenti traxerit illum. Indulgentiam fortasse etiam hominibus hoc duplici symbolo portendi, atque ad eam sontes, sceleltosque invitari, non injuria augura-

1 *De Nummo Argenteo Benedicti III. cap. v. §. XIII. Romae 1749.*

2 *Sculture, e Pitture sagre estratte da i Cimiterj di Roma. Tom. I. Tavol. XV. XX. &c. Roma 1737.*

3 *Apocalyp. v.*

4 V. Thomassinium. *Theolog. Dogm. tom. VII. lib. I. cap. I. Parisiis 1680.*

guratur vir litterarum bono, & faustitati natus Corsinus. Qui idcirco putat anaglyphum fuisse primum templi alicujus postibus infixum, ut qui illud conspicarentur statim cogitarent, peccatorum vincula illic laxari, & abolitionem criminum indulgeri, ad eamque percipiendam proni accurrerent. Cui quidem conjecturae plurimum suffragatur inscriptio ECCE AGNVS DEI &c. In inferiori marmoris ora derasae penitus, scalproque deletae sunt litterae, quibus citra ullam dubitationem artificum nomina continebantur. Nam quid exhibent superstites minusculae litterae, non eo ordine sculptae, quo divina sententia circulatim descripta est, sed. inverso, quemadmodum praecedentium (quarum sensum istae perficiunt) positio postulabat? Habes

..... mvs hoc opvs

ut continuo deprehendas, priorem vocem esse sic redintegrandam, *Fecimus*. Eccui vero obscurum est, jam ab undecimo saeculo, insequutisque temporibus artifices cuivis operi, sacrisque omnibus donariis, baptisteriis, ciboriis, pulpitis, turriculis, lipsanothecis, valvis, campanis, imo & virorum principum numismatibus nomen suum apposuisse ea formula, *hoc opus fecit, fecerunt, fecimus &c.*? Nunc ad reliqua progrediar, meque ad meum munus, pensumque revocabo.

CA-

CAPVT DECIMVMQVINTVM.

Num ſeptem Eccleſiaſticae Hierarchiae officia in concha Piſaurenſi expreſſa . Hypodiaconus in vetuſtis monumentis inter minores adminiſtros depictus . Caeremoniae Catechumenatus veroſimilius huic urnae inſculptae . Exorciſmum a Clericis ubique peractum , tradit Coeleſtinus PP. Exorcizandis calceamenta , veſteſque detractas , ex libello Cleri Apameenſis evincitur . Lineae veſtis Acolythorum meminerunt antiqua Concilia . De habitu Sacerdotali palmaris , & inficeta Heineccii impoſtura confutatur . COMPETENTES ante Baptiſmum Cruce in pectore inſigniti . Caetera nymphaei emblemata , ex ſacris litteris ducta , quid portendant .

TABELLAM principem , in qua manus ſculpta eſt , binae excipiunt figurae , homines referentes veſtibus cruce inſignitis indutos , & venerandum ſalutis lignum , militiaeque Chriſtiane vexillum manu geſtantes . *Diaconum* , & *Hypodiaconum* hic repraeſentari Cl. Paſſerio viſum eſt , qui in epiſtola ad me data ſententiam ſuam his verbis declarat . „ Adſtant in cellulis gemini ex ſacris „ Miniſtris , quaterni in poſtica facie , quorum numero „ ſi manum benedicentem accenſeas , quae ſymbolice ad „ Sacerdotium alludit , ſeptena Eccleſiaſticae Hierarchiae „ officia facile emergunt . Diaconus cum cruce gemmata , Hypodiaconus cum cruce haſtata . Firmat hanc „ meam conjecturam crux in utriuſque pectore obſignata , quae minoribus Clericis haud conveniebat „ . Verum , venia ſit dicto , imperare mihimet non poſſum , ut tanti viri judicio conſentiam , licet illi plurimum ſemper tribuerim , mutuoque ambo jungamur amore . Nam primo *manus* non Sacerdotis , ſed aeterni Numinis ſymbolum a majoribus noſtris conſtanter habita eſt , illius nempe , qui omnia dextera ſua creat , format , animat , alit , auget , retinet , & operibus ſupra vim , ordinemque naturae patratis , cuncta arbitrio ſe ſuo movere , ac permutare aperte oſten-

ostendit . Deinde vetus Ecclesiae disciplina , cui plane respondere oportebat antiquae hujusce urnae affigurationem , & caelaturam , illud minime patiebatur , ut Diaconus , & Hypodiaconus dignitate quasi pares , *cruce in utriusque pectore obsignata* effingerentur , & ambo supra *ordinem Clericorum* ab artifice conlocarentur . Quamvis enim Hypodiaconi expressa mentio in sacris tabulis reperiatur prope ab ipsis Ecclesiae primordiis , ut in epistolis Cypriani , & Cornelii PP. , in Synodis Illiberitana , & Laodicena ; nihilominus *Subdiaconatus* minoribus Ordinibus olim accensebatur , nec nisi XI. , aut XII. saeculo in majores , sacrosque fuit cooptatus ; ita ut ante id temporis Hypodiaconi extra Sanctuarium , & etiam a Chorepiscopo ordinarentur , nec in Episcopos , & pastores animarum eligi solerent [1] . Quamobrem Hypodiaconus in nostro nymphaeo contra fas pari in loco , paribus ornamentis , Diacono ferme aequalis , & tamquam caeteris Clericis auctoritate , officioque multo praestantior esset exsculptus . Absit autem , ut credam , caelatorem tam imperite fecisse . Porro in SACRAMENTARIO Gregoriano Ecclesiae Augustodunensis litteris Merovingicis ante mille , & amplius annos descripto , cujus jam memini [2] , Ministri sacrorum aptissima hac ratione visuntur depicti . Superius

1 Otio , ac litteris plane abutar , si multa huc conferam , ut probem , non ante XII. saeculum *Subdiaconatum* certa , & inviolabili lege fuisse inter *sacros Ordines* recensitum . Communi Theologorum sermone usurpantur illa Petri Cantoris , qui sub id tempus floruit , verba ab Hugone Menardo in Sacramentario Gregorii Magni *pag.* 280. *Parisiis* 1642. relata : *De novo institutum est , Subdiaconatum esse sacrumOrdinem*; itemque quae habet Petrus Blesensis Archidiaconus Bathoniensis *serm.* XLVII. ad Presbyteros in Synodo congregatos . (*Biblioth.PP.to.*XXIV.) Contrita haec omnia , ac seltissima , quippe quae late disputantur non solum a Cl. Morino *De Sacris Ecclesiae Ordinationibus Part.* III. *Exercit.* XII. *Parisiis* 1655. , Cardinali Joh. Bona *Rer. Liturgic. lib.* I. *cap.* XXV. , Juvenino *de Sacram. Dissert.* IX. *quaest.* VI. *Lugduni* 1696. , Drouvenio *de Re Sacramentaria lib.* VIII. *Venetiis* 1737. , Sed etiam ab Institutionum Theologicarum scriptoribus , qui omnium teruntur manibus . A quibus & illud est observatum , Urbanum II. PP. in Concilio Beneventano an. 1091. primum indulsisse , ut Subdiaconi *rarissime , & opportunitate exigente , & non sine Romani Pontificis , vel Metropolitani licentia* possent ad Episcopatum evehi . Haec quamvis certissima sint , Haeretici tamen Patres Tridentinos per insignem injuriam , quasi historiae sacrae ignaros exagitant , quod *Sess.* XXIII. *cap.* II. dixerint : *Subdiaconatum ad majores Ordines a Sanctis Patribus , & Conciliis referri* . Non enim ab omni aevo adscitum affirmarunt , sed dumtaxat *relatum* dixere , nulla addita temporis nota . Relatum autem post memoratum tempus , nemo hominum inficiabitur .

2 *Pag.* 77. *in Not.*

perius sunt *Ordines Majores* , scilicet *Episcopus* sedens in throno plicatili cum suppedaneo , *Presbyter* in parva sella , *Diaconus* stans cum dalmatica , & libro . Inferius sunt *Ordines Minores* , & primo *Subdiaconus* cum colobio , non talari , ut Diaconus praefert , sed vix infra genua defluente . Quis umquam aliam fuisse Pisaurensium disciplinam suspicabitur ? Quis dicat unquam , quadratarium rem a communi Ecclesiae consuetudine abhorrentem fingere potuisse ? Neque etiam intelligo , quorsum omnia Ecclesiasticae Hierarchiae officia essent hic exprimenda ; neque demum in tam impolita , rudi , inconcinna sculptura ea indumenta hominibus data video , ut Passerio meo concedam , Diaconum , & Hypodiaconum hic demonstrari [1] .

Aliam proinde viam duco mihi esse ineundam ad probabiliorem totius iconismi explicationem eliciendam . Ego equidem nonnullas *Catechumenatus* caeremonias in hoc marmore repraesentari autumo : quae quoniam in pronao Ecclesiae , & cum aquae consecratae adspersione perficiebantur , prudentissime , & consulto in urna prae templi foribus , & in loco Catechumenorum posita videntur fuisse insculptae . Quoniamque unius , ita dixerim , actionis continuatio hic exhibetur , a parte postica , unde illa initium sumit , exordiar . Exorcismvm Baptizandi in medio sacri nymphaei proponi , non est ambigendum . Nam quid homo humi stratus , crinibus passis , & inusitatis motibus se se contorquens , nisi Catechumenus , qui ante Baptismum a maligno Spiritu possessus , vexatusque censetur ? Quod Optati Milevitani verbis in lib. iv. contra Parmenianum hoc loco declarare non alienum puto ab instituto nostro . *Neminem fugit , quod omnis homo , qui nascitur , quamvis de parentibus Christianis nascatur , sine SPIRITV IMMVNDO esse non possit , quem necesse sit ante salutare lavacrum ab homine excludi , & separari . Hoc EXORCISMVS operatur , per quem Spiritus immundus depellitur , & in loca deserta fugatur* . Quid praeterea bini adstantes homines elatis Crucibus,

1 De vestibus sacris agemus inferius .

cibus, totique in Catechumenum conversi, nisi CLERICI daemonem ex illo pellentes? Facile id mihi dabunt, qui Coelestinum Papam ad Episcopos Galliae capite IX. sententiarum [1] haec scripsisse meminerint, *Illud etiam, quod circa baptizandos in universo mundo sancta Ecclesia uniformiter agit, non otioso contemplatur intuitu, quum sive parvuli, sive juvenes ad regenerationis veniunt Sacramentum, non prius fontem vitae adeunt, quam EXORCISMIS, & exsufflationibus CLERICORUM Spiritus immundus ab eis abigatur*. Nec mireris Catechumenum prorsus nudum ab artifice fuisse delineatum; sacri enim scriptores de vestium detractione in exorcismo tam multa perhibuerunt, ut nulla possit superesse perplexitas, anaglyphum nostrum cum antiqua disciplina hac in re mirifice consentire. Cujus rei argumentum, exemplumque capi maxime potest ex libello adversus Petrum Episcopum Apameensem inserto actioni v. Concilii Constantinopolitani sub Menna, ubi duo Stephani ita conqueruntur. *ἐν τῷ φωτιστηρίῳ ὄντες κατήχησιν τῶν νεοφωτίστων* (refingendum procul dubio *τῶν φωτιζομένων* [2]) *ἀπὸ στιχαρίων, καὶ ανυποδήτων ὄντων ἐξορκιζόντων αὐτοὺς τῶν διακόνων ἐλθὼν ὁ γενόμενος ἡμῶν Ἐπίσκοπος Πέτρος*; *quum essemus in Baptisterio ad instruendos illuminandos, qui sine tunicis, & calceamentis erant, Diaconis [3] ipsos exorcizantibus, venit Episcopus noster Petrus.* Valent

1 Codicum optimae prorsus notae fidem, auctoritatemque sequor, in quibus Coelestini Epistolae ad Episcopos Galliae libellus subjicitur, copulaturque hoc titulo, *Praeteritorum Sedis Apostolicae Episcoporum auctoritates*, quo X. sollemnes sententiae proponuntur. Binius Prosperi esse suspicabatur: Sirmondus Coelestino fidenter abjudicat. At Labbeus quum animadverterit, Coelestino libellum tribui a Petro Diacono, a Floro Magistro, Hincmaro, Cresconio, Ivone &c. communi veterum tractatorum opinioni aliquid concedendum duxit, & cum Pontificia litteris alligavit, *Concil. tom.* II. Nobis in antiquorum sententia manere perplacuit, quod neque evidenti alio argumento Coelestino abjudicari putemus, ejusque aetate libellum descriptum multis de causis credamus. Martenius de V. Rit. ubi de Baptismo, itemque Drouven de Re Sacramentaria Gennadii Massiliensis ea verba esse non dubitant in libro *de Ecclesiasticis Dogmatibus cap.* XXXI. Sed protritum est, capitula hujus operis XXXII., & sequentia aliena manu post Gennadii obitum inserta fuisse, & ex epistola Coelestini, decretisque Conciliorum Milevitani, Arausicani. II. consarcinata. Leoni Magno haec *Sententiae* asseruntur a Quesnellio *Dissert.* III. *in Opp. S. L. tom.* II. *Parisiis* 1675. Merito ne, alii videant.

2 Nondum certe baptizati, qui instruebantur, & exorcizabantur.

3 *Concil. tom.* v. Diaconi Apameae una cum Clericis exorcizabant.

Valent ad idem probandum quae Johannes Chryſoſtomus attigit in I. Catech. ad initiandos, quum ait illos tranſmitti *μετὰ τὴν διδασκαλίαν γυμνὰς, καὶ ἀνυποδέτους μετὰ τοῦ χιτωνίσκου μόνου πρὸς τὰς τῶν ἐξορκιζόντων φωνάς*; *poſt inſtructionem veſte exutos, nudis pedibus cum una tunica ad audiendas exorcizantium voces* [1]. Nam etſi verecundiores eſſe velit *Illuminandos*, & interula modeſte operiri, caeteris tamen indumentis expoliatos ad exorciſmum acceſſiſſe fatetur.

Quae quum ita ſint, ad eamdem caeremoniam quis addubitet, revocari oportere binas imagines utrinque ſtantes? Actutum enim, ac veluti ſponte ſua ex dictis ſequitur, ut hominem in ſiniſtro loculo poſitum Clericum eſſe cogitemus, qui detractam Catechumeno veſtem cuſtodiendam ſuſcepit. Eum vero, qui dextrorſum ſtat, (ſi revera librum pectori applicatum ille geſtat, quemadmodum Paſſerio anaglyphum propius contuenti viſum eſt) non aliud referre affirmarim, niſi *Lectorem*, aut *Catechiſtam*, ſive ut Cyprianus ep. XXIV. dixit, *doctorem Audientium* rudibus illis alumnis inſtituendis deſtinatum. Quatuor autem hi religionum adminiſtratores *Cruce* obarmati merito apparent; in quo ſane artificis induſtria eſt commendanda. Nam quum Chriſtianis ſemper perſuaſum fuerit, quod ab Auguſtino diſertis verbis traditur, nihil eorum, quae ad Sacramentorum adminiſtrationem pertinent, *rite perfici, niſi adhibeatur ſignum Crucis* [2]; quo pacto poterat ille perſpicue, vivideque ſub aſpectu ponere tot *Benedictiones*, quae ante Baptiſmum, aqua in modum Crucis adſperſa, ſive diabolo expellendo, ſive fidei januae reſerandae, ſive coeleſti gratiae apprecandae iterato fiebant, niſi miniſtrorum manus ita conformaſſet, ut hoc divino ſtemmate munitae omnia, quae agerent, cum invocatione Chriſti nominis ſanctificare viderentur?

Hic nymphaeum attentius obſervanti, noſtrumque legen-

1 *Opp. tom.* II. *edit.* Montfauconii. *Pariſiis* 1718.
2 *Tract.* CXVIII. *in Johan.*

legenti commentarium perfacile in mentem veniet fciscitari, quid fit peculiaris illa veftis conftrictis, & crifpatis inferne manicis, qua alter Clericorum exorcizantium diftincte prae altero induitur? Candidam, lineamque veftem, proprium Clericorum indumentum, cujus meminere Concilia Carthaginenfe IV. ann. XLI., et Narbonenfe an. DLXXXIX. canone XII., quae primum *ALBA*, deinde faeculo XI. *SVPERPELLICEVM*, tum faeculo XIII. *ROCHETTVM* coepit appellari, a lapicida ibidem repraefentatam non vereor affirmare. Et quamvis caeremoniae perficiendae univerfa

Veftibus in niveis adftaret turba miniftra,

nihilominus prudens artifex unum prae reliquis Clericis hac vefte perfpicujus diftinxit, quantum ego conjecto, ut EXORCISTAM, primafque partes agentem aliquo indicio difcerneret. Vituperant, novimus, facra haec ornamenta heterodoxi, furiofe illa averfantur, et in Ethnicae fuperftitionis crimen vocant eos Ecclefiae Patres, qui repudiata, inquiunt illi, Apoftolicorum temporum fimplicitate, rei divinae adminiftratores decenti, propriaque vefte primum contexerunt; quandoquidem Deae Syriae, Junonis, Cererifque Flaminicas, et Jovis, aliorumque Deorum facrificulos legimus, quum litarent, vel fupplicationes peragerent, albo velaffe corpora lino. At licet id apud omnes ferme nationes, quafi ex compacto, ufuvenerit, quaenam, quaefo, culpa in mundicia eft? Quae veftium nitore Superis irrogatur injuria? Pulchre, ac diferte Hieronymus in primo dialogo contra Pelagium infulfam hanc refutavit, exploditque accufationem. *Quae funt, rogo, inimicitiae contra Deum, fi tunicam habeo mundiorem, fi Epifcopus, fi Presbyter, & Diaconus, & RELIQVVS ORDO ECCLESIASTICVS IN ADMINISTRATIONE CVM CANDIDA VESTE proceſſerit?* Qua vero mente id fiat, accipe ab Ifidoro Hifpalenfi, cujus fententia fuperftitionis fufpicionem amovet. *Albis induti aſſiſtunt, ut coeleftem vitam habeant, candi-*

candidique ad hostias, immaculatique accedant, mundi scilicet corpore, & incorrupti pudore [1]. In quo non sum ego nescius, difficiliorem suboriri quaestionem, an mos revera a temporibus Apostolicis repeti queat. Walafridum Strabonem, Hugonem Victorinum, Honorium Augustodunensem patronos, testesque acciere solent, qui negant. Negant vero etiam ex Orthodoxis nonnulli, Nicolaus Alemannus [2], Baluzius [3], Vicecomes [4], Sirmondus [5], Ferrarius [6], Jacobus Boileaus [7], Bocquillotus [8], Peletterius [9], quibus persuasum fuit, prima Ecclesiae aetate Presbyteros, caeterosque administros omnem rem sacram cum communi, usitatoque indumento perfecisse. Sed hi longe, meo quidem judicio, a Concilii Tridentini mente abeunt, a quo *Sess.* XXII. vestes sacrae *ex Apostolica disciplina, & traditione* invectae dicuntur. Consultius proinde tot illustrium, eruditorumque hominum amplexamur sententiam, qui nihil dubitant, Apostolos, eorumque successores, licet inopia laborarent, Ethnicorumque insidiis, et malevolentia undique premerentur, peculiari quodam habitu, eo saltem, qui tum temporis esset mundior, et honestior, inter sacrificandum esse usos. Memoratisque scriptoribus oppono Pasqualigum in eximio opere *de Sacrificio novae legis* [10], Saussayum [11], Joh. Card. Bona, ejusque enarratorem Robertum Sala [12], Schelstratium [13], Honoratum a s. Maria [14], Georgium [15], ac tandem memoriae nunquam interiturae Pontificem BENEDICTVM XIV. [16]

Hos

1 *De Eccles. Offic. lib.* II. *cap.* VIII.
2 *De Parietin. Lateran cap.* IX.
3 *Ad Concilia Narbon. pag.* 26. *Parisiis* 1668.
4 *De Apparat. Missae. Mediolani* 1626.
5 *Ad Epist. Coelestini tom.* II. *Concilior.*
6 *De re Vestiaria cap.* XVIII. *Patavii* 1654.
7 *De re vestiaria hominis sacri. Luteciae* 1686.
8 *Traité historique de la Liturgie liv.* I. *chap.* VII. *à Paris* 1701.
9 *Differtat. Memoires de Trevoux, Septembre* 1705.
10 *Tom.* II. *de Orn. Sacerdot. Lugduni* 1671.
11 *Panoplia Sacerdotal. part.* I. *lib.* VI. *Luteciae* 1653.
12 *Rer. Liturgic. lib.* I. *cap.* V. §. II. *Augustae Taurin.* 1747.
13 *De Ecclesia Africana Differt.* II. *Parisiis* 1679.
14 *Animadversiones in Reg. Critices* t. II. *lib.* IV. *Differt.* VI. *Venetiis* 1738.
15 *De Liturgia Roman. Pontif. tom.* I. *lib.* I. *cap.* III. *lib.* II. *cap.* V. *Romae* 1731.
16 Opp. edit. Rom. *tom.* XI. Instruct. XXI.

Hos qui solo veritatis inveniendae studio adjerit, illud levi negotio in animum inducet sibi, *silentium Scriptorum* perperam hac in re nobis objectari, nec deesse monimenta, quibus probetur, insignia Sacerdotalia longe ante Constantini pacem in Ecclesia merito obtinuisse, pietatemque Fidelium, qui opes suas in Ministrorum utilitatem large conferebant, vestes etiam ad Liturgiam obeundam verosimiliter comparasse.

Nec quispiam me commoveri credat auctoritate, et nomine Haeretici scriptoris, qui nostris hisce temporibus tam avide legitur, tantoque in pretio omnibus est, et pene in coelum tollitur. Jo. Gottlieb Heineccium hic appello, qui quum undeviginti esset annorum ad captandam suae factionis gratiam *Commentationem historicam de habitu, & insignibus Sacerdotalibus Apostolorum* Lipsiae edidit, in qua conrasis ex Luthero, Calvino, Magdeburgensibus, Hospiniano, Dallaeo, Buddeoque inficetis scommatis, levissimis, ac centies difflatis criminationibus, sacrarum vestium antiquitatem convellere, usumque, tamquam ridiculum, traducere adnisus est. Habeant in deliciis hunce hominem legum periti, eumque Jurisconsultissimum nominent, per me licet: ego equidem pseudo=Theologum, sophistam, impostorem fidentissime voco, quoties puerilem, exsuccam, ἄχρηστον commentatiunculam illius relego. Nam ne dicam, multa illum callide dissimulare, multa nec secum consentanea contexere, quae vitio suo cadunt, multa falsa, confictaque coacervare, quae pravum hominis ingenium manifestant; vide mirificam ejusdem impudentiam, et vel insignem ad suos fallendos proterviam, vel incredibilem nostrarum rerum inscientiam! Ait quippe §. 11. *Canonistae enim, & Scholastici, quorum doctrinae his in rebus omnes* (Pontificii) *assurgunt, habitum Sacerdotalem non pro caeremonia libera venditant, nec ob solam εὐταξίαν inventum volunt, sed sacrum, & mysteriorum plenissimum esse, ad ipsamque SACRAMENTORVM ESSENTIAM pertinere, & sic ab illis inseparabilem esse contendunt. Id, quod facile patet ex reliquis eorum* *doctri-*

doctrinis, quibus hoc πρῶτον ψεῦδος ubique produnt. Quae autem sunt ejusmodi detestandae Canonistarum, et Scholasticorum doctrinae, si Heineccium audieris? Nempe, quod dixerint, numquam licere Corpvs Christi conficere absque sacro indumento, etiamsi homini moribundo foret praebendum. Quonam, Deus bone, sublimis illa Jurisconsulti mens avolarat, dum isthaec scriberet! Vtique sacrarum vestium usus caeremonia *non libera* est, neque libera potest esse. An tu Ecclesiae, cui haec potestas divinitus data est, ut Ministros eligat, deputet, consecretque, qui suo, et Christi nomine offerant, alteram negabis decernendi, constituendique adjuncta, quibus rebus sacris majestas augeatur, religio, cultus, pietas amplificetur? Decrevit autem illa, sanxitque jure optimo, ut qui in hac hominum societate visibile sacrificium offert, aspectabilia praeseferat collati sibi juris indicia, quibus legitimus Christianae Reipublicae minister appareat. Sed quaenam, rogo te, in communi, vulgarique vestitu Sacerdotalis auctoritatis indicia translucent? Illud etiam tibi concedam, nullam necessitatem, caussamque tantam reperiri posse, ut Corpus Christi, sine ministerii, potestatisque insigni conficiatur, quia nulla est, quae exigat, sacra irreverenter, indecore, profane tractari. Mortifere ergo delinquit, quisquis latam ab Ecclesia legem violat, et sine apta supellectili, apparatuque praescripto Deo sacrificat; si tamen violarit, quis inficiabitur, *validam* esse augustissimi corporis consecrationem? Aut igitur prima Christianae doctrinae rudimenta ignoras, aut Catholicis invidiam conflare niteris, dum scribis, Pontificios in ea esse sententia, ut contendant, vestes sacras *ad essentiam Sacramentorum pertinere*: tuumque illud πρῶτον ψεῦδος, quod in nos temere jacis, tibi rectissime exprobrabimus. Interim firmum, fixumque illud manebit, albam vestem Exorcistae non recenti instituto, sed pro veteri more nostro in anaglypho esse tributam.

Modo ad anticam conchae faciem revertamur, quae actionis exitum, quasique Catechumenatus absolutionem pro-

prodit. Quos igitur Passerius Diaconum, et Hypodiaconum dixit, ego potius binos COMPETENTES esse conjecto; quorum manibus post exorcismos Crux, tamquam devicti hostis insigne tropaeum [1], ideo imposita est, ut exinde pateat, jam in Christi ditionem illos feliciter concessisse. Quapropter Augustinus sic illis gratulabatur: *nondum adhuc per sacrum Baptisma renati estis, sed per Crucis signum in utero sanctae matris Ecclesiae conceptis estis* [2]. Quod alteri ex duobus competentibus brevior Crux, alteri longior, et hastata tributa sit, libero quodam artificis invento, non meditato consilio accidisse existimo. Pariter, quod unus tantummodo Catechumenus, bini vero *Initiati*, et *Electi* conspiciantur, in gratiam architecturae, et numeri columnarum, atque arcuum, quibus urna perornatur, factum non ambigo. Denique ut magis hanc meam tuear explicationem, facit Crux in pectore utriusque hominis consignata. Nam ne diutius in hoc immorari, versarique videar, veteres libros caeremoniales adire sufficiet, ex quibus condiscimus, varias corporis partes ante Baptismum signaculo Redemptionis insigniri consuevisse, praesertim pectus, ut cordis latebris alte defixa, ac conclusa *Fides* aeternum vigeret. Hinc formula illa *Sacramentarii* Gregorii M. a Baptizante recitanda: *Signum sanctae Crucis Domini nostri Jesu Christi IN PECTUS tuum pono* [3]. Quandoquidem vero priscis temporibus ea semper in majoribus nostris enituit diligentia, & cura, ut singulas sacrarum aedium partes imaginibus unicuique apprime convenientibus decorarent, sane nymphaeum in templi vestibulo conlocandum eae decebant exornationes, & emblemata, quae loco responderent, et aquae lustralis usum, virtutemque manifestarent. Quod si hoc nostrum interpretandi genus ἐπιδεικτικὸν ubique non est, si quae attu-

1 Rufinus Aquilejensis Presbyter in *Expositione Symboli* sapienter dixit: *Crux ista triumphus erat: triumphi enim insigne est trophaeum; trophaeum autem devicti hostis indicium*. Cum Cyprian. Pamelli. *Antuer*. 1568.

2 *Libro de Symb. ad Catechum cap.* 1.

3 *Opp. tom.* 11. *Ordo Bapt.* Similis formula reperitur in aliis antiquis *Ritualibus* apud Martenium *lib.* 1. in Ordine ad baptizandum puerum, quem vulgavit Comes Fridericus Althanus ad calcem Dissert. *de Baptismali Hieroglyphico*. Venetiis 1753., aliisque id genus libris. V. Pamelii Liturgicon, Menardum &c.

attulimus, tantam perſpicuitatem, ac evidentiam non efficiunt, quantam fortaſſe optaremus, attamen, ut nos noſtrae ſcriptionis non omnino poeniteat, hortatur Tullius, a quo illud accepimus: *veriſimilia partim ſingula movent ſuo pondere, partim, etiamſi videntur eſſe exigua per ſe, multum tamen, quum ſunt coarcervata, proficiunt* [1].

Accedendum poſtremo eſt ad caetera circumpoſita ſymbola, & quid illa ſignificent, pervidendum. Fuerat quondam Chriſtianis uſitatum, ac tralatitium, ut quae lectione, vel auditu didicerant, emblematis deinde adumbrata ſibi ante oculos ponerent, ut ex harum figurarum conſpectu myſteria, reſque a Chriſto geſtas in memoriam continenter revocarent, gratias ſummo Deo, quod vera religione eſſent imbuti, referrent, ad divinarum rerum, virtutumque amorem, ad Chriſtianum nomen tuendum, propagandumque perpetuo incenderentur. Atque id genus ſymbola ex ſacris hiſtoriis, ac litteris communiter depromebant; quemadmodum infinita pene monumenta ab Arringhio, Ciampinio, Boldetto, Mamachio collecta palam oſtendunt. Hanc ipſam diſciplinam nymphaeum Piſaurenſe commonſtrat. Quid in dextera, & extrema anticae partis cellula Agnus ante Crucem, & in aſſultantem ſerpentem converſus? Ductum id eſt ex illo Apocalypſeos XVII. *οὗτοι μετὰ τοῦ ἀρνίου πολεμήσουσι, καὶ τὸ ἀρνίον νικήσει αὐτούς*; *hi* (tyranni, impiique homines) *cum agno pugnabunt, & agnus vincet illos*. Siniſtrum in eadem facie loculum occupant aries & lepus, quorum alter fortitudinis, timoris alter ſymbolum eſt, ut erudiatur Chriſtianus homo, ſibi aliquando obluctandum, obnitendumque, ſaepe etiam provide fugiendum. Ex eodem Johannis viſionum libro, in quo naſcentis Eccleſiae viciſſitudines, & verus, juſtuſque Agni triumphus deſcribuntur, petenda interpretatio emblematis, quo dexterum nymphaei latus ornatur. An non contortus draco, loro ad collum ligatus, ſibique caudam rabioſe depaſcens, eſt ille antiquus

1 *Partit. Orator.* XI.

ſerpens, & ſatanas, quem Angelus Dei *ἔχων τὴν κλεῖν τῆς ἀβύσσου, καὶ ἅλυσιν μεγάλην ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐκράτησε, καὶ ἔδησεν αὐτὸν*; *habens clavem abyſſi, & catenam magnam in manu ſua, apprehendit, & ligavit illum?* (*Apoc.* xx.) Occurrunt tandem in laevo latere capreae ſylveſtres, vel potius Cervi, ut quanto illi deſiderio fontes aquarum exquirunt, appetunt, inhiant, tanto Catechumeni, aeque ac Chriſtiani, ad Deum, fontem vivum, concitato greſſu, ardentique amore ſe ferant[1]. Porro ad ſaluberrimos, copioſoſque fluvios, qui e Cruce Chriſti manare finguntur in muſivo Lateranenſi, aliiſque vetuſtis imaginibus apud Caſalium[2], Cervi (*τῶν φωτιζομένων* figurae) accedunt avidiſſime, ut aquam bibant de fontibus Salvatoris. Si quis vero Leonem, qui deſuper in tympano hujus aediculae cum Gripho congreditur, celeberrimum illum *de Tribu Juda* eſſe dixerit, qui beſtias robore, ac feritate inſignes toties devicit, id ego libentiſſime concedam. Nihil etiam impedio, quo minus *Acroſtolia*, maritimarum urbium inſignia, quae opus complent, Piſauri conditionem, ſitumque indicare credantur. Sed ut ad eum, quem in antecedenti doctrina, diſputationeque mihi maxime deſtinaveram, terminum omnia reducam, univerſa haec emblemata in labro aquae luſtralis aptiſſime fuiſſe ſculpta non gravate conſentiet, quiſquis haec tria animo reputabit. I. Aquam ad venenoſi ſerpentis dolos propulſandos, ad exorciſmos, ad coeleſte aliquod praeſidium adipiſcendum conſecrari. II. Dei amore, ac deſiderio benefactorum illius recordatione, religionis obſequio, cultuque flagrare oportere non Catechumenos modo, ſed quotquot Eccleſiam Dei, domum orationis, & majeſtatis illius ingrediuntur. III. Ad Baptiſmi caeremonias, aliaſque luſtrationes, quibus concha inſerviebat, poſſe id totum commodiſſime revocari, teſte Hieronymo, cujus verba coronidis loco exſcribimus. *Mos eſt Cervo, ut inventum ſerpentem*

1 *Pſalm.* xli. 2 *De Veter. Chriſtianor. Rit. cap.* 1. *Francof. & Hannoverae* 1681.

tem naribus hauriat, & post haec exardescens extinguat sitim. Ergo homo Ecclesiae, qui diu in actu veneroso degebat, ubi se perspicit coeno fornicationis, & Idololatriae faetore repletum, desiderat venire ad Christum, in quo est fons luminis; ut ablutus Baptismo accipiat donum remissionis: sed & si quis hodie nostrum, extinctis vitiis, ignescat in desiderium Dominicae contemplationis potest & ipse dicere (aquam ut Cervus attingens) *quia desiderat anima mea ad te Deus*[1].

CAPVT DECIMVMSEXTVM.

De Fontibus, puteis, phialis marmoreis apud Graecos in templorum propylaeo ad lustrationem positis sermo instituitur. Duplex Ecclesiae Graecanicae ἁγιασμὸς. Aquae in Theophaniis consecratae usus, prodigiaque a Chrysostomo narrata. Vice Dominici corporis aqua benedicta aliquando data ex Joh. Jejunatoris Poenitentiali. Menstrua aquae benedictio penes eosdem Graecos. Qui illam in foribus templi servabant. Urnae litteratae ex Graecia advectae, nondumque antehac aeditae schema proponitur. De pelvi Byzantina, & Messanensi huic usui quondam addictis. Catinus Monasterii τῶν πατέρων, ejusdemque inscriptio. De antiquo Cratere Syracusano popularis opinio rejecta.

LATINAE, Graecaeque Ecclesiae consensus, quo sine ulla controversia evincitur, ipsissimam Fidem continenter utramque retinuisse, cum in multis manifeste, splendideque appareat, tum in aquae lustralis consecratione, usuque praeclare se prodit. Tantumque abest, ut ea caeremoniarum, & precationum varietas, quae inter Occidentales, & Orientales Orthodoxos hic etiam occurrit, Fidei unitatem laedat, aut proscindat, ut illa potius, quasi multiplici, elegantique vestimento Christi sponsa pulcherrime decoretur. Latinorum ergo consuetudine ubertim explicata, quae Graecorum natio defert expendenda documenta

1 *In Psalm. XLI. opp. tom. II.*

menta, nunc inſpiciamus. Commendatur ab Euſebio eximii Tyriorum Epiſcopi Paullini diligentia in adorando templo a ſe exſtructo, & omnium, quae in Phoenice erant, longe pulcherrimo, eo vel nomine, quod in illius impluvio ſymbola, & vaſa *τῶν ἱερῶν καθαρσίων*, *ſacrarum expiationum*, conſtituit, ne homines ſanctuarium adirent, intrarentque illoti: quod hiſce verbis explicat. *ἐνταῦτα ἱερῶν καθαρσίων ἐτίθει σύμβολα, κρήνας ἄντικρυς εἰς πρόσωπον ἐπισκευάζων τοῦ νεὼ πολλῷ τῷ χεύματι τοῦ νάματος, τοῖς περιβόλων ἱερῶν ἐπὶ τὰ ἔσω, προϊοῦσι τὴν ἀπόῤῥυψιν παρεχομένας. Heic ſacrarum expiationum ſigna poſuit; nymphaea ſcilicet ex adverſo Eccleſiae ſtructas, quae interius ſanctuarium ingreſſuris irriguae aquae decurſu copiam facerent ad ſe ipſos eluendos*[1]. Artefacti hujuſmodi luſtrales fontes, ut a Latinis, ſic & a Graecis variis appellabantur nominibus. Baſilius Seleuciae Epiſcopus fontem illum mirificum, qui fuerat in baſilica S. Theclae Iconienſis, nunc *λουτρὸν*, nunc *κολυμβήθρα* vocat[2]. Aliquando *τὰ φρέατα*, *putei* laxiori quadam appellatione, a ſcriptoribus ſacris nuncupantur. Ita plane Euſebius ipſe miraculum deſcribens Narciſſi Epiſcopi Hieroſolymitani, qui oleo deficiente, *ὕδωρ ἀνιμήσαντας ἔκ τινος παρακειμένου φρέατος*, *aquam ſumptam ex proximo puteo* in lucernas injecit, quae ſubito exarſit[3]. Socrates narrans feralem caedem Homouſianorum in templo Acacii Martyris a Macedonianis indigniſſime editam, puteum memorat, qui erat *ἐν τῇ αὐλῇ τῆς ἐκκλησίας*[4]. Pariter Nicetas David, cognomento Paphlago, tradit, Ignatium Patriarcham ex iniquo exilio revocatum in magna Eccleſia fuiſſe exceptum ab Imperatore Baſilio *διὰ τοῦ ἁγίου φρέατος*[5]. At Paullus Silentiarius in deſcriptione aedis S. Sophiae fontem in propylaeo a Juſtiniano poſitum, cujus aqua plebs ingreſſura emundabatur, *φιάλην* dixit, mirumque operis artificium hoc tetraſticho complexus eſt.

Mu-

1 *H. E. lib. x. cap. IV.*

2 *De Vit & Mir. S. Theclae lib. II, Antverpiae 1608.*

3 *H. E. lib. VI. cap. IX.*

4 *H. E. lib. II. cap. XXXVIII.*

5 *Labbei Concil. Tom. VIII.*

Μηκεδανῆς δ᾽ ἐρίτιμον ἐς ὄμφαλον ἵσαται αὐλῆς
Ἐυρυτάτη φιάλη τις ἰάσπιδος ἔκτομος ἀκρῆς,
Ἔνθα ῥόος κελάδων ἀναπάλλεται ἠέρι πέμπειν
Ὀλκὸν ὅλον παθέων ἱλατήριον &c.

In eximio longi atrii umbilico
Ampla phiala est excisa ex eleganti jaspide,
Vbi immurmurans fons aquas gestit in aerem emittere,
Vi quadam fistulae aereae resilientem &c.[1]

Neque hoc peramplo, elegantique fonte contentus Imperator populi commodo magnificentius consuluit. Is enim, Anonymo rerum Byzantinarum scriptore testante[2], *ἐποίησε δὲ εἰς τὴν φιάλην γυρόθεν στοὰς φρεατικὰς δώδεκα, καὶ λέοντας λιθίνους ἐρεύγεσθαι ὕδωρ εἰς ἀπόνιψιν τοῦ κοινοῦ λαοῦ*; *fecit autem circa phialam porticus* XII., *in quibus erant fontes, leonesque aquam eructantes, e quibus populus lavaretur*. Eodem certe spectavit Basilius Macedo, quum binas hujuscemodi phialas ex Aegyptio, Romano, Sangarioque marmore exstructas in atrio novae Ecclesiae dedicavit[3]. Vt autem certius, ac liquidius constet, id genus fontes, puteos, phialas, nymphaea, lavacra a Niceta, & Codino[4] *τὰ ἅγια*, *sancta* jure nuncupari, similiterque peractas ea aqua lustrationes *τὰ ἱερὰ καθαρσία*, *sacras expiationes* ab Eusebio meritissime dici, revocanda hoc loco in mentem sunt, quae ex Graecis Patribus primo nostri hujus operis capite attulimus, tum adducta cap. XIII. Cyrilli Hierosolymitani verba; quibus evidentissime conficitur, externam lavationem tum sui origine, antiquitate, jugique observantia, cum fine, scopo, & effectu ipsius, tamquam reli-

1 Cum Cinnami opere de rebus Comnenorum, *Parisiis* 1670.

2 Apud Dufresnium *CPolis Christiana* lib. III. *Parisiis* 1680.

3 V. Ipsius vitam a Constantino Porphyrogenneta descriptam *cap.* XV. inter Allatii *Symmicta*, *Colon. Agrip.* 1653.

4 Hic in suis *Antiquitatibus Constantinopol.* celebrat τὸ ἅγιον φρέαρ τοῦ ἁγίου Πέτρου, *sanctum puteum Sancti Petri*. (*Parisiis* 1655.

religiosam, sacram, inviolandamque caeremoniam a Christianis, semper fuisse retentam. Sed duplex alia fuit *ἱερὰ κάθαρσις* apud Graecos, quae aqua, non ea quidem naturali, & ex fonticulis, phialisque prosiliente, sed certo, & publico ritu consecrata perficiebatur. Atque de his acturus fieri minime posse video, ut rem enucleate, dilucideque expediam, nisi de duplici Graecorum *ἁγιασμῷ*, sive *Aquae Benedictione* aliquanto fuerim praefatus: qua cognita, & intellecta, caetera fient apertissima.

Inveterata, perpetua, sanctaque apud illos consuetudo fuit, ut aqua Baptizandorum ingenti caeremoniarum apparatu, invocato Dei nomine[1], *Crucis immersione*[2] consecraretur. Atque id quidem, ut Basilius Caesareae rectissime dixit, *ἀπὸ τῆς σιωπωμένης, καὶ μυστικῆς παραδόσεως, ex tacita, secretaque traditione*[3] ab Apostolis ipsis ducta. Peragebatur ea *Benedictio* in pervigilio Sanctae Theophaniae, primo quidem *μεσονυκτίῳ media nocte*[4], sublata deinde pernoctatione, Petrus Fullo Archiepiscopus Antiochenus, referente Theodoro Lectore, instituit, *τῶν ὑδάτων ἐν τοῖς θεοφανίοις ἐπίκλησιν ἐν τῇ ἑσπέρᾳ γίνεσθαι invocationem super aquas in Theophaniis vespere* (pervigilii) *fieri*[5]. Mos tandem invaluit, ut aqua consecraretur ipsa VI. Januarii die post expletam Liturgiam; quemadmodum nostris adhuc temporibus usuvenire in Ecclesia Graecanica, tradunt Christophorus Angelus in *Enchiridio de statu hodiernorum Graecorum*[6], *&c.* Thomas Smithus *de statu hodierno Ecclesiae Graecae*[7]. Tanta vero huic aquae virtus, & effi-

1 Cyrillus Hierosol. *Catech.* III.

2 Ritum explicavimus uberrime in nostris *Antiquit. Christianis Dissert.* II. *cap.* VI.

3 *De Spiritu Sancto c.* XXVII. edit. Maur. *Parisiis* 1730.

4 Chrysostomus in *Homil. de Baptismo Christi*.

5 *Excerpt. Histor. Eccles. lib.* II. cum Theodorito.

6 *Cap.* XV. *Lipsiae* 1668.

7 *Londini* 1678. Non ignota profecto, inusitataque Latinis aquae consecratio in die Epiphaniae, Dignissimum consideratu est, quod Victor Vitensis de *Persecutione Vandalica lib.* II. *Parisiis* 1694. Carthagine accidisse narrat. *Fuit in ea civitate quidam caecus, civitati notissimus, nomine Felix. Hic visitatur a Domino, diciturque ei nocte per visum (dies enim Epiphaniorum lucescebat); surge, vade ad servum meum Eugenium Episcopum, & dices ei, quia ego te ad illum direxi; & illa hora, qua be-nedi-*

efficientia inesse credebatur, ut ad eam hauriendam nemo non avidissime accurreret, nemo non in suos lares referret veneficiis, noxiis animalibus, morbis depellendis, agris, vinetis, hortisque lustrandis. Miro sane prodigio Deus optimus maximus, gratissimam sibi hanc religionem esse interdum testabatur. *τὸ σημεῖον γίνεται ἐναργὲς* (inquit Chrysostomus) *οὐ διαφθειρομένης τῆς τῶν ὑδάτων ἐκείνων φύσεως τῷ τοῦ χρόνου μήκει, ἀλλ' εἰς ἐνιαυτὸν ὁλόκληρον, καὶ δύο καὶ τρία πολλάκις ἔτη τοῦ σήμερον ἀντληθέντος ὕδατος ἀκεραίου καὶ νεαροῦ μένοντος, καὶ μετὰ τοσοῦτον χρόνον τοῖς ἄρτι τῶν πηγῶν ἐξαρπασθεῖσιν ὕδασι ἁμιλλωμένου*. *Manifestum etiam fit hujus rei, & efficax signum dum temporis diuturnitate istarum aquarum natura non corrumpitur; sed ad annum integrum, imo ad duos, vel etiam tres annos aqua hodie hausta, incorrupta, & recens manet, & post tam longum tempus altera, recens ex fontibus hausta, aqua non est deterior* [1]. Quin etiam ejus potione aliquid certe auxilii conferri putabatur; ideoque Poenitentibus, aliisque Communione privatis vice Dominici Corporis bibenda praebebatur. Sic plane cautum a Johanne Jejunatore in *Canonario*. *ἀντὶ κοινωνίας ὀφείλει ἁγίασμα πίνειν τῶν ἁγίων Θεοφανείων*. *Communionis loco aquam consecratam in sanctis Theophaniis debent bibere* [2]. In quo gravissimum errorem illorum dolet, meritoque redarguit Allatius, qui hujus aquae haustu posse se praecepto in Paschate *communicandi* satisfacere arbitrabantur [3]. Ne autem, dum ad aquam hauriendam populus turmatim confluebat, indecenter effunderetur, *θαλασσίδιον*, sive locus sub altari excavatus ad eam servandam, colligendamque excogitatus. Haec *caeremonia μέγας ἁγιασμός*,

nedicet fontem, ut baptizentur accedentes ad fidem; continget oculos tuos, & aperientur, & videbis lumen. Linivit Episcopus caeci oculos, & *statim visum, Domino reddente, recepit*. Factitatur adhuc nostra aetate in aliquibus Latinorum Ecclesiis, ut Romae quotannis in templo Confratriae Stigmatum s. Francisci, & alibi. V. BENEDICTUM XIV. *de Canonizat.* SS. *L. IV. parte* I. *cap.* XIX. *n.* 22., & Rodotà *Dell'Origine, progresso, e stato presente del Rito Greco in Italia tom.* I. *lib.* I. *cap.* X. *Roma* 1758.

1 *Loc. mox cit.*

2 Ad Calcem *Commentar. de Poenitentia* Joh. Morini *Parisiis* 1651.

3 *De Eccles. Orient., & Occidentalis perpetua Consensione &c. lib.* III. *cap.* XV. *Coloniae* 1648.

μὸς, sive *major Benedictio* nuncupabatur; deque ea non modo Menaea Graecanica, Typicon S. Sabae, Anthologion, & Euchologion suis locis agunt, sed ad uberiorem ritus intelligentiam plura adnotarunt Petrus Corcyraeus [1], Matthaeus Blastaris [2], Gretserus [3], doctusque plurimum vir, dumque viveret, nostri amantissimus Sebastianus Paulius [4].

Verum quum tantis, piisque adspersionibus aqua in Theophaniis exorcizata minime sufficeret, Ecclesia provida, sapiensque mater indulsit, ut singulis mensibus, vel quacumque alia urgente necessitate consecretur. Exinde vero *minor Benedictio μικρὸς ἁγιασμὸς* invectus. Quae in eo agenda, dicendaque sint, Euchologium ipsum docet *tit.* *Ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἁγιασμοῦ* [5]. Adstipulatorem habeo rerum Ecclesiasticarum peritissimum Balsamonem, qui in can. LXV. concilii Trullani scriptum reliquit ad hunc modum. *Ταῦτα τοῦ κανόνος διαγορευομένου, ἡ μὲν τῆς νυμηνίας ἑορτὴ προαμνημονεύτων χρόνων ἐσχόλασε. καὶ ἀντὶ ταύτης Θεοῦ χάριτι, ἱλαστήριοι δὲ καὶ πρὸς Θεὸν, καὶ ἁγιασμοὶ ἐπ' ἐκκλησίας παρὰ τοῦ πιστοῦ λαοῦ γίνονται καθ' ἑκάστην ἀρχιμηνίαν, καὶ ὕδασιν δ' ἀλογίας οὐκ ἀντιλογίας χριόμεθα. Haec statuente canone, Novilunii quidem festum* (superstitiosum) *ante annos omnem memoriam superantes cessavit; ejus loco, Dei gratia, ad placandum Deum preces, ac sanctificationes in Ecclesia a populo fideli fiunt, & in uniuscujusque mensis principio, AQVA BENEDICTIONIS, non contradictionis inungimur* [7]. Postquam populi bono, ac faustitati ita consultum fuerat, de loco, ubi aqua commode haurienda prostaret, erat consequenter providendum. Ac nihil fuit cogitatu proclivius, quam crateres marmoreos in foribus templorum apponere, ex quibus liceret uni-

1 Smithus *ubi supra*.

2 *De Concord. Eccles. Orient. & Occid. in Sacramentor. administr. lib.* III. *c.* XXIII.

3 *Syntagma rerum, quae in Canonib. comprehenduntur &c. Litt.* Θ. edit. Beveregii. ΣΥΝΟΔΙΚΟΝ *tom.* II. *part.* II. Oxonii 1672.

4 *De Benedictionibus lib.* II. *cap.* VIII. *Ingolstadii* 1615.

5 *De Ritu Ecclesiae Neritinae exorcizandi aquam in Epiphania. Neapoli* 1719.

6 *Pag.* 441.

7 *Canones SS. Apostol. & Concil. Lutetiae* 1620. Gretserus in cap. VIII. Codini Curopolatae *de Offic. Aulae Constantinop.* *pag.* 235. *Parisiis* 1625. *Primò die cujusque mensis aqua benedicebatur, & ex benedicta homines aspergebantur in Palatio &c.*

unicuique facile, libereque in proprios usus assumere. His porro vasis Graeca natio non tam ornamenta in more habuit insculpere, quam titulos, & epigrammata, quibus vel legenti palam fieret, a quo illa fuerint Ecclesiae oblata, a quo fabrefacta, vel haurientes aquam de recto illius usu, ac praestantia admonerentur. Quod ne me temere asseverare quis arbitretur, juverit sacra aliquot ejusmodi donaria in aspectum, lucemque proferre. Exordior autem ab aestimabili urna ex Pario marmore, a Venetis, quum in Graecia victricibus armis feliciter dominarentur, in patrias terras asportata. Exstat per hos dies in interiori sacello Parthenonis SS. Marci, & Andreae (ubi priscis temporibus Andreae nomini dicata aedes [1]) in insula Muriani. Permissu optimi Episcopi piarum Virginum asceterium ingressus pernecessarius meus, & non minus singulari comitate sua, quam sapientia mihi carus Anselmus Costadonius, ut novo me cumularet beneficio eam adamussim delineavit. Habes tabula IV. a calchographo summa fide redditam cum epigraphe ex verbis ESAIAE CAP. XII. v. 3. & PSALMI XXVIII. v. 3. deducta.

✝ ΑΝΤΛΗΣΑΤΑΙ [2] ΥΔΩΡ ΜΕΤΑ ΕΥΦΡΟΣΥΝΗΣ ΟΤΙ ΦΩΝΗ ΚΥ [3] ΕΠΙ ΤΩΝ ΥΔΑΤΩΝ.

Haurite aquam cum gaudio,
Quia vox Domini super aquas.

Aptissimo hoc duarum sententiarum nexu illud accedenti cogitandum proponebatur, qua alacri spe, quo pietatis sensu aqua esset haurienda, cui divini nominis invocatione tanta fuerat indita virtus, unaque illud cogitandum veniret, quanta sit Dei potestas, ad cujus vocem τὸ λιτὸν ὕδωρ ἁγιότητα ἐπικτᾶται, *simplex aqua sanctitatem acquirit* [4]. Extri-

X can-

1 Consule eximium opus amplissimi Senatoris Flaminii Cornelii, *Ecclesiae Torcellanae antiquis monumentis illustratae*. Part. II. *de Monasterio SS. Marci, & Andreae. Venetiis* 1739.

2 ΑΝΤΛΗΣΑΤΑΙ pro ἀντλήσατε.

3 ΚΥ. *nota compendiaria vocis* Κυρίυ.

4 Cyrillus *Catechès* III.

candae modo ſunt notae compendiariae inferius inciſae. Duas litteras Δ, & ω quis addubitet ad Chriſtum referri oportere, cujus meritorum commemoratione omnis obſecratio, omniſque *benedictio* ex antiquiſſimo Eccleſiae univerſae inſtituto terminatur, quo *omnium Mediatorem* a nobis agnoſci profitemur [1]? Caeteras ſiglas *ςαυροειδῶς* ſcriptas, in quibus nodus paullo difficilior, ſic percommode mihi viſum eſt expediri poſſe. Illarum primam, quae ſiniſtrorſum occurrit ꓘN, etſi contrario poſitu ſculptam, tres litteras NIK complecti, nihil haeſitans affirmo. Sequitur eodem verſu ΜΕ, in duas M, & E reſolvenda. Infra conſpicitur expreſſiſſime Δ; in vertice demum Ȣ, cui duplicem poteſtatem denotandi O, & OΥ, plurimis edoctus Graecorum marmorum exemplis tribuo. Ex quibus artificis nomen nitide emergit ΝΙΚΟΜΕΔΟΥ, *Nicomedis* (opus). Scribendum quidem fuerat emendatius ΝΙΚΟΜΗΔΟΥ, ſed perfrequens litterae H in E permutatio non in ſequioris aevi monumentis modo, ſed in vetuſtioribus occurrit, ut in Thebanorum, & Athenienſium nummis [2], priſciſque aliquot marmoribus. Jam vero artificum nomina nunc ſingillatim, nunc etiam *σημειωδῶς* ſcripta eorumdem operibus appoſita, nemo hominum ignorat, quin in re apertiſſima utar teſtibus non neceſſariis. Et ne ab *Aquariis*, de quibus nunc ſermo eſt, diſcedam, lapicidae nomen in ſequenti urna Meſſanenſi legitur, itemque in Latinis nonnullis, quas diligentiſſimus Mannius in Italica de hoc argumento diatribe collegit [3]. Quid memorem ſigilla ſive Stephani Conſulis [4], ſive Gregorii Siciliae Praetoris, [5] in quibus formula, *Κύριε Βοήθει δούλῳ σοῦ*, (alias integre, omnibus

1 V. S. Fulgentium Ruſpenſem Epiſcopum ad Ferrandum Diaconum *de quinque Quaeſt. Pariſiis* 1684.

2 Spanhemius *de v. & P. Numiſm. Diſſ.* 1. *Londini* 1706.

3 *Diſſertazione intorno alle Pile d'acqua Santa. Memorie della Società Colombaria tom.* 11. *Livorno* 1752.

4 Gualtherus *Tabulae Antiquae Siciliae pag.* 101. *Meſſanae* 1624. Adde annulum ſigillatorium, qui Caietae Hieronis eſt, cum his litteris ΘΕ ΒΟΗ ΚΟCΤΑΝΙΝΟΥ. Itemque ſigillum, quod Catanae in archivo Eccleſiae principis adſervatur. ΚΕ. ΒΗ. τω Δυλω ΡωΓΕΡΙ. ΚΟΜΙΤ.

5 Ficoronius *Piombi antichi part.* 1. *tavola* 11. *Roma* 1740.

bus ferme suis litteris expressa in marmoribus Selimbriae, & Hadrianopoli [1]) compendiarie adumbrata visitur in eum ferme modum, quo in nostro vase artificis nomen? An ex orthographiae similitudine colligere licebit, prope ad eamdem aetatem, qua isthaec monumenta fuerant elaborata, urnam quoque excisam credi oportere? Splendidiores, aut ego fallor, in hac, quam in illis vetustatis notae. Neque ad epotationem tantummodo, adspersionemque, sed ad *lotionem* etiam crateres hujusmodi fuisse in templorum propylaeis positos, luculento sane indicio est Aquarium Byzantinum, quod in s. Diomedis exstitisse traditur, cujus in labro circulatim scriptum legebatur.

ΝΙΨΟΝ ΑΝΟΜΗΜΑΤΑ ΜΗ ΜΟΝΑΝ ΟΨΙΝ
Lava iniquitates, non solam faciem [2].

Adnecto nunc epigrammata duobus catinis aquae exorcizatae adservandae olim destinatis, labente saeculo XII., inscripta jussu venerabilis viri Lucae Archimandritae, cujus magnum per ea tempora fuerat nomen [3]; illudque praemoneo in utroque litteras Ε, Σ, Ω sic constanter efferri Є, C, ω; quae una litterarum forma jamdudum ab Hadriani temporibus in nummis, ac marmoribus invaluerat. Primus crater Messanae est in aede SS. Salvatori consecrata. Fuerat ibi

X 2 quon-

1 Fleetwood *Inscriptionum Antiquarum Sylloge pag.* 482. *Londini* 1691.

2 Gruterus retulit *pag.* MXLVI. Grancolasius *Commentar. Historic. in Breviarium cap.* XXIX. *Antuerpiae* 1714. de lustrali apud Graecos aqua disputans monet: *de ea hodie tantummodo bibunt, olim lavabant.*

3 Lucae Archimandritae praestantissima virtus, & vita sancte transacta liquido apparet, posterisque commendatur sedecim Stichis, quibus ipsius elogium constat, & hodiedum legitur Messanae insculptum tabulae marmoreae in ara maxima insignis templi s. Johannis Hierosolymitani, sublato serico *antimensio*, quo altaris facies obtegitur. Notatu praesertim digna carmina quatuor, quibus egregia Lucae merita sic extolluntur.

ταῖς ἀρεταῖς λάμψαντα φωσφόρου δίκην,
πολλοῖς φανέντα πρόξενον σωτηρίας,
Μόνῳ θεῷ ζήσαντα τὸν πάντα χρόνον,
Καὶ σῶμα νεκρώσαντα.

Virtutibus resplenduit luciferi instar,
Qui multis fuit conciliator salutis,
Uni Deo qui vixit omni tempore,
Corpusque mortificavit.

Pirrus epigraphen mendosam, & latine conversam dedit; atque in eo etiam peccavit, quod Beati Lucae diem emortualem anno Christi 1175. consignaverit. Erratum ex autographo emendo; in eo quippe obitus enunciatur accidisse an. 6657. more Graecorum, qui est reparatae salutis 1149.

quondam illustre Monachorum Basiliensium coenobium, cui Lucas praefuit, sed translatis a Carolo V. Caesare Ascetis ad linguam Phari, ut nova arx conderetur, locus militibus cessit, urnaque pro lustrationibus aedificata Praesidiariorum filiis baptizandis nunc inservit; epigramma illius sic habet.

✢ ΤΗ ΚΕΛΕΥΣΕΙ ΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΗΜΩΝ ΠΑΤΡΟΣ
ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΚΥΡΟΥ ΛΟΥΚΑ
ΜΗΝΙ ΜΑΡΤΙΩ ΙΝΔΙΚΤΙΩΝΟΣ ΙΓ. ΕΤΟΥΣ ϚΧΜΓ.

Infra

ΤΟΝ ΚΟΙΛΑΝΑΝΤΑ ΤΗΝ ΚΟΛΥΜΒΗΘΡΑΝ ΛΟΓΕ
ΣΩΖΟΙΣ ΓΑΝΔΟΥΛΦΟΝ ΤΑΙΣ ΠΡΟΦΗΤΩΝ ΠΡΕΣΒΙΑΙΣ

ΙC ΧC
ΝΙ ΚΑ

Jussu Sanctissimi nostri Patris,
Et magni Archimandritae Domni Lucae
Aerae Christianae 1135. *Mense Martio Indictione* XIII. *Anno* 1643.

Qui excavavit piscinam, o Verbum,
Salva Gandulphum Prophetarum precibus.
Iesus Christus vincit [1],

Ex Sicilia in proximos Brutios biennio post migravit Lucas, ut alterius, nec minus celebris monasterii τῶν πατέρων, vulgo del *Patirio* [2], prope Rossanum praefecturam gere-

1 Edita inscriptio est in opere posthumo Gregorii Placentini *De Siglis Veterum Graecorum pag.* 116. Romae 1757. Vox ΚΟΛΥΜΒΗΘΡΑ locum certe denotat, in quo liceret innatare, ideoque antiqua Baptisteria, ut monui *pag.* 30., ob aquarum copiam, suique capacitatem hoc nomine donabantur. Hic vocem ad pelvim significandam translatam cernis.

2 Marafiotti *Croniche, e antichità di Calabria. lib.* IV. *cap.* XXVIII. *Padova* 1601. Lubinus *Abbatiarum Italiae notitia litt.* P. *Romae* 1693. Sciomari *Vita di s. Bartolommeo Ab. not.* III. *Roma* 1728. Insignia quaedam, ac vetera hujus Monasterii documenta ex variis Bibliothecis collegit nostri laboris Maecenas CARD. SPINELLUS, cui Abbatia commendata est. Inter ea praeclarissimum mihi visum est *Placitum* Roperti Episcopi Euriae descriptum ex Codice Biblioth. Chisianae *num.* 531. *pag.* 63. & 64., quo Episcopus bona Monasterio oblata eidem, lata judiciali sententia, confirmat, addito insuper anathemate, ut si quis immutare, rapere, usurpare praesumpserit, ἔστω καὶ κατηραμένος παρὰ Κυρίου θεοῦ παντοκράτορος, καὶ παρὰ τῶν τιη ἁγίων θεοφόρων πατέρων, κληρονόμος καὶ τὴν ἀρὰν Ἰούδα τοῦ προδό-του

gereret. Ibique cum multa ad religiosae familiae disciplinam, cultumque Dei amplificandum sanxisset, tum de publicis, statisque caeremoniis cogitavit. Et quoniam lustralis aquae usus non in postremis habetur, concham marmoream, in qua adhuc dum in Theophaniis Μονότροποι consecrationem peragunt, fieri jussit, talibus eidem incisis versibus.

✠ ΡΗΓΟΣ ΚΡΑΤΑΙΟΥ ΤΟΙΣ ΧΡΟΝΟΙΣ ΡΟΓΕΡΙΟΥ
ΤΟΥ ΠΑΝΟΣΙΟΥ ΛΟΥΚΑ ΤΩΝ ΜΟΝΟΤΡΟΠΩΝ
ΑΡΧΕΙΝ ΛΑΧΟΝΤΟΣ ΣΚΕΥΟΣ ΕΙΡΓΑΣΤΑΙ ΤΟΔΕ.
ΠΕΜΠΤΗ ΤΗΣ ΣΑΡΑΚΟΤΗ ΠΡΟΣ ΕΣΑΚΟΣΙΩ.
ΕΚΤΗΤΕ ΧΙΛΙΑΔΙ ΠΑΡΟΔΩ ΧΡΟΝΩΝ.

Regis potentis temporibus Rogerii,
Sanctissimus Lucas Monachorum
Praefecturam quum teneret, haec urna efficitur,
Quinto quadragesimo, & sexcentesimo
Sexque millesimo annorum curriculo.

An. ab Orbe condito 6645. respondet aer. Christian. 1137.

Descriptis hucusque conchis vetustius fortasse censendum est marmoreum illud baptisterium, quod Syracusis summo apud populares in pretio exstat, & insigne avitae religionis documentum creditur. Ea dudum civium animis alte insedit opinatio, eumdem esse craterem, in quo S. Marcianus, primus ab Apostolorum coryphaeo Petro gentibus illis Epi-

ra, *sit maledictus a Domino Deo omnipotenti, & a tercentis decem, & octo Deiferis Patribus, & heres maledictionis Judae proditoris*. Frequens quidem ea *imprecatio* in Christiania monumentis, diplomatis, sepulchris, donationibus, testamentis &c., quod pluribus nuperrime ostendit Cl. Jacutius *in Exercitatione Philologica ad sepulchralem titulum Bonusae, & Mennae Romae*, 1758. Sed quoniam Graeca hujus anathematismi testimonia non adeo obvia sunt, Placiti verba adscripsi. In quibus illud etiam observare dignum, Nicaenos Patres θεοφόρους appellari. Lectores mendacio fallit Christianus Henricus Eckardus in *Introduct. ad rem Diplomat. Sect.* 1 s I. §. xxv. *Jenae* 1751., qui ait, dirissimas hasce imprecationes Clericorum inventum fuisse, ut Ecclesiae opes augerent, & homines a repetendis bonis injuste occupatis deterrerent; quandoquidem hae dirae Sepulchris primum fuerunt appositae ad violatorum ausus arcendos, atque non largitionibus tantummodo *pro remedio animae* factis, sed aliis chartis, conventionibus, instrumentis, venditionibus adjectae reperiuntur ad datam fidem obligandam, initasque inter *Laicos* pactiones inviolate retinendas.

lis Episcopus datus, Ethnicos Christi fidem, cultumque capessentes salutari mersione coelo regenerabat. Vulgus quidem, ut a Tullio optime est dictum, ex veritate pauca, ex opinione multa aestimat. Sed quid, quod cum illius judicio congruit eruditorum aliquot sententia? Octavius Cajetanus in *Isagoge ad Historiam sacram Siculam* [1] idipsum minime dubitanter affirmat. Sane si quid praesidii umquam est ad hanc vulgarem credulitatem tuendam, attrahi illud fortasse poterit ex Graeco S. Marciani encomio, quod inter Vaticanos Codices num. 668. reperit Cajetanus, & latinum fecit Sirmondus. In eo quippe dicitur: *προσευχόμενοι βαπτίζοντο ὑπ' αὐτῷ ἐν τῇ μέχρι νῦν σεβασμίως προσκυνουμένῃ κολυμβήθρᾳ*, *baptizabantur autem ab illo orantes in lavacro, quod ad hoc usque tempus in veneratione est* [2]. Verum ne hoc mihi persuadeam, *κολυμβήθραν*, in qua Marcianus baptizabat, quamque auctor Encomii sua adhuc aetate, nempe saeculo VII., in veneratione haberi dixit, ipsum esse craterem, qui a Cajetano producitur num. 13. & Syracusis digito advenis monstratur, duo potissimum prohibent. Ac primo quidem crateris forma. Nam adeo illum angustum esse, minimaeque profunditatis, ut in eo baptizandi nequaquam mergi possent, datis ad me anno superiori litteris, certiorem fecit oculatus rei testis, idemque antiquitatis, rerumque liturgicarum scientissimus, Dominicus Schiavo Panormitanus. Atqui primo Ecclesiae saeculo Baptismum *per immersionem* constanter collatum fuisse, tam est certum, quam quod certissimum. An non solius mersionis Baptisma per plura saecula ita receptum, ut si sola *adspersione* fieret, nonnulli Episcopi in dubium vocarint, num rite, legitimeque administraretur, ideoque S. Cypriani de re judicium exquisierint [3]? Annon *intinctio*, *affusio*, *adspersio* sero admodum inducta? Marcianus igitur eo cratere ad tingendos homines, labemque originis diluendam haud uti poterat. Praeterea credibile ne est, Marciani temporibus Chri-

1 *Pag.* 335.
2 Agiographi Antuerpienses *ad* XIV. *Junii*.
3 *Epist.* LXIX.

Christianos id in more habuisse, ut nomen suum, & largitionis memoriam donariis insculptam vellent perennare? Abhorret penitus a temporum illorum ingenio, & simplicitate; nec id genus formulas, nisi v. saeculo usitatas, norunt viri eruditi. Atque haec duo tantam ciere difficultatem posse mihi videntur, ut lubenti, volentique animo in Cl. Schiavo sententiam concedam, craterem illum VI., vel VII. saeculi opus esse, nec in alium usum, nisi aquae lustrali adservandae principio fuisse comparatum.

Inscriptio quidem manca, & magna sui parte exesa jam erat, quum eam Gualtherus sumpsit exscribendam. Exemplum tamen ille profert ex Mirabellae schedis [1], cujus ope restitui, ac suppleri a me utcumque posse confido. Sic is olim legerat.

ΑΝΘΗΜΑ ΙΕΡΟΥ ΒΑΠΤΙΣΜΑΤΟΣ
ΖΟΣΙΜΟΥ ΘΕΩ ΔΩΡΟΝ ... ΑΤΟΝ ... ΚΡΑΤΗΡΑ

Donarium sacri Baptismatis
Zosimi Deo donum .... vas.

At si una tantum immutetur littera, quae descriptori fortasse incaute obrepsit, scilicet Υ in Σ, hic erit perfacilis, obvius, naturalis secundi versus sensus.

ΖΟΣΙΜΟΣ ΘΕΩ ΔΩΡΟΝ ἴδωκΑ ΤΟΝ δὲ ΚΡΑΤΗΡΑ.
Zosimus Deo donum obtuli hunc craterem.

Nec quicquam molestiae iniicit vox *βαπτίσματος*, qua alium fuisse urnae usum certo videtur definiri: omnis enim expiatio, quae aqua consecrata peragitur, hoc uno nomine, laxe saltem, appellari potest. Nonne Johannes Damascenus Leviticas lavationes *βαπτισμὺς* dixit [2]? Ceterum si quis pro *Baptisterio* pugnaverit, & craterem, quum primo fabricatus fuit, renovationis Sacramento administrando de-

1 *Pag.* 13. *Tab. antiq.* 2 V. Suicerum *Thesaur. Eccl. V.* Βαπτίζω. *pag.* 625.

do dedicatum tuebitur, illud tamen ab his, qui sapiunt, numquam impetrabit, ut s. Marciani aetate positus credatur.

CAPUT DECIMUMSEPTIMUM.

Sublatis balneis, aliisque lotionibus, una superstes in Ecclesia Catholica lustratio Aquae Benedictae. *Valdensium, Lollardorum, & Wiclefistarum errores. Argumenta, quae adversus hujus aquae usum, & efficientiam Basnagius operose collegit, singillatim diruuntur. Antilogia hac in re a Calvino perperam Catholicis imputata. Sal aquae consecratae admixtus ex veteri Ecclesiae instituto. Qua ratione ab antiquis, probatisque Theologis dicatur, leviora crimina hac aqua aboleri. Id genus Sacramentalia Ecclesiam semper habuisse. Divinam, expressamque Christi promissionem ad id haud fuisse necessariam, contra Chemnitium ostenditur. Quam prudenter, recteque cautum, ne a quovis aqua consecraretur. Absurda consectaria, nisi certi constituantur Sacrorum ministri. Basnagius in producendis historiae Ecclesiasticae monumentis sibi minime constans. Lustralem aquam a priscis Christianis reservari consuevisse probatur. Duplex in Latina etiam Ecclesia aquae consecratio ex antiqua traditione retenta demonstratur.*

ECCLESIA non tam Christi sponsa, quam omnium illius consiliorum interpres, cujus arbitrio, auctoritatique universa sacrarum caeremoniarum disciplina est commendata, quemadmodum illas consulto invehit, & constituit, ita quandoque, salva religione, easdem pro varia hominum, temporumque conditione antiquat, vel immutat. Nam ut egregie Tertullianus scriptum reliquit initio libri de velandis Virginibus: *Regula fidei una omnino est, sola immobilis, & irreformabilis. Hac lege fidei manente, caetera jam* DISCIPLINAE, *& conversationis admittunt* NOVITATEM *correctionis.*

nis[1]. „ In quo ſane ſancti Spiritus ſuffragium hiſce Eccleſiae „ decretis minime deeſſe, quum quidpiam ſtatuitur, aut „ immutatur, quod in Myſteriorum decorem, populique „ Chriſtiani utilitatem cedere poſſit, ex Hieroſolymitano „ Apoſtolorum concilio didicimus „ [2]. Quamvis igitur lavandi mos pietatis, cultuſque ergo adeo majoribus noſtris uſitatus, bene, ac laudabiliter inductus dici debeat; quamvis diu ille incredibili ſtudio retentus perdurarit, atque in ipſius gratiam qua balnea, qua fontes, qua vaſa prope ſacras aedes a ſanctiſſimis viris exſtructa hactenus commendaverim; a quavis profecto abeſt reprehenſione, quod ſic probata, inveterataque conſuetudo tandem obſoleverit, nullaque jam apud nos reliqua ſit luſtratio, niſi AQVAE BENEDICTAE. Neminem ego rerum Eccleſiaſticarum adeo expertem, & ignarum credo, qui neſciat, tot revera, tantaque huic piiſſimae luſtrationi patrocinari, ut, ſi in locum balneorum, caeterarumque lotionum ſucceſſit, Eccleſiam Chriſtiani populi utilitati hac in re optime conſuluiſſe ſatendum plane ſit; Haereticos vero, qui ad eam labefactandam, traducendamque machinas, & fallacias commoliuntur, nimio in nos odio inflammatos, atque incenſos animum ad ſcribendum adjeciſſe. Nam ſi vetuſtas ad fidem faciendam requiritur, quid aqua conſecrata antiquius? Si illuſtrium, ac ſapientiſſimorum hominum auctoritas valet, quid perpetuo illius uſu comprobatius? Si miracula coelitus facta proſunt, quid illius virtute, & efficientia teſtatius? Mirum ergo, quo hominum improbitas, & veſania proceſſerit! Infamis illa, ac peſtilenta *Petri Valdi* ſoboles, quae, vertente ſaeculo XII., in res ſacras tantopere debacchata eſt, Rainerio [4], & Pilichdorffio auctoribus, *aquam benedictam* ſimplici, ac natura-

Y

1 Hoc ipſum docuerunt *s.* Auguſtinus *ep.* LIV. *cap.* II. alias CXVIII. Nicolaus PP. *ep.* II. *ad Photium.* Ivo Carnutenſis *ep.* II. *ad Einardum*, *Pariſiis* 1641.

2 Ita immortalis Ludovicus Muratorius *de Ingeniorum moderatione in Religionis negotio lib.* I. *cap.* XV. *Pariſiis* 1714. Adi inſuper, ſi quid eſt opus, Franciſcum Dominicum Bencinium, virum multiplicis eruditionis *de litteris Encicylcis Diſſert.* II. *cap.* V. §. I. *num.* IX. *&* X. *Auguſtae Taurinorum* 1730.

3 Confer Antonii Bellotte *Ritus Eccleſiae Laudunenſis redivivus &c. Obſerv. ad part.* III. *cap.* X. *pag.* 256. *Pariſiis* 1622.

4 *Contra Valdenſes cap.* V. Biblioth. PP. *tom.* XXV.

5 *Contra Valdenſes cap.* XXIII., *& ſequ.* ibidem.

turali omnino parem, ideoque ab Ecclesia eliminandam dictitabat. Ex nefanda Valdensium colluvione, unde prognati Fraticelli, Beguardi, Paterini, ortum etiam duxere saeculo XII. ineunte, *Lollardi*; genus hominum, ut Hocsemius testatur [1], *gyrovagum, & Hypocritum*, cui ex Waltero Lollardo sectae institutore, si Trithemio [2], Lenfantio [3], & Georgio Walchio [4] credendum, hoc agnomentum adhaesit. Hi quoniam asseverabant, *benedictionibus*, & exorcismis res nequaquam meliores fieri posse, quam illas Deus condiderit; idcirco magorum in morem facere ajebant, qui, illis adhibitis, aquae virtutem indere nituntur.

Atqui ineptissima haec,& detestanda commenta tanti nihilominus feceruntmiseri illi caeci, & duces caecorum, qui seculo XVI. dum Ecclesiam in priorem formam se revocare jactabant, rem Catholicam funditus perturbarunt, veterumque haereseon pene omnium patrocinium susceperunt, ut idem de aqua benedicta dixerint Wiclefistae in libello oblato ParlamentoRegis Richardi quaest. v. Refutatae jampridem illorum argutiae, & vindicata doctrina de antiquitate, usuque aquae lustralis a Pamelio, Bellarmino, Baronio, Gretsero [5], Antonio Marsilio Columna [6], Joh. de Turrecremata [7], Grimaudo [8], aliisque; ut quae ad veritatem oppugnandam a cavillatoribus assumuntur, facile per se concidant, ac dissolvantur. Major ergo culpa conferenda in nostrae aetatis scriptores Hildebrandum [9], Binghamum [10], Hoepsnerum [11], Bayerum [12], qui post tot edita a catholicis apologemata adhuc

1 *De Gestis Pontificum Leodiensium*. *cap.* XXXI. extstat *tom.* II. *Gest. Pont. Leod.* Chapevalii. *Leodii* 1612.

2 *In Chron Hirsaugensi ad annum* 1315. *Francofurti* 1601.

3 *Histoire de la guerre des Hussites, & du Concile de Basil. Tom.* I. *lib.* II. *Amsterdam* 1731. Rursus *Histoire du Concile de Pise lib.* VI. *Amsterd.* 1724.

4 *Exercitatio de Lollardis*. §. III & IV. *lib.* III. *Miscell. Sacror. exer.* V. *Amstelodami* 1744.

5 *De Benedict. lib.* II.

6 ΥΔΡΑΓΙΟΛΟΓΙΑ, *sive de aqua benedicta sect.* III. *Romae* 1686.

7 *Tractatus de efficacia Aquae Benedictae contra Petrum Anglicum*. *Romae* 1524. Opus tempore Concilii Basileensis conscriptum asserit Cinellus *Bibliot. Volante. Scansia VII. Parma* 1692.

8 *Citat. pag.* 130.

9 *Sacra publica veteris Ecclesiae* §. XI. *Helmstadii* 1721.

10 *Origin. & Antiquitat. Eccl. lib.* VIII. *cap.* III. §. VII. *Halae* 1727.

11 *Lib.* II. *adversus Haereses. Tit. Aqua. Haeres.* II

12 *De Aqua Lustrali*. *Jenae* 1692.

adhuc easdem nobis obtrudunt offucias, & apinas, ritumque ceu inanem, imo superstitiosum calumniantur. Verum longius adhuc progressus est Samuel Basnagius, qui, quamvis Annales scribere instituisset, praeclare de suis mereri se posse confidit, si quicquid a suae factionis hominibus contra aquam lustralem excogitatum, prolatumque fuerat, in unum coacervaret, idque novis augeret objectis, novis ambagibus obvolveret, ut vario difficultatum apparatu, plurium rerum congerie, verbosa lucubratione perspicua quaeque obnubilaret, suosque in susceptis erroribus retineret. Mearum proinde partium esse arbitror novum, & insolentem hostem profligare, & quae ille turmatim aggessit, partite, suisque momentis expendere, & aptis responsionibus singillatim diluere, ne, silentibus nobis, suae communionis homines (quod saepe contingere videmus) caussa nos excidisse glorientur. Et quoniam in eo Basnagii libro cuncta ferme, quae poni queunt, subtiliter, & artificiose comprehensa sunt, Basnagii argumentis eversis, uno veluti conspectu apparebit, quibus Catholica doctrina stet nixa radicibus. Mihique cum illo congredienti liceat iisdem praefari verbis, quae olim disputaturus Cyrillus Alexand. usurpavit. *Οὐκοῦν οἰήσομαι μὴν κατὰ λόγον αὐτῷ δεῖξαί τε σαφῶς, ὅτι σαθρά τε, καὶ γραώδη τὰ παρ' αὐτοῦ μυθαρία, καὶ φρονήσεως μὴν τῆς ἀγαθῆς ἀμοιροῦνται παντελῶς, στροφὰς δὲ εἰκαίων ἔχοντα λογισμῶν. Quocirca ordine illi occurrendum censeo, demonstrandumque, putidas, & aniles ejus esse fabellas, atque omni plane destitutas judicio, & inanium dumtaxat rationum strophis refertas*[1].

Principio quidem[2] antilogiam producit, quam Calvinus lib. IV. Institutionum cap. X. §. 20. objecerat; nempe Catholicos secum minime cohaerere, quum aquae benedictae orignem ab Apostolis usque repetunt, & tamen Alexandrum, sextum a Petro Pontificem, instituisse affirmant. Sed nihil levius hac prima argumentatione. Nam si quae de

 Ale-

1 *Lib. X. Comment. in Johan.*
2 *Annales Politico-Ecclesiastici tom. II. ad an. 130. Roterodami 1706.*

Alexandro perhibentur ab Anastasio, Honorio, Walafrido &c. diligenter attendamus; imo si subdititius canon in corpus juris Pontificii relatus [1] aequa pensetur trutina, quidpiam novi ne Pontificem *instituisse*, an potius rem jamdudum institutam servandam decreto suo confirmasse, dicendum erit? Aliud porro est novos ritus ex integro invehere, aliud voce, usuque traditos a majoribus scripto mandare, & prudenti sanctione, ne desuescant, roborare. Id autem praestitit Alexander, qui idcirco, ut Alphordi in annalibus Ecclesiae Britannicae verbis utar, *nihil fecit non perscriptum ab Apostolis, non usurpatum prius, non probatum ubique, si jussit, aquam benedici* [2]. At cur, obgannit Basnagius, si institutio ab Apostolis manarat, Pseudo-Alexander scriptorque epistolae non id monuit ad auctoritatem constitutioni conciliandam? O lepidum caput, quasi vero in omnibus prima origo sit commemoranda! Sane qui ex antiquioribus libris acta ab Alexandro decerpsit, indeque decretum concinnavit, si tuam praevidisset subtilitatem, monere haud praetermisisset; sed quoniam longe antea, quam antesignani tui Valdenses prodirent, res accidit, ac tunc persuasum omnibus id erat, ne verbum quidem ad emendicandam in re non necessaria auctoritatem, censuit apponendum.

Pergit deinde noster Hydrophobus, & quoniam animadvertit, se inficiari haud posse, aquam *Crucis signo, & Jesu Christi nominis invocatione* benedictam prioribus Ecclesiae saeculis ad daemonis fraudes, praestigiasque disjiciendas, ad febrem, morbosque curandos fuisse adhibitam a Josepho [3], Johanne Chrysostomo [4], Marcello Apamaeorum Episcopo [5], B. Macario [6] &c., perspice, quid consilii ceperit. *Ne falsis vetustatis imaginibus ludamur*, inquit [7], *aquae veteris, & novae discrimen est afferendum*. Ac primam differentiam accersit ille ex *diversitate materiae*. Veteres siquidem

1 *Decret. Part.* III. *distinct.* III. *de Consecr.*

2 Ad annum CXXXII. *Leodii* 1663.

3 Epiphanius *Haeresi* XXX.

4 Georgius Alexandrinus in vit. apud Photium *Biblioth. Cod.* XCVI. *Rhotomagi* 1653.

5 *H. E. lib.* V. *cap.* XXI.

6 Palladius *Histor. Lausiaca cap.* XIX. *&c.*

7 *Pag.* 66.

dem aqua simplici esse usos contendit, quum contra Pontificii *sale aspersa* utantur. Sed nemo profecto, nisi qui velit cum Basnagio veritati obluctari, novum audebit appellare SALISPARSUM, cujus tam expresse, tamque distincte meminere Gelasius I. in libris Sacramentorum Romanae Ecclesiae [1], *Missale* Gallicanum vetus [2], & prisca Gotho-Hispana Liturgia [3]. Nemo etiam mediocriter doctus commovebitur levissimis argumentis, quae ad Gelasiani Sacramentarii vetustatem elevandam in medium protulit sive adversarii nostri gentilis Jacobus Basnagius [4], sive Joh. Franciscus Buddeus [5], sive Christophorus Matth. Pfaffius [6]. Quid enim in illis suspicias, praeter verborum inanitatem, rei Ecclesiasticae veteris imperitiam, consensus totius antiquitatis spretum, imprudentemque conatum, & impetum ad detrahendum omnibus his libris, in quibus luculentissima nostrorum dogmatum testimonia reperiuntur? Defensa viriliter, ac solide haec caussa est, & Gelasio opus invicte assertum a viro spectabili, summoque Theologo Francisco Vezzosi [7], ut validissimum certe praesidium ex illius libri auctoritate repetatur. Adde isthuc, quod S. Braulio Caesaraugustanus tradit de S. Aemiliano: eum nempe rogatum a nobili viro, ut Daemonem pelleret, qui suam domum infestam habebat, *salem exorcizasse, aquae commiscuisse more Ecclesiastico, & in fugam egisse* [8]. An Aemilianus salem *more Ecclesiastico* aquae indidisse dici posset, nisi Braulionis aetate is apud Hispanos communiter obtinuisset, uti Romae jam antea usurpatum ostendimus?

Risum & illa movet Basnagii percontatio: *Quid meruit oleum, cur non perinde ut aqua, consecraretur, & adspergeretur ad insignes usus, atque effectus?* Ferme eadem obje-

1 V. tom. III. Operum VEN. CARD. THOMASII *lib. Sacramentorum Roman. Eccles. lib.* III. *num.* LXXV. *Romae* 1751.

2 Ex Codice Bobiensi ante mille annos scripto excerpsit Mabillonius, vulgavit *Mus. Italic. part.* II. vide *ad pag.* 386.

3 V. Lesleum ad *Missale Mozarabum pag.* XCIII. *Romae* 1715.

4 *Histoire de l'Eglise Livre* XVI. *Chapitre* X. *à Amsterdam* 1690.

5 *Isagoge ad Theolog. univers. Append. ad cap.* V. *lib.* II. *Lipsiae* 1730.

6 *Disquisitio historica de Liturgiis c.* II. praefixa Institutionibus *Histor. Eccles. Tubingae* 1721.

7 In elaboratissima Praefatione ad tom. VI. VEN. THOMASII.

8 Mabillonius *Saec. Benedict. I. pag.* 211. *Lutetiae* 1666.

objecerat Genevensis Synagogae alumnus Lambertus Danaeus [1], qui a nostris exquirebat, cur non etiam consecrarent sputum, & lutum, quibus Christus caeco lumen reddidit. Verum sunt haec ex earum rerum genere, in quibus sola Ecclesiae oeconomia, voluntas, consuetudo, quid agendum, quidve praetermittendum sit, praescribere potest. Nec vitio illi tribuendum, si ex antiquis ritibus alios adhuc servat, & exequitur, alios rescidit, & abrogavit. Caeterum *olei benedictionem* ad morborum curationem a viris sanctis frequentatam perhibent Tertullianus, Augustinus, Hieronymus, Palladius, Gregorius Turonensis, Sulpicius Severus. Caveat sibi tamen Basnagius, dum olei usum more veteri retinendum depraedicat, ne in eum se conjiciat laqueum, quo vellet nos implicare. Nam si ab antiquorum moribus defecisse nos expostulat, eo quia oleum patrandis mirabilibus non amplius consecramus, ac distribuimus; jure oppido meliori de violatis majorum institutis illum objurgabimus, quandoquidem a suis haec inunctio in extremo vitae agone omittitur. Illi enim ipsi Patres, fideique nostrae magistri, qui priorem olei usum, tamquam liberum, & arbitrarium ritum, commendant, alterum a Protestantibus neglectum, ut verum Sacramentum, ad leviora delenda crimina, augendasque infirmi vires in terribili mortis lucta servandum apertissime docent. Quare ludicros Ecclesiae Reformatores Tertulliani verbis perstringere licebit. *Laudatis semper antiquitatem, & nove de die vivitis. Per quod ostenditur, dum a bonis majorum institutis deceditis, ea vos retinere, & custodire, quae non debuistis, quum quae debuistis, non custoditis* [2].

Alterum discrimen his verbis a Basnagio proponitur. *Fine etiam, & effectibus, non secus ac materia, aqua Latinorum ab illa veterum discrepat. Non enim Daemonibus fugandis modo, sed venialibus peccatis abstergendis prodesse putant.* Eoque gravius errare nos asserit Bajocensis minister, *quod absque prae-*

1 *Responf. ad. 11. tom. Controversiar. Card. Bellarmini. Excud. Jo. le Preux* 1698.

2 *Apologet. cap.* VI.

praescriptionis divinae auctoritate hanc vim coelestem aquae adjungere mortales homines tentamus. Ut una responsione utraque propulsetur criminatio, tria tamquam necessaria προπαρασκευάσματα praepono. I. Certum, exploratumque illud est, in Ecclesia Dei, de aeterna hominum salute, aeque ac de illorum imbecillitate, & inconstantia jugiter sollicita, actus quosdam religionis tanti semper fuisse habitos, ut eorum exercitio leves offensae, in quas communi naturae fragilitate quotidie incurrimus, tergi, delerique posse jure, & merito crederentur. Nam ne quid dicam de veteri lege, in qua, inquit Augustinus, aut quisquis ille sit, auctor libelli de vera, & falsa poenitentia: *venialia semper remittebantur per caeremonias*[1]; in novo foedere id hominibus certe summa Dei clementia indultum agnovit ipse Augustinus epistola CCLXV. alias CVIII. *Est etiam* (ait) *poenitentia bonorum, & humilium fidelium, in qua pectora tundimus dicentes: dimitte nobis &c. Neque enim ea nobis dimitti volumus, quae dimissa non dubitamus in baptismo, sed illa utique, quae humanae fragilitati, quamvis parva, tamen crebra subrepunt*.[2] II. Quoniam autem haec *Sacramentalia* ad summi, aeternique Numinis cultum revera pertinent, & ad illius benevolentiam, indulgentiamque utcumque promerendam tendunt; utrumque recte, & utiliter fieri nequit Patrum omnium judicio, nisi id fiat auctoritate, & consensu Ecclesiae, cujus est Rempublicam ordinare, & sacra quaevis praestituere. Nec est, qui possit prudenter inficiari, cum primaria, summa, ac firmissima a Christo Ecclesiae tributa sacrorum potestate, hanc insimul eamdem esse nactam *Sacramentalium* numerum, ut opus esse censuerit, determinandi, augendique. III. Denique quum quicquid praesidii, adjumenti, bonique ex Sacramentalibus nobis obvenit, exinde enascatur, quod hi actus religiosi cum aliquo animi in Deum motu, & implicita peccatorum execratione conjungantur, sequitur, levia peccata deleri ipsius poenitentis

1 *Cap* XIX. *Opp. tom.* VI.

2 Similia ferme habet *de Symbolo ad Catechumenos lib.* I. *cap.* VII., & *in Enchiridio cap.* LXXI.

tentis hominis, praecedenti gratia subnixi, affectu, piaque voluntate, sive quod a Theologis dicitur, *ex opere operantis*. Atque tota hujus enunciationis explicatio petita, expressaque est ex uno divini juris consultissimo S. Thoma [1].

His intellectis, tene jam omnis hujus doctrinae consectaria. Novum itaque Romanensium inventum, ut Basnagius garrit, antiquisque Patribus ignotum minime est, leviora delicta, quae errore communi suscipimus, externo aliquo cultus, pietatisque actu, ac humili obsecratione posse detergi. Nihil vero non sapienter, non caute egit Ecclesia, quum inter haec Sacramentalia *aquam benedictam* recensuit, quandoquidem illam perpetuo commendatam, patrandis mirabilibus feliciter a majoribus usurpatam, eamque divini nominis invocatione, & praepotenti Crucis signo consecratam apprime noverat; nec eam a fidelibus, nisi *per modum impetrationis*, adhibendam perscripsit. Iisdem ex principiis diruitur, ac dissipatur alterum Basnagii sophisma, in quo se rerum theologicarum omnino expertem prodit, quum veterem Chemnitii [2], Spanhemii [3], aliorumque suorum gregalium cantilenam occinit, nimirum ad eam vim, quam aquae consecratae inesse dicimus, Christi auctoritatem, divinam-

1 *Parte* III. *quaest.* 65. *art.* 1. *ad* 6. *&* 8. *Romae* 1570. Rursus *quaest.* 87. *art.* 3. ita scribit. *Ad remissionem venialis peccati non requiritur nova gratiae infusio, sed sufficit aliquis actus procedens ex gratia, quo aliquis detestatur peccatum veniale vel explicite, vel saltem implicite, sicut cum aliquis ferventer movetur in Deum. Et ideo triplici ratione aliqua caussant remissionem venialium peccatorum; uno per infusionem gratiae, & sic per Eucharistiam, & Sacramenta novae legis. Secundo in quantum sunt cum aliquo motu detestationis peccatorum, & hoc modo Confessio generalis, tunsio pectoris, oratio Dominica prosunt ad remissionem venialium peccatorum. Tertio modo in quantum sunt cum aliquo motu reverentiae in Deum, & ad res divinas; & hoc modo Benedictio Episcopalis, Aquae Benedictae aspersio, quaelibet Sacramentalis unctio, oratio in Ecclesia dedicata, & similia operantur ad remissionem venialium peccatorum*. Eadem fuit antiquorum Theologorum sententia, Alexandri Alensis, Bonaventurae, Abulensis, Gabrielis, Summistarum Silvestri, & Tabiensis, itemque Suarezii in III. *Part. quaest.* 65. *art.* IV. *sect.* IV. *Lugduni* 1608. At non defuere qui docerent, Sacramentalia leviora peccata abolere non ex opere ipsius justi hominis illis utentis, sed opere suo, quos inter Thomas Valdensis *tom.* III. *de Sacramentalib. q.* 68. Melchior Canus *Relect. de Sacr. part.* 1. *ad* 6. Sotus, Valentia, Ledesma, & Azorius *Instit. Moral. lib.* IV. *cap.* XI. *quaest.* 4. *&* 5. *tom.* 1. *Opp. Romae* 1660. Hi tamen dum nodos expedire nituntur, in inutiles, & inextricabiles sua se subtilitate conjiciant salebras.

2 *Examen Concil. Trident. part.* II. *lib.* I. *loc.* 1. *Francofurti ad Moenum* 1707.

3 *Miscellaneorum ad Antiquit. Sacr. pertinentium lib.* VII. *part.* 1. *Opp. tom.* II. *Lugduni Batav.* 1703.

vinamque promissionem desiderari. Frivola, indocta, & prorsus ἀθεολογήτως conclusa est isthaec omnis ratiocinatio; quum id in his tantummodo requiratur, quorum effectus est certus, quaeque sanctitatem afferunt nova gratiae affusione, & contractas culpas delent *ex opere operato*. Vt enim ridiculus sit, qui omnium caeremonialium rerum evidentem Christi institutionem quaerat, sic ineptissimus plane sit, qui in unaquaque expressam gratiae expetat promissionem. Modum igitur similibus argumentis aliquando ponant, pareantque sapientissimo Augustino scribenti: *una in his saluberrima regula tenenda est, ut quae non sunt contra fidem, neque contra bonos mores, & habent aliquid exhortationis vitae melioris, ubicumque instituta videmus, vel instituta cognoscimus, non solum non improbemus, sed etiam laudando, & imitando sectemur* [1].

Sequitur tertium discrimen, quod, Basnagio judice, in eo est situm, quod impraesentiarum aquam nonnisi Presbyteri, certo ritu, statisque diebus [2] consecrent, quum contra antiquitus quivis hominum, etiam *Laicus*, ex tempore, proque opportunitate benediceret. Quid Calviniano homini hic propositum animo sit, & quo ejus collineet expostulatio, facile deprehenditur. Nempe promiscuum esse debere, omnibusque commune rerum sacrarum ministerium malitiose suis insinuare, ac persuadere nititur. Sed si prima vel publici juris elementa inspiciamus, nonne palam fit, illius esse rei administrum deputare, cujus est rem ipsam decernere? Si ergo Ecclesia, penes quam, ut demonstravimus, omnis Sacrorum potestas est, ad majorem rebus sacris dignitatem conciliandam, ad fidelium erga illas observantiam excitandam, ad confusionem, indignamque perturbationem amovendam, aquam ab his tantum consecrari mandavit, qui Sacerdotii honore aucti essent; si id diebus ad colendum Deum, ejusque opem implorandam speciatim dicatis fieri jussit; si certas denique peces addidit, quibus ostenderet, nihil se, nisi adspirante Deo, perficere posse, nihil-

1 *Epist.* LIV. *alias* CXVIII. 2 *Pag.* 66.

nihilque, nisi coelesti numine sanctificari; quidpiam ne egit aut suo non jure, aut rituum naturae, optimoque ordini non consentaneum? Hilarion quidem, & Joseph Comes, *Laici*, singulari Dei instinctu aquam consecrarunt; sed ut imposterum quisquis praesto illam haberet certa auctoritate, & nomine Ecclesiae rectius sanctificatam, id non a quocumque homine indistincte, perturbateque, verum a delecto ministro, aptisque formulis perfici prudentissime voluit. Nec certe inconsulto, incauteque provisum. Confessionem abs te, Basnagi, extorqueat tuus συςρατιώτης Curcellaeus, qui in *institutione Religionis Christianae* sic ingenue fatetur: *Quamvis Ecclesiae Christi regimen sit Democraticum* (quid si Monarchicum, ut revera est, agnovisset?) *non sequitur tamen, omnia in ea a promiscua plebe administrari debere: quod sine summa confusione fieri non posset. Deus autem non est confusionis, seu incompositi ordinis, & in Ecclesia omnia decenter, & ordine fieri debent. Quare necesse, est in ea Antistites quosdam esse, non tantum, ut eam verbo Evangelii pascant, sed etiam, ut caeteris rebus agendis praesint* [1]. Nisi id & tu fateare, res catholica ad summam illam *Quakerorum*, vel *Trepidantium* arrogantiam, impudentiamque recidet, qui cultus excellentiam in perridicula, & effraeni libertate constituentes Ministerium promiscue usurpant [2]. Aut si Laicos in rebus divinis tractandis Clericis pares facis, fidissimum te asseclam prodis haereticorum, quos vehementer detestabatur Tertullianus inquiens: *Ordinationes eorum temerariae, leves, inconstantes. Nunc neophytos collocant, nunc saeculo obstrictos, nunc apostatas nostros, ut gloria eos obligent, quia veritate non possunt. Nusquam facilius proficitur, quam in castris rebellium, ubi ipsum esse illic, promereri est. Itaque alius hodie Episcopus, cras alius: hodie Diaconus, qui cras Lector: hodie Presbyter, qui cras Laicus, nam & Laicis Sacerdotalia munera injungunt* [3]. Mitto alia, quae his

1 Opera Theologica. *Instit. Relig. Chr. de Ecclesia Jesu Christi cap.* VIII. *Amstelodami* 1675.

2 V. Roberti Barclaii *Theologiae Christianae Apologiam Thesi* XI. *de cultu. Londini* 1729.

3 *De Praescript. Haereticorum. Cap.* XLI.

his proxime adnectit Basnagius, quippe quae vel nihil cum jam a se dictis cohaereant, vel ex superioribus monumentis penitus evertantur. Graviora praestat urgere.

Alio jam ingenium, stylumque vertit, ut quartum reperiat discrimen. Adservari igitur a nostris animadvertens aquam lustralem, descitum clamat a disciplina priorum saeculorum, quibus reservatam negat. Vtque aliquid eruditum, & suo dignum penu proferat,

Delphinum sylvis appingit, fluctibus aprum:

adeo appositum, institutoque accommodatum est, quod objicit, Theodosii exemplum. Qui, si Basnagium audis, a recenti caede post debellatum Eugenium, aqua benedicta expiari debebat, *si illa jam in Ecclesiae mores fuisset introducta; quomodo, jubente Mose aqua, lustrali post pugnam milites purgabantur* [1]. Sed si ad vivum resecetur tota haec male contorta, & ἀσυλλόγιστος argumentatio, facile ad irritum cadet putida fallacia, qua Calvinianus accusator ludificari pertentat; ut enim Cicero dixit: ex falsis principiis profecta vera esse non possunt. Primo quidem, quum historici personam gerat, parum se in historia versatum prodit; id enim sine haesitatione pro certo sumit, quod ambiguum est. Nimirum ad cladem Eugenii refert Theodosii poenitentiam, quam testibus Ruffino [2], Paullino Diacono [3], ac Theodoreto [4], is quatuor ante annos subiit, videlicet post necem Maximi, stragemque per ea tempora Thessalonicae patratam. Secundo pensanda est Theodosii culpa, quam Basnagius haud commemorat. Piissimus caetera Imperator, totque nominibus celebrandus, oblitus, se Ambrosio, aliisque Episcopis spopondisse, veniam civibus Thessalonicensibus de illatis injuriis se daturum, tantum abfuit, ut postea animum ab ulciscendi consilio abduxerit, quod imo aut jusserit, aut permiserit, suos milites crudeli laniena in populares, ac peregrinos gladio animadvertere, ac saevire. Factum proinde, ut cum fontibus in-

 sontes

1 *Pag. 67. col. 1.*
2 *Histor. lib. 11. cap. 18. Parisiis 1580.*
3 *Vit. Ambrosii in Append. Opp. ejusdem tom. 11. ed Maurin*
4 *H. E. lib. v. cap. xvii.*

fontes etiam militari licentia, ac furore, quasi violenti turbine obvoluti, misere interjerint; & quemadmodum Sozomenus habet: *ἐντεῦθεν δὲ πολλῶν ἀδίκων ἐνεπλήσθη φόνων ἡ πόλις*; *hac occasione multorum innocentium sanguine civitas completa est*[1]. S. Ambrosius proinde perpetratae caedis infandum piaculum deplorans, & una cum Episcopis, qui Synodi caussa Mediolani convenerant, detestans, animoque agitans gravissimas, diuturnasque poenas, quas concilia in homicidas voluntarios statuerant, Theodosium ab Ecclesiastica communione octo mensium spatio prohibuit, & publicae poenitentiae multam per litteras, coramque illi irrogavit; quam Imperator admissae crudelitatis enormitate saucius, & *Ecclesiastica coercitus disciplina* fusis lacrymis peregit, atque persolvit[2]. Qui ergo hic sacrarum historiarum depravator, postquam aquae consecratae *venialium* delendorum vim, & efficientiam riserat, nunc capitale Theodosii facinus adspersione illius expiari debuisse affirmat? Postquam veteris legis caeremonias, tamquam rescissas, abrogatas, fractas alibi dixerat, illas nunc, ut rerum gerendarum exemplar, proponit? Quid est hac sua inconstantia, mobilitate, levitateque turpius? Milites quidem Israel aqua expiationis post pugnam a Mose lustratos legimus NVMER. CAP. XXXI; quod neminem alieno pollutum sanguine sacris interesse lex permitteret, sed illi sane cum Theodosio comparari nullo modo queunt; quippe qui non suo perciti furore, sed, jubente Deo, de Madianitis ultionem sumpserant.

Caeterum, ut veniam ad id, quod rei caput erat; reservaretur priscis temporibus aqua benedicta, nec ne, exinde colligere nullatenus licet. Sed si sacrae vetustatis reliquiae certissima indicia sunt eorum, quae a Christianis quondam gerebantur, adservatam indubitanter illae commonstrant. Neminem fugit, majores nostros, dum Christiani nominis oppugnatores religionem maledictis, suppli-

1 *H. E. lib.* VII. *cap.* XXV. Vnus is est, qui post Eugenii cladem haec subnectit.

2 S. Augustinus *de Civit. Dei lib.* V. *cap.* XXVI.

pliciisque insectarentur, sacra in subterraneis latebris, cryptisque peregisse, ibi sua *Oratoria*, & sacella sibi ad precationem, & synaxim constituisse. Veneranda haec coemeteria lustrantibus non semel in ingressu sacrorum cubiculorum, ubi adhuc integrum exstabat altare, videre contingit vascula nunc marmorea, nunc figulina, quorum diameter erat palmorum II; profunditas unciarum III; vel IV; eaque stylobatae, aut collumellae imposita, gypsoque incrustata [1]. Jam si loci conditionem, si concharum formam, si illarum posituram animadvertas, eccuinam usui destinatas dices, nisi aquae lustrali reservandae, suppeditandaeque his, qui operam divinis rebus daturi cubicula religione sacerrima adibant? Nam quid potest ineptius proferri, quam quod Middletonius Arringhio illudens dixit, vascula coemeteralia *non nisi odoribus, unguentisque conservandis inservisse* [2]. Quis unquam, nisi bardus, & excors sit, imponi sibi patietur, Christianos odores, & unguenta ad fores aedicularum, ubi summo Deo sacrificabant, posuisse, vel in patulis, amplisque catinis adservasse? Est id non solum fidelium moribus contrarium, sed a communi sensu abhorrens. Atque etiam neminem tam hospitem, & peregrinum in sacris antiquitatibus credo, qui id genus monumenta non modo Gregorii M. (cui unice aquam consecratam acceptam referri debere praedicant Agiomachi), sed Gelasii aetate potiora esse addubitet. Quamquam quid ego multa conquiram, quum Chrysostomus in plures etiam annos adservatam apertissime dixerit [3]. Hinc

1 Anno 1718. in Coemeterio Praetextati vetus aedicula detecta est, in cujus aditu vas columnae strusculi impositum visebatur. V. Boldetti *Osservazioni su i Cimiterj &c. lib.* 1. *cap.* 12. *Roma* 1720. Nihil laboro in explodenda inepta, ac falsa cujusdam interpretatione, qui vas illud forte *Gazophylacium* esse suspicabatur, in quod Fideles eleemosynas, oblationesque pro Clericorum alimentis, aediumque sacrarum supellectili comparanda deponebant. Nam huic pecuniae custodiendae primum *Loculi* adhibiti a Christianis. Multitudine credentium deinde aucta, auctisque oblationibus, loculi in sacculos abjerunt, unde *Saccularius*, vel *Saccellarius* dictus Minister, cui pecuniae communis procuratio demandabatur. *Arculae* tandem saeculis suffectae, quapropter *Arcarius* appellatus Diaconus aerario Ecclesiae praefectus. Basnagius ipse *in Exercitationibus in Baronium pag.* 507. Arculam fuisse fatetur. Aliena ergo a notissima, constantique disciplina omnis isthaec interpretatio.

2 *Germana quaedam Antiquitatis eruditae Monumenta &c. Dissertationibus instructa a Conyers Middleton. ad Tab.* VI. *pag.* 96. *Londini* 1745.

3 Locum retulimus *pag.* 159.

Hinc tamen, unde nos rei constabiliendae praesidium attrahimus, quintum discrimen aucupatur Basnagius. Non enim aquam olim sanctificatam is contendit, nisi occasione sollemnis baptismatis, non aliis formulis, nisi ad baptismum pertinentibus, nec aliunde a fidelibus haustam, nisi ex baptisterio. A qua consuetudine prorsus abscessisse nos expostulat, qui illam quavis hebdomada, propriisque formulis consecramus, eamque singulari vasculo, pelvi, aut situla adservamus [1]. Sed nihilo majoris est operae excussum in nos postremum telum retundere. Quod antequam facio, commiseranda est obiter in Calviniano historico tanta sententiarum repugnantia. Si enim paullo antea dixerat, liberum cuilibet fuisse aquam pro re nata benedicere, qua ratione cum hoc componitur, quod modo praesumit, eam scilicet non nisi sollemnis Baptismi tempore fuisse consecratam? An non ipsa varietate, & inconstantia orationis magnum, & impudens mendacium demonstratur? Sed quo nos vocat auctor querelarum, est accedendum. Quid enim, si percensuero infinita propemodum exempla, facile ex sinceris Martyrum actis, ex Ecclesiasticis historicis, ac Biographis, ex epistolis Pontificum petenda, quibus docemur, viros religionis, virtutumque laude praestantissimos aquam extra Baptismi tempus sanctificasse ad loca daemonibus infesta purganda, ad exitiales, & internecinos morbos curandos, ad noviter exstructa, instauratave templa consecranda? Demus tamen, nihil ex his fuisse actum; nec hilum proficiet, nisi ostenderit, quam in culpam inciderit Ecclesia Catholica, si aucta jam in immensum credentium multitudine, praeter sollemnem aquae benedictionem in Epiphania, Paschate, & Pentecoste peragendam, minorem aliam addidit, ut commissi sibi populi saluti, incolumitatique prospiceret. Tributam olim primis Ecclesiae Patribus potestatem aquam regenerationis sanctificandi, quam, velut legitimam, verendamque agnoscit, probet, doceatque, posterioribus denegatam, aut coër-citam

1 Pag. 67.

citam fuisse, ne ritus in fidelium utilitatem institutos sapienter amplificare valerent.

Quod si auctoritate *Capitularium* Herardi, & Isaac Lingonensis adversus nos confligit, a quibus fuit cautum: *quod in Sabbatho Sancto Paschae, vel in Sabbatho Pentecostes, si qui velint aquam consecratam ad aspersionem in domos suas recipere, ante chrismatis infusionem accipiant* [1]; iisque testimoniis, quae fuerit vetus disciplina, evincere studet; ne iterum a se ipso diffidens, atque discordans videatur, rejicere profecto, atque aspernari haud poterit Patres tum aetate, cum rerum ecclesiasticarum scientia suppares, qui alteram aquae benedictionem cum priori copulandam edixerunt. Ex his primus erit Leo PP. IV., qui in *homilia de cura Pastorali* sic praecepit: *omni die Dominica ante Missam aquam benedicite, unde populus aspergatur, & ad hoc proprium vas habete* [2]. Eodem saeculo floruit Hincmarus Rhemensis, qui hoc ipsum, quod quaerimus, diserte adstruit in suis Capitulis: *ut Dominico die quisque Presbyter in sua Ecclesia ante Missarum solemnia aquam benedictam faciat in vase nitido, & tanto ministerio convenienti, de qua populus intra Ecclesiam aspergatur, & qui voluerint in vasculis suis nitidis ex illa accipiant, & per mansiones, & agros, & vineas, super pecora quoque sua, atque super pabula eorum, nec non & super cibos, & potum suum conspergant* [3]. Post Hincmarum memorandus venit Ratherius Veronensis, qui in epistola Synodica, licet ita cavisset, ut *nullus praesumeret baptizare nisi in vigilia Paschae, & Pentecostes, nisi propter periculum mortis*: quibus diebus fons con-

1 V. *Capitular. Reg. Francor. tom.* 1. *lib.* v. CCCLXXII. *lib.* VI. LXVII. Idem habet Vetus Ordo Romanus. Potuerat a Basnagio, si quid sapiebat, antiquior adhiberi testis, scilicet Gregorius Turonensis, qui de Miraculis in gloriam Martyrum *lib.* 1. *cap.* XXIV de Fontibus Hispaniae, (edit. Ruinartii *Lutetiae* 1699.) postquam descripsit consecrationem piscinae, sive baptisterii apud Osen ab Episcopo peractam, subdit: *tunc quum exorcismo sanctificatum (fontem), conspersum desuper Chrisma omnis populus pro devotione haurit, & vas plenum domi pro salvatione reportat, agros, vineasque adspersione saluberrima tutaturus*. Qua ratione aqua rationis expers exorcizetur, & quo pertineant adjurationes hujusmodi, consule Suarezium *de Religione tom.* II. *lib.* IV. *de adjurat. cap.* I. *num.* XIV. *Lugduni* 1630. Qua doctrina intellecta, exorcismos Ecclesiae ineptissime ab haereticis damnari perspicitur.

2 Labbe *Concil. tom.* VIII.

3 *Capitul.* v.

consecrabatur, indeque aqua a populo hauriebatur; attamen hoc suis Presbyteris in mandatis dedit: *omni die Dominica aquam benedictam facite, unde populus aspegatur, & ad hoc solum vas habete* [1].

Quo autem sacrorum Bibliorum documento, praeceptove confisi hi Patres minorem hanc consecrationem tantopere commendarint, si Basnagius, *ὁ ὑβριστὴς*, quaerat? percontanti respondebimus, eadem omnino auctoritate, qua prioribus, Ecclesiae saeculis major, sollemnisque peragebatur. Nam Basilius ad sustollendam dubitationem, *ἀπὸ ποίων ἐγγράφων τὸ ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος εὐλογεῖται*, *ex quibus scriptis aqua baptismatis benediceretur* [2], quid nisi *τὴν σιωπωμένην, καὶ μυστικὴν παράδοσιν*, *tacitam, secretamque traditionem* opposuit? Sapienter quippe ajebat: *τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων, καὶ κηρυγμάτων τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν, τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν ἀποστόλων παραδόσεως διαδοθέντα ἡμῖν ἐν μυστηρίῳ παρεδεξάμεθα· ἅπερ ἀμφότερα τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἔχει πρὸς εὐσέβειαν· καὶ τούτοις οὐδεὶς ἀντερεῖ οὐκοῦν τίς γε κατὰ μικρὸν γοῦν θεσμῶν ἐκκλησιαστικῶν πεπείραται*. *Ex asservatis in Ecclesia dogmatibus, & institutionibus alia quidem habemus scripto prodita, alia vero in mysterio nobis tradita recepimus ex traditione Apostolorum: quorum utraque eamdem vim habent ad pietatem, nec iis ullus certe contradicet qui vel tenui experientia noverit, quae sint Ecclesiae instituta* [3]. Ergo quum minor, ac frequentior benedictio nihil aliud revera sit, nisi quaedam prioris amplificatio, & uno, eodemque fine utraque aqua a Christicolis hauriatur, similis utriusque origo est, & a communi tacitae traditionis fonte profecta. Si Basnagius igitur priorem ceu antiquam, riteque observatam proponit, cur alteram necquiquam disparem exturbat? Eo autem firmior, ac laudabilior isthaec traditio censenda, quod hujus caeremoniae meminerint Ecclesiae primaevae scriptores. In Canonibus enim, quos Apostolicos vocant, lib. VIII. cap. XXIX. exstat praeceptio de aqua ab Episcopo, vel Presby-

1 Spicileg. Dacherii *tom.* II.
2 *De Spiritu Sancto cap.* XXVII.
3 *Ibidem.*

ſbytero, adſtante Diacono, benedicenda [1]. Non ego ſane cum Whiſtono, qui canones Apoſtolis ipſis aſſerit [2], allaborabo, ut ſanctionem hanc Matthaeo, cui tribuitur, vindicem, ſed neque Henningio Boehemero [3] concedam, ſpurios indiſcriminatim, abſoluteque dici debere. Nego etiam Dallaeo [4], & Larroquano [5], ante ſaec. v. canones ejuſmodi minime innotuiſſe. Nam ſi minus a viris Apoſtolicis conſtituti, eorumque ſucceſſoribus aucti, amplificatique, quemadmodum Albaſpinaeus [6] tuetur, certe haec canonum ſylloge II. exeunte ſaeculo compoſita ab ipſo Blondello credebatur, qui libri hujus originem ad an. cc. retulit [7]. Verum undenam deſcripti, collectique ejuſmodi canones? Caveus, homo nihil noſtris partibus favens, audiatur. *Ex communi Eccleſiae primitivae diſciplina, inſtitutis, decretis, & circa finem II. ſaec. in unum Synodicon redacti* [8]. Si ergo in his de aqua a viro ſacro benedicenda tam perſpicue, tamque diſerte conſtitutum eſt, quae major, aut praeſtantior traditio requiritur? Tandem ſi depravatos illos fuiſſe a ſacrorum codicum corruptoribus Germonio [9] aſſentiar, erit ne quipiam hominum, qui ſanctionem de aqua benedicta in canones ab antiquis haereticis intruſam ſuſpicetur?

1 Edit. Cotalerii *Pariſiis* 1618.

2 *Tentamen de Can. Apoſtol. Londini* 1710.

3 *Inſtitutiones juris Canonici l.* 1. *tit.* II. *Halae Magdeburg.* 1747.

4 *De Pſeudigraphis Apoſtolicis lib.* III. *cap.* 2. *Hardervici* 1633.

5 *Obſervat. ad Beveregii adnotationes in Can. Ap. Londini* 1678.

6 *Obſervat. Eccleſiaſticae lib.* 1. *cap.* XIII. *Helmeſtadii* 1657.

7 *Prolegomen. ad Pſeudo-Iſidorum c.* XII. *Genevae* 1646. Qui tamen veri quaſi poenitens ſententiam retractavit. Libro enim *Apologiae pro ſententia Hieronymi de Ep. & Presbyt. ſect.* III. *Amſtelod.* 1646. canones Apoſtol. prodiiſſe ſcribit anno CCLXXX. Paullo antiquiorem cenſuit hanc collectionem Petrus de Marca, eamque conſigoat anno CCLXIII. *De Concord. Sacerdot. & Imperii lib.* III. *cap.* II. *Pariſiis* 1641. V. Joh. Gulielm. Janum *de Antiquitat. Canonum Apoſtolicorum Vitembergae* 1706.

8 *De Script. Eccleſ. ſaec. Apoſtol.*

9 *De Veter. Haereticis Eccleſiaſtic. Cod. corruptorib. lib.* II. *part.* 1. *cap.* IV. *Pariſiis* 1713.

CAPVT DECIMVMOCTAVVM.

Balnea olim a Christianis religionis caussa suscepta, & aquam lustralem, etsi Ethnicis usitata, a quavis superstitione abesse evincitur. Inepta Novatorum expostulatio ab Augustino dudum explosa. Profana monumenta nihil Hospiniano, Mussardo, Kromayero, Middletonio, sociisque hac in re suffragantur; quorum ratiocinatio perabsurda probatur. Gregorius M. ab auctoris novae Bibliothecae conviciis vindicatur. Sanctiones illius pro conversione Anglorum cum gestis a Patribus Concilii Epaunensis consentire. Ethnicorum instituta in Christianos usus rectissime translata. Turretini inscitia, & συκοφαντία. Prima lustrationum origo ab Hebraeis petenda; sed non ideo Christianis invisas illas esse debere. Holdsworthius, Prideauxius, Mastrichius, Pfaffius, Buddeus confutantur. Limborchii doctrina de rebus ritualibus plane discordans a suorum Remonstrantium Confessione, *ab Episcopio vulgata. Locus Justini Martyris in contrarium sensum ab Haereticis maligne detortus. Tertullianus ab iisdem perverse mutilatus. Argumentatio ex testimonio Optati Milevitani a Basnagio instructa, & ab ipso ἀδιάλυτος dicta dissolvitur. Operis epilogus.*

QVAMQVAM ea argumenta, quae millies agitata, & ultro, citroque versata jam acumen habuere desierunt, pro magnis, & exquisitis opponere vel indocti sit, ac parum callidi, aut multum impudentis; non aliis attamen sophismatis sacrorum caeremonias ab haereticis nostrae aetatis scriptoribus appeti, ac suggillari videmus, quam iis, quae duobus abhinc saeculis primi sectarum architecti, & inventores protulerunt, quaeque Catholicorum mandata, confutataque libris omnium ante oculos obversantur. Aut igitur a nostrorum Theologorum lectione per inexscusabilem ignaviam abstinent, ne a susceptis erroribus

bus abducantur, aut eadem perfracte regerunt, ut mali consortes, veteri fraude jam irretitos, tenacius obligent: quorum alterum perversae ignorationis, alterum nequissimae petulantiae est. Ita ridiculum auditu, & iteratu est, quod ajunt, lustralis aquae, omnemque lotionum, & expiationum usum, quotuscumque ille est, ab Ethnica quadam, impiaque superstitione manasse. Ex quo enim foederata Magdeburgensium societas [1] ingentem nobis praetexuit hoc nomine culpam, imaginaria criminatio adeo usque ponderosa Hospiniano visa est, ut plures paginas in ea extollenda, ornandaque compleverit [2], Hospinianum insequuti sunt, praeter memoratos alibi scriptores [3], Mussardus [4], & Kromayerus [5], Middletonius [6], itemque Samuel Basnagius, qui turpe sibi futurum metuens, si quid reliquum fecisset eorum, quae inepte, quae calumniose a suis contributis dicta, ac recantata fuerant, Idololatriae piaculum postremo loco Catholicis objecit [7]. Quae una expostulatio si vera, & germana esset, inexpiabili profecto in culpa fuissent viri pientissimi, optimique, quotquot non modo aquam exorcizatam commendarunt, sed in balnea tergendis sordibus concessere, antequam rei divinae operam darent, quod id ipsum Ethnicis antiquum, & observatum fuerit. Nostra itaque plurimum refert hanc propulsare calumniam, ne pro Christianis, castisque ritibus corruptos, contaminatosque *Gentilitatis* mores revocare, ac restituere videamur

Balneorum, caeterarumque lavationum usum a Paganis ad Christianos immigrasse, adeo compertum, firmum, & apud omnes in confesso est, ut ego ipse in operis ingressione non simulate monuerim, & thematis documenta a profanis scriptoribus, gentiumque exterarum institutis repetere minime dubitarim. Frustra ergo in eo tan-

1 *Centuria* II. *cap.* V.

2 *De Templis lib.* II. *cap.* XXV. *Genevae* 1672.

3 *Pagina* 170.

4 *Conformités des Ceremonies modernes avec les anciennes &c. à Genève* 1661.

5 *Scrutinium Religionum. Disput.* II. *de Paganismo Thes.* 38. *Aqu. Lustral. Lipsiae* 1714.

6 In opere, cujus meminimus *cap.* VIII.

7 *Pag.* 67.

tum ſtudii collocant caeremoniarum oſores, ut aquam luſtralem apud nos ſuperſtitem Graecis, Latiniſque communem fuiſſe oſtendant. Recinant quantum libet, Virgilianum illud de Aenea, quum Miſeno parentaret:

Idem ter ſocios pura circumtulit unda,
Spargens rore levi, & ramo felicis olivae
Luſtravitque viros ....

Proferant ex Ariſtophanis Scholiaſte in *Nubibus*, ex Polluce lib. VIII., quemadmodum homines poſt Manium ſacrificia *ὕδατι περιῤῥαινόμενοι, aqua circumſperſi purgabantur*. Memorent ex Horatio, Tibullo, Ovidioque luſtralem aquam in ſacris, eamque, teſte Athanaeo, *ἐκ τοῦ βωμοῦ, ex altari* hauriri conſueviſſe dicant. Addant etiam, ſi quid ſibi prodeſſe putant, *περιῤῥαντήρια* in Deorum templis luſtrationum cauſſa oblata; *aſpergilla* in nummis Auguſti Divi F., aliorumque cum inſignibus Pontificalibus caelata. Laudent Marcum Antoninum, imminente bello Marcomanico, milites luſtrari jubentem [1], vel Julianum Apoſtatam in foro mercem eſculentam aqua luſtrica a ſacrificulis adſpergi imperantem, ut Chriſtiani vel fame interirent, vel pollutis veſcerentur [2]. Inſigne Valentiniani facinus centies praedicent, qui, quum adhuc Tribunus militum eſſet, civilis obſequii cauſſa Julianum ſequutus, & delubrum Fortunae ingreſſus, in cujus aditu aeditui luſtrali aqua accedentes purgabant, conſpiciens clamydem ſuam aqua adſperſam aedituum percuſſit, *μεμολύνθαι φήσας, οὐ κεκαθάρθαι, inquinatum ſe dicens, non autem purgatum* [3]. Haec, inquam, aliaque id genus largiter coacervare inſtituant, in his ad libidinem jactentur; fuco enim, & colore detracto, nullus hujuſce conatus, laboriſque fructus exſtabit; quandoquidem contra Catholicos nihil exinde colligi, probarique poteſt.

Mul-

1 Capitolinus *cap.* XIII.

2 V. Middletonii epiſtolam *cap.* VIII. memoratam *pag.* 154. edit. Gallicae *à Amſterdam* 1744.

3 Theodoretus *lib.* III. *cap.* XVI. Hanc Juliani fraudem in Chriſtianos milites perſtringit Gregorius Nazianzenus in priori invectiva.

Multiplex quidem, ac tutissima hujus tam crebro, & confidenter iteratae expostulationis, quae ad summam pura, putaque fallacia constat, penitus convellendae suppetit via. Atque illud primum ipso in limine observari par est, ecquid sit, quo verum superstitionis crimen constituitur, ac designatur: *omnis enim. quae a ratione suscipitur de re aliqua institutio, debet a definitione proficisci, ut intelligatur, quid sit id, de quo disputatur* [1]. Superstitio itaque, si sapimus, non in simplici, & externo quarumdam naturalium rerum exercitio, usuque posita est, sed pendet ab indebito, pravoque fine, quem homo inter agendum animo intendit. Multa quippe sunt, quae votis solvendis, pietatique erga Deum testificandae destinamus, quae suapte natura nec boni, nec mali rationem habent, sed alterutram a proposito accipiunt. Sic corporis purificatio, & aquae adspersio civiles quaedam actiones sunt, quae per se se merito, aeque ac superstitione, vacant, nisi quid aliud spectet animus. Aeditui porro, & sacrificuli sive M. Antonini, sive Juliani quoniam vanis, perversisque opinionibus imbuti illas praestabant, atque ad fictitios, & execrabiles Deos referebant, nequissimo se adstringebant scelere. Contra Christiani quum honestissimum, sanctissimumque aliquid recta mente complexum habeant, dum his utuntur, unumque aeternum, & verum Deum suspiciant, integri, ac puri sceleris dicendi sunt. Non itaque caeco impetu ab Aenea usque notissima lustrationum exempla repetenda, & cum Christianis temere componenda, sed spectandum in his, quid sit ultimum, quid extremum, quo agentis, utentisque consilia referuntur. Quoniamque alius omnino nobis, ac Ethnicis, propositus est finis, diversa pariter agendi ratio est. Atqui si discrepant, distantque voluntates, illo certe superstitionis vitio nequaquam tenemur, cujus Ethnici in suis lustrationibus merito coarguuntur. Probe id noverat, dudumque perspexerat magnus Augustinus, qui Novatorum argumento, quod totum ex Manichaeorum doctrina expres-

1. Cicero *Offic. in proem.*

preſſum eſt ita occurrit in lib. xx. contra Fauſtum cap. xxiii. *Anathema ſit Manichaeus in Fauſto, qui dicit, nihil nos mutaſſe de moribus Gentium, neſciens quid loquatur..... Qui enim aliud credit, aliud ſperat, aliud amat, neceſſe eſt, ut aliter vivat. Et ſi uſus quarumdam rerum ſimilis videtur nobis eſſe cum Gentibus, ſicuti cibi, potus, LAVACRORVM &c. longe aliter his rebus utitur, qui ad alium finem uſum earum refert*. Jam ex recitatis Auguſtini verbis, totaque noſtra diſcuſſione illud exiſtit, veteres Chriſtianos, ipſumque Valentinianum expiationes Gentilium merito fuiſſe execratos, ſed hoc noſtrorum rituum ſanctimoniae nequaquam poſſe detrahere.

Si vero ab Eccleſia Chriſti eliminandum, abigendumque eſt, quidquid olim Paganis uſitatum fuerat, novum mihi enaſcitur argumentum, quo perſpicue, planeque efficitur, aut omnia pietatis officia de medio eſſe tollenda, aut ipſos Haereticos, noſtrarum conſuetudinum cenſores, ejuſdem ſuperſtitionis, cujus nos inſimulant, participes eſſe, atque conſortes. Nam quid ab homine praeſtari umquam poterit, cujus aliqua ſimilitudo in moribus Ethnicorum non reperiatur? Et ſi haec una ratio valeret, ergo nec templa, nec aras, nec ſacrificia, nec ſacerdotes habere licebit, nec feſtos colere dies, nec precationes peragere, neque etiam quempiam baptizare, quandoquidem nihil iſtorum eſt, quod ab Ethnicis non ſit factitatum. Diminuant, quantum volent, Novatores caeremoniarum numerum, nihil in Dei cultu quaerant, affectentque, niſi Apoſtolicae Eccleſiae ſimplicitatem; eoſdemet pauciſſimos, & puriſſimos ritus, quos pro legitimis habent, a Gentilibus aliquando uſurpatos, & ſuperſtitione corruptos pronum cuivis erit demonſtrare. Suo igitur ſe jugulant gladio, & noxam, quam nobis inconſiderate imputant, a ſe ipſis demoliri, ac depellere ſimiliter tenentur. O magna vis veritatis, quae contra hominum ingenia, & calliditatem facile ſe per ſe ipſa defendit! Aut ergo publicum quodcumque cultus exercitium abjiciant, quo ſublato (Calvino, Brentio, Cheimnitio fatentibus), religionem, ſuis

ſuis nervis diſſolvi, deformari, diſſiparique neceſſe eſt, aut nos iniqua actione divexare deſiſtant. Sed rabidos, furenteſque caeremoniarum vituperatores eſt hic, cur aliis quoque nominibus refellendos exiſtimem.

Gregorius Papa, cui *Magni* cognomen praeclara facta indiderunt, in epiſtola ad Mellitum Abbatem, quum monita, ac conſilia prudentiae pleniſſima daret ab Auguſtino Anglorum Epiſcopo prae oculis habenda, ut gens illa ex erroribus expeditius emergeret, & ad fidem facilius capeſſendam converteretur, ita ſcripſit. *Quum vero Deus omnipotens ad reverendiſſimum virum Fratrem noſtrum Auguſtinum Epiſcopum perduxerit, dicite, quod diu mecum de cauſſa Anglorum cogitans tractavi, videlicet, quia fana Idolorum deſtrui in eadem gente minime debeant, ſed ipſa, quae in eis ſunt, Idola deſtruantur. AQVA BENEDICTA fiat, in eiſdem fanis adſpergatur, altaria conſtruantur, reliquiae ponantur: quia ſi fana eadem bene conſtructa ſunt, neceſſe eſt, ut a cultu Daemonum in obſequium veri Dei debeant commutari. Nam duris mentibus ſimul omnia abſcindere impoſſibile eſſe, non dubium eſt, quia is, qui locum ſummum aſcendere nititur, neceſſe eſt, ut gradibus, vel paſſibus, non autem ſaltibus elevetur* [1]. Quid hic, obſecro, Gregorius inculcat, niſi moderatam agendi rationem, cujus in divinis litteris, ſacriſque ſcriptoribus (ut mox dicam) ſplendidiſſima exſtabant veſtigia, ac documenta? Fuit nihiloſecius maledicus Ephemeridum deſcriptor, qui illiberali, petulanti, flagitioſo jocandi genere potius, quam ſtudio veritatis delectatus omnibus conviciis, ac maledictis ſanctiſſimum Pontificem laceſſivit, atque ex Gregorii epiſtola apparere dixit: *Eccleſiam paganam tum eſſe factam, ſi minus ingenio ſuo, & praejudicatis opinionibus, certe iniqua quadam aſtutia, & compendii, utilitatiſque cauſſa* [2]. Miraris? Atqui tale illud eſt, ut niſi mens laeva

1 *Epiſtolar. Regiſtr. lib.* IX. *ep.* LXXI.

2 *Nouvelle Bibliotheque, ou hiſtoire Litteraire des principaux Ecrits, qui ſe publient. Tom.* XI. *Fevrier* 1742. *Article* I. *a la Haye* 1742. ls, ut Middletonii, & aliorum ſuae ſectae ſcriptorum opinionem firmaret, qui Chriſtianorum religionem a Gregorii temporibus omni ſuperſtitione, Ethnicarumque caeremoniarum uſu corruptam dixere, *pagina* 188. recitat Gregorii epiſto-

laeva fuisset, Christianum hominem tam nefarii dicterii pudere debuisset. Age igitur, argumentationem homunculi hujus expendamus. Qua ratione pagana facta est Ecclesia, si omnia simulacra, signaque, impurae religionis testimonia, nulloque expianda purgamine everti, conteri, destrui Gregorius mandavit? At delubra vetuit disturbari, & celebritates adhuc peragi sustinuit. Recte est. Quid inde, si illa piari jussit aqua consecrata, quod ipsa rei natura, & conditio patiebatur; istis autem correctionem adhibuit, immutatoque fine, & sublata ritus superstitione, ad Dei laudem recolendam traduxit? An non hoc ipsum fuerant complexi, tutatique consilium Patres concilii Epaunensis an. DXVII. can. XXXIII., qui licet basilicas ab Arianis ad conventus habendos consecratas despiciendas edixissent, ne cum tam nefaria secta viderentur utcumque communicare; caeteras tamen consuetis caeremoniis purgari, consecrarique statuerunt[1]? Ac ne tergiversationi relinquatur locus, producen-

epistolam, tum his impudentissimis, scelestisque verbis concludit. *Le but de cette Eglise a été de rendre son culte agreable aux Payens, le rendant plus conforme a leurs usages superstitieux . . . Quand elle ne s' est pas montrée payenne par gout, ou par prejugé, elle a tache de le paroitre par politique, & par interet.*

1 Subdifficilis in hoc Canone nodus existit, ad quem solvendum res paullo altius revocanda, atque ex juris Pontificii libris imprimis repetenda. Ecclesias ab Arianis consecratas iterum a Romanis Pontificibus sacrari consuevisse, perspicue traditur in *Canone* 20. *Ecclesiis*; *Can.* 21. *Ecclesias Arianorum*; itemque *Can.* 23. *Agapitus de Consecratione Distinct.* 1. Quibus docemur, id praesertim egisse Johannem I., & Agapitum PP. Rursus Gregorius M. *Dialog. lib.* III. *cap.* 30. narrat, Basilicam s. Agathae, in Suburra ab Arianis primum consecratam, se iterum verbis sollemnibus, atque ad religionem compositis consecrasse. Caussam novae consecrationis peragendae commemorat Glossa *ad Can.* 20. & 21. *de Consecr. Dist.* 1., quia nempe *quidam Arianorum faciebant Sacramenta in forma Ecclesiae, quidam non*. Habes hinc evidentissime, ni fallor, cur Patres Concilii Epaunensis basilicas Haereticorum sanctis usibus addici despicerent, de quibus merito dubitari poterat, num rite, & valide fuissent consecratae; imo vero illas sapientissime dixerunt *inexpurgabili pollutione* foedatas, quandoquidem per sacramenta in forma Ecclesiae nequaquam peracta Deo dicatas fuisse verebantur. Non ita plane statuerunt de templis Catholicorum ab Arianis *per violentiam* occupatis, quae olim rite consecrata non dubitabant, quaeque proinde mera expiatione egebant, ut iterum rei divinae faciendae destinarentur. At inquies, Haeresis ne Idololatria pejor, & detestabilior; ut fana, & delubra Ethnicorum inemundabili factorum execrandorum turpitudine inquinata possent divino cultui dedicari, secus Arianorum basilicae? Perfacilis, & paratissima responsio. Nam illi Galliae Narbonensis Episcopi Haereticorum basilicas iterum sacrari non posse, minime dixerunt; sed quoniam permulta in ea Provincia erant polluta templa, alia nempe ab Arianis extructa, alia occupata; illa *despicienda*, & praetermittenda jusserunt, ut flagitiosos hosce homines, post itera-

ducendus Augustinus Hipponensis, qui exquisita, & luculenta oratione caussam dirimit, & Gregorii consilium a quovis vindicat naevo. Epistola siquidem ad Publicolam XLVII. alias CLIV. ita rectissime monuit. *Quum templa, idola, luci, & si quid hujusmodi .... in honorem veri Dei convertuntur, hoc de illis fit, quod de hominibus, quum de sacrilegis, & impiis in veram religionem mutantur* [1]. Num hic ulla calliditas, aut perversa proficiendi industria? Quod si versutiae, & aviditatis insimulandus Gregorius, eadem in culpa fuisse dicendum esset sive Moysen, quum ex auro, argento, aereque Aegyptiorum tot superstitiosis usibus polluto, sanctuarium Domino fabricavit [2]; sive Josue, quum ablata ex Hiericho profana, & impura vasa in Domini aerarium consecravit [3]; sive Gedeonem, quum ex opimis, & pene sacrilegis Madianitarum spoliis *Ephod* composuit [4]. At nemo, nisi qui omnem abjecerit religionem, hanc notam sanctissimis illis viris audebit inurere; nemo inficias ibit, illos non humanis consiliis, sed ductu, atque numine divino instinctos gentium alienigenarum, & infidelium supellectilem, impio Deorum cultu contaminatam, *igne, vel aqua expiationis purgatam* [5], in sacerrimos transtulisse usus. Cur ergo non licuit Gregorio, quae superstitioso ritu peragi videbat, eadem sacris caeremoniis expiata ad divinum cultum revocare, ut majori Diaboli contumelia, qui his coli volebat, Christus adoraretur? Fecit ergo, quod jura divina, & majorum exempla poscebant.

iteratam damnationem adhuc contumaces, insidias, fraudesque adhuc molientes, a cujusquemodi cum Catholicis communione prohiberent, istaec vero expianda esse sanxerunt; quo satis populorum commodo erat provisum. Verum in Anglia, quum omnia omnino fana ob idololatriam, quae popularium animos late pervaserat, Diis Gentium essent sacra, nec nova tam facile ab Augustino condi possent, prudenter Gregorius auctor illi fuit, ne everteret, sed a cultu Daemonum in cultum veri Dei commutaret, quemadmodum primis Christiani nominis temporibus a sanctissimis Episcopis passim factum compererat.

1 Ne dubites, Gregorio Augustinum adversari, quod ille idola *destrui* debere, hic vero *in laudem Dei converti* dixerit. Converti enim simulacra haud poterant, nisi metallum, quo constabant, liquaretur, atque supellectili sacrae fabricandae impenderetur, quod perinde est, ac illa omnino destrui.

2 *Exodi* XXV.

3 *Josue* VI.

4 *Judicum* VIII.

5 *Numer.* XXXI.

Ad extremum illud adjungimus, acta a Gregorio cum gestis Paulli Apostoli oppido consentire. Nam si Anglorum imbecillitati aliquid ab Augustino parcendum esse volebat, noverat, idipsum praestitum fuisse ab illo divinae electionis vase, qui Athenis aram ignoto Deo sacram haud evertit, sed exinde mira quadam prudentia aptissimam veritatis denunciandae occasionem arripuit [1]: quo sane nos edocuit, ut *in gentilibus, Idolorumque cultoribus, quod pravum est, corrigamus, ut quod forte rectum est, approbemus* [2], ne, dum in Evangelii lucem eos conamur adducere, majora illis praetendamus offendicula. Nihil proinde tantum abest a vero, nihil tam calumniose est dictum, quam quod Genevensis minister Turretinus effutivit, jam a saeculo IV. *Ecclesiae statum Ethnicarum aemulatione caeremoniarum non parum fuisse foedatum* [3]. Nam ne dicam, foeditatem nullam esse potuisse, ubi nihil pravi, vitiatique in Ecclesiam importatum, sed omnia superstitione, si qua erat, expoliabantur; duo potissimum sunt, quae Turretinum aut totius negotii, & religionum ignarum, aut in rebus nostris recensendis malignum produnt. Primum quidem certissimum illud est, multa apud Christianos, inconsultis prorsus Paganis, invaluisse, atque ex communi quadam rerum idea, quae naturae lumine omnium mentibus est informata, enata fuisse. Sic mundos esse oportere, qui Deos adeunt, non ex Ethnicorum theologumenis condiscimus, sed ex insita animis praestantissimi Numinis notione, qua illum caste, pureque coli debere persentiscimus. Ideoque, quum proprium, aptumque munditiei signum sit actio illa, qua res communiter emaculantur, lavationum usum in sacris nationes omnes, etsi variis religionibus imbutas, constanter retinuisse conspicimus [4]. Haec igitur caeremonia (quod de pluribus aliis ostendi posset, si haec praecipiendi tempus esset) nequa-

1 Consule S. Augustinum contra Petilianum *de unico baptismo cap.* V. *opp. tom.* IX. *Parisiis* 1688. Rursum Nicephorum Callistum *Histor. Eccles. lib.* XIV. *cap.* XIX. *Lutetiae* 1630.

2 Eodem *lib. cap.* IV.

3 *Compendium Historiae Ecclesiasticae in fin. saec.* IV. *Halae Magdeburg.* 1750.

4 Huetius *In Demonstratione Evangelica. Proposit.* IV. *cap.* XI. *Parisiis* 1690.

quaquam *aemulatione Ethnicarum* invecta . Si vero nihil a noſtris actum eſſe velimus, in quo non veterum mores imitarentur, atque eorum inſtituta non exprimerent, multo facilius (quod erat alterum) Turretini *συκοφαντία* exploditur, noſtrorumque rituum puritas, & commendabilis origo aſſeritur.

Nihil propemodum exſtitiſſe in Ethnicorum religione ad ſuperos, divoſque colendos inſtitutum, quod ab Hebraeis revera non dimanarit, viris doctiſſimis perſuaſum fuiſſe ſcimus. Sunt ex hoc numero Spencerus [1], Huetius [2], Carmelus [3], qui rectiſſime de ea re judicaſſe cenſendi ſunt. Nam Idololatriae primordia apud Graecos, a quibus ad Romanos certe profluxit, inquirentibus nobis veriſſimum illud Voſſii effatum videri debet: ab Aegypto, & Phoenicia Graeciam ſuperſtitione eſſe completam [4]. Verum ſive in Aegyptum, ſive in Phoeniciam nonniſi veri Dei cultum, puramque religionem primitus intulerat Cham, qui in ſortitione hujus adſpectabilis univerſitatis priorem illam ampliſſimam regionem, referente Hieronymo [5], Bocharto [6], Marshamo [7], obtinuit, tum in altera, Sanchoniatone auctore [8], ſumma rerum potitus eſt. Vtrobique delatus a Chamo cultus aliquandiu incorruptus, & incontaminatus perduravit, donec humanarum mentium pravitate, & inferni veteratoris invidia in Idololatriam eſt revolutus, & quae ſupremo, unique rerum omnium conditori debebatur obſervantia, mutis animalibus, vanis ſimulacris, rebuſque creatis coepit exhiberi. Ergo quum religio ab Aegyptiis, & Phoenicibus ad caeteras migravit terras, quamvis jam eſſet iniquis opinionibus depravata, ab Hebraeis tamen veri Dei cultoribus ſua origine erat profecta; ut caeremoniae, quae falſis numinibus colendis, ſacriſque obeundis impendebantur,

1 *De Legibus Ritualibus Hebraeorum*.

2 L. C.

3 Storia di varj coſtumi ſacri, e profani del P. Carmeli PP. nell' Vniverſità di Padova *tom*. 1. *cap*. II. *Padova* 1750.

4 De Origin. Idololatriae *lib*. 1. *cap*. xxii. Amſtelod. 1700.

5 *Quaeſt. in Genes.*

6 *Phaleg.*, *&* *Canaan lib*. iv. *cap*. 1. *Lugduni Batavorum* 1692.

7 *Chronicus Canon ſaec*. 1. *Londini* 1672.

8 V. Lucae Antonii Floridi *Diſertazioni Iſtoriche*, *Geografiche*, *Critiche*, *Diſſert*. iv. *Napoli* 1741.

tur, ex Hebraeorum disciplina effluxerint. Ac ne longius de cursu digredi videamur, id praecipue de lustrationibus esse dicendum observavit Tertullianus, cujus verba, quoniam orationem plurimum illustrant, praeterire nullo modo possum. Is itaque *de Praescriptionibus Haereticorum cap.* XL. quaerens, unde in falsa religione manarint tot ritus, nostris assimiles, inquit: *a Diabolo scilicet, cujus sunt partes invertendi veritatem, qui ipsas quoque res sacramentorum divinorum in Idolorum mysteriis aemulatur. Tinguit & ipse quosdam, utique credentes, & fideles suos: expiationem delictorum de lavacro repromittit, & ,si adhuc initiat Mithrae, signat illic in fronte suos milites; celebrat & panis oblationem, & imaginem resurrectionis inducit, & sub gladio redimit coronam. Caeterum si Numae Pompilii superstitiones revolvamus, si sacerdotalia officia, insignia, & privilegia, si sacrificalia ministeria, & instrumenta, & vasa ipsorum sacrificiorum, ac piaculorum, & votorum curiositates consideremus, nonne manifeste Diabolus morositatem illam JUDAICAE LEGIS imitatus est? Qui ergo ipsas res, de quibus sacramenta Christi administrantur, tam aemulanter affectavit exprimere in negotiis Idololatriae, utique & idem, & eodem ingenio gestiit, & potuit instrumenta quoque divinarum rerum, & sanctorum Christianorum sensum de sensibus, verba de verbis, parabolas de parabolis profanae, & aemulae fidei attemperare* [1]. Sequitur itaque, Chri-

1 Quamvis sacrilega illa, & scelesta MITHRAICA Mysteria a multis, praesertimque ab illustri Adriensium Antistite Phil. a Turre (*Monumenta Veteris Antii Part.* II. *Romae* 1724) ubertim jam sint explicata, locus hic certe postulat, ut tum Tertulliani verbis declarandis, cum susceptae disputationi illustrandae nequissimarum initiationum historiam paucis perstringamus. Principio quidem inter putida fabulamenta recenseri oportere videtur, quod Porphyrius Christianae Reipb. infensissimus scripsit, Zoroastrem in Persidis montibus haec mysteria primum invexisse. Id sane cum temporum rationibus minime congruere, ne subdole a Porphyrio inventum, demonstrat Martinius (*Explication de divers monuments singuliers. du Dieu Mithras* §. XI.) In antris, atque spelaeis sacra Mithrae fuisse constanter peracta, praeter profanos scriptores, testantur Justinus contra Tryphonem, Hieronymus ad Laetam, Julius Firmicus Maternus de erroribus profan. Religion. Sed, quod rei caput est, Mithricolas, sive Persas, sive Romanos Christiana mysteria sibi ante oculos figenda, imitandaque proposuisse, tam certum est, quam quod certissimum. Nam quae de Christo, novoque foedere a Prophetis divino instinctu, afflatuque fuerant praenunciata, o. mniaque propemodum nostrae religionis dogmata, Sacramenta, signa in hisce Mysteriis perditissimo consilio, & ludicro modo expressa. Hinc Baptismus, Confirmatio, Eu-

Christianos ab Ethnicis suos ritus haud esse mutuatos, sed Ethnicos a Judaicae legis professoribus in suos perfidos usus corrivasse: adeoque Catholicos vetustissimas caeremonias usurpantes, animumque ad Deum vivum advertentes, illas priori suo, & rectissimo instituto, quo fuerant adinventae, piissime restituere.

Haec quum essent ipsis Haereticis comperta, explorataque, unum sibi effugium dari existimarunt, si nempe

Eucharistia, Poenitentia, Martyrium, novae, & immortalis vitae spes a Mithrae Sacerdotibus suis initiandis proposita, ac simulatim tradita; atque in his arcana quaedam disciplina studiose retenta. Natalis invicti Mithrae ab illis celebratus VIII. kalendas Januarii, ut ex Bucheriano kalendario patet; quo nempe die nascentis Christi anniversaria recordatio omnibus laetitiis a nobis agitur. Perspicue, lateque descripta sunt haec non modo a Tertulliano, Justino, & Firmico pluribus in locis, sed etiam ab Augustino *in Joh. cap. 1. tract.* VII. Gregorio Nazianzeno adversus Julianum, Archelao Episcopo Mesopotamiae in disputatione cum Manete. (V. *Zacagnium collectan. Veter. monument. Eccles. G. L. p. 63. Romae* 1698.) Nihili jam de formulis NAMA SEBESIO Tauris Mithriacis saepe insculpta dicam, in cujus interpretatione tantam opinionum varietatem, ac discrepantiam fuisse video, & Reinesium, Bulengerum, Turrium, Muratorium, Maffejum, Martinium in diversa prorsus abire. Illud potius argumenti affinitate quaerendum, num etiam ab Ethnicis nostri Baptismatis imitandi, & *Redemptionis* irridendae studio institutum, praeceptumque fuerit TAVROBOLIVM, CRIOBOLIVMQVE, quo percepto, homines *in aeterum renasci* dictitabant. Fuere in hac sententia viri rerum antiquarum peritissimi Salmasius, Seldenus, Reinesius, Montfauconius, Marmorum Taurinensium interpretes, &, qui in hac re majori cum laude est nominandus, Dalenius, quippe qui eam opinionem ex instituto defendit, copioseque exornavit. (*Antonii Van-Dale Dissertationes antiquitat. illustrandis inservientes. Dissert.* 1. *Amstelod.* 1702.) Quibus facile adstipulamur, modo illud a Reinesio, & Dalenio expungatur, Taurobolici Sacrificii initia ad annum XV. imperii M. Aurelii Antonini esse rejicienda. Celeberrimum enim marmor Lugdunense, hoc ipso vertente saeculo eruderatum, & a Clarissimo Grosseo de Boze eximio commentariolo illustratum (*Explication d'une inscription antique trouvée depuis peu à Lyon. &c. à Paris* 1705.) plane, nitideque evincit, Tauroboliorum aetatem quindecim annis majorem dici debere. Atqui Laurentius Moshemius in Dissert. *de studio Ethnicorum Christianos imitandi* (*Dissert. Volum.* 1. *Altonaviae* 1743.) falli eos opinatur, qui in ejusmodi sacrificiis Christianae religionis imitationem quaerunt duobus tamen prorsus frivolis argumentis. Primo enim ait, se haud intelligere, cur Romani hanc commenticiam expiationem a Christianis sumptam uni Cybelae singillatim dedicare debuerint, quum alia non deessent Numina, cui majori jure consecrare potuissent. Verum erat ne aliud praestantius Numen prae una Ope, quae omnium Deorum mater, & genitrix fingebatur, quaeque DEA meditato dicebatur, ut illius *θεία φύσις*, & excellentior quaedam supra caeteros Deos natura, ac dignitas ἐμφατικῶς intelligeretur? Addit, vix sibi persuaderi posse, Romanis licuisse, *Sacra Peregrina* ex Phrygia delata novis caeremoniis augere, & amplificare. Sed primum erat docendum, quibus ritibus Magnae Matris Attidis mysteria Romani acceperint; deinde nego, eo ipso jure, quo Sacra Peregrina urbe fuerant excepta, potuisse Sacerdotum monitis, ac dictatis attemperari, & ad novas populo nectendas fraudes rerum Christianarum similitudine amplificari. Quare de hoc satis. Interea vero tota ista oratione illud certo efficitur, falsae religionis cultores in id semper incubuisse, ut quae in vera, & divinitus inspirata exerceri viderent, imitari conarentur.

pe quidquid ab antiquae legis caeremoniis profectum, ductumque est, tamquam abrogatum, proscriptum, & felicissimo Christi adventu exstinctum affirmarent. Id quo facilius persuadeant, caeremonias in Ecclesiastica Judaeorum politia usitatas nil aliud fuisse ajunt, nisi typicas rerum futurarum adumbrationes. Quid vero magis indecorum, quam, praesente veritate, & figurarum complemento palam exstante, evanidas umbras revocare? Illud praeterea nobis vitio dant, quasi sublatae durissimae servitutis jugo populos iterum subjiciamus, libertatemque Christianae Reipb. assertam caeremoniarum copia, ac varietate oppugnare, ac opprimere aggrediamur: quo unice pertinere putant, aut fingunt locum Paullinae Epistolae ad Galatas cap. v. vers. I. Hoc postquam Brentius in *Confessione Wittembergensi* cap. ultimo, quod est de caeremoniis, magnificis verbis exaggeravit, in eamdem regulam conspirarunt commentitiae *Reformationis* fautores. Valde se in ea jactat, Anglus Theologus, Richardus Holdsworthius *Praelectionum Theologicar. lect.* XXI.[1], ubi, nova a se excogitata rerum partitione, tres distinguens Christianae libertatis gradus illorum postremum *a caeremoniis, & ritibus* esse contendit, *ut nulla sit in rebus adiaphoris religio collocanda*. Vtque suae doctrinae sectatores praemuniat, Catholicos in invidiam adducere satagit, & falsae interpretationis sic apud illos accusat. *Quod dictum est de liberatione a ritibus legalibus, ad liberationem trahunt a praeceptis moralibus, inter corpus, & umbram non discernentes*. Eo ferme recidit Pseudo-Episcopi Vintoniensis Joh. Prideauxii[2], Batavi Theologi Petri Van-Mastrichii[3], Christophori Matthaei Pfaffii Tubingensis Professoris[4] oratio. Sed quae illi de caeremoniis indiscriminatim dixere, signate de lustrationibus affirmavit Jo. Franciscus Buddeus in priori exercitatione *de Ritibus Ecclesiae Lati-*

1 *Londini* 1661.

2 *Opera Theologica. Orat. de Judaeorum vocatione num.* 3. *Tiguri* 1672.

3 *Theologia Theoretico-Practica lib.* v. *cap.* vi. *de Mediatore Propheta, Trajecti* 1724.

4 *De abrogatione legis caeremonialis. Tubingae* 1726.

Latinae Judaicis [1], in qua ſcribit, Romanenſes aquam luſtricam conſecrantes id ipſum praeſtare, *quod Iſraelitis olim de cineribus vaccae rufae aqua commiſcendis ad ſordes expurgandas divinitus eſt praeceptum*. Quae fuerint Hebraeorum aſpergilla, quaeve vaſa in hoc negotio uſitata, ex Maimonide, & Miſchna Maſſechet diſtincte recitat; &, quod ſordidiſſimi, furentiſque animi eſt, probris omnibus, ac contumeliis de trivio, aut de popina hauſtis Catholicos onerat: ait quippe, illos hac in re *temere, inconſulte, intempeſtiva credulitate, praecipitantia, & impetu agere, divina jura humanis miſcere, amabili inſania, & imprudenti temeritate teneri*. Vt vero ſolidi aliquid in ſpeciem ſaltem, aptumque ad perſuadendum proferret, ita decretorie ſtatuit. *Tum eo confutantur Romanae Sedis aſſertores, quod antequam Chriſtianorum cultus Pontificum placita reciperet, Judaei ſedibus ſuis expulſi majorum mores, patriaſque conſuetudines neglexerunt* [2].

Congrediendum igitur cum praecellentiſſimis hiſce reformatae ſcholae δαφνφορόις Theologis, eorumque ſive imperitia, ſive perverſitas retegenda. Ac certe nullus hominum inficiabitur, veterem legem παιδαγωγίαν quamdam fuiſſe; atque id ſatis perſpectum habebamus ex Auguſtino [3], Cyrillo Alex. [4], Chryſoſtomo [5], quin profani magiſtelli id, de quo nulla eſt controverſia, tantopere inculcarent. Itaque Moyſen Judaeis, tamquam infantibus ſibi ad erudiendum contraditis, nonniſi elementa rerum aliquando futurarum in rituum diſciplina aperuiſſe, fatemur, quemadmodum.

.... pueris dant cruſtula blandi
Doctores, elementa velint ut diſcere prima.

Sed diſtinguendum neceſſario eſt, aliud fuiſſe myſteriorum novae legis figuras, & adumbrationes per certas caeremonias, religioneſque expreſſas, aliud adjuncta, quibus ipſae reli-

1 *Parerga Hiſtorico-Theologica de Ritib.* §. VII. *Halae Magdeburgicae* 1703.
2 §. I.
3 *De Civ. Dei lib.* X. *cap.* XIV.
4 *In Johan. lib.* X.
5 *Homil.* IV. *in Epiſt. ad Coloſſ.*

religiones, & caeremoniae ad ornatum, splendoremque convestiebantur. Merae Sacramentorum praenunciae imagines exstiterunt sacerdotium filiorum Aaron, agni, vitulique mactatio, panes propositionis, circumcisio &c: quae omnia profecto elapsus de coelo Deus, mortalemque induens formam in se uno consummavit, atque adimplevit. Impius plane sit, qui post novam a Christo fundatam Ecclesiam quidquam illorum velit tueri, eisque adhaerescere. Linquenda Cerintho, & Ebioni haec deliratio, qui *Legalium* observantiam aeternae saluti adipiscendae in novo foedere, adhuc necessariam praedicabant [1]. Secus tamen aestimandum de ritibus, eorumque externo apparatu, quo typica illa sacra peragebantur. Nam quum eae caeremoniae per se novi Testamenti mysteria non prospectarent, sed tantummodo ad majestatem sacrorum augendam, animisque adstantium ingerendam reverentiam adhiberentur, sublatis, evacuatisque figuris, possunt citra quodcumque scelus, consociari cum his, quae sunt figurarum complementa, quaeque tanto majorem in agendo dignitatem, sollemnitatemque postulant, quanto illis & veritate, & gratia antecellunt. „ Quid igitur absurdi potest esse, (inquit piissimus Argonensis [2]) si qua interesse videtur inter Judaeorum, & Christianorum caeremonias similitudo? Si nostri sacerdotes in vestibus veteres quodammodo aemulentur, si nobis minores ministri sint, Cantores, Ostiarii &c, ut prisca Hebraeorum aetate? Si Ecclesia ad illos instituendos χειροτονίαν similiter adhibeat? Si Christia-

1 De Cerintho testatur Epiphanius *Haeres.* xxviii. Augustinus *Haeres.* ix. Philastrius *Haeres.* xxxviii. Nec certe assentiendum Georgio Bullo, qui in *Defensione Fidei Nicaenae Sect.* iii. *cap.* i. §. 7. *Londini* 1703. demonstrare conatur, Cerinthum non ea animo id Mosaicae Legi concessisse, sed simulate tantum, ut Judaeorum vitaret invidiam. Aliud omnino fuit de hac re veterum Patrum judicium. In eadem haeresi Hebionem fuisse, perhibent Tertullianus *de Praescript. cap.* xxxiv. & Theodoretus *Haeretic. fabular lib.* ii. *cap.* i.

2 Natalis Argonensis Causidicus olim Parisiensis, deinde in Carthusianos Monachos adscitus Gallice edidit an. 1688. eximium opus *De optima legendorum Patrum methodo*, quod latinitate donavit meus conterraneus, idemque praestantissimus Theologus, Johannes Franciscus Reinerius, Amplissimi, & cum solida pietate, cum sanctiori doctrina vere Eminentissimi CARDINALIS DE LANCEIS a cognitionibus. Excerpsimus, quae sequuntur, ex Parte iii. *cap.* xviii. *Augustae Taurinorum* 1742.

„ ſtiani eadem, qua Judaei, ratione certum tempus ſacri-„ ficiis, precationibuſque aſſignaverint „? Si vigiliis, ſi jejuniis, ſi thymiamate, ſi lucernis, ſi candelabris utantur? Nihil inquam in his abſurdi erit. „ Quum enim una ſit, „ eademque Chriſtianae, & Judaicae religionis natura, „ unuſque finis, nempe cultus Deo debitus, nil mirum, ſi „ res ad id aptiſſimas Eccleſia in proprium uſum transfe-„ rens ſanctas reddit, atque perfectas „. Nihil vero in his illa retinet, quod non figuras, imagines, adumbrationes undique expletas oſtendat. Ex his conſectarium illud eſt, quo Holdſwortianae doctrinae fucus, & verſutia depellitur, *libertatem* ſcilicet per Chriſtum hominibus partam ab hoc caeremoniarum genere minime fuiſſe, ſed a *Legalibus emortuis, & mortiferis*, aut a ritibus cum illis ita conjunctis, ut *Legalia* perficerent, adeoque putidam impoſturam Angli hominis eſſe, *nos trahere liberationem a ritibus ad liberationem a praeceptis moralibus*: quae duo nemo unus Theologorum tam imperite inter ſe uſpiam confudit, ac permutavit. Tandem licet caeremonias res adiaphoras aliquotfariam appellari poſſe, neque in his religionis noſtrae ſummam poſitam eſſe non negaverim; falſum attamen eſt, nullam in illis religionem eſſe collocandam; quandoquidem inſtrumenta ſunt, quibus noſtram in ſupremum numen obſervantiam prodimus, humiles animi ſenſus patefacimus, debitoque illi cultui, (qui totus internus haud poteſt eſſe, nec umquam fuit) reverenter vacamus. Vberius, ac felicius haec diſſeruntur a Johanne Cochlaeo [1], Martino Piſtorio [2], Joh. Fileſaco [3], aliiſque noſtrarum rerum συνηγόροις. Certiſſimum interim illud exiſtit, ſententia Holdſwortii exploſa, ac refutata, ex toto concidere ſive Prideauxii, ſive Maſtrichii, ſive Pfaffii argumenta, uno coenoſo ex fonte hauſta, quippe quae, ſi texturae varietatem, & diverſam φράσιν demas, eodem omnia perpetuum revolvantur.

1 *Defenſio Caeremoniarum. Ingolſtadii* 1544.

2 *Colloquia adverſus caeremoniarum oppreſſores. Lutetiae* 1641.

3 *De caeremoniis §. IV. Inter illius ſelecta. Pariſiis* 1631.

Relinquitur ergo, ut ad lustrationes singillatim veniamus, & Buddei excutiamus argumenta; si hoc quidem nomine appellanda sunt nuda verba, nullo connexu ratiocinationis ligata, plenaque futilitatis. Quaeso te, Buddee, ecquid umquam negotii Catholicis facessere poteris, etiamsi *Aquae Benedictae* legales illas aquas, quibus mactatae vitulae cinis affundebatur, praelusisse nostri concesserint? Nulla profecto *Judaismi* nota, ubi nulla animalium immolatio, neque ustulatae victimae reliquiae ad aquam sanctificandam collectae. Imo vero, quum illam, nonnisi invocato Christi nomine (qui omnes in se uno consummavit, repraesentavitque hostias), & saluberrimae crucis illius signo consecrari credamus, evacuata in ea est prisci mysterii adumbratio. Quocirca tota Mosaicae, & Evangelicae lustrationis similitudo in eo erit posita, quod ad sordium emundationem utraque sit instituta. Sed quanto distent discrimine ex ipsa temporum conditione perspici potest: *σκιὰν γὰρ εἶχε ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων*, *umbram enim habebat lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum* [1]; ideoque sacra Hebraeorum, ut passim ab Augustino dictum est [2], Christianorum fuerant praenunciativa, veramque emundationem promittebant, non dabant, futuram protendebant, non reapse praestabant. Quare in Evangelicis lustrationibus id tandem consequimur, quod Judaicae pollicebantur. Ergo ne Buddeus eum excludet ritum, qui Mosaicam mire, planeque perficit praesagitionem? Si vero Judaei antiquas suas deseruere consuetudines, priusquam Ecclesiastica politia numeris omnibus evaderet absoluta, suorumque Pontificum placita reciperet; quodnam argumenti genus ad caeremonias confutandas elici exinde queat, nemo hominum augurabitur, nisi ipse Buddeus, qui solus sua dicta capit. Non enim ea a nobis probari debent, & velut *rerum futurarum praenunciativa* haberi, quae recentiores Judaei factita-

1 *Epist. ad Hebraeos. cap.* x.

2 *In Psalm.* LXXIV. *contra Faustum lib.* XIX. *cap.* XIII. *Tractat. in Johan.* XXI.

ctitarunt. Nam feris temporibus multa ex commercio potissimum gentis illius cum Graecis in Hebraicam religionem sunt inducta, quae cum patriis moribus haud cohaerebant, multa etiam Thalmudicorum interpretum errore praetermissa, quae fuerant primitus observata. Sed despicimus instituta corruptelis depravata; ea quaerimus, quae optimis Reipb. illius temporibus viguerunt, quae Moyses, & Aaron Levitis retinenda tradiderunt, & quorum in sacris litteris mentio injecta divinitus est. Quid vero luculentius, & expressius consignatum, quam lustralis aquae usus?

Qua in re Haereticorum ἀντίῤῥησιν generatim animadverti volo, qua perspicue erudimur, quam parum eorum institutionibus, doctrinisque sit fidendum. Catholicae Ecclesiae caeremonias, tanquam novas, a primaeva simplicitate alienas, inter se se discordes, & vel ab Ethnicis, vel a Judaeis mutuatas convelli, abigi, averruncari oportere, jam edixerat totus Protestantium grex. Qui ad Ecclesiam, ut hi ajunt, repurgandam qua scommatis, qua asperrimis censuris, qua furioso clamore in omnes propemodum ritus involarunt. Mitius tamen nobiscum esse agendum statuit secta Arminianorum, sive *Remonstrantium*, qui occasione schismatis inter eos, & Gomaristas exorti, celebrataeque ad illud sedandum Synodi Dordrectanae, suam *Confessionem*, fideique formulam palam prodidere. Inter hujus factionis patronos, fautoresque emicuit Simon Episcopius Leydensis Professor, quem nihil, nisi sodalibus consentientibus, tum protulisse constat. Is igitur *Confessionis cap.* XXIII. *§. 6.*, ubi *observationes adiaphoras retinendas* dixit, communi sententia denunciat, *alia id genus externa, ac per se mere ritualia, attamen pia exercitia, non quidem in specie divinitus praescripta, ad externam Ecclesiae decoram πολιτείαν utiliter spectantia, imo etiam piam devotionem in animis nostris aliquatenus aut excitantia, aut foventia, eoque non facile per se contemnenda, nec ubi publice recepta sunt, temere, ac cum scandalo esse abroganda* [1]. Sed ea in

Cc 2 re lu-

1 Operum Simonis Episcopii *tom.* II. *Goudae* 1665.

re ludimagistrum deseruit auditor, & τὸν πολέμαρχον ὁ ἀκόλουθος. Celeberrimus enim inter suos Remonstrantes Theologus Philippus a Limborch *in Theologia Christiana lib.* v. *cap.* LXXIV. §. VII. tantum abest, ut ritus non contemnendos, non abrogandos existimet, quod imo *repugnare illos perfectioni Evangelii, & vere pietati non raro noxios* [1] esse, audentius doceat. Quum tamen omnem se in scribendo modum excessisse cognosceret, sequentibus παραγράφοις sententiam limitat, certisque conditionibus circumscribit: quarum praecipuae sunt, ut caeremoniae cum virtutum officiis conjunctionem habeant, ut tacite praeceptae sint, ut non suscipiantur, tamquam actus verae pietatis, sed sine ulla opinione cultus, aut meriti, libereque exerceantur [2].

Nullius sane difficultatis, laborisque est hujusce θεωρίας levitatem patefacere, ac labefactare. Nam primo summam, praestantemque virtutem esse ipsam *Religionem*, nec Limborchius ipse inficiabitur. Tantam autem cum illa conjunctionem habent caeremoniae, ut religio, docente Augustino, his externis ritibus, tamquam sepimento conservata feliciter augescat, & sensibilibus imaginibus expressa altius hominum mentibus defixa adhaerescat, indeque *plus moveat, plus delectet, plus honoretur* [3]. Praeterea quid sollemnius homini imperatum, quam Deum omni ope, studioque coli oportere? Licet autem religio, sicuti reliquae virtutes omnes, in animo praecipue posita sit, & tum fide, cum charitate inflammari, sustentarique debeat, attamen externis actibus illam perfici, ac manifestari par est. Vt enim non tam nostrae mentis consilio, quam pravis etiam externis operibus offenditur Deus; ita duplici animi, corporisque actione honoratur, & optimi, verique cultus, commendabilisque pietatis pars est rituum observantia. Deinde quum testata publice, riteque nostra in Deum religio illi placere debeat, cur ab hoc devotissimi animi exercitio quodcumque meritum excludi poterit?

1 Cap. LXXIV. quod est *de operibus mere externis, ac de praeceptis humanis. Theologiae Christ. editio novissima. Amstelodami* 1735.

2 §. IX. X. XII. XIV.

3 *Epist.* LV. alias CXIX. *ad* Januar. c. XI.

terit? In eo quidem *justificandi* vim non agnoscimus, quam Sacramentis inesse fatemur; sed sunt & alia quaedam caelestia beneficia, quibus Deus (si ita dici fas est) hominem pietatis ardore, & sacrorum studio de se benemerentem muneratur. Ad haec vero adipiscenda cultus accurationem viam quodammodo nobis sternere, gravissima Patrum omnium sententia fuit. Demum si *liberae observationis* caeremonias esse velimus, quam brevi ad eas exitiales dissensiones, contentionesque relabemur, quibus Ecclesia non semel se divexatam ingemuit, ac luxit? Quin imo *confusio illa* continenter subrepet, quae ipsi Limborchio arcenda videbatur [1]. Illis ergo limitationibus tot *παράδοξα* comminiscitur, ut ejus potius exceptiones, quam nostras caeremonias cum Evangelii perfectione pugnare, perspicuum fiat. Atqui hoc opinionum dissidio, hac judiciorum inconstantia, hac voluntatum *ἀντιῤῥήσει* quo magis suam provehere conantur caussam, eo dedecus, notamque falsitatis eidem largius adspergunt. Quare liceat verbis elegantissimis S. Hilarii Pictaviensis ad Constantium Augustum hunce nostra aetate adeo famigeratum Theologum compellare. *Accidit tibi, quod imperitis aedificatoribus, quibus sua semper displicent, accidere solet, ut semper destruas, ut semper aedifices ...... Tu his ipsis diffides, & adversus tuos hostis rebellas. Novis vetera subvertis: nova ipsa rursum innovata emendatione scindis: emendata autem iterum emendando condemnas* [2].

Satis igitur istorum hominum consilia mirari haud queo, qui, quum a Patrum judicio tam improbe, vereque abscedant, traditamque ab illis doctrinam privato spiritu audeant interpretari, refingere, perturbare, adhuc in illorum confugiant clientelam, suisque erroribus eosdem praesidio esse posse confidant. Hoc ipsum monet me, ut hoc postremo loco doceam, sacrorum scriptorum, fideique nostrae interpretum testimonia, quibus ad Ecclesiasticas lu-

1 *Loc. cit.* §. XII.
2 *Lib. contra Constantium Imperat.* §. XXX. *oper.* edit. Monach. S. Mauri *Parisiis* 1693.

cas luſtrationes vituperandas utuntur, ab his nequiter depravari. Nullus eſt locus Haereticorum ſermone contritior illo Juſtini Martyris, quem pag. 133. jam attulimus; exinde enim argumentum multo validiſſimum ſumi arbitrantur, quo nos ad incitas redigant, proſternant, perimant. Nam ſi Juſtinus, inquiunt, aquae luſtrationem, adſperſionemque Diaboli inventum in Ethnicorum perniciem excogitatum dixit, quid plura eſt opus, ut intelligamus, nec Chriſtianis communem tum fuiſſe, nec ſine ſummo flagitio a nobis poſſe commendari [1]? Sed quae eſt iſta veſania, ut ſcriptoribus orationem non ſuam affingant, ſibique perſuadeant, poſſe ſe hoc artificio & rebus clariſſimis tenebras obducere, & ſua impune tutari mendacia? Collegis ſuis ita imponant, ſi ingenio adeo hebeti illi ſunt, & rerum ſacrarum inſcientes, ut haec concoquant. Nos calumniam S. Juſtino, aeque ac nobis, conflatam facile contundimus, & argumentationem frugis vacuam, otioſam, improbam evertimus: aſſumptione enim negata, inquit Cicero, nulla concluſio. Negamus autem Juſtini orationem eo ſpectare, quo Haeretici affirmant. Is enim Gentilibus exprobrabat, quod Chriſtianorum lavacrum, & baptiſma a Prophetis praedicatum, Diabolo inſtigante, aemularentur, ut oſtenderet illos, quae noſtra ſunt, ex noſtro penu fruſtra ſubripuiſſe ad auctoritatem, laudemque ſibi in falſa religione infelici quaeſtu conquirendam. An ergo ſacras Chriſtianorum lavationes damnat, & depellit? Nihil minus. Imo eas comprobat, ratas habet, optimoque jure in Eccleſia ſervatas docet. Non enim Ethnicos de latrocinio, pravaque aemulatione poſtulare poterat, niſi exemplar, unde imitatio ſumebatur, valere, & honeſtum, laudeque dignum agnoviſſet. Per mirificam ergo κατάχρησιν Juſtini verba in contrarium rapiunt ſenſum, eiſque ad ſuas mentitiones obtegendas proterve abutuntur.

Prodeat jam Tertullianus, quem ſibi in patronum etiam

1 Baſnagius pag. 67. Middletonius p. 154. Mayerus l. c.

etiam adſciſcunt, ut quam diverſis, ſubdoliſque modis Patres hac in re teſtes excitent, iterum eluceat. Quid habet acutiſſimus iſte Afer? Ridet *cap.* v. *de Baptiſmo* Gentiles, quod *villas, domos, templa, totaſque urbes aſpergimine circumlatae aquae expiant paſſim*. At quae Ethnicis opponebat Tertullianus, eorum expers procul dubio erat Eccleſia, ajunt Heterodoxi [1]. Rem igitur ab innocentiſſimis veterum Chriſtianorum moribus alienam invehunt qui ejuſmodi approbant expiationes. Belle enimvero, ſi ea omnia, quae in Gentilibus caſtigat Tertullianus, Eccleſiam non habuiſſe concludant! Nam nec ullam baptiſmatis initiationem, criminumque purgationem habuiſſe inferant, neceſſe erit, quum eo ipſo in loco Q. Septimius utrumque in Ethnicorum diſciplina reprehenderit. Ita ex eorum principiis argumentum conficitur ἀντιςρέφον, quod in ipſos rejici poteſt. Sed hoc percurrens dico. Eſt illud multo turpius, & iniquius, quod Tertulliani locum dolo malo detruncatum, ac mutilum proponant, quo integre recitato, ſine mora pateſcet, eum alio prorſus pertinere. Sic ergo ille. *Sed enim nationes extraneae ab omni intellectu ſpiritualium poteſtatum eadem efficacia idolis ſuis ſubminiſtrant, ſed viduis aquis ſibi mentiuntur. Nam & ſacris quibuſdam per lavacrum initiantur, Iſidis alicujus, aut Mithrae, ipſos etiam Deos ſuos lavationibus efferunt. Caeterum villas, domos, templa, totaſque urbes aſpergimine circumlatae aquae expiant paſſim, certe ludis Apollinaribus, & Eleuſiniis tinguntur. Idque ſe ſe in regenerationem, & impunitatem perjuriorum ſuorum agere praeſumunt. Item penes veteres quiſquis ſe homicidio infecerat, purgatrice aqua ſe expiabat. Igitur ſi de ſola natura aquae, quod propria materia ſit abluendi, in auſpicia emundationis blandiuntur, quanto id verius aquae praeſtabunt per Dei auctoritatem, a quo omnis natura earum conſtituta eſt? Si religione aquam medicari putant, quae potior religio, quam Dei vivi? Quo agnito, hic quoque ſtudium Diaboli cognoſcimus, res Dei aemulantis; qui & ipſe baptiſmo exercet in ſuis quid ſimi-*

1 Baſnagius *ubi ſupra*.

ſimile . Quis iſta legens non ſtatim perſpiciat, Tertullianum maleſanam noſtrarum expiationum imitationem, quam alibi jam carpſerat [1], hic iterum exagitare? Quod ne ſibi lector ex animo effluere patiatur, ea clauſula utitur: *quo agnito, hic quoque ſtudium Diaboli agnoſcimus, res Dei aemulantis* . Quid ea perſpicuius ad eludendas adverſariorum cavillationes? Sed Afri hominis ingenioſiſſimi argumentationem per partes evolvamus, atque explicemus.

Inter *extraneas nationes* quatuor ille potiſſimum ſugillat. Aegyptios primum adoritur omnis Idololatriae parentes, penes quos maximum numen *Iſis* fuerat, in cultu populari Diis omnibus praelatum [2]. Deinde Perſas nominat, quibus *Mithra* in deliciis erat [3]. Poſt illos Romanos commemorat, & ludos *Apollini ſacros*, ab illis ex lege a populo lata, Q. Licinio Varo Praetore Vrbano, ante diem III. non. Quintilis maxima cum apparatione, vel potius licentia peractos. Poſtremo ad Graecos progreditur, in quibus nihil ſanctius, nihil celebrius *Eleuſiniis myſteriis* [4]. Ita principes orbis regiones dicendo, ſcribendoque peragrat, ut, quamvis diverſa ubique ſint Numina, diverſaque eorum myſteria, attamen apud tot varias gentes nullam *initiationem*, *lavationemque*, nulla *aquae aſpergimina*, nulla *emundationis auſpicia* crimine vacare in univerſum demonſtret doceatque, in imitandis Chriſtianorum ritibus.....

quan-

1 Vide locum *de praeſcript. Haeretic.* quem exſcripſimus pag. 196.

2 Conſer Paulli Erneſti Iablonski *Pantheon Aegyptiorum Part.* II. *lib.* III *cap* I. *Francofurti ad Viadrum* 1750. Ex Aegyptiis ad Romanos permanaſſe Iſidis cultum, atque hinc in devictas barbarorum provincias delatum fuiſſe, permulta ſunt veterum ſcriptorum teſtimonia, quae memorant, planeque evincunt. Argumentum copioſe, eleganterque exornavit eruditiſſimus Joh. Gottlob. Boehmius Lipſienſis Profeſſor in Libello *De Iſide Svevis olim culta* §. IV. *Lipſiae* 1748. Penes Germanos hujus Deae religionem vel maxime obtinuiſſe, & illic ſub navigii figura cultam praecipue fuiſſe, probat Boehmius in poſteriori ejuſdem thematis exercitatione, quam anno inſequuto ibidem vulgavit. Qui tamen multa cum laude nominat Regiae noſtrae Academiae Pariſienſis ſodalem de Fonteu, qui *Tom.* V. commentariorum ejuſdem Academ. duplicem de eo argumento jam dederat diſſertationem. Adi etiam, ſi quid opus ſit, Iulii Caroli Schlegeri, viri doctiſſimi, *Commentationem de Nummo Hadriani plumbeo, & Gemma Iſiaca cap.* VII. *Helmſtadii* 1742.

3 *V. not. ad pag.* 196.

4 Pauſanias *in Atticis*, Ariſtides *in Eleuſin.* Iſocrates *in Panegyr.* Eleuſinia Cereris ſacris Iſiacis fuiſſe ſimilis, probat Caſtellanus ΕΟΡΤΟΛΟΓΙΩ. Vide quae attulimus pag. 7.

...... quantum mortalia pectora caecae
Noctis habent ....

Jam vero tantum abeſt, ut morem illum *villas, domos, templa, totaſque urbes circumlatae aquae aſpergimine expiandi* ab Eccleſiae Chriſtianae moribus alienum eſſe dicat, quod potius omni hac ſua oratione illius ſanctitatem, & efficientiam admodum commendet. Enimvero cur *viduas* appellat *aquas* ad ſuas expiationes ab Ethnicis comparatas, niſi ut inſigne, magnumque diſcrimen oſtendat, quo illae a noſtris differunt, quibus Spiritus ſancti affuſa virtus emundandi, & ſanctificandi vim attribuit [1]? Tertullianus ergo eaſdem expiationes a Chriſtianis uſurpari neceſſario putabat.

Qui enim aliter effectuum differentiam poterat conſtituere, niſi duae res, quas effectione omnino diſpares dicebat, exſtaſſent? Quod ex ſequenti illius dictione multo magis comprobatur. Sic enim Ethnicos premit, & ex eorum opinione argumentum arripit, quo noſtrarum luſtrationum praeſtantiam evincat. Nam ſi aquam, ait, *ſola ſui natura, quod propria materia ſit abluendi, regenerationem, impunitatemque* largiri poſſe, Gentiles ſibi *blandiuntur, quanto verius* efficere id poterit, ſi *per Dei auctoritatem* fuerit illa conſecrata? Pergit inſuper. Si aquam *religionis* ergo *medicari* putant, quae erit religio, ex qua id liceat potius expectare, quam *Dei vivi*? Quaero nunc, qua ratione, quave dialectices lege potuiſſet umquam Tertullianus Ethnicorum, & Chriſtianorum luſtrationes iterato, invicemque comparare, niſi in utraque religione ſciviſſet, vidiſſetque uſitatas? Tantam porro lucem, fidemque ſibi ipſi conciliat Tertulliani ſermo, ut non tam, me monente, quam ſua perſpicuitate, ac vi illa in legentium animos illabatur coſequutio: nihil tam vero eſſe contrarium, quam

 Ter-

1 L. c. S. Paullinus epiſt. ad Severum XII. luſtralis aquae ſanctificationem hoc diſticho complexus eſt.

Sanctus in hunc coelo deſcendit Spiritus amnem,
Coeleſtique ſacras fonte maritat aquas.

Tertulliani aetate Ecclesiam *aquae benedictae* fuisse expertem. Nondum ergo heterodoxos pudet scelesta quidem, sed ridicula χρύψει ea nobis obijcere, ex quibus contrarium efficitur, nostraque percommode roboratur, & convalet disciplina?

Sed nihil de dolosis ausibus remittunt, & qui nos Ethnicae superstitionis reos vocarunt, tandem Donatisticae perfidiae insimulant. Inaudita haec, & invida accusatio a Basnagio inventa est, qui Optati Milevitani testimonio id se invicte conficere praesumit. Ne quid itaque in praeteritis relinquatur, quod ad istorum hominum φιλονεικίαν patefaciendam spectat, Optati verba apponamus. *Jam illud quale est, quod in multis locis etiam parietes lavare voluistis, & inclusa spatia salsa aqua spargi praecepistis? O aqua, quae dulcis a Deo creata es! O aqua, quae sub Moyse, ut natalem perderes amaritudinem, indulcita ligno tot populorum pectora suavissimis haustibus satiasti! Restabat tibi post promotionem non leviter degradari* [1]. Ignota igitur, concludit Basnagius, Optato fuit salis, & aquae mixtura, qua aqua benedicta conficitur, nec Christianorum, sed Donatistarum disciplina haec est: tantumque firmamenti, praesidiique huic argumento inesse venditat, ut *nullo modo solvi posse* insolentius affirmet. Proh Deum immortalem! Quis umbratico doctori de inani victoria turgescenti non succenseat? Quis tam patiens, tam ferreus, ut teneat se, animadvertens, veritatem compositis, meditatisque mendaciis opprimi, ac proculcari? Atrox illud bellum, magnumque irarum aestum, quo a Donatistis in Sacra omnia Catholicorum saevitum est, memoria repetere haud pigeat, statimque solis luce clarius emerget, aliud omnino illud esse, de quo Optatus conquerebatur, quam quod Basnagius confinxit. Quum Basilicas omnes, earumque partes, & ornamenta, *interveniente livore, & judicio superbiae suae* (ut Optatus ipse scribit) polluta, infectaque reerentur, quod a Caeciliano, ejusque successoribus consecrata, dedi-

1 *De Schismate Donatistarum lib. VI.*

dedicataque fuissent[1]; idcirco quidquid disjici, frangi, dispérdi nequaquam expediret, saltem radi, lavarique oportere volebant. Quamobrem hoc unum sacrilegae expiationis genus *parietibus*, & *spatiis* altare circum *inclusis* expurgandis adhibebant. Vt vero quodcumque consecrationis ab Orthodoxis habitae vestigium ex illis delerent; aqua, non sale de industria affuso, sed eidem congenito *SALSA*, nempe *Marina*, cui multo potior tergendi, arrodendique vis indita est[2], utebantur. Quod profecto erat Donatistis percommodum, factuque facillimum, quippe qui Optati tempore urbes potissimum incolerent, quae brevi a mari removebantur intervallo. Vanissima itaque fallacia a Basnagio contexta in ea vocula (*salsa*) consistit. Sed quis est, qui vel levem Latini sermonis notitiam hauserit, qui probe non teneat, *salsi* nomen vere, proprieque pelago, ejusque aquis convenire? In recta hujusce vocis usurpatione testanda mire conspirant veteres scriptores. Virgilius *Aeneid.*v. Menoetem a sociis irrisum describens, postquam fundo redditus imo, & ex mari egressus in rupe resedit, inquit:

Et salsos rident revomentem pectore fluctus.

Juvat & illud Horatii in libro Epodon Ode xvi.

Ametque salsa levis hircus aequora.

1 Improbae Donatistarum insidiae, & nefariae molitiones nemini non notissimae sunt. Aequius ergo fecisset Hermannus Witsius, qui hujus schismatis historiam post Valesium sibi sumpsit describendam, (*Varia sacra tom.* 1. *lib.* iv. *Harbonae Nassav.* 1712.) si in furiosos eos homines illa conjecisset maledicta, quibus libellum exorsus est, ac *bestias ex abyssi puteo emergentes* Donatistas potius appellasset, quam Catholicos; qui, si quandoque in rectae fidei desertores invehuntur, Religionis juxta, & Reipb. jura, salutemque tuentur.

2 Vndenam maris salsedo revera, ac primario repeti debeat, Physicis inquirendum libenter permittimus. Sed illud extra dubitationem positum, ex aqua marina salem artificiose exprimi, qui summa pollet activitate. Imo vero aquam ipsam marinam novimus in experimentis Chymicis ad fermentationem ciendam, ad partium insensibilium dissolutionem procurandam, ad scabra Corpuscula obtundenda, conterendaque adhiberi. Quibus ostenditur, multo majorem huic aquae, quam fontali, aut fluviatili, aut puteanae abstergendi, exedendique vim esse datam.

Neque his poetis tantummodo, quamvis hi summam verborum proprietatem ubique consectentur, fidem haberi volo. Aristoteles porro problemata omnia ad mare pertinentia libera oratione expediens, sali undas τὸ ἁλμυρὸν ὕδωρ perpetuo nuncupat [1]: quo dictionis genere omnes historiae naturalis, ac etiam medicinae antiqui descriptores usi sunt. Ab hac loquendi proprietate certe non recessit, Optatus qui impium illud Donatistarum purgamen *aquae salsae* nequaquam dixisset, si fontali, aut puteano humore constasset. Nam quae more Catholicorum benedicitur, sacraturque, non ea est, quae ullo modo *Salsa* queat appellari. Jam vero perspici facile potest, quid sit, de quo sanctissimus Milevitanus Episcopus conqueratur, quidque pestem illam Donatistarum novo, ac turbulento consilio in Ecclesiam invexisse dicat. Nusquam ad eum diem in Sacris Christianorum aqua obtinuerat, nisi quae *dulcis a Deo creata* fuerat. Haec baptismo conferendo, haec in religiosis balneis, haec capitilavio, pedilavioque perficiendo, haec χερνίβῳ, haec canonicae purgationi adhibita, haec denique in omni expiationum genere usurpata. Eapropter Optatus illius naturam, proprietatemque summis effert laudibus, miraturque, Donatistas eò insipientiae, & novitatis devenisse, ut aquam dulcem *degradarint*, scilicet de antiquo, constantique suo munere, officioque deturbarint, & in illius locum marinam, salsamque suffecerint; quae Ethnicorum potius [2], quam Christianorum disciplina fuerat. Haeccine illa est adeo subtilis, adeo nervosa, adeo arcte colligata Basnagiana argumentatio, quae *nullo modo solvi potest*? Sed quid in ea mireris, praeter hominis ingenium ex impudentia, & improbitate concretum?

Mihi

1 *Problematum sect.* XXIII.

2 Fuerat hoc Ethnicis persuasissimum, singularem vim, & naturam esse mari tributam quamcumque foeditatem, qua se homines polluissent, abstergendi, delendique; quare ab Eusthatio Thessalonicensi *Iliad.* A. est dictum: διὸ καὶ παροιμία φησὶ, θάλασσα κλύζει πάντα τῶν ἀνθρώπων κακά: *unde proverbium ortum: mare abluit omnes hominum sordes*. Hinc aquam marinam ad se se emaculandum, qui fontes essent, adhibebant, ipsaque purgamina post aras expiatas in mare projiciebant. *Vide pag.* 6. & 7. hujus operis. Sed nihil tale numquam a Christianis est factum.

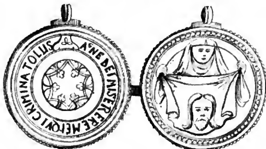
Mihi itaque non est dubium, neminem fore, qui (si quidem contentionis, partiumque studio sepofito velit judicare) non videat, planeque non sentiat, nullo in numero esse habendos id genus litteratores, quos aut inscitia veri, aut defixa animo vafrities sic transversos agit, ut puris, putis falsimoniis, legi vix dignis, ritus & temporis diuturnitate, & Patrum consensu bene, sanĉteque constabilitos conentur de veteri possessione dejicere, & e Christiana Republica exterminare. Laetor proinde, hunc me suscepisse laborem, ut, quantum tenui ingenio providere poteram, ostenderem, hanc unam iniquiorem viam in nostris praesertim lustrationibus reprehendendis, refutandisque inivisse Romanae religionis detractores. Horum malevolentiam, atramque invidiam toto hoc opere jam declaravimus, vel potius evicimus; sed antequam hinc abeo, liceat in exemplum trahere, & caussae definiendae excitare Synesii Episcopi Cyrenes placitum, animadversione dignissimum. Is enim ineunte saeculo v. Anastasio Hydrocomitae scribens egregiam admodum comparationem inter Imperatoriam, & sacram potestatem instituit, qua aquam lustralem gladio ultori propemodum assimilat. Nimirum, inquit ille, ea ferme ratione, qua Princeps tradito sibi a Deo gladio sceleratorum vitia, aususque comprimit, hominumque societatem malis civibus expurgat, ita Ecclesia, aqua in sacris aedibus cuivis proposita, nocentes Diaboli artes repellit, & *spiritales nequitias* avertit: *ὡς ἐςί γε τὸ δημόσιον ξίφος οὐχ ἧττον, ἢ τὰ ἐν τοῖς προτεμενίσμασι χέρνιβα πόλεως καθάρσιον; quandoquidem publicus gladius non minus, quam aqua lustralis, quae in templorum vestibulis collocatur, civitatis expiatio est* [1]. Quo datur intelligi, eas ipsas lustrationes, quas Heterodoxi aversantur, habentque ludibrio, Synesii aevo non modo fuisse publico, communique usu receptas, sed Episcoporum judicio malis geniis coercendis, & rebus Christianorum emaculandis, sanĉtificandisque praestantissimam vim obtinuisse. Sed hic ab oppugnan-

1 *Epist.* cxx11. memorat. edit.

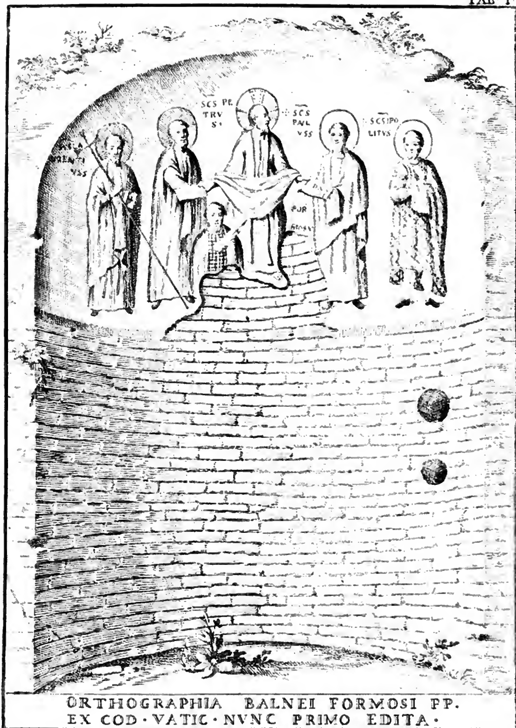
gnandis adverſariis deſiſtamus, & ſcribendi aliquando ſit finis. Perſtricta breviter Chriſtianarum balneationum, lotionumque hiſtoria, corrogatis undique teſtibus, exploſis Haereticorum argutationibus, perſpicue, cumulateque me demonſtraſſe non arroganter confido, caeremonias, religioneſque, quibus Eccleſia ad ſordes tergendas, filioſque emundandos variis temporibus uſa eſt, a primis fidei noſtrae ſatoribus, ac magiſtris eſſe profectas, nulla umquam ſuperſtitione apud noſtros laboraſſe, &, quae hodiedum ſuperſtites ſunt, prudenti, ſanctoque conſilio retineri. In unius itaque Romanae Eccleſiae ſinu nos natos, altos, educatoſque eſſe gratulemur. Illius inſtituta, moreſque nihil haeſitantes amplexemur, quae ſola veritatis, optimaeque diſciplinae auctrix, & conſervatrix eſt, ab eaque non extimam ſolum corporis, verum longe meliorem, maxímeque optandam criminum emundationem, qua ad per beatam immortalitatem panditur via, unice praeſtolemur. Βαλανεῖον γὰρ, monente Chryſoſtomo, ἐςὶν ἡ Ἐκκλησία πνευματικὸν, οὐ ῥύπον σώματος, ἀλλὰ ψυχῆς ἀποσμήχον κηλῖδα τοῖς πολλοῖς τῆς μετανοίας τρόποις; *balneum enim ſpiritale eſt Eccleſia, non corporis ſpurcitiem, ſed animae labes variis poenitentiae modis abſtergens* [1].

1 *Homilia in ep. xv. in ep. II. ad Corinth.*

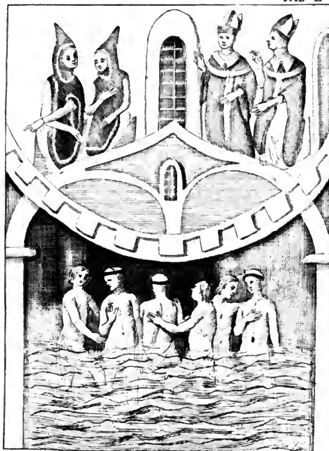
EXPLICIT FELICITER.

EXCVDEBANT
NICOLAVS . ET . MARCVS . PALEARINI . F.
TYPOGRAPHI . ROMANI
AD . THEATRVM . POMPEII
ANNO CIƆIƆCCLVIII.
PONTIFICATVS
SS. D. N. CLEMENTIS XIII.
ANNO . PRIMO

ORTHOGRAPHIA BALNEI FORMOSI PP.
EX COD· VATIC· NVNC PRIMO EDITA·

BALNEVM SACRVM
AD FIDEM ANTIQVÆ PICTVRÆ IN CODICE
MEMBRANACEO BIBLIOTH. S. PAVLLI NEAP.

Pars Antica

Pars Postica

Latus dexterum — *Latus lævum*

In Agro Pisaurensi

TAB · IV ·

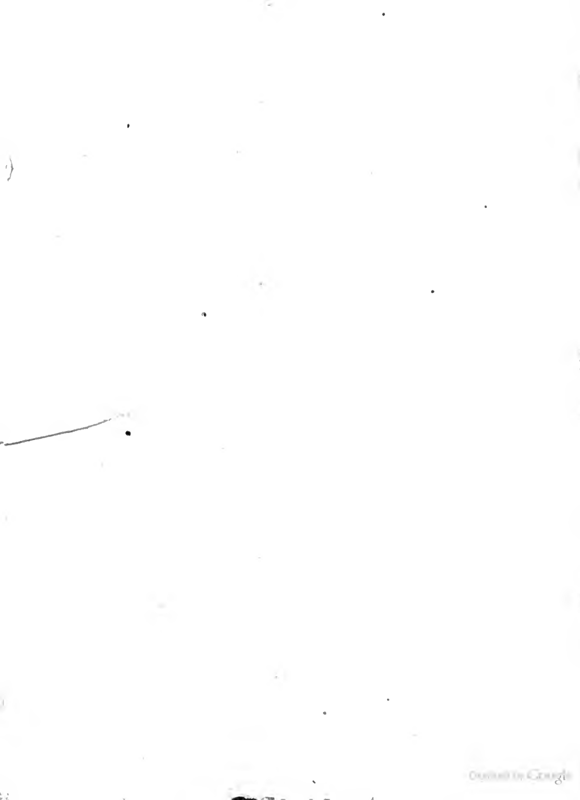
ΕΥΦΡΟϹΥΝΗϹΟΤΙ

✠ΑΝΤΛΗϹΑΤΑΙΥΔΩΡΜΕΤΑ

ΦΩΝΗΚ̄ῩΕΠΙΤΩΝΥΔΑΤΩΝ

INDEX RERUM MEMORABILIUM

QUAE IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR.

A

Igna-

Ma-

Qui

F I N I S

